LIBRARY OF PRINCETON
9. 29. 10
THEOLOGICAL SEMINARY
BX 1549
.J35

GESCHIEDENIS

DER

OUD-ROOMSCHKATHOLIEKE KERK

IN

NEDERLAND.

LIBRARY OF PRINCETON
SEP 29 1910
THEOLOGICAL SEMINARY.

GESCHIEDENIS

DER

OUD-ROOMSCHKATHOLIEKE KERK

IN

NEDERLAND.

Bydrage tot de kennis van den tegenwoordigen strijd in de Roomschkatholieke kerk.

DOOR

Dr. R. BENNINK JANSSONIUS.

'S GRAVENHAGE,
M. J. VISSER.

1870.

INHOUD.

Bladz.

Inleiding I

I.

Het bisdom van Utrecht van de vestiging der Nederlandsche kerk tot de hervorming 1

De benoeming van de bisschoppen van Utrecht 1

Het gebruik van den Bijbel 20

De genadeleer van Augustinus 33

De leer der pauselijke onfeilbaarheid 42

Aanteekeningen 56

II.

Het aartsbisdom van Utrecht van Schenk van Toutenburg tot Petrus Codde 57

Heldere en donkere herfstdagen 57

Sasbold Vosmeer vicaris van het aartsbisdom 61

De Jezuiten 64

Vosmeer aartsbisschop 67

Het bestand en de strijd 72

Volharding tot het einde toe 77

Filippus Rovenius pauselijk vicaris 82

Rovenius aartsbisschop 85

De vijanden in de kerk 88

De strijd met de regering des lands 93

De geest der voorgangers 99

Jacobus de la Torre apostolisch vicaris en aartsbisschop 108

Johannes van Neercassel met het bestuur van het aartsbisdom belast. 118

Neercassel en de regering des lands 123

Neercassels geschriften 133

Petrus Codde aan het hoofd des aartsbisdoms 146

Een oorlogspijl op een vredescongres 151

Bladz.
Codde te Rome 156
Codde in Nederland. 164
Het kapittel 168
Gerardus Potkamp 170
Adam Damen tot vicaris van den paus benoemd 172
Aanteekeningen 177

III.

Het aartsbisdom van Utrecht van Codde's dood tot de invoering van pauselijke bisschoppen . 188
De strijd van het vreemde en nationale beginsel. 188
De bisschop van Babylonië in Nederland 201
Cornelis Steenoven aartsbisschop 209
Cornelis Johannes Barchman Wuytiers aartsbisschop 216
Theodorus van der Croon aartsbisschop 235
Petrus Johannes Meindaerts aartsbisschop 241
De kerkvergadering te Utrecht. 254
Gualtherus Michael van Nieuwenhuysen aartsbisschop 265
Johannes Jacobus van Rhijn aartsbisschop. 276
Willebrord van Os aartsbisschop 285
Johannes van Santen aartsbisschop 298
De strijd met de regering 307
De invoering van pauselijke bisschoppen. 318
Aanteekeningen 329

INLEIDING.

Het is niet te verwonderen dat in den aanvang van het jaar 1870 de belangstelling van millioenen op Rome was gevestigd. Pius IX had beloofd een heerlijk oogstfeest te vieren waarby hy aan de verdeelde menschheid het schouwspel eener ongekende eendracht zou aanbieden. De akker waarop hy zijne arbeiders riep, is echter een slagveld geworden. Onder zijn oog is er zeer hevig gestreden door bisschoppen tegen bisschoppen, hier om den droom van den achtenzeventigjarigen grijzaart te verwezenlijken, daar om dien te verijdelen. De invoering van de leer der pauselijke onfeilbaarheid en onbepaalde opperheerschappy in de Kerk, heeft by beroemde kerkvoogden uit Duitschland, Frankrijk, Hongarije en Noordamerika krachtigen tegenstand ontmoet. Als een zonde tegen de beginselen der Kerk schetsen zy die door haar nooit gekende leer, waardoor de bisschoppen zich hun wettig gezag zien ontroofd om als dienaren des pausen, van zijne lippen leerstukken en bevelen te ontfangen, te verheerlijken en in te prenten, welke het hem of der party die hem vleit en beheerscht, behagen zou af te kondigen. Tegen de wetenschap en welsprekendheid waarmede de oude beginselen der Kerk zijn verdedigd, is echter met meerderheid van stemmen besloten dat de paus onfeilbaar is en dat allen vervloekt zijn die deze leer bestrijden.

De bestrijders zijn geslagen. Zy zijn teruggekeerd naar hunne zetels en er wordt gevraagd of zy in hunne gemeenten als overwonnenen of als onverzwakte helden zullen verschijnen.

Intusschen zullen hunne houding en hun taal op het concilie niet vergeten worden. Een groot deel der roomschkatholieken blijft zich verbazen over de ontdekking dat dit leerstuk eerst nu, 1870 jaren na de geboorte van den Stichter, in de Kerk is aangenomen. Dat de vloek dus eerst begint in dit jaar en niet al de millioenen uit de vorige eeuwen die zy volgen, maar enkel de tegenwoordige en toekomstige bestrijders verderven zal, heeft den zoeten droom verstoord van allen die op grond van hare oudheid, onveranderlijkheid en eenheid, hunne Kerk liefhadden. Zy vragen verschrikt of die Kerk niet een geheel andere is dan de Kerk van Rome in 1870, waarin de bisschoppen over hoofdzaken den hevigsten strijd voerden, nog nieuwe, door een groot gedeelte van hen ten einde toe voor onwaar verklaarde leerstukken ingevoerd worden en — de weg tot een nieuw bestuur en leer den paus voortaan is geopend.

Hoedanig ook het lot van het nieuwe leerstuk zij — dit is althands door dit concilie in het helderste licht der geheele wareld voor oogen gesteld dat er in de roomsch-katholieke Kerk twee partyen zijn. Wie zal nu nog dit kunnen loochenen en verklaren dat allen die zich niet aan al de pauselijke uitspraken met geheel hun verstand en hart onderwerpen, geen katholieken zijn? Dan zou die naam onthouden moeten worden aan tal van uitstekende redenaars, bisschoppen en godgeleerden op wie tot in het vorige jaar de geheele katholieke Kerk zich verhoovaardigde. Zullen deze mannen zich dien naam laten ontrooven? Verscheidenen zijn reeds opgestaan om dien tegenover hunne bestrijders te hand-

haven. Tegen de 547 stemmen, door nieuwroomschen van 1870 uitgebracht, leverden 115 prelaten de bewijzen in van een anderen geest. En nu komen hier en daar reeds mannen op — niet slechts om te tellen, maar ook om te wegen de stemmen die in de vorige achttien eeuwen getuigenis afleggen tegen het besluit van Rome.

Wat heden voor de geheele wareld openbaar wordt, was hier en elders reeds vroeger opgemerkt. Sedert het begin der vorige eeuw is in Nederland het bestaan van deze beide partyen duidelijk te voorschijn getreden. De thands elders steeds meer genoemde namen: oudkatholiek en nieuwroomsch, zijn hier reeds toen ingevoerd. Aan het einde der zestiende eeuw verschenen in ons vaderland de eerste zendelingen der Jezuiten, die van den eersten dag af toonden dat zy de vernietiging van het bisschoppelijk gezag in hunne banier hadden geschreven en de heerschappy in deze gewesten eischten. De leer der pauselijke onfeilbaarheid en onbeperkte oppermacht was het krachtig wapen waarmede zy de hier gevestigde bisschopszetels van Utrecht en Haarlem zochten te vernietigen. Hier troffen zy echter mannen aan, die met groote liefde jegens hunne Kerk vervuld, met geleerdheid en ernst hare beginselen tegen elken tegenstand van buiten maar ook van binnen trachtten te beveiligen. In tal van geschriften zoowel voor de mannen der wetenschap in de geheele Kerk als voor het volk, toonden zy dat zy den geest, de instellingen en leer der katholieke Kerk te zeer kenden en met heel hun hart aannamen dan dat zy daarvan zouden afwijken om door de gants andere, nieuwe beginselen der Jezuiten zich te laten leiden.

De bisschoppelijke geestelijkheid van ons land heeft in een harden strijd de oude zetels beschermd, — en al komt hare volharding haar op de zwaarste verliezen te staan — tot op heden toe

bewaard. Heeft menigeen zich verwonderd dat op het concilie nederlandsche bisschoppen, den geest van Wessel Gansfoort en Erasmus verloochenende, onder de vurigste voorstanders van de pauselijke onfeilbaarheid en macht zich schaarden? Zulks is volstrekt niet vreemd voor wie weten dat daar de mannen zijn die op de nieuwe, door Pius IX voor zeventien jaren opgerichte zetels zijn verheven, om als zijne dienstknechten het belang van hem als «hun heer» te bevorderen en dat gedeelte der roomschen in Nederland, dat door hem als een missie werd geregeerd, naar zijn wil te besturen.

Op de oude zetels van Utrecht, Haarlem en Deventer zijn nog gezeten de nederlandsche bisschoppen, door zesduizend leeken in vijf en twintig gemeenten gehoorzaamd, die door geen pauselijke banvloeken en scheldnamen, spot en geweld of list zich van hun standpunt laten afbrengen.

Wel wordt het hun niet gegund op een wettig byeengeroepen en in een vrije plaats gehouden concilie, vrij te verschijnen om zich te verdedigen. Nog kan in Nederland zelfs het lezen van de geschriften, door hen uitgegeven, op bedreiging van de verdoemenis, verboden worden en het onderzoek onmogelijk worden gemaakt. Het bestaan der Ned. oudkatholieke Kerk zelve legt echter een krachtig getuigenis af voor de zaak die door de minderheid te Rome is verdedigd. Het mag dier kerk tot bemoediging strekken dat de geest die haar bezielt, luid nog op dit concilie gesproken heeft. Hoorde zy niet daar dezelfde taal die hare bisschoppen en geleerden sints de vorige eeuw hebben gesproken? De nederlandsche oudkatholieken ondervonden dat zy niet eenzaam staan, en door hun geest verkeeren in gemeenschap met de uitstekendste prelaten die Pius IX riep. Ja, dat is ten minste een goede vrucht die zy aan dit concilie hebben te

danken. Hebben zy zich tot heden beklaagd over den naam Jansenisten, als gegeven aan hen die de aan Jansenius toegeschreven stellingen veroordeelen en die geen nieuwe leerstukken van een Roomschen paus en evenmin van een Iperschen bisschop aannemen? Voor de waarheid der verklaring die zy steeds herhalen, dat de Jezuiten dien naam hun gaven zonder grond, om des te beter de heerschappy den bisschoppen te ontrooven en hier te heerschen, — is thands te Rome een nieuw duidelijk bewijs gegeven. Ook thands is, schoon daar van de oude twisten der vorige eeuwen over de genade geen sprake was, — de naam: Jansenisten gegeven aan de bestrijders der onfeilbaarheid op het concilie. Blijkt het ook daaruit niet dat de naam slechts gebruikt wordt door de Jezuitische party om de tegenstanders van hare nieuwe leer te brandmerken? Zullen de aanhangers der oudkatholieke leer, in 't oog van de menigte die aan haar invloed is onderworpen, niet aldus van invloed worden beroofd?

Dat de triomftoonen door de meerderheid die vrolijk de stemmen telt in het concilie, werden aangeheven, bewijst dat de oudkatholieke geest in deze dagen niet in Rome heerscht. Dat hy niet is uitgebluscht, blijkt daar gelijk in Nederland.

Tot het schrijven van de geschiedenis der oudroomschkatholieke kerk, die aan de bisschoppelijke geestelijkheid (clergé) innig gehecht bleef, toen het grootste gedeelte zich uit Rome liet besturen en aan hare gezanten en zendelingen zich onderwierp, — drong my de overtuiging van hare hooge belangrijkheid. Dankbaar vermeld ik de bereidwilligheid waarmede my alle geestelijken dier kerk tot wie ik my gewend heb, den toegang tot hunne belangrijke bibliotheken en kerkelijke archieven ontsloten. Zy maakten my bekend met een rijken schat van groote en kleine, oude werken, bro-

chures, couranten, handschriften. Daaruit wordt het volkomen duidelijk met welk een ernst en opoffering de nederlandsche geest tegen dien van Rome heeft gestreden en by de teleurstellingen van het voorleden en het heden op de toekomst hoopt. Met kracht getuigende dat een leerstuk, dat niet overal, altijd en door allen geloofd is, nooit dat der katholieke kerk en daarom ook nooit het hunne worden mag en kan, — zijn de aartsbisschop van Utrecht, de bisschoppen van Haarlem en Deventer buiten het concilie te Rome gesloten. Toch zitten zy voor het oog der wareld op hunne oude zetels, als een teeken welke wonden het vroeger hier reeds gebruikte en nu eerst openlijk in de kerk ingevoerde wapentuig der nieuwroomschen slaat, — maar ook wat regeringen en kerkoversten kunnen doen opdat het leven er niet door vernietigd worde.

I.

HET BISDOM VAN UTRECHT.

Van de vestiging der Nederlandsche kerk tot de Hervorming.

DE BENOEMING VAN DE BISSCHOPPEN VAN UTRECHT.

Aan het hoofd van de rij der mannen aan wie het bestuur der Nederlandsche kerk was opgedragen vinden wy den voortreffelijken Willebrord. [1]) Met een elftal vrienden uit Engeland gekomen, beproefde hy de Friezen voor het christendom te winnen en de ondersteuning van Pepijn en de zegen van paus Sergius werden hem tot die taak gaarne geschonken. Te Rome werd hy in 693 in staat gesteld om kerken te stichten en te wijden en daartoe met de bisschoppelijke waardigheid bekleed. De voorspoed die zijne pogingen bekroonde, maakte straks eene vermeerdering van zijn macht en gezag wenschelijk. Op verlangen van Pepijn trok Willebrord aldra ten tweeden male naar den paus Sergius, die nu den regionaar-bisschop niet alleen tot bisschop van Utrecht maar ook tot aartsbisschop voor het volk der Friezen wijdde. Deze plechtigheid geschiedde op den 22 November 695 in de kerk der heilige Cecilia te Rome. Willebrord keerde weder naar Utrecht en wat hy tot dus ver als regionaar-bisschop niet of minder krachtig had kunnen doen, werd hem nu mogelijk, daar hy zich een meer uitgebreiden werkkring zag aanwijzen. Hy bezat nu het recht om regionaarbisschoppen aan te stellen, te wijden en uit te zenden en, waar het noodig was, nieuwe bisdommen te vestigen, die hem als den metropolitaan zouden eerbiedigen. Wel beandwoordden zijne pogingen om het christendom onder de Friezen te vestigen niet aan de verwachtingen en wenschen zijner beschermers. Toen hy stierf in 739, werd er dan ook niet aan gedacht om in zijne plaats een aartsbisschop voor de Friezen aan te stellen. De gevestigde bisschopszetel van Utrecht mocht echter niet onbezet blijven. Een door hem zelven in zijn ouderdom gekozen mede-

bisschop vatte hoogstwaarschijnlijk zijn werk op. Zeker is het dat het Utrechtsche bisdom ongeveer zeven jaren later een bisschop ontfing, die door Bonifacius, op verzoek van Karloman, werd geördend. Als primaat van Duitschland door den paus met de belangen van de Friesche kerk belast, waakte Bonifacius getrouw voor de instandhouding van den Utrechtschen bisschopszetel. Toen de bisschop van Keulen eischte dat Utrechts stoel hem geschonken werd en zijne aanspraken grondde op de omstandigheid, dat de frankische koning Dagobert I het kasteel van Utrecht, met de nu reeds vernietigde Thomaskapel, den Keulschen bisschop gegeven had, verzette zich Bonifacius tegen die pogingen om het Utrechtsche bisdom in dat van Keulen op te lossen. Hy verzekerde dat de bisschopszetel van Utrecht rechtstreeks onder den paus stond, omdat het land nog voor een groot gedeelte door Heidenen bewoond werd en de bisschop hier met het werk der zending was belast. In weerwil van deze verklaring, trad de paus niet tusschen beiden om zelf den zetel te bezetten. Wel heeft Bonifacius zich tot den paus gewend en diens oordeel gevraagd over de zaak, maar ook in dit zijn schrijven vinden wy geen spoor van de meening, dat hy den paus gerechtigd en geroepen achtte, om in de behoefte aan een bisschop van Utrecht te voorzien. Een geruimen tijd bleef de stoel onbezet. Het bestuur der vaderlandsche kerk was echter in de goede handen van den priester en abt Gregorius, die van Bonifacius den last had ontfangen, om als herder der Utrechtsche kerk werkzaam te zijn. De paus Stefanus III en Pepijn waren eenstemmig in 's mans lof en achtten hem boven allen geschikt om den aangevangen arbeid onder de Friezen voort te zetten, ofschoon de bisschoppelijke titel en waardigheid hem door geen paus waren geschonken. De bisschoppelijke diensten die hy noodig had, liet hy verrichten door Alubert, die tot dit ampt zich had laten wijden.

Na het sterven van Gregorius (775) nam Alberik het bestuur der kerk over. Waarschijnlijk is hy naar de oude katholieke regelen door volk en geestelijkheid gekozen, en later door den Keulschen kerkvoogd geordend. Op gelijke wijze traden zijne opvolgers in hun ampt. Wel oefenden de aanzienlijksten die het volk vertegenwoordigden, meer dan eens een al te grooten invloed uit op de keuze. Door den keizer moest zy, daar de

bisschop ook als leenman des rijks optrad, worden goedgekeurd. Toen, in het begin der negende eeuw, het Keulsche aartsbisdom was gevestigd, werd door het hieraan onderworpen bisdom Utrecht, de bevestiging en ordening zijner kerkvoogden van den metropolitaan gevraagd. Van eene pauselijke goedkeuring is vóór den tijd van Gregorius VII geen sprake.

Al spoedig traden de pausen op met de stoutste eischen. Nicolaas I (858) wilde beschouwd worden als de opziener der geheele kerk, die de bisschoppen als zijne werktuigen gebruikte, ofschoon hy verklaarde alles uit zijne eigen machtsvolkomenheid alleen te kunnen doen. Met kracht verzetten zich tegen die aanmatigingen de aartsbisschoppen van Trier en Keulen. Toen zy met hunne onderhoorige bisschoppen, onder wie zich ook die van Utrecht, Hunger bevond, de door keizer Lotharius II gewenschte scheiding van zijne gemalin op de synoden te Aken (862) en Metz (863) goedkeurden, werden zy door den paus, die van een tegenovergesteld gevoelen was, hierover ter verandwoording te Rome geroepen. De aartsbisschoppen hebben na hun vertrek vandaar een brief, ook in naam der overige bisschoppen, aan den paus geschreven. In bittere bewoordingen beklagen zy zich over de behandeling, hun ten deele gevallen. Tegen de billijkheid, tegen de besluiten en het vroeger gebruik der kerk, zonder kerkelijke vergadering, terwijl geen der aartsbisschoppen of bisschoppen werd toegelaten, zonder van hunne dwaling gehandeld of haar met eenige reden, getuigenis, geschrift of bewijzen weersproken te hebben, — had de paus hen, zijne broeders en mededienstknechten, veroordeeld. Zy weigeren zijne uitspraken te gehoorzamen en doen een luide aanklacht hooren tegen de aanmatigingen van den paus, terwijl zy Rome schetsen als „het Babylon, waarvan de profeten spreken, dat zich de goddelijkheid aanmatigt, zich den hemel gelijkmaakt, en zich beroemt dat het nooit gedwaald heeft noch dwalen kan.”

Geen ander toon werd er in het jaar 991 door Arnulf, aartsbisschop van Orleans, gevoerd op de synode te Rheims, die, op verzoek van den koning Hugo Capet, byeengeroepen was tot de afzetting van den aartsbisschop van Rheims, welke eerst by den paus gevraagd, maar door dezen niet tijdig was uitgesproken. Tegenover de abten, die uit den psendo-Isidorus

den paus als den eenigen rechtmatigen rechter der bisschoppen wilden beschouwd hebben, verklaarde de beroemde Arnulf, dat het niet in de macht van den paus staat door zijn stilzwijgen of door nieuwe verordeningen alle bestaande kerkwetten van kracht te berooven, want dat aldus alle wetten overtollig zouden worden, en alles van de willekeur van een enkele zou afhangen. Hy beroept zich op Hoogduitsche en Nederlandsche bisschoppen, in die vergadering tegenwoordig, „wier oordeel hy veeleer wenschte gevraagd te hebben dan dat van die stad, waar alles te koop is en waar het oordeel gewogen wordt naar het gewicht van het geld.” Aan het einde der tiende eeuw hooren wy hier eene aanklacht tegen de gruwelen, welke onder en na paus Johannes XII in Rome heerschten. Duidelijk bewijst de Fransche aartsbisschop dat een paus, als hy door onkunde, vrees, wareldsche begeerten of, zoo als toen, door vreemde dwingelandy zich laat bestieren, geenszins geëerbiedigd moet worden, wanneer hy door te zwijgen of door nieuwe bepalingen tegen de bestaande wetten zondigt. „Een paus, die geen liefde heeft en opgeblazen is door kennis, is hem de antichrist die in den tempel Gods zit. Een paus zonder liefde en wetenschap is hem in den tempel Gods als een standbeeld, als een afgodsbeeld en by een zoodanige beslissing te zoeken is niet anders dan de steenen om raad vragen. Men berichte eerst de aangelegenheden der bisschoppen naar Rome, en wanneer Rome zwijgt, moeten de bisschoppen des lands handelen.”

In weerwil van dergelijke getuigenissen van Fransche, Hoog- en Nederduitsche bisschoppen steeg de pauselijke macht, maar de kerk van Utrecht behoorde wel niet tot de eersten, die de opperheerschappy van Rome gewillig eerbiedigden. Gregorius VII vond hier een krachtigen tegenstander in bisschop Willem. In den strijd, door keizer Hendrik IV tegen Hildebrand gevoerd, heeft deze Utrechtsche bisschop de duidelijke bewijzen gegeven van eene gehechtheid aan 's vorsten persoon en beginselen, die even groot was als zijn moed, vroeger op het slagveld betoond. Op den 24 January 1076 werd eene vergadering gehouden te Worms, die niets minder besloot dan de afzetting van den paus en naar diens hoofd haren banbliksem slingerde. Hildebrand heet in het besluit de eerste, die het pausdom heeft veroverd buiten de toestemming der vergaderde bisschoppen,

tegen den wil des keizers; een man, die de heilige godgeleerdheid door nieuwe leeringen verbasterde en naar zijn belang de Heilige Schriften met zijn valsche en verwrongene uitlegging wist te plooien. Heilig en onheilig mengde hy dooreen. De ooren opende hy voor de duivelen, voor het kwaadspreken der boozen, zijnde zelf getuige, aanklager, rechter. Zijn gebod omtrent den ongehuwden staat wordt als een bron van onzedelijke jammeren voorgesteld. Oproer tegen priesters en bisschoppen by de menigte te stoken wordt hem te laste gelegd; hy wilde een ieder doen gelooven, dat niemand recht was gewijd dan die van hem het priesterschap had gebedeld of van zijne goudzuigers had gekocht. Op grond van deze en andere nog genoemde zonden tegen de goddelijke en menschelijke majesteit, wordt hy door keizer, bisschoppen, den raad en 't christenvolk voor afgezet verklaard en in plaats van herder, vader of paus te zijn, een dief, een wolf, een moordenaar en tyran genoemd.

Het was Willem die de aartsbisschoppen Adalbero van Wurzburg en Herman van Metz met kracht drong hunne namen te teekenen onder dit vonnis en die hierop vóór alle andere amptgenooten zijn naam schreef. Het andwoord dat Gregorius aldra hierop liet hooren was ontzettend. Gesteund door honderd tien bisschoppen, had hy den ban niet alleen over den keizer en zijne medehelpers uitgesproken, maar ook den vorst van zijne waardigheid vervallen verklaard, en diens onderdanen losgemaakt van den hem gezworen of nog te zweren eed. Op het Paaschfeest (27 Maart), waarop de Utrechtsche gemeente de opstanding van haren Heiland zou gedenken, trad bisschop Willem voor het hoogaltaar en verving de jubelklanken door de afkondiging van een vreesselijken banvloek over den bisschop van Rome. Diens uitspraak tegen den wettigen vorst verklaarde hy ijdel, daar zy kwam van een man, die zijne waardigheid had verloren, van een monnik, die aan meineed schuldig stond en gewaagd had tegen zijnen koning de hand te verheffen. Een maand levens werd slechts na dit woord den bisschop gegund. Reeds den 27 April stierf hy. Dat zijn geest niet vernietigd was, blijkt uit de plechtige dienst, waarin zijne gedachtenis jaren lang na zijn dood werd gevierd. Die geest bleef leven in onverzwakte kracht onder het bestuur van zijn opvolger Koenraad. Hem schaadde het

niet by het volk, dat de party, die Willems dood veroorzaakt of toegejuicht en als een oordeel Gods had voorgesteld, over hem den vloek uitsprak. Al deed hem den paus zijn ongenade ondervinden, zonder diens bevestiging te vragen en te ontfangen, zag hy zich drieentwintig jaren lang als bisschop geëerd. Ook hy schreef zijn naam onder een vonnis, waarby den 25 Juny 1080 de synode te Brixen den paus op nieuw vervallen verklaarde van zijne waardigheid. Het volk bekreunde zich niet om den ban, waaronder Koenraad leefde en in 1099 stierf. Hoe? Zoo weinig indruk had in ons land die vloek gemaakt, dat het nageslacht nog na vijf eeuwen de meeste zorg voor zijn stoffelijk overschot betoonde. Het lijk van den door sluipmoord omgekomen bisschop was met de gewone eer ter ruste gebracht. Toen de hervormingsgezinden in 1580 zijn gebeente uit de looden kist hadden gehaald, hebben de deken en kanoniken het weten te bewaren en in 1592 in de oude rustplaats neergelegd, met een opschrift dat de verplichtingen der kerk, van het kapittel en van de geheele provincie en hunne dankbaarheid jegens den patroon der kerk te kennen geeft.

Geen anderen geest kunnen wy verwachten by zijn opvolger Burchard. Toen hy den zetel beklom was Guibert, aartsbisschop van Ravenna, onder den naam van Clemens III, de door Hendrik IV en zijne aanhangers geëerbiedigde paus. Als hy dus heet wettig verkoren te zijn, dan kan zulks alleen geschied zijn naar de oude regelen en niet naar de hier onwettig geachte bepalingen van Gregorius VII, volgens welke de paus de keus bevestigen moest.

Eerst Godebald, die in 1112 zich het bisdom ter besturing zag toevertrouwd, toonde een anderen zin. Hem zien wy by de verdeeldheid tusschen Hendrik V en den paus tegenover den vorst. In de synode te Fritzlar (28 July 1118), die den ban tegen den keizer afkondigde, was hy tegenwoordig. De geest des bisschops schijnt echter niet spoedig zijne geheele klerezie te hebben doordrongen. Gehoorzamende aan den wil des pausen, had hy toch zich op reis begeven naar Rheims om de groote kerkvergadering by te wonen, maar hy verscheen daar niet. Als reden van zijn wegblijven gaf hy eene ongesteldheid op, die hem onderweg was overvallen. Dat de proosten, die

hy in zijne plaats had afgevaardigd, zich evenmin derwaarts begaven, wekte het misnoegen van den paus, die zulks den bisschop te kennen gaf en het aan diens bescheidenheid overliet, hen overeenkomstig de kerkelijke regels te straffen. Van den paus kreeg hy tot loon de vergunning om den bisschoppelijken, tot dus ver hier niet in gebruik zijnden myter te dragen.

In zijne dagen is het belangrijk vraagstuk opgelost, waarover pausen en staatsmachten reeds lang gestreden hadden. De keizer deed afstand van de investituur, het recht, om de bisschoppen met ring en staf te bevestigen en stemde toe dat de benoeming en ordening van bisschoppen en abten volgens de kerkelijke regels door de kapittelen zou geschieden.

Hierdoor werd aan den wensch des pausen voldaan. Intusschen stond deze den keizer toe by elke bisschopskeuze tegenwoordig te zijn, en by geschillen hierover, na overleg met den metropolitaan en de provinciaalbisschoppen, te beslissen.

Op den 23 September 1122 werd het concordaat van Worms gesloten. Een nieuw tijdperk brak in de geschiedenis der bisschopsverkiezingen aan. De dagen waren dan voorby, waarop de keizers op de bisschoppelijke zetels dienaren plaatsten, die meer hunnen wareldschen heer dan hun geestelijk opperhoofd hadden te ontzien. Het waren nu de hooge geestelijken van Utrechts kerk, die zich met elkander vereenigden tot het kiezen van den man die de belangen der kudde van Christus in dit land zou behartigen. De kapittelheeren van de vijf collegiale kerken van Utrecht en de proosten of aartsdiakenen van Arnhem, Deventer, Emmerik en Oldenzaal mochten nu der vaderlandsche kerk haren bestuurder schenken.

Zoo had dan de geestelijke macht over de wareldsche gezepraald. Wy zien nu de kanoniken, ontkomen aan den keizerlijken dwang, werkzaam om den opengevallen bisschopsstoel te bezetten. De domdeken heeft hier de voorzittersplaats ingenomen. Wanneer de keuze was geschied, werd zy aan den paus bekend gemaakt. Men begon van nu aan zijne goedkeuring wenschelijk te vinden. Eerst langzamerhand zou zy noodig gerekend worden. Het oude recht, dat het volk riep tot het verleenen van zijne goedkeurende stem, wanneer de geestelijkheid de voordracht van een bisschop had gedaan, was echter niet hersteld. In den aanvang

mocht het belang der kerk by deze benoeming op den voorgrond hebben gestaan, maar al te spoedig kwamen aardsche drijfveeren hier weder al te zeer in aanmerking. Al zou de keizer niet meer zijn machtwoord doen hooren, de graven van Holland en Gelder gevoelden zich niet verhinderd om hunnen invloed uit te oefenen op de geestelijkheid die het recht had om de keuze te doen. De middelen waarvan zy zich mochten bedienen werden „beden” genaamd en niet zelden verschenen zy met legers die aan die beden kracht gaven. De geschillen bleven niet achter en in dat geval was den keizer, na met andere bisschoppen geraadpleegd te hebben, eene beslissende stem toegestaan. Op zulk eene wijze werd Herman van Hoorn in 1150 geplaatst op den Utrechtschen zetel, dien een groot gedeelte des volks aan Frederik van Havel had toegedacht. De goedkeuring van den paus volgde tot schade voor de belangen der kerk. Zeven en veertig jaren later herhaalde zich dit verschijnsel. De graaf van Holland wenschte zijn broeder Dirk, terwijl de graaf van Gelder Arnold van Isenburg begeerde en de keizer, tusschen beide tredende, schonk de voorkeur aan den eerste, maar gaf het wareldlijk gezag aan den graaf van Holland tot dat de paus zijne beslissing zou hebben genomen. Beiden trokken nu naar Rome. De paus verklaarde zich voor Arnold, die terstond daarop stierf. Nu werd Dirk erkend, die evenzeer door den dood werd weggenomen. De pausen begonnen voor hunne goedkeuring een som geld te vragen. Zijn opvolger was Dirk van der Are (1197). Innocentius III dreigde hem met ban en afzetting, indien hy niet terstond de som van drie duizend marken sterling zond, die de beide voor hun aankomst in Nederland gestorven geestelijken naar de gemaakte rekening schuldig waren gebleven. De paus liet zich betalen met het geld dat de anders arme Nederlandsche prelaat in een gelukkigen oorlog met Holland won. Het bloed zijner schapen dat kleefde aan het nu door den bisschop opgezonden geld, hinderde den opperherder te Rome niet. Niet naar het nadeel dat deze schennis van het Euangelisch gebod der liefde jegens zijne kudde in een bisschop aanbracht, maar naar de schade die zijn schatkist door het onbetaald blijven van de geëischte som lijden zou, regelde de paus zijne uitspraken.

Dat de goedkeuring van den paus hoogstwenschelijk, maar toch

niet altijd even dringend noodzakelijk werd gerekend, blijkt uit het bisschoppelijk bestier van Otto I, die volgens de kerkelijke regelen te jong was om de hem op achttienjarigen leeftijd opgedragen waardigheid te kunnen bekleeden. Toch zag hy zich als zoodanig erkend tot aan zijn dood, die reeds na ruim drie jaren (1216) voorviel, juist toen hy op reis was naar Rome, waar hem de paus had ontboden. Otto III vervulde het bisschopsampt tien jaren lang zonder 's pausen bevestiging, die hy eerst in 1245 ontfing. Ook Jan van Nassau, door grafelijken invloed in 1267 tot bisschop benoemd, kon een en twintig jaren lang zijn ampt waarnemen, zonder goedkeuring van den paus. Het was alleen zijn schandelijk verwaarloozen van het belang zijner onderhoorigen, dat in 1288 de kapittelen bewoog hem van zijne waardigheid te ontslaan, waartoe de paus gaarne zijne toestemming schonk.

Intusschen toonden de pausen hoe langer hoe duidelijker den toeleg om de oppermacht aan zich te trekken. De omstandigheden dienden hun en straks scheen er van de zoo hooggeroemde rechten der kapittelen geen schaduw meer overgebleven. Hunne goedkeuring, op steeds hooger prijs gesteld, maar toch niet immer een onmisbaar vereischte gerekend, werd straks volstrekt noodzakelijk gekeurd. De gewilligheid, waarmede de bisschoppen tot loon hun een deel van de inkomsten des bisdoms brachten, deed hen straks al verder gaan. Het voorbeeld van Innocentius III en van Honorius III, om in buitengewone gevallen hier en daar bisschoppen te zenden, spoorde een Clemens IV in 1266 aan tot het besluit dat de paus vrij en zelfstandig mocht beschikken over alle kerkelijke bedieningen. Stouter en krachtiger werd dit openlijk afgekondigd door Clemens V, die in 1309 den zetel naar Avignon verplaatste. Hy matigde zich de onbeperkte macht over alle kerkelijke ampten aan en alle rechten of gewoonten, tot dusver geëerbiedigd, werden hierby krachteloos verklaard. In 1378 werd de kerk door het bekende groote schisma, in twee deelen gescheiden, waarvan het eene zijn paus had te Avignon en het andere te Rome. Om zich schadeloos te stellen voor het verlies van de eene helft, die zijn tegenpartijder gehoorzaamde, begrepen beiden nieuwe goudbronnen voor zich te moeten openen. Onze vaderlandsche kerk zag haar

hoogste geestelijkheid door aardsche redenen verhinderd in hare roeping, om in den geest van het Euangelie, van vrijheid, gerechtigheid, kracht en vrede by de keuze van bisschoppen werkzaam te zijn. Niet genoeg was het dat de paus voor de bevestiging der door 't kapittel gedane benoeming een groot loon eischte en ontfing. Johannes XXII (1315—1334) verrijkte zich, door zich alle kerkelijke bedieningen te „reserveren" en wet en recht, Euangelie, kerkregels en het belang der kudde aan zijn gouddorst op te offeren. Het stelsel van voorbehoud, (reservatie) trad in volle werking. Hy benoemde in zijn eigen belang Jan van Diest, den gunsteling van graaf Willem III, niettegenstaande de kapittels eenstemmig hunne keuze hadden uitgebracht op den ook vroeger reeds gekozen Jan van Bronkhorst. Met verkropte verontwaardiging zagen zy hun recht geschonden en een onwaardigen vreemdeling met een leger te Utrecht verschijnen, die, op pauselijk gezag, den reeds als bisschop opgetreden Nederlander verdrong.

Op gelijke wijze werd het recht van de kapittelen door paus Benedictus XII in 1340 vertreden. Men had hem bekend gemaakt met het verschil dat er ontstaan was by de keuze, daar een gedeelte den domkanonik, Jan van Arkel, en een ander gedeelte den reeds by de vorige vacatures gekozen, maar door den paus op zijde geschoven proost van het kapittel van St. Salvator Jan van Bronkhorst wenschte. De paus, geroepen om tusschen deze beiden een beslissende uitspraak te doen, nam de vrijheid om ook nu eigenmachtig over den bisschopsstoel te beschikken. Hy gaf aan een romeinsch edelman, Nicolaas de Caputio, den staf over de ver verwijderde, hem onbekende kudde. Deze had gemeend het bisdom door een vicaris te kunnen besturen, maar weigerde de titels, eer en tijdelijke voordeelen, hem toegezegd, toen hy geroepen werd zijn woonplaats te vestigen in de noordelijke bisschopsstad. De hoop des kapittels van nu zijn recht by den volgenden paus, Clemens VI, geëerbiedigd te zien, werd verijdeld. De paus gaf te kennen dat hy Jan van Arkel benoemd had en dat de kapittels den paus slechts hadden te gehoorzamen. Nadat deze gedurende een tijd van een en twintig jaren de belangen des bisdoms had behartigd, zag hy zich verplaatst naar Luik (1364).

In dergelijke verplaatsingen van den eenen bisschopszetel tot den anderen, vond sedert Benedictus XII (1335) ook de pauselijke schatkist een nieuwe bron van inkomsten. Zich ook nu wederom de benoeming van een bisschop reserverende, zond de paus in 1364 Jan van Virneburg, die van den bisschoppelijken zetel te Munchen, een jaar bezeten, niets medebracht dan de algemeene getuigenissen van ongeschiktheid voor zijne betrekking, welke ook aldra hier zouden worden herhaald. Toen de dood hem na een zevenjarig bewind in 1371 ontsloeg, bleek het hoezeer men te Utrecht reeds gewend was aan de eerbiediging van de pauselijke aanmatigingen. Het domkapittel, dat zijne pogingen om, by het kiezen van een vicaris voor den openstaanden zetel, de overige vier kapittelen te overheerschen, had zien verijdelen, onttrok zich aan de vergadering ter verkiezing, waarvoor zy door deze was opgeroepen. De leden der vier kapittelen besloten zich nu tot den paus te wenden. In de overtuiging, dat zy zonder het domkapittel geen keuze konden doen, vroegen zy van den paus nu Arnold van Hoorn, den man, dien de meerderheid had gewenscht. Deze man bevond zich juist te Avignon. Het goud, dat door hem den paus Gregorius XI werd aangeboden, woog hier zwaarder dan de gronden die het domkapittel aanvoerde voor de verkiezing van Zweder van Uterlo, waarop het zijne goedkeuring had gevraagd. Arnold zag zich na een zevenjarig bewind verplaatst op den Luikschen bisschopsstoel (1378) terwijl Floris van Wevelinkhoven van den Munsterschen zetel herwaarts werd gezonden. Na diens dood liet Bonifacius IX zich niet lang bidden, toen de meerderheid van het kapittel, die op den bisschop van Straatsburg, Frederik van Blankenheim, door den graaf van Gelder voorgesteld, de stemmen had uitgebracht, des pausen goedkeuring vroeg. De minderheid had voor Rogier van Bronkhorst, thesaurier van Keulen, door den graaf van Holland sterk aanbevolen, den stoel gevraagd van Rome. De paus berekende de meerdere voordeelen, die de verplaatsing op zou leveren en, acht gevende op het belang dat hy had by een man van invloed, die hem tegenover den tegenpaus te Avignon steunen kon, koos hy Frederik en gaf duidelijk te kennen, dat hy alleen het recht had tot het verkiezen.

Eerst nadat deze bisschop zijn arbeid had volbracht, bleek

den paus op nadrukkelijke wijze dat de oude regelen die hy vergeten had, nog te Utrecht niet waren uitgewischt. By het licht dat er in de laatste jaren over den geest van het pauselijke hof was opgegaan, had men de wetten die de oude kerk aan paus en kapittels had voorgeschreven, naauwkeuriger gelezen.

Op den 9 November 1423 waren alle kapittelen samengekomen; Walraven van Meurs en Zweder van Kuilenburg hadden eenige stemmen en de meerderheid was gevallen op Rudolf van Diepholt. De paus Martinus V werd met den afloop bekend gemaakt en zijne goedkeuring gevraagd. Deze was echter volstrekt niet geneigd de gedane keuze te eerbiedigen. Even als zoovele zijner voorgangers, meende hy over den bisschoppelijken zetel te kunnen beschikken. De door de meesten begeerde en wettig gekozene werd door hem afgekeurd. Hy verklaarde de keuze geheel ijdel en wilde in plaats van den gekozene, den hier geheel onbekenden bisschop van Spiers zenden. Rhabanus van Helmstad vreesde echter den geest van het volk, waaraan de paus hem wilde opdringen. Hy stelde zich tevreden met het loon dat hem Zweder aanbood, als hy afstand deed van zijn recht en hem aan den paus wilde aanbevelen. De bisschop van Spiers nam de hem ten offer gebrachte inkomsten van de domproostdy, die Zweder bezat, aan, en deed wat hy beloofd had. Maar Zweder had nog meer over voor bisschopstitel en macht. De paus achtte de aangeboden gouden ducaten niet te gering, en benoemde hem. Op den 21 Augustus zijne intrede als bisschop doende, scheen hy een nieuw bewijs te leveren voor de oppermacht van den paus. En al spoedig daarna op grond van de pauselijke volmacht, Rudolf en de zijnen met den ban treffende, en straks alle diens voorstanders, door de gruwelen van brandstichting, roof, moord en krijg vervolgende, toonde Zweder dat de paus een wolf tot het hoeden en weiden der lammeren en schapen van Christus kudde in Nederland had uitgekozen. Geen eerbied voor den paus verhinderde echter Rudolf de stad Utrecht in bezit te nemen. De ridderschap der stad vreesde niet, in verbond met Overijssel, hem tot ruwaard en beschermer te kiezen, terwijl men zich verplichtte tot standvastigheid in het beroep op den apostolischen stoel en tot het inroepen van het oordeel van het toekomstig

algemeen concilie. De geestelijkheid der stad koos nu insgelijks de zijde van Rudolf en daagde Zweder voor het algemeen kapittel, die niet verscheen en zich op den paus beriep. Op den paus echter beriepen zich ook de nu naauw verbonden kapittelen, terwijl zy den door hem benoemden bisschop een openbaren vijand van het vaderland, een verderver van de kerk noemden.

Het pauselijk andwoord was een schrikwekkende banvloek over het geheele land. Uit Rome klonk als de stem eens ontzagwekkenden donders, het interdict, dat kerkklok en orgeltoonen verstommen deed, den priester het offeren verbood, de heiligdommen sloot voor de geloovigen. De kapittelen werden geroepen de stad te verlaten. Met welk gevolg? Wy zien 3 January 1427 Utrechts geestelijken, zich met ridderschap en steden vereenigende, Rudolf tot ruwaard van het Sticht benoemen. Als hun gepostuleerden bisschop riepen zy hem voor het algemeen kapittel en verzochten hem als beschermer op te treden. Hy voldeed aan hun verlangen. De ontzettende gruwelen van den oorlog, waartoe vooral de handelwijze van den paus de aanleiding gaf, hadden den edelen en burgers en geestelijken de oogen geopend. Dit blijkt uit het verachten van 't interdict en het herstel der eeredienst door de Utrechtsche geestelijkheid. Allermerkwaardigst is het manifest door deze standen aan al de vorsten en volken gericht ter verklaring en verdediging van hunne houding. Uitvoerig leggen zy getuigenis af van hun afkeer van 's pausen gedrag, terwijl zy zich beroepen op eene algemeene kerkvergadering. De bliksem, die uit Rome geslingerd werd, verschrikte slechts nog een klein gedeelte der geestelijken en leeken, maar zonder hier schade aan te richten. De zwarte onweerswolk dreef uit het Noorden naar het Zuiden terug en barstte daar eerst los. Te vergeefs verhief Martinus V by herhaling zijne stem tegen zooveel ongehoorzaamheid. De regering bepaalde dat elk die eenige pauselijke bullen, ban- of andere roomsche brieven binnen het stadsgebied bekend maakte, met de straf des doods zou worden geslagen, ter tijd toe dat de algemeene kerkvergadering uitspraak, of de paus den volke algemeen recht zou hebben gedaan. Zweder stond verbaasd by het zien van den algemeenen tegenstand tegen de pauselijke bevelen, dien niemand tot dus ver had aanschouwd of vermoed. Zijne bondgenooten in den strijd

keerden zich allengs van hem en lieten hem alleen met de machtelooze bescherming van den paus en met de onderworpenheid van een veertigtal kanoniken uit de vijf kapittelen en van een kleine schare van menschen, die zich tegen den paus niet durfden verzetten. Welk heil kon hy wachten, toen de paus Martinus V in 1431 in zijne ijverige bemoeiingen ten zijnen behoeve door den dood werd gestuit?

De nieuwe paus, Eugenius IV, sloeg een geheel anderen weg in. Nadat hy in de lente van 1432 een legaat, Johannes, bisschop van Maçon, herwaarts had gezonden, om by de onderscheiden partyen onderzoek te doen naar de oorzaken en den staat der verdeeldheid, veroordeelde hy op de duidelijkste wijze de handelwijze zijns voorgangers. Al de vonnissen van ban en interdict, die deze kort voor zijn sterven nog, (22 January 1431,) had herhaald en bevestigd, werden door hem, een jaar later, nietig verklaard. De aanhangers van Rudolf, die een jaar vroeger als kettersche menschen en hardnekkige zondaars waren voorgesteld die men mijden moest, volgens het plechtig bevelwoord van den eenen paus, zagen nu door het even plechtig bevelwoord van een anderen paus hun beginsel erkend. Rudolf werd door den paus bevestigd, en deed, na te Vollenhove geordend te zijn, in het begin van 1433 te Utrecht zijne openlijke intrede. De party van Zweder was diep verslagen. Zy had de gehoorzaamheid aan pauselijke uitspraken met zooveel kracht gepredikt, onder Martinus V. Kon zy thands die gehoorzaamheid veroordeelen? Hare tegenstanders hadden in dezen strijd openlijk getoond zich om den vloek des pausen niet te bekreunen en konden nu hun voordeel doen met de opheffing er van, maar herkregen nooit den vroegeren eerbied voor de macht van den oppersten kerkvoogd, die voor hun kracht bezweken was. Thands was de tijd gekomen voor de aanhangers van Zweder, om het hun zoo scherp ingeprente en als een eersten geloofsplicht erkende vertrouwen op pausen te verliezen. By overwinnaar en overwonnene was gelijkelijk de waan van het pauselijk gezag op onherstelbare wijze vernietigd. Zweder had nu na Martinus dood zijne hoop gevestigd op de algemeene kerkvergadering, die te Bazel gehouden werd en van haar een gunstiger beslissing te gemoet gezien. Zijn hoop werd verijdeld. De dood maakte daar

een einde aan zijn strijd. Zijn geest bleef nog onheilspellend werkzaam in een klein getal kanoniken die by de doodstijding van hun bisschop, den anderen vroegeren mededinger van Rudolf, Walraven van Meurs tot zijn opvolger benoemden (1434).

De vijandige gezindheid, die de kerkvergadering te Bazel en de invloedrijke twee broeders van Walraven, de aartsbisschop van Keulen en de bisschop van Munster, den paus toedroegen, was nu de grond waarop zy hunne hoop bouwden. Wat zy daar vroegen geschiedde. Walraven werd tot bisschop van Utrecht bevestigd, maar de kerkvergadering die dit deed, ontfing van de vijf kapittelen te Utrecht eene zeer ernstige verklaring dat zy verkeerd had gehandeld en niet gehoorzaamd zou worden. Het baatte haar niet dat zy in 1439 paus Eugenius ontzette en Felix V in zijne plaats benoemde. Hare uitspraak werd hier niet gehoorzaamd dan door zeer weinigen en zoo mocht Felix dan vrij Walraven tot kardinaal verheffen en nog eens als bisschop bevestigen, — Rudolf die voor Martinus V niet was geweken, zou voor een zoo weinig beteekenenden paus als Felix nog veel minder zijn bisdom overgeven. Ongestoord kon hy zijn ampt waarnemen, toen in 1451 Walraven, als bisschop van Munster, de plaats van zijn overleden broeder innam.

En had de hier opgedane ondervinding den paus by een volgende benoeming overtuigd van zijne verplichting om het recht der kapittelen te eerbiedigen? Neen, met een buitengewone eenstemmigheid hadden deze Gijsbrecht van Brederode in Rudolfs plaats verkozen (1455). Dat paus Calixtus III, de gevraagde toestemming en bevestiging zou weigeren, dacht niemand, toen eenige Utrechtsche aanzienlijken met het annaat, de som van 4000 ducaten, hun verzoek steunden. Immers dit geschenk werd niet versmaad maar aangenomen. De paus luisterde echter meer naar den invloedrijken graaf van Holland, Filips van Bourgondiën en plaatste diens, door de kapittelen eenstemmig voorbygeganen natuurlijken zoon, David, bisschop van Terouane, op den zetel. Noch het belang der godsdienst noch de naam en verdienste van Gijsbrecht, noch de eenparigheid der kapittelkeuze kwamen by hem in aanmerking. Van de bepaling die den in onecht geborene den zetel verbood, kon hy dispensatie schenken. En ofschoon Gijsbrecht de door drie staten van Utrecht

aangeboden betrekking als voogd en beschermer reeds had aangenomen en vervulde; de paus verklaarde zich bevoegd en gerechtigd om over den stoel eigenmachtig te beschikken. Het woord „reservatie" had nog zijne kracht niet verloren, meende hy. Maar het was meer het staal van Hollands legerbenden dan het pauselijk schrijven waardoor David zijn tegenstander vernederde en zich als Utrechts bisschop zag begroet. Het bericht dat de paus de gelden voor Gijsbrechts benoeming had aangenomen en niet eens terug wilde geven terwijl hy het Nederlandsche bisdom toevertrouwde aan een onwaardige als David, was niet geschikt om Romes invloed hier te vermeerderen. Al duidelijker werd het dat de wareldsche vorsten hun eerbied voor het pauselijk hof verloren en er nog slechts op bedacht waren om de pausen tot hunne werktuigen te maken ter bereiking van hun doel. Keizers kochten gaarne besluiten en uitspraken, waarop het gebouw hunner onverdeelde wareldheerschappy in 't oog des volks steun en sieraad verkrijgen zou.

Het was ten gevolge van den uitgedrukten wensch van keizer Maximiliaan dat zijn bloedverwant Frederik van Baden tot het hoofd van het bisdom door het kapittel werd verkozen. Zijne verwantschap met keizer en machtigen werd meer dan zijn christelijke zin en wetenschappelijke begaafdheid geroemd, en zijne twisten en krijgen brachten achttien jaren lang voor het volk en hem zelven tal van rampen. Zijn wareldlijke macht gold hem boven het belang der Nederlandsche kerk. De kapittelen wier recht hy weinig achtte, hadden weinig reden tot droefheid, toen hy den herdersstaf neêrlei dien hy minder lief had dan het zwaard.

De keizer toonde nu by het openvallen van den zetel (1517), dat hy zelfs de vormen der kerk niet noodig keurde. Hy bood zijn vroegeren gezant by het pauselijk hof, Filips van Bourgondië, den natuurlijken broeder van bisschop David, den Utrechtschen zetel aan. De staatsman en zeeheld, de ridder van het gulden vlies en als admiraal met vele lauweren gekroond, werd door hem geroepen om het schip der Nederlandsche kerk door storm en stroomen te sturen. De kapittelen zouden het stom en machteloos aanzien. Voor hunne rechten was er ook niet uit Rome hulp te verwachten. Integendeel, de paus nam met beleefden dank de 12,000 dukaten aan, voor de bevestiging van

den man, die Romes zaak niet genoeg liefhad om haar met kracht tegen de hervorming te verdedigen.

In zijne plaats trad er een man van geheel anderen geest op. Hendrik van Beieren, bisschop van Spiers, werd in 1524 gekozen. Wie uit het eendrachtig overleg der kapittelleden wil afleiden, dat hun dikwerf geschonden rechten weder door den keizer ontzien werden, zou zich bedriegen. Juist deze prelaat zag zich op het diepst vernederd. Hy had gemeend den geest des tijds te kunnen weêrstand bieden, maar leerde in die worsteling zijne zwakheid kennen. Onmachtig om zijn wareldsch gebied te beschermen tegen Gelder, riep hy de hulp van Karel V in. En de keizer zond hem krijgsknechten en geld, maar de dienst moest duur betaald worden. De bisschop werd gedrongen geheel het wareldlijk gebied van het Sticht den 21 Oct. 1528 den keizer overtedragen. Van al die bezittingen waarop de machtigste vorsten eeuwen lang een begeerig oog hadden geslagen en waarom er zooveel getwist en gestreden was, bleef den bisschop niets dan het kerkelijk rechtsgebied en het bisschopshuis.

En wat liet de keizer over van het geestelijk en kerkelijk gezag? De kapittelen bepaalden, dat zy by het openstaan van den zetel geen ander tot bisschop zouden kiezen dan dien het den keizer behagen zou op te geven, voor te stellen en te benoemen. Niemand zou tot deken over eene der vijf kerken worden aangesteld dan die den keizer aangenaam zou zijn. Wat bleef er nu van die kanonieke keus, waarvoor eeuwen lang zoo gestreden was? De pausen hadden den strijd tegen het wareldlijk oppergezag met groote kracht gevoerd en in hunne zegepraal geroemd, toen de keizer van het recht van investituur afstand deed. Verder dan zich aanvankelijk liet vermoeden strekten de pausen hunne macht uit, toen zy niet meer naar de rechten der kapittels vroegen, over het Nederlandsche bisdom beschikten en naar willekeur hunne gunstelingen herwaarts als kerkvoogden zonden. En nu? Nu zag de paus het aan dat de kapittelen openlijk door den keizer als zijne werktuigen werden behandeld en dat deze zonder tegenspraak zich hieraan onderwierpen. Hoe? In plaats van zijne stem voor het recht der kerk tegenover den staat te verheffen verklaarde hy dat de kerk zich eerbiedig boog voor eene hoogere macht. Vergeten was het schitterend voorleden. Een paus be-

tuigde, dat geen bisschop door het kapittel verkozen mocht worden dan die door den keizer vooraf benoemd was. Krachteloos, zonder waarde zou de keus van bisschoppen en van dekens zijn, in wie de keizer niet eerst gezegd had zijn welbehagen te hebben. De Nederlandsche geestelijkheid, die by het kiezen van een bisschop, schoon dan ook dikwijls morrende over 't schenden van hare oude rechten, van Rome de bevelen verwacht had, moest van nu aan van den keizer de vervulling van de behoefte harer kerk vragen. Nog zooveel macht en gezag is den paus overgebleven, dat hy de geestelijkheid gebieden kan, om de oppermacht des keizers in dit gewichtig werk, te erkennen en te gehoorzamen. De tegenstanders worden bedreigd met de ongenade van den almachtigen God en de heilige apostelen Petrus en Paulus die voor vier eeuwen aangekondigd werd aan hen, die de zelfstandigheid der kerk en hare wettige besturen tegenover de keizers niet genoeg eerbiedigden. Hoe moest het den bisschop te moede zijn onder het plechtige Te Deum waarmede de geestelijkheid in de domkerk 's keizers volkomen triomf op Utrechts kerk bezong? Geen wonder dat Hendrik na vijf jaren lijdens het vreemde land ontvluchtte.

Het keizerlijk opperbestuur schonk nu den titel en de voordeelen van het bisschopsampt aan Willem van Enkevoirt, die als pauselijk dataris, bisschop van Tortosa en kardinaal, een vroomen zin openbaarde en als de vriend en geestverwant van paus Adriaan VI, aanspraak heeft op grooten lof. Hy bleef evenwel geheel vreemd van het bisdom, zoodat hy in 1534 te Rome stierf, zonder zijn kudde hier zelfs éénmaal bezocht te hebben. Maar al werd hem straks in Georgius van Egmond een waardige opvolger gegeven op het verlangen des keizers — geen keizerlijke en geen pauselijke macht waren bestand tegen den krachtigen geest der hervorming die ontwaakt was. Nog droomde de keizer van nieuwe kracht en herstel voor de kranke kerk onder zijne heerschappy. Wat één bisschop niet meer vermocht zou door meer bisschoppen kunnen worden uitgevoerd. Het Nederlandsche volk, dat voor geen martelvuren en moordschavotten schrikte, zou door het ten toon spreiden van een nieuwen glans voor de oude kerk te winnen zijn. Zoo had de keizer gerekend en de paus gehoopt. Toen de keizer vermoeid van het tooneel was

getreden waar hy zoo krachtig gearbeid en zooveel teleurstelling gevonden had, zocht zijn opvolger Filips II deze gedachte te verwezenlijken. Paus en koning bepalen dat Utrecht, in plaats van een bisschoppelijken stoel, een aartsbisschoppelijken zetel zal zien verrijzen. Te Groningen, Leeuwarden, Deventer, Haarlem, Middelburg zullen bisschoppen zich vestigen. Filips II, koning van Spanje, zou voor deze stoelen, die nu openstonden of later zouden openvallen, de mannen benoemen en de paus zou hen bevestigen. In een bulle van 12 May 1559 verleende de paus Paulus IV het recht om bisschoppen te kiezen aan Filips II als souverein dezer landen en aan zijne nazaten die by tijd en wijle de wareldsche heerschappy zouden voeren.

Onder de luide stemmen die er uit de kloosters en uit de statenvergaderingen en uit het volk tegen deze nieuwe regeling opgingen en die de vrees voor verlies van inkomsten, invloed, vrijheid en leven ingaf, werden de zuchten niet vernomen door de trouwste voorstanders der oude kerk in stilte geslaakt. By het ontfangen van het bericht dat de koning tot aartsbisschop Frederik Schenk van Toutenburg had benoemd en door de kapittelen wenschte verkozen te zien, dienden (12 Nov. 1561) de vijf kapittelen een protest in, waarin zy hunne oude voorrechten en rechten herinneren en gehandhaafd wenschen. Des anderen daags kwamen de kapittelen te samen en brachten hunne stemmen uit op den door den koning reeds benoemden Schenk. Hun protest getuigt van den strijd die hun dit heeft gekost. Zy brachten een kostelijk offer in het belang der zwaarbeproefde kerk, toen zy van hun oude rechten slechts den vorm in acht namen. Er werd hier gefluisterd dat het recht van bisschoppen te verkiezen, aan de kapittelen en niet aan den paus behoorde, en dat geen paus ooit dat recht kon wegschenken, door de oude kerk met onuitwischbare letters geschreven. Maar het grootste gedeelte des volks, dat vijandig tegenover paus en koning stond, mocht niet merken dat Utrechts geestelijkheid niet geheel een was met de hoogste wareldsche en kerkelijke macht van wie zy alleen nog hulp verwachtte. De getrouwste predikers van de leer dat buiten de kerk geen zaligheid is, dachten met smart aan den ouden tijd die geestelijkheid en volk tot de keus eens bisschop riepen aan het concordaat van Worms. Zy hoopten op een betere toekomst

die de erfenis, door paus en vorst thands voor hen bewaard, hun of hunnen opvolgers ongeschonden weer zou geven.

HET GEBRUIK VAN DEN BIJBEL.

„Zet alles wat u zou kunnen belemmeren voortaan ter zijde en oefen u vlijtig in de Heilige Schrift, en zoek daar de goddelijke wijsheid, die blinkender is dan goud, schitterender dan een karbonkel, helderder dan krystal, kostbaarder dan een topaas. De jongelingen kunnen niets beters zoeken, de grijzaarts niets beters bezitten dan de kennis der H. Schrift, die het vaartuig onzer ziel bestuurt, en het, zonder door gevaarlijke stormen schipbreuk te lijden, naar den zaligen oever van het paradijs en de eeuwige hemelvreugde der engelen voert.”

Deze woorden zijn ontleend aan een brief, door Bonifacius aan een jeugdigen Engelschman geschreven. Zy bewijzen dat de eerste Christusbelijders in ons vaderland, onder de leiding van dezen invloedrijken leeraar, met den diepsten eerbied voor den Bijbel werden vervuld, en de beoefening der gewijde bladen voor menschen van verschillenden stand en leeftijd als een heilige roeping moesten beschouwen. By herhaling verklaarde hy uit deze bron zijne wijsheid en sterkte te putten. By zijne prediking gebruikte hy een prachtig afschrift van Petrus brieven, met gouden letteren, om alzoo der schare een diepen eerbied voor de Schrift in te boezemen. De leerredenen of toespraken, door hem gehouden en ten deele voor ons nog bewaard, zijn van den aanvang tot het einde met aanhalingen uit de gewijde schrijvers vervuld. Bonifacius zag den man en de vrouw, van welken stand ook, die in het lezen des Bijbels zich verdiepte, geenszins met toorn maar met blijdschap aan. Het lag wel niet aan hem, wanneer zijne dringende opwekkingen niet algemeen terstond werden opgevolgd. Het volk moest nog eerst leeren lezen en de onrust der tijden maakte het oprichten van volksscholen onmogelijk.

Toch had reeds Willebrord gezorgd voor eene inrichting, die de opleiding van jongelingen tot het geestelijke ampt in de kerk ten doel had. De school, door hem gesticht, nam toe in bloei,

toen, na Bonifacius dood, de abt Gregorius als hoofd van het Utrechtsche bisdom werkzaam was. Voor de dienst in de gevestigde gemeenten, maar ook voor den zendingsarbeid onder de heidensche bevolking werden hier de mannen gevormd. In den geest van zijn leermeester en vaderlijken vriend zocht Gregorius hen tot de kennis der Schriften op te leiden. Alleen hen, die zich hierin wel geoefend hadden, zond hy als geschikte voorgangers in de dienst des Heeren uit. Op zulk een wijze was hy werkzaam, toen Karel de geheele christenheid, voor zoover zy hem onderworpen was, (769) bekend maakte met zijn eisch, dat priesters, die des Heeren wet niet kenden en dus haar aan anderen niet konden prediken, moesten worden afgezet. Dezelfde vorstelijke zorg voor de bevordering van de kennis der waarheid onder de gemeenten herinnerde in 789 den bisschoppen hun plicht, om te waken „dat de priesters, recht en eerlijk, geen nieuwe of onkerkelijke dingen leerden maar volgends de Heilige Schriften zouden prediken, en riep hen op om daarin zelven het voorbeeld te geven." Noodig achtte hy in 801 te herhalen „dat ieder priester op elken zon- en feestdag het Euangelie van Christus moest verkondigen." Ook in ons vaderland bleven de geestelijken niet vreemd van het in 813 op een rijksdag te Aken uitgevaardigde bevel aan de priesters om zoo te prediken „dat de menigte het begrijpen kon." Karel de Groote had door Paulus Diaconus een keur van honderd zesenzeventig christelijke preeken van de beroemdste kerkredenaars voor zon- en feest- en heilige dagen laten byeenbrengen. Eene vertolking van goede preeken in de landtaal werd, blijkens synodale bepalingen in 813 van de bisschoppen geëischt en in 847 op het concilie te Mentz op nieuw noodig verklaard. Van verscheiden Utrechtsche bisschoppen in dezen tijd heeft de geschiedenis ons byna niets anders bericht dan dat zy beroemde predikers waren. Een bewijs dat de prediking des Woords door en onder zulke kerkvoogden als een belangrijk werk werd beschouwd. Intusschen verhinderden de invallen der Noormannen de welgezinde geestelijken om krachtige middelen aan te wenden ter opleiding des volks. Kerken en scholen konden niet den gewenschten zegen verspreiden. De opwekkingen van Bonifacius aan menschen van allerlei stand om de H. Schriften te beoefenen, vonden in Nederland

geenszins in de eerste tijden ingang. De eerste bisschoppen mochten dienzelfden geest openbaren als hy — het kostte hun reeds moeite genoeg om altijd hunne geestelijken tot de vereischte kennis en prediking des Woords op te leiden. Het volksonderwijs werd een geruimen tijd verwaarloosd. Wie zou hier de Schrift in de landtaal overbrengen? En hoe zou de menigte ze ook kunnen lezen? Intusschen zag de gemeente by hare godsdienstoefeningen toch haren eerbied voor het Woord van God bewaard en gesterkt. Immers, gedeelten daarvan werden geregeld op zon- en feestdagen door den priester voorgedragen. Wel geschiedde dit in de Latijnsche tale, en vertolking en verklaring bleven achter; maar by het hooren van die geheimzinnige klanken werd toch de gedachte levendig gehouden, dat God den menschen zijn Woord had gegeven om hen met zijne bedoelingen bekend te maken. Het is dan niet te verwonderen dat ook in ons land, even als in andere Duitsche bisdommen, vertalingen van sommige gedeelten des H. Schrift ontstonden en gelezen werden. Reeds in de achtste eeuw luisterden de Friezen naar de psalmen die hun door een bezielden, van blindheid tot het licht gekomen zanger werden voorgezongen. Van eene parafrase van het Hooglied door Williram werd hier gebruik gemaakt. Het leven des Heilands was waarschijnlijk hier bekend uit vertalingen of omwerkingen van Euangeliën.

Het verbod om den Bijbel te lezen was dan ook hier evenmin als elders vernomen vóór het midden der elfde eeuw. Gregorius VII waagde het, in tegenspraak met vroegere voorgangers, de begeerte van verschillende volken naar de verkondiging van Gods groote werken in hunne talen te onderdrukken om het ultramontaansche beginsel over het nationale te doen zegevieren. Maar hoe weinig de uitspraken van dezen man hier gehoord werden is algemeen bekend. Hy werd door den Utrechtschen bisschop Willem krachtig bestreden. Op de vergadering, den 24 January 1076 door Hendrik IV te Worms geopend, had de Nederlandsche kerkvoogd zich vereenigd met de vijf en twintig hooge geestelijken, die Hildebrand in den bān deden. Onder zijne zonden telden zy, dat hy de heilige godgeleerdheid verbasterde met een nieuwe leer, en de Heilige Schrift met zijne valsche en gedrongen uitleggingen schikte naar

dat het hem in zijne zaken te pas kwam. De geest die Willem bezielde werd na zijn dood hier bewaard en aangekweekt door zijn opvolger Koenraad, die gedurende drie en twintig jaren de kerk van Nederland bestuurde in weerwil van den pauselijken ban die op hem tot aan zijn dood rustte.

De blijken van hooge ingenomenheid met den Bijbel worden hier in die dagen niet geheel gemist. Onder de monniken van de beroemde abdy te Oostbroek, by de Bilt in de provincie Utrecht, zien wy in het begin der twaalfde eeuw den beroemden Ruprecht, die in zijne geschriften de merkwaardigste getuigenissen aangaande de waarde des Bijbels voor allen gaf. De aartsbisschop van Keulen, aan wien het bisdom Utrecht onderworpen was, riep hem als abt aan het hoofd van de Benediktijnerabdy te Deutz. In zijne werken lezen wy, dat by het gemis van Bijbelkennis, Christus onbekend is. Zonder de schriften van het Oude zoowel als van het Nieuwe Verbond te kennen, zegt hy, kan de ziel des menschen op geen vasten grond zijn gevestigd, maar moet zy door allen wind van leer worden omgevoerd." Hy ziet in de Bijbelboeken „echte schriften voor het volk, omdat zy niet als de werken van Plato, hoogdravend in woorden, maar arm aan zin, voor weinigen verstaanbaar zijn of in een hoek zachtkens spreken, maar omdat zy aan alle volken zijn voorgelegd en luide tot de geheele wareld gewagen van het heil van alle volken." Zulke denkbeelden waren den Keulschen metropolitaan welgevallig en de Utrechtsche bisschop Godebald die in Oostbroek zijn laatste toevluchtsoord zocht, (1128) niet vreemd. Ruprecht stierf zeven jaren na hem te Deutz. [2])

Van pogingen echter om in dezen geest den Bijbel meer algemeen bekend te maken, wordt in deze en in de twee volgende eeuwen niets gemeld in de kerkelijke geschiedenis van ons vaderland. De lijst der bisschoppen biedt nu den christen een weinig bevredigenden aanblik. Het zwaard waarvan de meesten zich bedienden, was niet het woord van God. De geschiedverhalen melden ons meer van den onheiligen strijd voor aardsche belangen en bloedige tooneelen waaraan zy deelnamen, dan van dien heiligen kamp tegen de zonde waartoe het Euangelie riep.

Allengs begonnen hier, schoon later dan elders, kloosters te verrijzen, bestemd om de behoefte aan een godsdienstig en heilig

leven te wekken en te bevredigen. De Bijbel werd door hunne bevolking hoog geschat, gelezen en afgeschreven.

De abdy van Egmond bewaarde onder vele andere geschriften steeds met de grootste zorgvuldigheid een afschrift van de vier Euangeliën in een met edelgesteenten en goud rijk voorzienen omslag, in de tiende eeuw door Hildegaarde, de gemalin van Dirk II, haar vereerd. Het vorstelijk geschenk mocht den aanschouwer met eerbied voor den kostbaren schat, in dat schrift verborgen, vervullen. De bewoners van de abdy dachten er echter niet aan, dien schat in vertaling en afschrift onder het volk te brengen. De behoefte aan de prediking van dat woord werd niet vervuld door de geestelijken. Nu verschenen hier straks minderbroeders of dominikanen die door hunne toespraken de scharen rondom zich wisten te verzamelen, maar hunne prediking had maar al te dikwijls meer de beperking dan de uitbreiding van de heerschappy des Bijbels ten doel. 't Gebruik van het woord des levens beschouwden zy meestal als een bron van kettery en verderf.

Dat deze trouwe apostelen van het ultramontaansche beginsel het door de eerste Nederlandsche bisschoppen uitgestrooide zaad niet konden uitroeien bleek reeds in de veertiende eeuw. De Nederlandsche geest, een tijdlang met geweld onderdrukt, werd uit zijn slaap gewekt en gaf nieuwe teekenen van leven en kracht. Geert Groote trad op voor de schare, en zijne prediking in de moedertaal aan de H. Schrift ontleend en tegen den door vele priesters en kloosterlingen gehuldigden geest gericht, vond ingang by de schare. De haat der monniken was zijn loon en het gelukte hun zijne prediking te doen verstommen. Maar hun invloed mocht hem de gelegenheid ontnemen om voor de schare op te treden, — zy konden niet verhinderen dat Geert Groote straks de heerlijkste instelling in het leven riep, die den rijksten zegen onder het volk heeft verspreid. Een groote schare van mannen in zijnen geest volgde hem. En de toejuiching waarmede het volk in verschillende steden hen begroette, hunne scholen roemde, gebruik maakte van hun onderwijs, prediking en geschriften in de moedertaal, bewijst dat het den geest der eerste Euangeliepredikers nog niet had verloren.

Gerard Zerbolt van Zutfen (1398) gaf in het Nederduitsch

een paar geschriften uit, waarvan het eene over het nut van het lezen der H. Schrift en het ander over de gebeden in de moedertaal handelt. [3]) Wy achten het van belang den inhoud van zijn schrijven in korte woorden op te geven:

De kennis der H. Schrift wordt den leeken aanbevolen en daartoe is de vertaling er van noodzakelijk.

De gewijde Schrift is niet bestemd ten dienste van een enkelen stand, maar strekt tot onderrichting van beginnenden en meer gevorderden en volmaakten, van leeken niet minder dan van geestelijken.

In het Oude Verbond wordt het geheele volk door God opgewekt tot het beoefenen zijner wet en in het Nieuwe Verbond wordt de kennis van de Schrift met nog meer nadruk aanbevolen.

Volgens het gebod der kerk zijn de leeken verplicht op bepaalde tijden tot de prediking van Gods woord te komen. De schriftkennis is dus noodig en 't lezen des Bijbels dient om van de preeken de gewenschte vrucht te plukken.

Verscheidene van de meest beroemde kerkvaders wekken leeken en zelfs vrouwen op tot het beoefenen der H. Schrift.

De H. Schrift is gegeven om de wet der natuur ter hulp te komen en te ondersteunen en, waar deze wet niet duidelijk genoeg het goede en het kwade der met aardsche dingen vervulde menschen toont, zulks in helder licht te stellen. Zy moet daarom ook den leeken bekend worden.

De leeken lezen dikwijls in de landtaal wareldsche, vleeschelijke en duivelsche gezangen en leugenachtige en dwaze verhalen die de wareldliefde en lusten opwekken. Indien door wijzen zulke schriften niet verboden worden, zal het onredelijk zijn de leeken af te houden van het lezen dier Schriften, die tot de liefde Gods en wareldverachting en hemelzin dringen.

De leeken zijn verplicht tot het kennen der goddelijke geboden. Hoe zal het lezen en leeren van boeken die over de tien geboden en de hoofdzonden handelen, ooit ongeoorloofd zijn?

Onkunde aangaande de wet, welke zy amptshalve moeten kennen, verontschuldigt de leeken geenszins, wanneer zy er tegen zondigen. Het is dus een plicht de middelen te zoeken en te gebruiken om tot de kennis der wet te komen en den Bijbel te lezen.

De gantsche Schrift is geschreven in de taal dergenen voor wie zy bestemd was. Wie dus de heilige schrijvers wil volgen, zorge er voor om hun werk in de talen der tegenwoordige volken over te brengen.

Vele heiligen hebben de Schrift overgebracht in de taal van hen aan wie zy predikten.

De H. Schrift is in het Latijn vertaald, niet om verborgen te blijven voor sommigen, maar integendeel om ook buiten den beperkten kring van hen die de oorspronkelijke taal verstonden, bekend te worden aan zeer velen, daar de Latijnsche taal meer dan andere talen gebruikt werd.

De heilige vaders in Egypte hebben met den meesten ijver de Schrift beoefend, maar daar hunne onbekendheid met het oorspronkelijke zoowel als met de Latijnsche vertaling blijkt, was hun eene overzetting in hunne eigene sprake noodig.

Zoo het blijkt dat de Schrift in verschillende talen gevonden en byna in alle talen welke onder den hemel zijn, gelezen wordt, waarom zou zy in het Nederduitsch niet mogen gelezen worden?

Zoo het den leeken ongeoorloofd ware, zou zulks kwaad, dat is: tegen de natuurwet zijn, terwijl juist de mensch alleen door de schriftkennis, het kwade leert vermijden en het goede werken. Of het zou verboden zijn. Maar het tegendeel wordt door de meest geëerde heiligen en leeraars gedaan.

De uitgave van zulk een nederduitsch geschrift is reeds een bewijs, dat de verlichte en vrome man in zijne dagen tegen het lezen der H. Schriften door leeken bedenkingen hoorde inbrengen, die hy eene ernstige en naauwkeurige bestrijding noodig keurde. De aanhef toont, dat hy eenigen kende die, de Schrift minder begrijpende of minder achtgevende op de uitspraken der heilige vaders, het lezen der H. Schrift door leeken ongeoorloofd noemden. Hunne namen noemde hy niet. Hy toont niet bekend te zijn met de uitspraken van kerkvergaderingen en pausen uit de vorige eeuwen, die ten strengste alle bijbelvertalingen hebben verboden, daar hy zich bepaalt tot een enkel pauselijk bevelschrift: „Ad Apostolatus” dat zeker door zijne tegenstanders werd aangevoerd. Hy erkent echter, dat daarin eenige boeken, die kettersche gevoelens behelzen, worden verboden, maar merkt op dat goede en godsdienstige boeken daarin niet worden afgekeurd en

leidt hieruit af dat deze dus door het bevelschrift worden goedgekeurd.

Opmerkelijk het is dat de schrijver die voor Nederlanders een dergelijk betoog noodig keurt, in het geheel geen kennis toont van de uitspraken van pausen en kerkvergaderingen uit vroegere eeuwen, die duidelijk en streng veroordeelen wat hy als een duren plicht aanprijst. De tegenstanders, wie hy bedoelt, schijnen zich hierop weinig of geheel niet beroepen te hebben, daar hy slechts een enkel bevelschrift behoeft te vermelden. Tegen het bijbellezen waren toen toch reeds andere bevelen afgekondigd, wier zin te duidelijk en krachtig was om op zulk eene wijze ontzenuwd te kunnen worden. Ook dit bewijst dat de Nederlandsche hoogere geestelijkheid in vroegere eeuwen het nimmer noodig heeft gerekend om de elders uitgevaardigde besluiten tegen het gebruik der Heilige Schriften, onder hare gemeenten als verplichtend bekend te maken.

Dat het woord van Zerbolt rijke vruchten moest dragen, is gemakkelijk te begrijpen. De geest dien hy openbaarde, leefde voort in een groot aantal van bekwame en godvruchtige mannen die gedurende meer dan eene eeuw den grootsten invloed op de godsdienstige vorming des volks uitoefenden. Wie kent niet de Broeders des gemeenen levens die op het voetspoor van Geert Groote, zich inzonderheid toelegden op het beoefenen der gewijde schriften en alle middelen aanwendden om haar den volke bekend te maken. Wy zien zeer velen hunner bezig met het overschrijven van gedeelten des Bijbels. Hunne predikatiën (collatiën) rusten op den grondslag van Gods woord. In de door hen gestichte en door het geheele land verspreide scholen was het Euangelie van Christus allereerst als de wortel van de kennis en de levensspiegel aangeprezen, en dus met groote zorg den kweekelingen ingeprent. Traktaten in de landtaal werden verspreid. Ten gevolge van al deze bemoeiingen waren er onder verschillende standen in de veertiende eeuw by vele mannen en vrouwen de blijken eener groote kennis van de Heilige Schriften te bespeuren. Zeer gunstig stak by hetgeen de vorige eeuwen hadden opgeleverd, de steeds in ruimeren kring zich openbarende begeerte af naar de dingen des geestes die haar voedsel zocht in de Heilige Schrift. Aan die bron ontsprongen de vele stichtelijke geschrif-

ten, die in ons land gereeden ingang vonden, aan wier hoofd wy den rijmbijbel plaatsen van Jacob van Maerlant (1300).

Onderscheiden mannen wijdden zich later aan het werk der Bijbelvertolking. De psalmen, de geschiedkundige boeken en de Epistel- en Euangelieperikopen voor 't kerkjaar kwamen in 't midden der veertiende eeuw in vele handen en de drukpers vermenigvuldigde straks de exemplaren.

Een groot aantal volksschriften zag het licht waarin het leven van Jezus behandeld en de noodzakelijkheid der navolging van Hem werd voorgesteld. Te vergeefs worstelde een schare van monniken tegen den al te krachtigen stroom. Een Dominikaan preekte in het midden der vijftiende eeuw te Zutfen dat geen leek eenig geschrift in de landtaal mocht lezen. Johannes Busch, een der voortreffelijkste bevorderaars van den Nederlandschen bijbelschen geest, hoorde hem en eischte met het gewenschte gevolg van den prior van het klooster dat de monnik zijn dwaas woord herroepen zou. Wy behoeven slechts de met een stichtelijk doel uitgegeven geschriften voor het volk in te zien en de geleerde werken van beroemde landgenooten te raadplegen om overtuigd te zijn van het hooge gewicht dat aan de beoefening des Bijbels hier werd gehecht. Wessel Gansfort († 1489) verklaarde dat het gezag der H. Schrift hooger geldt dan dat van alle kerkvaders, pausen en menschen. Maar ook Johannes Brugman, († 1473) die zich in ons vaderland de hervorming der minderbroeders ten doel stelde, maakte in zijne geschriften en welsprekende prediking de menigte, die aan zijne woorden hing, met den inhoud en de waarde van het Euangelie bekend. [4]) Desiderius Erasmus sloeg dan ook hier een niet zoo geheel eenigen vreemden weg in, wanneer hy krachtig werkte aan het verbreiden eener vruchtbare schriftkennis.

Toen hy elf jaren oud was in 1478, kwam hy in de school der broeders des gemeenen levens, waar hy twee jaren vertoefde. Onder zijn leermeesters bevond zich de rector Alexander Hegius, de beroemde vriend en geestverwant van Wessel Gansfort en Rudolf Agricola. Hier werd hy reeds terstond doordrongen van dien eerbied en die liefde voor de gewijde bladeren, waarvan hy in latere tijden zulke schoone bewijzen gaf. In 1477 had reeds te Delft eene vertaling van de bijbelboeken des Ouden Verbonds het licht gezien en waren de euangeliën en

epistelen in de Nederlandsche sprake door den druk gemeen gemaakt. Tien jaren later verschenen te Keulen, de schriften van Oud en Nieuw Testament vertolkt, met korte opgaven van inhoud en verdeeling der boeken, zoowel als met verklaringen van duistere plaatsen. Het was dus niet een geheel hier onbekende leer die Erasmus in het jaar 1503 in zijn „Handboek voor den christelijken krijgsman” predikte, wanneer hy het als eene noodige zaak ook den leek voorstelde, zich geheel over te geven aan de beoefening der Heilige Schrift. Zijne verschillende werken zijn vervuld met bewijzen van denzelfden geest. Hoezeer hy den bijbel tot het voorwerp van zijne ernstigste onderzoekingen had gemaakt, blijkt uit zijne uitgave van het Nieuwe Testament naar den griekschen tekst met eene vertaling in het latijn. (1516) Hy droeg dit werk op aan paus Leo X, van wien hy een loffelijke getuigenis aangaande zijne onderneming ontfing en openbaar maakte. De wijze waarop hy dezen arbeid aanbood en verdedigde, bezorgde hem den haat van monniken, die hun belang meenden te bevorderen met zorgvuldig de oogen te sluiten voor het licht uit den hoogen. De Nederduitsche vertaling van zijnen arbeid, aldra verschenen, getuigde dat 's mans gave niet slechts de aandacht der geleerden maar ook de belangstelling des volks trok. De door hem by herhaling uitgesprokene overtuiging dat Christus door allen gekend moest worden en dat de H. Schrift daarom in alle talen moest worden gelezen, had hem gedrongen om voor het volk zijne algemeen geroemde omschrijvingen van het Nieuwe Testament in het licht te geven. De vertaling van dit werk bevorderde krachtig de lust om den Bijbel te onderzoeken in de zestiende eeuw. Hadden nederlandsche abten aan Karel V, den erfheer dezer landen, op zijnen doopdag (1500) een bijbel aangeboden met het opschrift: Onderzoekt de schriften, de vorst nam 's mans opdracht der parafrase van Mattheus dankbaar aan. Erasmus kon zijn geest te Leuven verspreiden door een inrichting zooals er nog nergens gevonden werd, (collegium trilingue) waarin de hebreeuwsche, grieksche en latijnsche talen onderwezen werden. De kennis des Bijbels te bevorderen by de kweekelingen der Leuvensche hoogeschool was hiervan het hoofddoel. Was het te verwonderen dat de geest, daar zich openbarende, een grooten invloed uitoe-

fende op de geestelijken, die tot het priesterampt in Noord- en Zuid-Nederland werden opgeleid? Wy kunnen ons voorstellen hoe zy gehoor vonden by een volk tot hetwelk sedert de invoering des christendoms, nimmer het Bijbelverbod was doorgedrongen, dat door Bonifacius het onderzoek der Schrift aan allen had hooren aanprijzen en door de broeders des gemeenen levens in de laatste eeuw met liefde daarvoor was vervuld. Menig leek moest hier wel verbaasd staan als hy zich een ketter en verleider hoorde noemen, wanneer hy den Bijbel las en aan allen ter lezing gegeven dacht. Velen namen Luthers Bijbelvertaling in handen of lazen de hollandsche overzettingen, die al spoedig verschenen. De geestdrift voor de hervorming nam in ons vaderland toe, naarmate de handlangers van Spanje en Rome stouter hunne aanvallen richtten op het Bijbelgebruik door de leeken. Banvloek, gevangenis en doodstraf troffen hen die den Bijbel lazen, waartoe de eerste predikers in Nederland de vaderen hadden geroepen.

De liefde voor den Bijbel, die zich nu zoo krachtig openbaarde en door den tegenstand van de regering en van een deel der hoogere geestelijkheid werd bevorderd, werd niet alleen gevonden by hen die Luthers strijd tegen den paus en de kerk van Rome goedkeurden. Neen, wy zien het tegendeel in een lange lijst van vertalingen der H. Schriften en van het Nieuwe Testament, die te Keulen, Antwerpen, Leyden, sedert 1527 verschenen en die uit de latijnsche overzetting waren overgebracht. De honger naar Gods woord riep al luider by allen. Het recht er op kon hier niet dan tot schade der roomsche kerk worden betwist. Van die overtuiging bezield, maakten mannen die de oude kerk wenschten te beveiligen tegen de voortdringende hervorming, zich gereed om aan de bestaande behoefte te voldoen. Zy bezorgden vertalingen naar den latijnschen tekst en prezen menigmalen in hunne voorredenen het gebruik daarvan aan terwijl zy slechts waarschuwden tegen andere Bijbels die uit de hebreeuwsche en grieksche talen waren overgezet en om opschriften, inhoudsopgaven en aanteekeningen tegen Romes kerk moesten worden verworpen. Keizer Karel V gaf by herhaling de strengste plakkaten tegen het gebruik van de door Luther en zijne geestverwanten geleverde Bijbelvertalingen. Maar zoo zeer

maakte hy het doopgeschenk der Nederlandsche abten zich niet onwaardig dat hy door zijne vonnissen den volke toeriep: Onderzoekt de schriften niet. Neen; hy droeg aan de hoogleeraren te Leuven de last op de bestaande vertalingen te beoordeelen en naar hunne uitspraken richtte hy de zijne. Voor meer dan eene door hen getrouw geachte vertaling vinden wy zijn keizerlijke goedkeuring vermeld. Zoo verscheen er in 1546 een plakkaat, dat de vroegere in scherpheid overtrof, en aldra gevolgd werd van een lijst van boeken, die de godgeleerde faculteit had veroordeeld. Maar ver was het er toch van verwijderd, dat de keizer en Leuvensche hoogleeraren zouden hebben verboden den Bijbel te lezen. Immers in het volgende jaar werd er niet slechts een latijnsche Bijbel, nagezien door de doctoren van Leuven uitgegeven, maar in 1548 verscheen een Nederduitsche overzetting, twee jaren later gevolgd door een Fransche. De eerste vertaling was afkomstig van Nicolaas van Winghe, regulier, die in een merkwaardige voorrede zijnen arbeid en geest kenbaar maakt. Hy spreekt hierin van „vele geleerden uit vroegere en tegenwoordige dagen, die het grootelijks misprijzen dat men den blooten tekst der Heilige Schriften den gemeenen menschen in handen geeft, die meestendeels niet bekwaam zijn dien te verstaan uit zich zelve, en dat velen van dezen door onbekwaamheid des verstands of door verkeerdheid en vermetelheid des harten de Schrift in een kwaden zin trekken en die grootelijks misbruiken." Doch wat andwoordt de Roomsche Bijbelvertaler? „Wat is zoo goed dat de menschen, byzonder zy die hoovaardig en vermetel zijn, niet misbruiken?" Met het oog op de sedert lang in de volkstalen overgezette en wijd verbreide maar niet oprechtelijk vertolkte Bijbels, wijst hy op sommigen die een goeden onvervalschten Nederlandschen Bijbel noodig keuren om de andere onnaauwkeurige en vervalschte Bijbels te verdringen by het volk. Behalve het misbruik, door kwade menschen daarvan gemaakt, had men een goed gebruik te wachten van vele goede menschen die de H. Schrift met behoorlijke waardigheid en oodmoed lezen, met een goede meening om de leerredenen der predikers die de H. S. uitleggen des te beter te verstaan en te onthouden door den Bijbeltekst te voren te lezen of te hooren. Uitdrukkelijk verklaart hy dat er

veel kwaads is gesproten uit den by Jacob Liesvelt te Antwerpen naar Luther vertaalden, en met dwalingen vervulden Bijbel, terwijl hy zegt dat „de keizerlijke majesteit niet zonder redenen zulke Bijbels al te samen heeft doen verbieden, niet in dien zin, omdat men geen Heilige Schrift in de gewone taal zou mogen lezen of hebben, maar omdat de valsche Bijbels zouden te niet gedaan worden."

Meldt de geschiedenis dat Jacob van Liesvelt onthoofd is om het uitgeven van een Bijbelvertaling? Wy merken op dat hy by de eerste letter van de geschiedenis der verzoeking des Heeren den duivel had afgebeeld met een monnikskap en in eene aanteekening had gezegd dat de zaligheid der menschen alleen komt door Jezus Christus. Zijne rechters verdoemden hierin volstrekt nog niet alle Bijbelvertalingen. Zijne weduwe Maria Aucxt is toch voortgegaan van het jaar 1553 tot 1564 verscheiden uitgaven van het Nieuwe Testament en den Bijbel te leveren, waarin de latijnsche tekst gevolgd was. Dat zy daarin niet verhinderd werd door wareldsche of geestelijke overheid, toont dat de doodstraf alleen den uitgever van den verboden Bijbel van Luther, en den spotter met den monnikenstand trof.

Een zeer groot gedeelte bediende zich van deze roomsche Bijbelvertaling, ook toen er reeds meer hervormde bestonden. Tegelijk met en na de genoemde werden er door andere boekhandelaars overzettingen uit het latijn gegeven. In het laatste jaar der zestiende eeuw verklaarde Jan Moerentorf dat er in vele voorgaande jaren in de nederduitsche landen een zeer groot gebrek had bestaan aan Bijbels, overmits de laatste druk sedert eenige jaren was uitverkocht. Dit drong hem den Bijbel ten voordeele van de christengemeente op nieuw te doen drukken. De arbeid van Nicolaas van Winge werd door hem nu aan het oordeel van sommige Leuvensche doktoren onderworpen en straks verbeterd, aangeboden. [5]) De verschillende uitgaven hiervan in de zeventiende eeuw verschenen, bewijzen met nog een enkele andere vertaling, dat de geest van Bonifacius volstrekt niet was uitgebluscht onder de Nederlanders die aan de roomsche kerk trouw bleven. Het blijkt dat tot aan de zeventiende eeuw de pauselijke bevelen tegen het Bijbelgebruik hier niet werden geëerbiedigd en gehoorzaamd zoo dat men dit als schadelijk en ver-

derfelijk en ongeoorloofd dorst verwerpen. Op grond van de getuigenissen der vaderen en van eigen ondervinding, had een zeer groot gedeelte des volks de Bijbellezing als een heilig voorrecht en zalige plicht leeren beschouwen. Tegenover de uitspraken van pausen en de verkondigers van zijne onfeilbaarheid had zich hier de overtuiging gevestigd, dat het altijd en overal voor allen nuttig en noodig was den geest, de godsvrucht en de geheimen der H. Schrift te kennen, te betrachten en haar te lezen en dat men noch om de duisterheid van Gods woord, noch om den eenvoud van lezers of lezeressen, het Nieuwe Testament uit de handen der Christenen mocht rukken of gesloten houden. Wie het lezen der H. S. en byzonder het Euangelie den Christenen wilde verbieden, werd geacht den kinderen des lichts het gebruik des lichts te onthouden. Indien een paus daartoe zijne macht wilde gebruiken in Nederland, zou hy zich door zeer velen zien verlaten en ook by het beste deel dat in de kerk bleef, Gods woord boven 't zijne geëerbiedigd zien.

DE GENADELEER VAN AUGUSTINUS.

Toen de eerste verkondigers des Euangelies in Nederland predikten dat er een dag des heils was aangebroken, spraken zy met de gewijde bladen in de hand, van schuldvergiffenis en eeuwig leven als van onverdiende zegeningen, die de zondaar had aan te nemen en die hy door afstand van vroegere ongerechtigheden moest verheerlijken. De heidenen van de afgoden tot den levenden God, van de dienst der zonden tot heiligheid roepende, zwegen zy van de godgeleerde twisten over de werking der genade, die reeds de kerk van het Westen in de vijfde eeuw hadden verdeeld. Beter meenden zy aan de behoeften hunner hoorders te voldoen, wanneer zy door de gedurige voorstelling van de hemelsche belooningen voor christelijke werken en van de helsche straffen voor de zonden, hen tot een matig, rechtvaardig en godzalig leven, als het doel van de verschijning der zaligmakende genade Gods zochten te dringen. Onbekend was het hun echter niet, hoezeer in het begin der vijfde eeuw paus Zosimus, in den hevig uitgebroken strijd tusschen Augustinus

en Pelagius, geeindigd was met de party van den eersten te kiezen, nadat hy vooraf een geheel tegenovergestelde denkwijze gehuldigd had. De hooge eerbied, door mannen als Willebrord en Bonifacius, den roomschen stoel toegedragen, moest hen dringen de eerste uitspraak van dezen paus te vergeten en de laatste te eerbiedigen. Een ander gevoelen omtrent 's menschen zonde en Gods genade dan Augustinus had verdedigd, was in strijd met hetgeen die paus in een overal rondgezonden schrijven als de ware leer had verkondigd en den volgenden geslachten overgelaten.

De werken van Augustinus werden door de bekwaamste en edelste voorgangers in de Nederlandsche kerk trouw gelezen. En kon by den hoogen eerbied dien zy dezen kerkvader toedroegen, die lezing onvruchtbaar zijn? Op de school door Willebrord te Utrecht gesticht, vinden wy den vromen Gregorius in het midden van jongelingen die tot den zendingsarbeid en tot de dienst der jeugdige gevestigde gemeenten wenschten opgeleid te worden. Onder de heilige schriften wier beteekenis hy hun duidelijk zocht te maken, nemen die van Augustinus eene voorname plaats in. Ludger verhaalt dat hy, aan de voeten van dien leermeester neergezeten, met hem het „Enchiridion ad Laurentium" had gelezen. Moest de invloed van deze geschriften ook zich niet openbaren in de prediking, die het volk van de lippen dier mannen vernam? De vrees voor het helsche vuur en de hoop op de hemelsche zaligheid schenen de krachtigste middelen om een volk dat in de onkunde, het bygeloof en de vele zonden des heidendoms was opgegroeid, van de werken des vleesches tot de werken des geestes te dringen. Al werd hierdoor te veel voedsel gegeven aan het denkbeeld dat men door goede werken den hemel kon verdienen, de voorstellingen van Augustinus konden niet onvruchtbaar blijven en moesten van het oude heidensche tot een zuiver Euangelisch standpunt opleiden.

Niet allen die hier tot den opbouw der kerk geroepen waren, bezaten de bekwaamheden die van hen geeischt werden. Integendeel verscheiden priesters toonden zich in wetenschap en ernst slechts weinig verheven boven de schare die zy hadden te leiden. Wy merkten op hoe keizer Karel op de middelen bedacht was om het belang der gemeenten te bevorderen en aan

Paulus Diaconus de last opdroeg om een verzameling van christelijke toespraken uit de werken der beroemdste kerkredenaars van vorige eeuwen te leveren. De geestelijken zouden door het voordragen van deze, geregeld den geloovigen het gezonde voedsel toedienen dat zy zelve hadden moeten maar niet konden bereiden. Onder de gekozen sermoenen kwamen er verscheidene leerredenen van Augustinus voor. Waar deze dus gelezen werden, mag men vertrouwen dat het luisterend oor iets van den geest die daaruit sprak heeft overgenomen. Immers hoe diep de treurigste onkunde en traagheid ook by geestelijken en leeken was doorgedrongen, de bisschoppen moesten waken dat deze in de volkstaal werden overgebracht om algemeen te worden verstaan. Als wy in het jaar 847 te Mentz onder den beroemden bisschop Rhabanus Maurus een kerkvergadering zien houden, die met kracht op het gebruik van de vertaalde homiliën aandrong en de genoemde bepalingen dienaangaande herhaalde, was ook de geestelijkheid in Nederland tot gehoorzaamheid geroepen. De in 838 gestorvene Utrechtsche bisschop Frederik was aan dezen aartsbisschop door vriendschapsbanden zeer gehecht geweest en het bisdom van Utrecht had dezelfde behoefte als de geheele kerk van Duitschland. De denkbeelden van Augustinus die op deze wijze aan de vaderlandsche gemeenten werden bekend gemaakt, waren wel geschikt om de te veel zich verbreidende voorstelling van de verdienstelijkheid der goede werken te temperen. Ook door de lezing van enkele geschriften, zoo als de parafrase van 't Hooglied door Williram, moest de overtuiging worden bevorderd dat de zaligheid niet dan van de genade des Heeren moest worden verwacht.

De heilige waarheid, door Karel in zijne voorschriften en wetten den volke herinnerd dat „de werken zonder geloof dood zijn," werd ook in de volgende eeuwen niet verborgen gehouden, al waren de bewijzen overvloedig dat de beteekenis er van slecht of in het geheel niet begrepen werd. De meest beroemde godgeleerden der twaalfde eeuw, Bernhard van Clairvaux, Anselmus, aartsbisschop van Canterbury, traden met kracht op als bestrijders eener denkwijze, die Gods genade te zeer op den achtergrond stelde en eene al te groote waarde aan menschelijke deugd toeschreef. Zy erkenden in Augustinus hunnen leermeester en zoch-

ten zijn geest door schriftelijke en mondelinge prediking in een ruimen kring te verspreiden. De roem van Bernhard was reeds by zijne tijdgenooten heinde en verre doorgedrongen. Op zijn reizen wist hy door zijne buitengewone krachtige prediking de scharen op onweerstaanbare wijze mede te slepen. De zuidelijke Nederlanden bezocht hy en zijne stem werd er met geestdrift aangehoord door duizenden. Kon het wel anders of deze kennismaking moest ook daar, gelijk elders, de belangstelling in zijne schriften opwekken?

Onder den bisschop Andries (1128—1138) begonnen in ons vaderland de blijken zich te vertoonen van een opgewekten smaak in het „godsdienstig leven", die de abdyen van Rijnsburg, Oudwijk, en Bern deed verrijzen. Moesten niet Bernhards werken ook hier bekend en geliefd worden? Zeker werd zijn geest hier verbreid na de stichting van verschillende cistercienserkloosters aan wier hoofd wy de abdyen van Klaarkamp, (1165) Bloemkamp (1191) en van Aduard (1192) aantreffen, waarvan de laatste den allerbelangrijksten invloed op het volk heeft uitgeoefend. Door de bekwame mannen die hier onderwijs gaven, werden de beginselen van den beroemden abt van Clairvaux voortgeplant. De eerbied voor Augustinus die kerken en dorpen naar zijnen naam noemde als Augustinusga in Friesland, moest hierdoor in hooge mate worden bevorderd. In denzelfden tijd waarin de denkbeelden van den ouden kerkvader door den invloed van Bernhard werden verbreid, vonden zy tegelijk een krachtige aanbeveling in Anselmus, den aartsbisschop van Canterbury, aan wien meermalen de naam van de tweede Augustinus werd geschonken. Wat hy schreef bleef ook in ons vaderland niet onbekend. De handel die er tusschen Engeland en Nederland werd gedreven, bracht ook hier de schriften waarin deze leeraar de algemeen verspreide Pelagiaansche dwalingen zijner eeuw over de verdienstelijkheid der zoogenaamde goede werken bestreed. Wy vinden reeds vroeg hier eene Nederduitsche vertaling van een vertroosting voor stervenden, waarin een priester eenige vragen doet die hy door een stervende wil laten beandwoorden, en die voor het werk van Anselmus, wiens geest zy toont, doorgaat. De stervende ziet zich gewezen op den eenigen grond dien de diepzinnige kerkvader in de schriften van Paulus had gevonden, by de vraag:

„Verheugt gy u dat gy een christen zijt en als christen sterft? Hebt gy berouw over uwe zonden? Zoudt gy uw leven willen verbeteren, zoo God u nog spaarde? Gelooft gy dat Christus voor u gestorven is? Dankt gy God daarvoor? Gelooft gy dat gy niet zalig kunt worden dan door Christus dood?" Op het toestemmend antwoord van den stervende laat de ziekentrooster nu de opwekking volgen: „Loof God dan, zoolang gy nog leeft. Stel op Hem geheel uw geloof, hoop op Hem, heb Hem lief. Beveel u aan het lijden en sterven van Jezus Christus. Steun daarop geheel, om daarmede u te behouden. Indien u de Rechter mocht willen veroordeelen, zeg dan: Heere, ik stel den dood van Jezus tusschen my en het oordeel; want eene andere verdediging ken ik niet. Zoo de Heere dan zegt: Gy hebt de eeuwige verdoemenis verdiend: spreek gy dan tot den Heer: Uwe genade en den bitteren dood van Christus stel ik tusschen my en u, o Jezus Christus, Zoon des levenden Gods. Erbarm u mijner om uw bitteren dood." Geen andere taal vernemen wy in eene geloofsbelijdenis, aan Anselmus toegeschreven, die den stervenden werd voorgehouden: „Ik geloof dat ik niet door eigen verdiensten, maar uit kracht van het lijden van Christus tot heerlijkheid kan komen en dat niemand op eene andere wijze kan behouden worden dan door de verdienste van het genoemde lijden. Ik betuig het dat ik zoek te sterven zonder eenige wanhoop, zonder ijdelen roem op goede werken en zonder geloofstwijfel." De geestelijken die met het lezen van zulk een voorschrift by de sterfbedden de kranken voor het heengaan trachtten voor te bereiden, plantten alzoo gevoelens voort die door een zeer groot gedeelte van invloedrijke monniken niet werden gehuldigd. Tegenover de aanhoudende voorstellingen van predikers en biechtvaders die den lof der goede werken verkondigden, werd een betere geest opgewekt [6]).

Inzonderheid blijkt het dat de broeders des gemeenen levens met kracht aan die betere zienswijze tegen de Pelagiaansche leer der bedelmonniken, meer ingang wisten te bezorgen. Onder de boeken die Geert Groote in een zijner brieven zich wenschte toegezonden te zien, dringt hy by zijne vrienden in het byzonder aan op het werk van Augustinus over den vrijen wil, dat hy eene ernstige beoefening waardig acht. Wy lezen van hem dat

hy eens van woord tot woord de preek van Bernard over Paulus bekeering te Utrecht voor eene synodale vergadering uit het hoofd voordroeg.

Met grooten ernst riep hy de zijnen op tot het bepeinzen van de Meditationes van Bernhard van Clairvaux en het Monologium van Anselmus. De schriften van Augustinus werden den broeders door hem aanbevolen. Wie de geschriften van de meest beroemden onder hen inziet, zal met verbazing tal van uitspraken vinden over de diepte der zonde en de noodzakelijkheid der genade Gods in Christus, die hem in lijnrechten strijd schijnen met hetgeen beroemde roomsche godgeleerden voor en na dien tijd hebben gepredikt. Het ruim gebruik van zulke geschriften, door de voortreffelijkste mannen in ons land aanbevolen, moest vruchten voortbrengen by geestelijken en leeken. Thomas à Kempis (1355—1422) gaf zijn boekske over de navolging van Christus uit, waarin hy by herhaling het onvoldoende van alle menschelijke wijsheid en deugd en de onmisbaarheid der vergevende en heiligende genade Gods verkondigt en de ziel tot haren God woorden doet spreken als deze: „Gedenk o Heer, dat ik van my zelven niets ben, niets heb noch kan. Gy zijt alleen goed, rechtvaardig en heilig: Gy kunt alles, Gy verleent alles, Gy vervult alles. Zonder U blijft de zondaar alleen ontbloot van alle gaven III: 3. „Voorzeker dit mag ik in waarheid denken en zeggen: Heer, ik ben niets, ik kan niets, ik heb niets goeds uit my zelven, ik bezwijk in alle dingen en zink gestadig in mijn niet. Als Gy my niet bystaat of van binnen niet versterkt, zoo ben ik flaauw en krachteloos. B. III. H. XL.

Wie de schriften van Thomas en zijne geestverwanten leest, zal bespeuren dat de geest van Augustinus hun binnenste had doordrongen, die ook aan een gedeelte des volks dat by hen de vervulling hunner geestelijke behoefte zocht, niet vreemd kon blijven.

Het behoeft ons niet te verwonderen dat in de gemeenten dergelijke beginselen werden voortgeplant wanneer wy acht geven op den invloed dien de groote Wessel Gansfort op de geestelijkheid des lands uitoefende. Het klooster te Aduard, reeds in vroeger tijd door zijne inrichtingen van onderwijs beroemd en als een hoogeschool beschouwd, waar de uitstekendste leeraars

een buitengewoon groot getal van kweekelingen rondom zich verzamelden, kwam tot een nieuwen ongekenden bloei toen Wessel daar zijn licht liet schijnen. Rondom hem en aan zijne voeten zien wy eene groote schare van mannen die tot een belangrijken werkkring geroepen waren of zouden worden. Met belangstelling en instemming vernamen zy van hem de by vele anderen in de kerk onbekende en verworpen leer van Paulus en Augustinus: „Wanneer wy ook alles deden wat ons is voorgeschreven, hetwelk niemand echter vermag, zoo moeten wy nogthands bekennen dat wy onnutte dienstknechten zijn. Want het komt niet aan op ons willen en loopen maar op de ontferming van God die ons vernieuwt en zijnen Zoon Jezus Christus schenkt tot gerechtigheid aan een ieder die gelooft, zoodat Hy ons niet door werken der gerechtigheid welke wy doen, rechtvaardig maakt maar door zijn bloed hetwelk vergoten werd tot ons heil.”

Dat het niet ontbrak aan monniken die zulk eene voorstelling der Goddelijke genade voor hunne belangen nadeelig en verwerpelijk keurden, is te verwachten. Tegenover den haat dien hy by hen opwekte, mocht hy zich verheugen in de blijken van de gunst en bescherming van het hoofd der Nederlandsche kerk, den bisschop van Utrecht, David van Bourgondië. Het is dus natuurlijk dat deze zoo machtige ondersteuning den invloed van Wessel en de verspreiding van zijne beginselen by de bisschoppelijke geestelijkheid zeer bevorderen moest en by tijdgenoot en nageslacht niet onvruchtbaar zou zijn. Hy stierf in 1489. Maar de geest dien hy krachtig had helpen aankweeken, was door geen list of geweld van den grond waarop hy gewerkt had, te keeren.

In 1454 werd te Utrecht een kind geboren uit eenvoudige ouders, dat bestemd was om den glans van Nederlandsche geleerdheid en vroomheid in de hoofdzetels van de wareldlijke en geestelijke macht te doen schitteren. Te Utrecht en te Zwol zijne eerste opleiding ontfangen hebbende, heeft Adriaan den daar heerschenden geest opgenomen en de hoogeschool van Leuven, die hem in 1491 tot doctor in de godgeleerdheid bevorderde, had redenen om hem eerst onder hare voortreffelijkste kweekelingen en straks onder hare edelste hoogleeraars te tellen.

Geen andere leer, dan de beroemdste godgeleerden van zijn land huldigden werd door hem verspreid onder zijne kweekelingen die tot het geestelijk ampt opgeleid werden. Hy leerde: „onze verdiensten en onze voorbereiding zijn als een rietstaf die, als er iemand op steunt, verbroken wordt en die de hand van wie er op steunt doorboort en als een wegwerpelijk kleed (Jesaja 64) zijn al onze gerechtigheden.” De man die tot de hoogste waardigheden geroepen en in 1522 tot den pauselijken stoel werd verheven, kon zeker den leeraren der verdienstelijkheid van de goede werken niet aangenaam zijn.

Keizer Karel V, te Gend geboren, zijn groote vriend en beschermer, deed in zijn sterven (1558) belijdenis van hetzelfde geloof en scheidde van de aarde met de betuiging dat hy in Christus verdienste alleen en in de genade Gods die om ’t lijden van den Heiland de zonden vergaf, met vertrouwen en hope stierf.

De roem, door de genoemde godgeleerden ingeoogst, zou overtroffen worden door den naam dien hier straks Desiderius Erasmus verwierf. Het blijkt uit zijne onderscheidene schriften hoe zeer hem de ijdele waan van een groot gedeelte der geestelijken in zijne dagen hinderde. De voorstellingen van monniken alsof het den mensch mogelijk was de zaligheid te verdienen, werden door hem met den felsten geessel der satyre bestreden en straks door de duidelijkste uitspraken over de noodzakelijkheid der goddelijke genade weersproken. Kon het anders verwacht worden van den man die de Heilige Schriften aanhoudend doorzocht en de middelen aanwendde om allen tot de kennis en beoefening daarvan op te leiden? Onder den arbeid, met dat doel door hem verricht, moet de uitgave der werken van kerkvaders worden genoemd. De schriften van Augustinus, door zijne zorg in het licht verschenen, zijn een duidelijk teeken van den hoogen prijs, dien hy op de naauwkeurige kennis van de by velen vergeten beginselen des ouden kerkvaders stelde. De lezing dier werken bevorderende, was hy werkzaam aan de verspreiding van de diepzinnige denkbeelden over de genade Gods in het schuldvergevende en heiligende werk des Verlossers, die Rome vóór eeuwen erkend maar alles behalve krachtig gehandhaafd had. Toen, na vele bewijzen van overeenstemming, Erasmus zich had laten dringen om Luther te bestrijden en zijn

werk over den vrijen wil uitgaf, erkende Luther dat indien hy over den vrijen wil had willen schrijven, hy dezen te veel afhankelijk stelde van de goddelijke genade. Hy kent veel meer toe aan de goddelijke genade dan aan den vrijen wil. De vijanden des Duitschen hervormers konden zich verheugen in de verwijdering tusschen beide mannen ontstaan, en rekenden de bestrijding van hem door den wareldberoemden Erasmus reeds als een groot voordeel zich toe, maar zagen met spijt dat hy de scherpzinnigste gevoelens over de genade die voor en in zijn tijd algemeen in Romes kerk werden gehuldigd, veeleer tegensprak dan begunstigde.

Wanneer wy dit alles opmerken, dan kan het niemand verwonderen dat by het bekend worden van Luthers verzet tegen een leer die der genade Gods tekort deed, zeer velen onder de besten in ons land verbaasd waren over den hem geboden tegenstand. Verschilde de opvatting die hier sedert lang door de waardigste leeraars was medegedeeld, wel zoozeer van hetgeen nu als een nieuwe leer, als de ergste kettery werd vervolgd door de aan Spanje en Rome gehoorzamende machten? De grondslag waarop de hervormers hun gebouw oprichtten, was geene andere dan waarop zy met hunne vaderen hadden gebouwd. Het „niet uit de werken" klonk hier niet als eene tot dusverre geheel onbekende stem uit den vreemde, maar als eene krachtige herhaling van hetgeen by sterfbedden hun reeds sedert eeuwen door achtenswaardige priesters was verkondigd. Hoe de leer van den door Romes kerk hooggeroemden Augustinus, die eenmaal door een paus openlijk voor elf eeuwen als de waarheid was verkondigd, in later eeuwen door Romes kerk met vuur en zwaard kon worden bestreden, was voor velen een raadsel. Die leer was hun steeds dierbaar geweest en by rijper nadenken daarover wilden zy haar tot geen prijs afstaan. Priesters en leeken beleden die leer met luide stem, al werd ook een brandstapel hun loon. Zy klaagden Rome van nieuwigheden, de pausen van kettery aan en rekenden het zich een eere gesloten te worden buiten hunne kerk, als zy die niet meer op den grondslag zagen rusten waarop apostelen en kerkvaders hadden gebouwd. Een ander deel des volks liet zich leiden door geestelijken, die Romes latere bevelen als hun eenig richtsnoer meenden te moeten

erkennen. Maar in Nederland had het in vroegere eeuwen gestrooide zaad zoo diepe wortels geschoten dat ook velen, die nog buiten Romes kerk volstrekt geen zaligheid kenden, binnen hare grenzen de leer der genade, zoo als die door Augustinus was gepredikt, als Romes echte kerkleer beleden. Bevreesd voor afscheiding en vijandig gezind jegens Luther en zijne volgelingen, wachtten de edelsten juist een nieuwen bloei voor de katholieke kerk en de bekeering der ketters van een ernstig beoefenen en in het licht stellen der leer van Augustinus. Hoe duidelijker zy zulks deden, hoe heviger tegenstand in hunne kerk hun geboden werd door de Jezuiten. Over de genade werd nu door de beroemdste geleerden aan de Leuvensche hoogeschool een ernstige strijd gevoerd, waarby het al meer bleek dat de orde waarvan de paus het heil der kerk verwachtte, niets minder bedoelde dan de leer van Augustinus te doen veroordeelen. Aan het hoofd en aan de zijde van de verdedigers der oude leer vinden wy Nederlanders die den geest hunner vaderen zich waardig toonen.

DE LEER DER PAUSELIJKE ONFEILBAARHEID.

De eerste predikers des christendoms in Nederland hebben by het planten van de kruisbanier, de bewijzen van groote gehoorzaamheid aan den paus van Rome gegeven en geeischt. Op het graf van den apostel Petrus had Bonifacius by zijne wijding tot het bisschopsampt een eed gezworen, zoo als nog geen bisschop had gedaan. Hy erkent in den paus den stedehouder van den apostel Petrus en belooft het heilig katholiek geloof volkomen getrouw en zuiver te zullen leeren en met Gods hulp te volharden in de eenigheid van dit geloof, waarin zonder twijfel de volkomen zaligheid der christenen bestaat. De eenigheid der gemeenschappelijke en algemeene kerk voor te staan en zich in alles getrouw, zuiver en hulpvaardig te betoonen jegens den paus; — ziedaar waartoe hy zich verbindt. Hy heeft ten allen tijde zijn woord gehouden. Evenwel schroomde hy niet den paus opmerkzaam te maken op sommige misbruiken die te Rome plaats hadden, en hem te dringen tot ernstige maatregelen tegen

het kwade, dat des te verderfelijker invloed hebben moest omdat de christenheid op de stad waar 's Heeren stedehouder zetelt, het oog houdt gericht. Paus Zacharias geeft in zijn andwoord aan hem geen blijk van ontevredenheid over den stouten toon des bisschops, daar hy deels de onwaarheid van de medegedeelde geruchten aantoont, en deels betuigt, reeds vroeger de gewenschte middelen tegen het vermelde kwaad te hebben aangewend. Merkwaardig is wat, naar aanleiding van zijne vraag om één pallium, in strijd met een vroeger verzoek om drie, — de paus schrijft van de groote ontroering die hem had aangegrepen over des bisschops taal, als ware de paus „een bederver der kerkelijke wetten en als zocht hy de overleveringen der vaderen te verminken, die nog daarenboven met zijne geestelijken tot de kettery der simonie zou vervallen zijn, omdat hy, volgens het gerucht, van hen aan wie hy het pallium gaf, geld zou hebben geeischt." Men moet verbaasd staan by het lezen der woorden waarin de paus zijne gevoeligheid over die beschuldiging van den bisschop te kennen geeft. Immers, het is volstrekt niet op den toon van gezag, waarop in lateren tijd de pausen, om de geringste aanmerking op hunne handelwijze, een bisschop met zware straffen bedreigden of troffen. Integendeel, deze paus spreekt zijne smarte uit over het hem kenbaar gemaakte vermoeden met het woord „geliefde broeder, wy vermanen uwe liefde dat uwe broederschap ons voortaan zoodanig iets volstrekt niet schrijve, daar het met weerzin en ten onrechte ontfangen wordt." Als reden hiervoor geeft de paus op dat hem iets wordt aangewreven wat hy ten eenemale verfoeit. Hy zegt het eischen van geld voor een pallium te beschouwen als een misdaad, als een verkoopen van de gave des H. Geestes voor geld, en verzekert dat hy allen, die zulk een handel drijven, in den ban doet. Uit de taal van den bisschop zoowel als van den paus blijkt het hoezeer de katholieke kerk hunner eeuw de overtuiging had dat de paus kon dwalen, ja, hoe zy den bisschoppen het recht toekende die feilen in den paus luide te veroordeelen. Paus Zacharias rekende het niet beneden zich aan den bisschop Bonifacius te schrijven dat hy niet schuldig was aan die dingen, die hem werden te laste gelegd, maar hetgeen zijn geliefde broeder kwaad noemde, eveneens veroordeelde. In volgende

tijden hebben de pausen geheel het tegendeel gedaan van hetgeen Zacharias hier heeft geleerd. Diens woord: „Wy doen in den ban allen die de gave des H. Geestes verkoopen," moet een groot getal van zijne opvolgers op Romes zetel treffen, die voor het pallium ongelooflijk groote sommen gelds hebben geëischt en ontfangen. Indien een bisschop in latere eeuwen zulke pausen bedervers der kerkelijke wetten genoemd en hen beschuldigd had van de overleveringen der vaderen te verminken en in de kettery der simonie te vervallen, zou hy geheel en al in den oud katholieken geest van Bonifacius gehandeld hebben en een paus als Zacharias zou hem het recht daartoe nooit hebben betwist. Het scherpe woord, tegen den pauselijken koophandel met heilige zaken, geschreven door Bonifacius, en de even scherpe veroordeeling daarvan door den paus, hebben een zeer groote beteekenis. Deze paus verklaart zich volkomen onschuldig en werpt, alleen op dien grond, de aanklacht die tegen hem gericht is, met verontwaardiging af.

Hebben nu de latere pausen by het vragen van geld voor het pallium en zoo vele andere dingen, geen tegenstand van bisschoppen gevonden of geduld, dan erkenne men dat een geheel ander geest die bisschoppen en pausen heeft bezield, dan de invloedrijkste geestelijken der achtste eeuw vervulde. Men moge in Bonifacius met grond het afkeuren dat hy de pauselijke macht te hoog heeft verheven, men vergete niet dat hy in zijne eeuw nog zich geen denkbeeld heeft kunnen vormen van de vele en groote zonden, waaraan later de pausen zich schuldig maakten. Zijn stoutmoedig schrijven bewijst dat hy reeds het kwade beginsel hetwelk hy te Rome had meenen te bespeuren, met groote kracht bestreed. Zijn diepe eerbied voor den paus verhinderde hem niet te gelooven aan diens feilbaarheid, zoodat hy den opvolger van Petrus, die hem als een geliefden broeder toesprak, durfde bestraffen. Op de groote reeks van pauselijke verkeerdheden in de volgende eeuwen heeft Bonifacius het brandmerk gezet. Zoolang zijn geest in zijne opvolgers heerschte, heeft de Nederlandsche kerk niet geleerd het kwade in den paus goed te noemen en diens heersch- en geldzuchtige eischen als goddelijke bevelen te eerbiedigen. Daartoe moesten er eerst geheel andere tijden komen. Het volk en de geestelijkheid waren er

dan ook volstrekt niet toe opgeleid om party te kiezen voor de pausen wanneer zy tegen de Utrechtsche bisschoppen optraden.

Hadden die bisschoppen maar altijd den geest van Bonifacius bewaard gelijk de eerste kerkvoogden des lands, die tot het midden der elfde eeuw heilig zijn verklaard. Maar de geschiedenis leert ons dat de onheilige geest der wareld de gewijde plaatsen binnendrong en de dienaren van den Vorst des vredes en der liefde herschiep in hoogmoedige, strijdlustige vorsten, die niet schroomden het bloed van hunne eigen onderdanen te doen vloeien ter bevordering van hunne aardsche macht. Was het wel wonder dat menigeen, die dorstte naar den vrede dien Christus gaf, teleurgesteld werd door bisschoppen, die hunne roeping verwaarloosden. Van den onrustigen zetel des bisdoms, van waar de wapenkreeten het land doorklonken, sloegen vele vermoeiden den blik naar stille en eenzame oorden waar de psalmen en hymnen, door geen oorlogsrumoer gestoord, op konden rijzen naar den hemel. De dood van Bonifacius gaf de geboorte aan een klooster te Dokkum. Odulfus richtte een gedenkteeken van zijn christelijke werkzaamheid op in een kerk en kloostergebouw te Stavoren. Op het eiland Ameland was er sints de laatste helft der negende eeuw een plek van veiligheid en behoud voor hen die door de gevaren van den stroom der wareld waren verschrikt. Maar aan het hoofd van alle abdyen die zich allengs vermenigvuldigden, groeten wy aldra die te Egmond. Het houten nonnenklooster, door graaf Dirk I gesticht, werd op last van zijnen opvolger Dirk II vervangen door een steenen gebouw en de Benedictijner-monniken, die hier zich van het gewoel der wareld hadden afgezonderd, toonden op meer dan éénе wijze, eeuwen lang, dat de beoefening der wetenschap en de dienst des Heeren hun zeer ter harte ging. Een niet mindere glans bestraalde de abdy van Rijnsburg, door de weduwe van graaf Floris II in 1133 gesticht en later enkel voor hoogadelijke jonkvrouwen bestemd. Dergelijke stichtingen te begiftigen werd voor een werk van uitnemende godsvrucht gerekend. Toen graaf Dirk VI in het jaar 1139 de abdyen van Egmond in Rijnsburg aan den prins der apostelen, den H. Petrus in eigendom opdroeg en overleverde, bewees hy eene groote dienst

aan den paus, die deze niet onvergolden liet. Tegenover het nederlandsche beginsel, hier door de bisschoppen vertegenwoordigd, werd aan het in alle landen naar de onbeperkte opperheerschappy strevende ultramontanisme nu een zeer groote steun beloofd en geschonken. De paus onthief toch de beide kloosters terstond aan het tot nu toe geëerbiedigde gezag van den bisschop des lands. By dit voorrecht der zoogenaamde „exemtie" werden straks andere gunsten gevoegd. De bisschop Heribert zag by de inwijding der kerk van de Egmondsche abdy in 1143, zich gedrongen den wil des pausen te doen voorlezen. Graaf Dirk VI die daarby tegenwoordig was, kon zich verheugen in de ervaring dat de macht van den bisschop tegen wien hy vroeger de wapens had opgevat, maar voor wiens banvloek hy ze verschrikt had neergelegd, nu merkelijk geknot was en van de gunst des pausen verwachtte hy een krachtigen steun. Onafhankelijk van het nederlandsche kerkbestuur, waren de abten slechts onderworpen aan den paus, die te ver verwijderd was om het vereischte toezicht te houden en zich in zijn eigen belang gemakkelijk liet tevreden stellen. De abten lieten natuurlijk niet na tegenover den bisschop te wijzen op de vele hun telkens verleende bewijzen der pauselijke bescherming. Hoe hooger zy het pauselijk gezag verhieven, hoe meer zy hun eigen belang en invloed bevorderden. Toen in 1215 Innocentius III deze landen met den kerkelijken ban had getroffen en aan de van hunne versierselen ontblooten altaren in de kerken geen priester meer de dienst mocht verrichten, vergunde hy den abt de vertroostingen der godsdienst te schenken aan de geloovigen die ze te Egmond zochten. Innocentius IV gaf den abt verlof de bisschoppelijke amptsieraden te dragen. In 1307 werden hem door Clemens V verscheidene werkzaamheden, die alleen door een bisschop worden verricht, toegestaan.

Als wy deze dingen opmerken en in Rijnsburg zelfs zien dat de bisschop niet eens tot het altaar der kloosterkerk mocht naderen zonder eerst vergunning van de abdis ontfangen te hebben, dan zien wy daarin een vernedering van de bisschoppelijke macht, die tegen de oudkatholieke regelen indruischte en meer voor 's pausen toenemenden invloed dan voor de orde en zedelijkheid en ware godsdienst bevorderlijk was. Hoe de vaderlandsche kerk-

voogden, wien het waarlijk niet aan heerschzucht ontbrak, te moede waren by deze vertreding van hunne wettige rechten door de verheffing van een kloostervoogd naast en boven het hoofd der vaderlandsche kerk, laat zich gemakkelijk gissen. Indien zy niet openlijk en met kracht in verzet kwamen, dan was het omdat hun eigen belang hen dikwijls ried de pausen en de vorsten des lands te ontzien. De geest van Bonifacius was de hunne niet. Toch wist Otto III (1233—1249) de macht van de Rijnsburgsche abdis te beperken en de aloude bisschopsrechten te herwinnen. Hy behoefde zich niet door vrees voor den graaf te laten weerhouden. Broeder van Floris IV, was de kerkvoogd, als voogd van diens minderjarigen zoon Willem II, ook met het grafelijk bestuur belast. Zijne zuster Ada was te dier tijde abdis en stemde toe in zijne eischen om den bisschop een hoogere macht toe te kennen. Sedert dien tijd zien wy Utrechts bisschoppen, in plaats van met een kwalijk verborgen tegenzin in de abten hunne mededingers te groeten, optreden als vrienden en beschermers der abdy. Intusschen mochten zy daarby nog geenszins in het volle bezit hunner rechten roemen. Zy moesten zich tevreden stellen wanneer zy beschouwd werden als de vicarissen-generaal, door wie het opperhoofd te Rome handelde. De bisschop verscheen als dienaar en de paus als de heer, by wien men meermalen over de handelwijze van den dienaar zich beklaagde. In het jaar 1450 moest paus Nicolaas V echter ondervinden dat in de abdyen het geloof aan de pauselijke opperheerschappy zijne grenzen had. Hoe gedurig ook ter hulp geroepen tegen 's lands wareldsche en geestelijke bestuurders, zag zich de paus door hertog Filips van Bourgondiën, tot wien zich de abt en abdis gewend hadden, verhinderd in zijn plan om de abdyen in ons land door een abt uit Trier te laten onderzoeken en hervormen. Tegen een onderzoek en hervorming door een vreemdeling verzette zich hier te zeer de nederlandsche geest, dan dat de paus zijn eisch zou zien geëerbiedigd. Intusschen hadden sedert de dertiende eeuw de pausen de kloosterlingen al te zeer aan zich verplicht, en in hen al te groote voorstanders van hun oppermacht gevonden, dan dat de invloed hier van op het volk niet groot zou zijn. Verschillende orden die hier hare stichtingen hadden, hadden haren

wortel in vreemden grond en waren te onafhankelijk van den landsbisschop wiens geest ook de hunne niet was, zoodat het nationaal beginsel er eerder door werd tegengewerkt dan bevorderd. Zoo waren de premonstreiten, wier abten op de jaarlijksche vergaderingen van de moederabdy te Prémontré alle verschijnen moesten, veel meer met hun buitenlandsch opperhoofd dan met den Nederlandschen kerkvoogd verbonden. Geen wonder dan dat de laatste, by het verrijzen van verscheiden kloosters van die orde in het noorden des lands, ze niet gaarne in de nabyheid van zijn zetel te Utrecht zag.

Een groot en machtig heir gordde zich onder het oog en de aanmoediging der hoogste geestelijkheid aan tot den strijd voor Romes oppergezag, die tot groot nadeel van de bisschoppelijke klerezie eeuwen lang zou gestreden worden en nog niet is geëindigd. Wie denkt niet terstond aan de werkzaamheid der beide groote bedelorden die sedert het begin der dertiende eeuw zijn opgetreden. De aloude zetel van het bisdom zag in 1247 den grond leggen van een Franciskaner klooster op het plein der Sint Janskerk. Vijf jaren later werd te Utrecht de bouw aangevangen van een klooster van Dominikanen die door de zorg en het goud van graaf Willem III, roomsch koning, is bevorderd en voltooid. Straks getuigen de ook elders verrijzende en aldra bloeiende stichtingen hoezeer beide orden door velen met geestdrift werden begroet. Het was hun leden niet te doen om binnen de kloostermuren zich aan vrome bespiegelingen over te geven. Integendeel, anderen hadden uit vrees voor de algemeene besmetting de wareld zoeken te ontvluchten achter de strenge kloostermuren; zy traden de kloosters uit om in het midden dier besmette wareld een andere lucht te brengen. Met de vriendelijke verzekeringen dat dit een gezonde frissche lucht zou zijn, verschenen zy in steden en dorpen. Het volk dat by het wegvluchten der heiligen in de kloosters, met vreeze voor de heiligheid was vervuld, moest nu de heiligheid lief krijgen by het zien van helden die met opoffering en strijd het waarachtige belang van hunne zondige medemenschen zochten te bevorderen. Om des Heeren wil hadden zy een leven van armoede gekozen. Werden zy niet als apostelen met diepen eerbied begroet? Wie hen aan zijn disch ontfing en onder zijn dak liet vernach-

ten, gevoelde zich gelukkig in het geloof van gasten uit den hoogen te herbergen. Naar de wondervolle verhalen van de byzondere betrekking waarin de stichters hunner orde tot God, den Zaligmaker, Maria en de bevolking des hemels stonden, luisterden ouden en jongen, mannen en vrouwen. Hun eisch werd als een hemelsche last geëerbiedigd. De vurige taal waarmede zy op de verbeelding werkten, en schrik voor het oordeel verspreidden door het schetsen van de meest aangrijpende tooneelen, maakte een diepen indruk en vervulde de gemoederen met het verlangen naar vertroostingen dat zy zeiden te kunnen bevredigen. Levende onder het volk, kenden zy het best den weg om daarop invloed te gewinnen. De diepe onkunde en de zucht tot bygeloof by de schare wisten zy dienstbaar te maken aan de bevordering hunner oogmerken. Is het wel vreemd dat deze verschijning niet byzonder aan de bisschoppelijke klerezy behaagde. Overal waar de minderbroeders of preekheeren verschenen, voelden de gevestigde pastoors den band losser worden die hunne gemeenten aan hen verbond. De geestelijken beklaagden zich over de vreemden die in hunne schaapskooi wisten te dringen. Maar iedere klachte over de inbreuk op hunne rechten die door de pastoors werd aangeheven, moest verstommen, waar de bedelorden tegenover het gezag van den bisschop het gezag stelden van den paus als opperhoofd der kerk dat de bedelmonniken machtigde om hetzelfde werk te verrichten in alle gemeenten. Ziet, zy prediken waar de mond der priesters was verstomd. Zy roepen de zondaars tot den biechtstoel en toonen de byzondere schatten van genade en schuldvergiffenis waarover de paus hen tot uitdeelers heeft benoemd. Menig leek die redenen had om de geheimen van zijn leven voor zijnen herder te verbergen, vertrouwde ze liever den vreemdeling toe dien hy gewilliger vond in het verleenen der vrijspraak. Naarmate de invloed der broeders by het volk steeg, moest de macht der bisschoppelijke klerezy verminderen en de opperheerschappy van den paus in ons land toenemen. Een belofte van onbepaalde gehoorzaamheid maakte hen tot 's pausen werktuigen. Geen enkele zucht naar de uitgebreidste heerschappy werd er door een kerkvorst te Rome geslaakt, of zy werd terstond door ontelbare monden als een bevel Gods

herhaald. Van de onberekenbare waardy van zulk een steun verzekerd, verleende de paus gaarne den bedelorden nieuwe voorrechten, daar hy ze met overvloedige winsten voor zich zelven bekroond zag. De bisschoppelijke geestelijkheid vond hierin een aanhoudende bron van verwarring en wees het nadeelige daarvan aan, maar waar was by haar de heilige geest, de wijsheid, de moed, de kracht om de rechte middelen tot het herwinnen van haar gezag op te sporen en met gunstig gevolg aan te wenden? De geschiedschrijvers van de vaderlandsche kerk teekenen ons het beeld van de meeste bisschoppen met zwarte kleuren. Moest het voorbeeld van zulke onwaardige voorgangers niet allernadeeligst op den geheelen priesterstand werken? Van waar zouden die wareldgezinde vorsten op een bisschopsstoel vrijmoedigheid erlangen, om de pausen op het verkeerde van hunne handelwijze, op het vertreden der bisschoppelijke rechten door die verheffing der kloosterlingen te wijzen en tot een beteren zin te bewegen? De wapenen des geestes die daartoe noodig waren hadden zy niet geleerd te gebruiken. Zy zelve hadden sedert geruimen tijd den geest der eerste bisschoppen verdrongen. De akker dien zy met ijzeren voet vertreden en niet met het goede zaad des goddelijken Woords hadden bezaaid, eischte andere werklieden. En indien nu anderen hier hen wegdrongen en van invloed en eer en macht beroofden, aan wie lag de schuld?

Wanneer hier steeds bisschoppen als Bonifacius den hun aanbevolen akker hadden bebouwd, het zou niet aan de kloosterlingen gelukt zijn, zoo algemeen den geest des volks te winnen. Maar helaas, velen hunner meenden meer hun belang te bevorderen met het ontzien dan met het krachtig bestrijden van het zich al meer uitbreidende ultramontaansche beginsel. Waar de Franciskanen en Dominikanen verschenen, werden de pauselijke bevelen tegen het Bijbellezen der leeken al meer bekend gemaakt. De hier by de vestiging der kerk gehoorde aanprijzingen van de H. Schrift werden weersproken door monniken die aan den Bijbel de gronden tot afwijking van Rome hoorden ontleenen. De dienst van Maria werd tot eene hoogte opgevoerd, waarvan de eerste bisschoppen zich geen denkbeeld hadden kunnen maken. Het veelvuldige gebruik van den enge-

lengroet en van de rozenkrans dagteekent van de Dominikanen, die verhaalden dat de stichter hunner orde by het bestrijden der Albigensen, op zijne bede het andwoord van Maria ontfing dat hy het volk de rozenkrans zou leeren bidden om daarin een krachtig middel tegen kettery en zonde te vinden. De lofspraken op de verdienstelijkheid dier beden werden dag aan dag gehoord. Aan de wonderlijkste verhalen aangaande hare buitengewone werking ontbrak het nooit. Waar de menigte alzoo aanhoudend op Maria gewezen werd, kon het Euangelie niet worden aanbevolen, dat voor de behoefte aan redding enkel by Jezus Christus bevrediging aanwijst. De blijde boodschap, door de Euangelisten en Apostelen verkondigd, was eene geheel andere dan die der bedelmonniken en slechts naarmate de eerste werd verborgen en onderdrukt, kon de Maria-vereering al meer klimmen.

En hiermede konden de leeringen van Augustinus en der oude katholieke kerk over de genade Gods in zijnen Zoon immers niet in waarheid vereenigd blijven. Hoort hoe de prediker en biechtvader telkens wijst op verschillende middelen waarmede de zondige mensch de gunst van de koningin des hemels moet zoeken te winnen. Luistert naar de opgave van de woorden en werken, die de hemelsche zaligheid heeten te verdienen en zie hoe de leer der genade Gods hierby geheel verdrongen wordt.

Hoe anders dan door de telkens al stouter herhaalde beweering van des pausen opperheerschappy en onfeilbaarheid kunnen alle deze denkbeelden ingang vinden? Had Bonifacius in den paus den stedehouder van Petrus gezien, hy zag in zijnen tijd mannen op den apostolischen stoel die den geest diens apostels huldigden. In hunne brieven toonden zy de uitspraken des Euangelies te volgen en de bevordering van het rijk van Christus te zoeken. Het gerucht dat een van hen afweek van 's Heilands geest verontrustte den bisschop en dreef hem tot den paus met een ernstige bestraffing over 't verminken en verderven der kerkleer. Eerst dan kan hier de bijbellezing verboden, de Mariavergoding aangeprezen, de leer der goddelijke genade verdrongen worden, wanneer het volk den paus verheven acht boven alle dwaling en zijn woord hoort als het woord Gods, waarnaar ook het woord Gods, in de Schriften vervat, moet worden verklaard. Wy begrijpen dus hoezeer het belang der monniken het medebracht, om hunne

leeringen tegen de voorstellingen der oude Katholieke kerk en der Schriften te bevestigen met het hoogste gezag van een man aan wien kerk en Schrift geheel onderworpen waren. Het was de Dominikaan Joannes de Turrecremata († 1468) die openlijk als verdediger van de onfeilbaarheid des pausen tegen de uitspraak van het concilie van Bazel optrad. Wat hy sprak was niets anders dan hetgeen de geest zijner orde zoowel als die der Franciskanen reeds sedert lang onder het volk had gebracht.

Het was er zeer ver van verwijderd, dat de geheele bisschoppelijke klerezy deze denkbeelden deelen zou. De nadeelen die zy van de monniken ondervond, waren te groot dan dat zy niet gedurig hun invloed zou trachten tegen te gaan. Wel had meermalen een lid van een der beide orden als wijbisschop of in eenige andere betrekking invloed op het bestuur der kerk verkregen, maar eene geheele onderwerping en eene volkomene dienstbaarheid aan Rome kon aan geen Utrechtschen bisschop begeerlijk toeschijnen. De geestelijken door hem aangesteld, beklaagden gedurig zich over de dwaasheden die de monniken zich veroorloofden op de kansels, en de gemakkelijkheid waarmede zy in de biechtstoelen vergeving verzekerden. Geërgerd werden die geestelijken wier tijdelijk belang zy kwetsten. Maar konden ook gemoedelijke herders die ernstig het zieleheil hunner gemeenteleden zochten, in hunnen kring zwijgen? Sommigen mochten by het zien van 's volks ingenomenheid met de monniken, uit eigenbelang, het voorbeeld dier mannen volgen, de betergezinden begrepen dat tegen hen moest worden gestreden met krachtige wapenen. De H. Schrift werd ontsloten. De broeders des gemeenen levens predikten het Euangelie en prentten op hunne scholen de kennis van Gods woord in. De redenen die zy richtten tegen de bedelmonniken, toonen hoe zy in de met zoo vele gunsten gekroonde pauselijke dienaren, de dienaren zagen van eenen vreemden, zeer verkeerden geest. Uit de achting en liefde die zy wisten te winnen, blijkt dat een gedeelte des volks nog vatbaar was om dien geest te verstaan dien de eerste Euangeliepredikers hier hadden verkondigd. De bedelmonniken drongen den bisschop Floris van Wevelinckhoven om aan Geert Groote de prediking te verbieden, waarvan de ultramontaansche geest voor zich zooveel schade vreesde. Maar de beslissing der bisschoppelijke

rechtbank viel voor de broeders gunstig uit toen een Dominikaner monnik, Matthias Grabow, een allerhevigste aanklacht tegen de leer en instellingen der broeders had ingebracht en het concilie van Constans bekrachtigde die uitspraak. Wat zy in hun prediking en onderwijs op den voorgrond stelden, strekte om de leer der apostelen en kerkvaderen over Gods genade in Christus te verheffen boven die der monniken over de Maria-vereering en de verdienstelijkheid der goede werken. Dat de leer van de pauselijke onfeilbaarheid, door hunne tegenstanders als de krachtigste steun ingeroepen, niet de hunne was, is uit hunne schriften op te maken.

Geert Groote schreef met het oog op de twee elkander bestrijdende pausen te Rome en te Avignon: „Het lichaam der kerk is sedert lang tot vallen geneigd, ja is reeds gevallen. Vooral lijden wy veel aan het hoofd en hoofdpijn is, volgens de leer der medici, met name van Galenus, teeken en begin eener hevige ziekte. Ik die de eenheid in de kerk terugwensch, ik zag gaarne dat de twee twistende pausen in den hemel waren en daar zongen: Eere in den hoogen! en dat een ander Eliakim vrede en eenheid op aarde kwam herstellen al ware hy niet uit het adderengebroedsel. Maar deze is de ure en de macht der duisternis.”

De geschiedenis der scheuring van de Utrechtsche kerk by den strijd tusschen Rudolf van Diepholt en Zweder van Kuilenburg van 1423 tot 1457 heeft ons reeds doen zien hoe het geloof aan de onfeilbaarheid van pauselijke uitspraken by beide partyen onmogelijk was geworden.

Duidelijk en krachtig gaf Wessel Gansfort getuigenis van den geest die Bonifacius had bezield, als hy schreef:

„De paus is verplicht te gelooven en is gebonden met alle geloovigen. En als hy gelooft gelijk hy verplicht is, zijn alle geloovigen verplicht te gelooven wat hy gelooft, juist niet omdat hy het gelooft, maar omdat hy gelooft dat men gelooven moet. Maar wanneer een ondergeschikte gelooft, zoo moet de paus in het geloof van dezen deelen, al ware het ook een leek of eene vrouw, niet omdat het een leek is of omdat die vrouw zoo gelooft, maar omdat zy volgens de waarheid des Euangelies op den rechten weg wandelen. Daarom was ook Petrus naar Gal.

II, daar hy niet met juisten tred wandelde naar de waarheid des Euangelies, verplicht om Paulus te gelooven, niet omdat het Paulus was of omdat hy aan hem onderworpen was, maar omdat deze juister naar de waarheid des Euangelies wandelde. Daaruit volgt — hoewel het met waarschijnlijkheid te onderstellen is dat de paus en de prelaten des te juister naar de waarheid des Euangeliums wandelden, naar mate zy eene hoogere en eerwaardige plaats bekleeden en uit dien hoofde, by overigens gelijke omstandigheden, veel meer hun dan eenen onderhoorige geloof moet worden gegeven — dat desniettemin de onderhoorigen niet volstrekt gebonden zijn om aanstonds te gelooven. Dit zou zoo onredelijk en godslasterlijk zijn, dat het zelfs verderfelijker schijnt dan elke kettery. Want ook een prelaat en zelfs de hoogste prelaat kan dwalen, gelijk de eerste hunner, die van den Heer Jezus zelven door diens eigene uitspraak verkoren, vol des Heiligen Geestes was, nogthands gedwaald heeft, maar dat is door den Heer toegelaten, opdat wy zouden weten dat men niet verplicht is een mensch maar den Heiligen Geest te gelooven. En met recht, want daar het geloof een godsdienstige deugd is, zoo is het alleen aan God onderworpen. Het houdt zich alleen aan God in wien alleen de rechtvaardige door het geloof leeft. Het leven des rechtvaardigen zou toch in groot gevaar zijn wanneer het afhing van de denk- en levenswijze van den paus. De meeste pausen hebben immers hoogst verderfelijke dwalingen aangebracht, gelijk het in onze laatste dagen te Constans op de beroemde kerkvergadering is openbaar gemaakt, hoe Benedictus, Bonifacius en Johannes XXIII, het geloof op geweldige wijze hebben verstoord; en eindelijk in onze dagen Pius II, en Sixtus IV, van wien de een in een uitgegeven bul zich de heerschappy der wareld aangematigd heeft en de ander de schandelijkste dispensatien niet alleen van den in burgerlijke processen gedanen eed maar ook van den eed die nog moet afgelegd worden, gegeven heeft." 7)

Dergelijke denkbeelden mogen niet worden gehouden voor bewijzen dat Wessel is afgeweken van de leer der Roomsche kerk. Hy verheugde zich in pauselijke en bisschoppelijke gunsten en wordt door vroegere en tegenwoordige roomsche godgeleerden in bescherming genomen tegen hen die hem onder de

bestrijders dier kerk rekenen. Wat hy hier predikte was niet een nieuwe maar de oude leer die door Bonifacius reeds was verkondigd en door diens opvolgers in woord en daad werd beleden. Heeft de beroemde Adriaan van Utrecht niet dienzelfden geest geopenbaard? De onfeilbaarheid des pausen heeft geen krachtiger bestrijder dan dezen Nederlandschen prelaat, die schrijven kon dat het „vaststaat dat de paus kan feilen want dat er vele pausen ketters zijn geweest." [8]) Die uitspraak heeft hem geenszins verhinderd den pauselijken zetel te bestijgen. Toen hy de driedubbele kroon droeg, las hy deze zijne woorden na en bracht ze nog eens zonder eenige wijziging, in een nieuwen druk onder de oogen der christelijke wareld. Verwondert het ons dat Erasmus in scherpe bewoordingen zich uitlaat over de bedelmonniken als de verbreiders van een leer waarby des pausen aanzien te hoog werd verheven? Zijne geschriften zijn vervuld van de bewijzen dat hy, by allen eerbied voor den paus als het zichtbaar opperhoofd der kerk, diens onfeilbaarheid geenszins in bescherming waagt te nemen. Hy werd gesteund door de bisschoppen van Utrecht, Filips van Bourgondië en George van Egmond, die den besten vriend van Erasmus, Hendrik Lethmaat, tot zijnen algemeenen vicaris koos. De werkzaamheden der ultramontaansche zendelingen om des pausen onfeilbaarheid te verheffen beschouwde hy als pogingen om zich zelven des te meer steun te bezorgen, en als nieuwe afwijkingen van de oude kerkleer.

By den toenemenden invloed der Hervorming zocht het beste gedeelte der geestelijkheid zijne kracht in de hier van ouds gepredikte leeringen. Het was nu de vraag of het echt Nederlandsche beginsel in den schoot der oude kerk zou bestand zijn tegen den vreemden, ultramontaanschen geest die eeuwen lang de alleenheerschappy had geëischt. Velen ontvluchtten de kerk by het zien hoe een vijandige geest, door Spanje en Rome bevorderd, met banbliksems en brandstapels zijn zegepraal zocht. De overigen die aan de oude altaren zich vasthielden, stelden zich tegenover hen. Maar ook binnen het oude heiligdom zou de strijd tusschen het nationale en vreemde beginsel worden gevoerd. Als oud-katholieken op den voor acht eeuwen gelegden grond wilden bouwen, sloeg een nieuw roomsche party het oog over de bergen om hulp te vragen tot vervulling van den droom harer heerschzucht.

AANTEEKENINGEN.

1) Men raadplege by dit gedeelte bovenal de drie deelen van het voortreffelijke werk van Prof. W. Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland.* Arnh. 1864 en de daar aangehaalde schrijvers.

2) Ruperti Tuitiensis *Opera* Col. 1602. II p. 276. I p. 684.

3) Van Heussen en van Rijn *Bat. Sacr.* I. p. 206. *Beschr. van 't Bisdom Deventer* p. 541 deelen ons mede, dat de beide genoemde werkjens door Gerard in zijne moedertaal geschreven zijn en door Jac. Revius in de boekery te Deventer in handschrift gevonden en in het latijn overgebracht, geplaatst zijn in zijn *Daventr. illustr.* p. 41 sqq. Het eerste werd met een gedeelte van het andere, onlangs door een oud-roomschen schrijver nog eens het publiek aangeboden onder den titel: *De Bijbel aan allen ter lezing aanbevolen, door eenen geestelijke der roomsch-katholieke kerk in Nederland uit de* 14e *eeuw, Gerard Zerbolt van Zutphen.* Gron. 1861.

4) Over de broeders des gemeenen levens zie men G. H. M. Delprat *Verhandeling over de Broederschap van G. Groote en over den invloed der fraterhuizen op den wetenschappelijken en godsdiensttoestand van de Nederlanden na de* 14e *eeuw.* 2e druk. Arnh. 1856.

Over Wessel Gansfort vergelijke men met Ullmanns in onze taal overgezet werk *Johannes Wessel, een voorganger van Luther.* Leyd. 1835, het geschrift van den roomschen schrijver Dr. J. Friedrich *Johann Wessel. Ein Bild aus der Kirchengeschichte des XV Jahrhunderts.* Regensb. 1862.

Brugman is ons bekend gemaakt door Moll. *Johannes Brugman en het godsd. leven onzer vaderen in de* 15e *eeuw grootendeels volgens handschriften geschetst*, 2 dln. Amst. 1854.

B. Glasius schreef *over Erasmus als Ned. Kerkhervormer.* 's Gravenh. 1850.

5) Is. le Long, *Boekzaal der Nederd. Bijbels.* Amst. 1732.

6) Zie dit met lof vermeld door J. Hoornbeek *Summa controversiarum* p. 233, en Leydecker *Historia Jansenismi* Traj a Rh. 1695 p. 158, die opmerkzaam maakt op de bewijzen, dat de zuivere leer der genade in Nederland reeds in vroegere eeuwen beter dan elders werd begrepen. Zijne aanhalingen kunnen gemakkelijk vermeerderd worden, sedert Moll en velen zijner verdienstelijke leerlingen menig geschrift uit den tijd vóór de Hervorming hebben bekend gemaakt.

7) Wesselii Gansfortii *Opera* Gron. 1614 p. 740.

8) In de *Quaestiones in quartum Sententiarum praesertim circa Sacramenta Magistri Hadriani Florentii Trajectensis.* Fol. XXIII staat de plaats: „Certum est, quod (Papa) possit errare etiam in rebus quae tangunt fidem: haeresim per suam determinationem aut decretalem asserendo. Plures enim fuerunt pontifices Romani haeretici."

II.

HET AARTSBISDOM VAN UTRECHT.

Van Schenk van Toutenburg tot Petrus Codde.

HELDERE EN DONKERE HERFSTDAGEN.

Het najaar heeft dagen waarin de zon hare stralen op aarde schiet met een gloed, die u zou kunnen doen vergeten dat het schoone zomergetijde verdwenen was, indien niet het licht gedurig door opkomende zwarte wolken eensklaps geheel werd verduisterd en de vroeg invallende gure avonden u deden gevoelen dat de natuur zich tot haren doodslaap bereidde. Zulke dagen had de Octobermaand des jaars 1565 voor de bevolking van Utrecht en voor de vreemdelingen die daar zich ophielden om getuigen te zijn van een buitengewone plechtigheid. Een groote menigte bewoog zich des morgens op weg naar de domkerk, die een schouwspel opleverde, dat de heerlijkheid waarin de middeneeuwen haar gekend hadden voor den geest riep.

Op den tienden dag dier maand openden zich de deuren voor een breeden stoet van geestelijken uit onderscheiden deelen des lands aan wier hoofd zich de mannen bevonden, die van den Spaanschen koning en Romes paus de teekenen der hoogste kerkelijke waardigheid hadden ontfangen. Met de meeste plechtigheid wordt de hoogmis ter aanroeping van den heiligen Geest gehouden door Johannes Knijf, die tot bisschop van Groningen benoemd, voor zijne kerk op gunstiger tijdperk hoopt. Met hem vereenigden zich hier zijne medebisschoppen van Haarlem en Middelburg, die reeds hun ampt aanvaardden, zoowel als die van Leeuwarden en Deventer die 't nog niet vermochten.

De bisschop van Roermond, Wilhelmus Lindanus, is in zijne betrekking als deken te 's Gravenhage en als voorlezer der Heilige Schriften, mede verschenen. Vervolgens bevinden zich

eenige abten en proosten, dekens en vele kanoniken van de vijf kerken van Utrecht in de rij, die door lagere geestelijken gevolgd en door een talrijke schare vergezeld, den aartsbisschop naar den voorzittersstoel geleidt. Met het aartsbisschoppelijk pallium zich bekleedende, houdt Schenk nu een Latijnsche rede die de schare met de gedachte moet vervullen dat de kerk een nieuw tijdperk is ingetreden. In het groot kapittelhuis worden daarop de werkzaamheden van het provinciaal concilie aangevangen die in elf zittingen werden voortgezet en den dertigsten der maand geëindigd. Indien de luister hier ten toon gespreid, den oppervlakkigen aanschouwer aan den terugkeer van den bloeitijd der Nederlandsche roomsche kerk kon doen gelooven — de zonnestralen werden door donkere wolken vervangen by het opmerken dat de abten van Friesland aan de herhaalde dringende uitnoodiging geen gehoor hadden willen geven. De aanwezigen toonden zich eenstemmig in het beandwoorden der vraag of zy de verordeningen en besluiten der Trentsche kerkvergadering, voor zoover zy het katholiek geloof en de sacramenten en kerkgewoonten betroffen, aan wilden nemen en gehoorzamen. Intusschen verklaarden de aartsdiakenen, prelaten en kapittelen der vijf Utrechtsche kerken zich tegen eenige bepalingen, waardoor zy op hunne rechten en voorrechten inbreuk zagen gemaakt, maar te vergeefs. Al de besluiten van Trente werden, in weerwil van het protest dat van deze zijde werd ingediend, aangenomen en openlijk afgekondigd in de domkerk op den laatsten dag der maand. Maar om het beklag der kapittelen te smoren was het noodig dat Alva, in April 1568, de volledige invoering der Trentsche besluiten gelastte en de weerspannige geestelijken tot geheele onderwerping dwong. De bloedraad bood hem zijne diensten aan in het uitroeien der hervorming. De glans en heerlijkheid van het aartsbisschoppelijk bewind werden zeer verdonkerd by het aanschouwen van zeer vele ouden en jongen, vrouwen en mannen, uit aanzienlijken en geringer stand, die op schavot en brandstapel stervende, de menigte tot vrees voor openlijken afval van Rome maar niet met liefde voor de oude kerk en haar bestuur konden vervullen. In 1573 verliet Alva de Nederlanden waar hy meer dan achttien duizend door beulshanden had laten omkomen en nog veelmeer duizenden in de diepste ellende

gestort. Aan de zaak die hy meende aldus te dienen heeft hy ongetwijfeld, volgens de getuigenis van de edelste en liefdevolste, aan hunne kerk gehechte tijdgenooten, de grootste schade berokkend. De haat tegen de vreemde dwingelandy nam toe. De wreedheden der Spanjaarden, die den aartsbisschoppelijken zetel moesten schragen, hadden tot in het jaar 1577 de openlijke teekenen van den hervormingsgeest in Utrechts gebied doen verdwijnen. Maar aldra bleek het dat de geest, die in andere gewesten zich krachtig en zegepralend vertoonde, ook in de bisschopsstad niet was uitgebluscht. Op den 18 Augustus verscheen de prins van Oranje te Utrecht en op den 9 October stelden de staten zich onder zijne bescherming, onder de voorwaarde dat de roomsche godsdienst daar zou worden gehandhaafd. De raad verdreef de ter sluips ingedrongen Jezuiten (16 January 1578) en andere rondzwervende monniken, kort daarop de Franciskanen en in het volgende jaar de Dominikanen (15 Juny 1579) uit de stad. Niet de roomsche godsdienst maar de hevigheid en listen waarmede zy het volk tegen de regering opstookten hadden deze maatregelen noodig gemaakt.

Allengs drong de hervorming door en verkreeg gelijke rechten met de roomsche kerk. Voor hare volgelingen werden eenige heiligdommen ten gebruike ingericht. Toen de tijding van het verraden van Groningen door den graaf van Rennenberg en het gerucht van het hevige lijden der protestanten aldaar (8 Maart 1580) nieuwe bewegingen te Utrecht te voorschijn riep, werd de oefening der roomsche godsdienst verboden. De Dom werd met de andere vier kapittelkerken gesloten.

De aartsbisschop hoorde de droeve mare met diepe ontroering, maar werd den 25 Augustus 1580 door den dood ontrukt aan de vele smarten die hem de ondergang van zijn macht en van zijne kerk had gekost. De domkerk die in het licht der najaarszon nog eens den aartsbisschop had zien verschijnen met de glans en praal van vroeger tijd, bood een rustplaats aan zijn vermoeid gebeente. Maar de teekenen waaronder dit ter aarde werd besteld, moesten een diepen indruk maken. De lijkdienst werd op een geheel vreemde wijze gevierd. Immers de aandoenlijke plechtigheden en latijnsche klanken der geestelijkheid werden vervangen door de hollandsche woorden van den 130 psalm

die door hervormden uit Datheens berijming werden aangeheven. De helle glansen, die in de Octoberdagen van 1565 Utrechts aartsbisdom beschenen, waren uitgebluscht in zwarte duisternis. Het bange lijkfloers mocht op den stoel des aartsbisschops worden uitgespreid voor vele jaren.

De kanoniken der vijf kerken van Utrecht herinneren zich hunne verplichting om de plaats des aartsbisschops te bezetten, maar achten zich gebonden om van den koning den naam te vragen van den man op wien zy hunne stem moesten uitbrengen. Filips II kon straks wel Herman, graaf van Rennenberg, proost van Salvator, tot den opvolger van Schenk benoemen, maar wat baatte het? Reeds vroeger hadden de kapittelen zich tot werktuigen van koning en paus laten vernederen maar noch de een noch de ander was thands in staat om de hope te vervullen die de kanoniken by het ten offer brengen van hun recht had bezield. Wie kon den bloedverwant van Groningens verrader, Rennenberg, die zelf het land had moeten ontvluchten, op dien zetel verheffen?

De kapittelen der vijf kerken zagen zich in 1582 berooven van de plaats die zy in de vergadering der Staten naast de ridderschap, de stad Utrecht en de kleine steden van het Sticht innamen. Uit de kapittelen benoemde de raad tien of twaalf personen die aan de zaak des vaderlands en der hervorming gehecht waren en de ridderschap en steden kozen hieruit een zes- of achttal die het derde lid der Staten vertegenwoordigden. Zoo werden de laatste sporen van de wareldsche heerlijkheid en macht, die de middeleeuwen aan de Utrechtsche hooge geestelijkheid hadden geleend, uitgewischt. Sedert July 1580 schonken de Staten de titels en inkomsten van de kanoniken aan mannen die geen geestelijk werk verrichtten, ja de hervormde leer beleden.

Intusschen was het er ver van verwijderd dat de kanoniken beroofd werden van hun geestelijke waardigheid. Voor zoover zy niet aan verzet tegen de nieuwe orde van zaken schuldig werden bevonden, en 't land daarom niet hadden moeten ruimen of afvallig waren geworden van hunne kerk hielden zy hunne vergaderingen. Wel mochten zy treuren by het aanschouwen dat de zetels, door Spanjes koning en den paus opgericht, reeds overal waren omgeworpen. Nicolaas Nieulant, (Novaterranus) te

Haarlem was reeds in 1571 opgevolgd door Godefridus van Mierlo, maar deze was in 1579 uit de stad verdreven. Nicolaus Verburg (a Castro) van Middelburg was in 1573, Johannes Knijf van Groningen in 1576, en Aegidius van den Berge (de Monte) van Deventer in 1577 gestorven. Cunerus Petri, sedert 1570 bisschop van Leeuwarden, had in 1578 zijn macht, zijn vrijheid, zijn vaderland en in 't begin van 1580 der aarde vaarwel gezegd.

Als tusschen graven en puinhoopen dwalende, gingen de trouw gebleven leden der kapittels, beroofd van vrienden, luister en heerschappy, de geliefde heiligdommen voorby om in het verborgene den gruwel der verwoesting te beweenen.

SASBOLD VOSMEER, VICARIS VAN HET AARTSBISDOM.

Nog was de hope volstrekt niet by allen uitgedoofd om uit de bouwvallen de kerk weer op te richten, al verheugden de hervormden zich in de gedachte dat de lijkzang by Schenks dood gezongen, hun zegelied was, en dat op den val van het hoofd, de spoedige ontbinding van de leden zou volgen. Volgens de kerkelijke bepaling moest binnen acht dagen een groot vicaris in de plaats van den overleden bisschop worden benoemd. De deken van den dom, die daartoe aangewezen was, Johan van Bruhesen bevond zich echter met andere kanoniken te Keulen en in een raadsbesluit van den 20 December 1580, werd hy als een vurige voorstander van Spanje en als een vijand van het vaderland opgeschreven. Levendig werd hier te lande behoefte gevoeld aan een krachtigen bestuurder die van naby bekend was met de dagelijksche nooden der kerk, en met wijsheid en voorzichtigheid daarin zou kunnen voorzien. De kapittelen meenden het belang des bisdoms het meest te bevorderen wanneer zy den deken der Mariakerk te 's Gravenhage, Sasbold Vosmeer, tot vicaris kozen. Iemand uit hun midden zou, zoo vreesden zy, licht aanleiding kunnen geven tot handelingen die der hervormde regering zouden mishagen en haar tot tegenwerking dringen. Moeielijk was het eene betere keuze te doen. Sasbold Vosmeer was in het jaar 1548 te Delft geboren uit een deftig geslacht, dat sedert lang door vele diensten aan staat en kerk

bewezen, de algemeene achting genoot. Het huisgezin van den schatmeester Michiel Vosmeer stond door meer dan gewone belangstelling in godvrucht en kerk zeer gunstig aangeschreven. Liefde voor de plechtigheden der eeredienst werd den kinderen reeds vroeg ingeboezemd en werd tot in de spelen van den jongen Sasbout openbaar. Onder zijne bloedverwanten en vrienden telde hy Jodocus Sasbout en Cornelius Musius, den door prins Willem zoo hooggeschatten en door den woesten Lumey zoo schandelijk vermoorden prior in het Sint Agatha-klooster te Delft die met Desiderius Erasmus waren bevriend. De lust voor wetenschap werd hem te Naaldwijk straks by een bekwamen leidsman ingeprent. Zy werd later gevoed te Leuven waar hy met hoogen lof tot meester in de wijsbegeerte bevorderd werd en de godgeleerdheid met groote ingenomenheid beoefende. Onder de leeraars die hy daar aantrof behoorde de beroemde Robert Bellarmin die door de gematigdheid, vroomheid en een zekere mate van vrijzinnigheid waarmede hy in het collegie der Jezuiten zijne lessen gaf, op het hart van den jongeling een goeden indruk maakte. Veel meer echter voelde hy zich getrokken tot den geleerden Michael Bajus die onder de bestrijders van den steeds meer doordringenden Jezuitischen geest een eerste plaats heeft ingenomen. [1]) Negen malen toch had deze man de geschriften van Augustinus gelezen en het was zijne vaste overtuiging dat alleen van het handhaven van diens beginselen heil voor de katholieke kerk was te wachten in haren strijd met de veldwinnende hervorming. De leer van den Bijbel en van de kerkvaders beschouwde hy als den grondslag waarop het gebouw der godgeleerdheid moest worden opgetrokken. Volgens hem was de menschelijke wil ten eenemale onbekwaam tot het goede en tegen de leer van de verdienstelijkheid der goede werken verhief hy met nadruk zijne stem. Aan zich zelven overgelaten zou naar zijne meening de wil niet anders dan zondigen. Hy verklaart Maria, de moeder des Heeren, niet vrij van erf- en werkelijke zonde. Iedere handeling die niet uit reine liefde tot God ontspringt, acht hy zonde even zooals hy ook geen werk der boete tot rechtvaardiging des zondaars werkzaam keurt maar alles afleidt van de genade van God in Christus. Tegen dergelijk onderwijs verzetteden de Jezuiten zich met alle kracht. Hun toeleg om zulke

beginselen te Rome te doen veroordeelen gelukte. Negen en zeventig stellingen die zy zeiden aan 's mans schriften ontleend te hebben, werden in 1567 door Pius V verworpen. Toen de bulle te Leuven werd ontfangen, zat Sasbold Vosmeer aan de voeten van den door de Jezuiten vervolgden meester. Al verklaarde nu deze zich op voldoende wijze tot onderwerping aan de pauselijke uitspraak bereid, zijne liefde voor Augustinus verkoelde evenmin als de haat zijner tegenstanders. Zijne amptgenooten deelden zijnen geest en trachtten dien met hem hunnen kweekelingen in te prenten. De kerk van Noord-Nederland ontfing tal van priesters die alzoo aan de Leuvensche school waren gevormd. Vosmeer werd in het begin van het jaar 1572 in den dom te Utrecht tot de priesterlijke bediening gewijd. De gevaren waaraan zijne geloofsgenooten by den geweldigen omkeer van zaken in zijn vaderland waren blootgesteld, zoowel als zijne ingenomenheid met het genoten onderwijs bewogen hem echter voor een tijd van zes jaren naar Leuven te keeren om zich tot zijn aanstaanden moeilijken arbeid nog meer te bekwamen. Het ontbrak niet aan stemmen die hem toefluisterden dat hy groote rampen zou moeten lijden voor zijne kerk. In 1579 Leuven verlatende en zich naar Keulen begevende, ondernam hy aldra eene reis naar Rome om daar over de belangen der vaderlandsche kerk te raadplegen. Na zijne terugkomst zag hy in de opdracht van het vicariaat des aartsbisdoms, dat hy in 1583 aanvaardde, het teeken dat de trouw gebleven kanoniken zijne godsdienstige beginselen en werkzaamheid hoog waardeerden. Hy beschaamde hun vertrouwen niet. De indruk door den moord van Willem I (10 July 1584) algemeen gewekt, maakte zijn taak te moeilijker. Vele priesters verlieten hun post in de overtuiging dat iedere poging om dien te bewaren, als oproer tegen de overheid zou worden gestraft en verijdeld. Hier en daar beijverde zich een geestelijke om het overblijfsel zijner kudde byeen te vergaderen maar hy stond op zich zelven en miste daardoor den rechten steun. De nieuwe vicaris van het aartsbisdom maakte zich daarom naauwkeurig met den staat der gemeenten en hunne priesters bekend. Vermanende, opwekkende, ondersteunende, trok hy de verschillende deelen van het land door. Het bleek nu dat het getal der roomschgezinden, in weerwil

van de vervolgingen, grooter was dan menigeen vermoedde. De hooge raad en andere staatscollegiën verklaarden dat in 1587 het meerendeel van elke stad en iedere plaats de oude godsdienst nog van harte was toegedaan. Voor een paar honderdduizenden verstrooiden waren er echter slechts zeshonderd herders te vinden, waarvan er in en om Utrecht twee honderd en in Haarlems gebied een honderdtal zich ophielden. Vosmeer overzag de velden en klaagde over het gebrek aan arbeiders. Zijn stem klonk zoo luide dat zy ook buiten de grenzen werd gehoord.

DE JEZUITEN.

Het was op een dag in het jaar 1590 dat de voornaamste geestelijken van het Utrechtsche aartsbisdom byeen waren vergaderd om een zeer belangrijke zaak te behandelen. Een voorstel van de zijde der Jezuiten gedaan om aan het herstel der kerk te arbeiden, gaf aanleiding tot ernstige beraadslagingen. De geest der orde was reeds te Leuven al te duidelijk den daar gevormde geestelijken gebleken, dan dat zy het aanbod van harte konden toejuichen. De behoefte aan helpers was evenwel groot, en mocht men wel de toegestrekte hand afslaan? In een tijd die alle dienaren der oude kerk tot zelfverloochening en eendrachtigen strijd tegen een machtigen vijand dringen moest, zou er misschien van hen minder gevaar dan heil te wachten zijn. Dat in de vergadering echter de hoop met groote vrees was vermengd, toont het genomen besluit, dat zy niet moesten worden uitgenoodigd, omdat men by hunne zendelingen weinig geneigdheid tot het hier vereischte leven van smaad en armoede zich voorstelde. De generaal der Jezuiten werd met dit besluit door den paus Clemens VIII bekend gemaakt, en in October 1592 verschenen Willem de Leeuw te Dordrecht, en Cornelis Duits, te Delft geboren, uit België hier. Zy werden in het volgende jaar gesterkt door de komst van twee anderen, Georg Wilhelm en Johannes Bergius. Reeds had in 1565 een Jezuit Anske Bockes, gesteund door Viglius, Hopperus en den stadhouder Arenberg, in Friesland zich een arbeidsveld zoeken te veroveren maar werd gedrongen na een tweejarigen arbeid zijne

worsteling tegen den opgewekten geest op te geven. In het jaar 1590 was de werkzaamheid der daar en elders verstoorde orde met blijdschap begroet te Groningen dat door het verraad van den graaf van Rennenberg in de macht van Spanje was gevallen. Op de aanbeveling van den Spaanschen koning dat de Jezuiten meer dan de sterkste legers tegen de ketters moesten geacht worden, was hun hier een ruime gelegenheid tot werken gegeven. Toen prins Maurits echter in het jaar 1594 Groningen veroverde, moesten de Jezuiten die gedurende het beleg zoo vurig voor de Spaansche heerschappy hadden geijverd, de stad ontwijken. De man die zich daar voor Spanje het krachtigste had doen hooren was Adrianus Arboreus. [2]) Uit het noorden des lands nu verdreven, koos hy elders in ons land de plekken waar hy het zaad van oproer tegen de gevestigde orde van zaken zocht uit te strooien. Het heil der kerk achtte hy op het naauwst verbonden met de herstelling van het Spaansche oppergezag. Met niet mindere kracht predikte hy op zijne reizen de onafhankelijkheid zijner orde van de bisschoppelijke geestelijkheid des lands. Uit tal van brieven door Vosmeer geschreven en gedeeltelijk in lateren tijd in het licht gezonden, blijkt hoezeer de opgetreden zendelingen hem de teugels uit de handen zochten te wringen. Zy beriepen zich op de voorrechten door den paus geschonken aan hunne orde, die hen onthieven van de verplichting om het bisschoppelijk bestuur gehoorzaam te zijn. Wat gold by hen zijne betrekking als algemeen vicaris van het aartsbisdom van Utrecht, door het bewind hier in 1583 hem opgedragen? In 1592 ontfing Vosmeer hierby nog eene byzondere macht, daar de paus hem tot apostolisch vicaris benoemde. Met dien titel werd het recht hem verleend om op te treden als de vertegenwoordiger van het opperhoofd der kerk in sommige gevallen waarin 's pausen uitspraak vereischt maar door de omstandigheden des lands moeielijk te verkrijgen was. De weinige Jezuiten, verzekerd van een machtigen steun dien zy in het buitenland bezaten, toonden echter evenmin eerbied voor den titel van apostolischen vicaris dien de paus schonk als voor dien van vicaris van het Utrechtsche aartsbisdom, hem vroeger door 's lands wettig kerkbestuur gegeven. Zy toonden by hunne geheime en openbare werkzaamheden dat het hun doel was de kerk aan hun heerschappy te

onderwerpen. Het was in hun voordeel dat de benoemde aartsbisschop Herman van Rennenberg in ballingschap leefde en stierf (1592) eveneens als Jan van Bruhesen, wien de Spaansche regering tot zijn opvolger had benoemd. Deze laatste benoeming wordt voorgesteld, als by vergissing in plaats van op den eigenlijk bedoelden Vosmeer te zijn uitgebracht, maar Bruhesen, op betere tijden hopende, weigerde, zelfs op hoogere uitnoodiging, haar ten behoeve van Vosmeer, die in zijn vaderland werkzaam was, over te dragen. De Jezuiten hebben met den naam van Sasboldianen de aanhangers van 's lands wettig kerkbestuur gebrandmerkt en volgens Vosmeer hun meer onheil aangebracht dan de protestanten. Zelfs het voornemen van den nuntius en het hof te Brussel om Vosmeer in 1598 tot den bisschopsstoel van Haarlem te verheffen, wisten zy te verijdelen.

De aartshertog zond den superior der Franciskanen, Sedulius tot Vosmeer en riep hem te Brussel om inlichtingen te geven aangaande zijn gedrag en den toestand der Noord-Nederlandsche kerk. Wat hy aan Sedulius verklaard had, maakte hy straks den nuntius bekend, hoe de ongehoorzaamheid der Jezuiten de grootste hinderpaal was voor den bloei der kerk in zijn vaderland. Hy overtuigde hem dat er krachtige maatregelen moesten genomen worden om de eenheid en orde te vestigen. Vosmeer drong aan op de aanstelling van twee of drie bisschoppen die met kracht konden optreden. Degelijk waren de gronden die hy aanvoerde om de Nederlandsche bisschopszetels te doen bezetten door mannen, die gereed waren tot lijden en strijden, die eer en voordeelen konden versmaden, de behoefte aan eenheid en vaderlandschen zin bevredigen en het heilig vormsel bedienen. Wie waren zy die deze gronden bestreden en voor de roomsche kerk in ons land het herstel der bisschoppen als volstrekt niet noodzakelijk maar integendeel als schadelijk voorstelden? Het waren Jezuiten die zich als de vurigste strijders voor Romes kerk voordoen maar nooit schroomen hare instellingen en het gezag van de hoogere geestelijkheid te bestrijden waar het met de oogmerken hunner heerschzucht in strijd is. De nuntius verklaarde hem dat hy de Jezuiten vreesde en een openlijk verzet tegen hen moest mijden daar hy den scheldnaam Sasboldiaan niet gaarne zich door hen wilde doen geven. Geen

voordeel leverde het op dat Vosmeer zich tot drie keeren in een ernstig onderhoud met de hoofden der Jezuiten begaf. De aanklachten tegen hunne zendelingen, by den aartshertog ingediend, hadden aan het twistvuur nog slechts een nieuw voedsel verschaft. Zy bespiedden met de meeste naauwkeurigheid zijne bewegingen en zuchten, en kwamen tegelijk met hem tot de overtuiging dat aan den tegenwoordigen toestand een einde moest worden gemaakt. Met elkander te werken scheen den een en den ander langer onmogelijk. By het vertrek van Vosmeer (den 9 January 1599) uit Brussel, stond dit aan beide zijden vast. Over de wijze om tot hun doel te geraken werd er verschillend gedacht. Een jaar later werd Vosmeer aangetast door eene hevige ziekte waarby de geneesheeren sporen van vergiftiging meenden te ontdekken. Vosmeer oordeelde het best herstel van krachten te zoeken in zuidelijke lucht en wachtte voor al zijne kwalen eene volkomene genezing van een tocht naar Rome.

VOSMEER, AARTSBISSCHOP.

Op den elfden September 1601 verliet Sasbold Vosmeer de stad Utrecht. Hy had den arbeid waartoe hy geroepen was, in de handen gelegd van vertrouwden en begaf zich naar Brussel, waar hy een viertal maanden zich ophield. Overeenkomstig de bul van 1559 achtte de aartshertog Albert, als gemaal van de infante Isabella aan wie haar stervende vader Filips II in 1598 de Nederlanden had opgedragen, zich geroepen om den bisschopszetel te bezetten. In den toestand des lands waren er vele bezwaren verbonden aan het volgen van een onder geheel andere omstandigheden gesloten verdrag. De aartshertog en de nuntius wenschten voor den zetel van Utrecht in de plaats van den benoemden maar niet gewijden Jan van Bruhesen die gestorven was (1 Sept. 1600), Sasbold en voor Haarlem zijnen jongeren broeder Tilman Vosmeer, terwijl de oudste broeder het omgekeerde verlangde. De aartshertog kon rekenen op de toejuiching der Jezuiten, die hem omgaven, wanneer hy de gelegenheid aangreep om Sasbold aan zijn tegenwoordigen werkkring te onttrekken. Hy bood hem daarom den bisschopsstoel te Antwerpen aan en

meende alzoo den verdienstelijken kerkvoogd eer en voordeel, den Jezuiten de heerschappy, en zich zelven rust te bereiden. Sasbold andwoordt evenwel: „Indien God my volstrekt tot het bisschopsampt roept, dan zou ik het liefst het bestuur voeren over hen in wier midden ik zoo lang geleefd heb en die my kennen en liefhebben.” In den naam des pausen Clemens VIII stelde nu de kardinaal Aldobrandini voor om Vosmeer tot den Utrechtschen stoel te verheffen. Nu neemt deze den 14 January 1602 den reisstaf op. Na een maand toevens by zijne vrienden te Leuven, gaat hy over Keulen naar Rome, waar hy den 17 April aankomt. By het betreden der gewijde plaatsen gevoelde de tweeenvijftigjarige geestelijke die voor een groot deel de reis te voet had afgelegd, zich vermoeid en zwak en weinig geneigd en geschikt om de hem toegedachte last op zich te nemen. Intusschen heeft de paus hem boven allen voor deze bediening geschikt gekeurd. Met de gewone plechtigheden werd hy door den kardinaalbisschop van Albano op den 22 September 1602 gewijd. Door den aartshertog bekend gemaakt met de groote bezwaren die het aannemen van den titel van aartsbisschop van Utrecht voor de zaak die men wilde bevorderen, op moest leveren, verklaarde de paus dat hy, om allen aanstoot by de hervormde regering te vermijden, hem dien titel niet schonk, maar dat hy dien mocht aannemen, wanneer de aartshertog den tijd daartoe geschikt zou achten. Hy ontfing den titel van aartsbisschop van Filippi, wellicht ter herinnering aan Filips II die in 1559 het Utrechtsche bisdom tot een aartsbisdom had verheven en niet alsof hem over de stad Filippi eenig rechtsgebied ware toevertrouwd. De eigenlijke beteekenis van dezen titel moest voor de Nederlandsche regering verborgen blijven en Vosmeer vleide zich dat hy door de pauselijke benoeming in staat zou worden gesteld om het belang zijner kerk tegen de vijanden buiten en binnen hare grenzen te beschermen. Hy bleef nog gedurende de veertig dagen, waarin de kerk met vasten en zelfverloochening het lijden des Heilands gedenkt, te Rome. Geërgerd en bedroefd over de zedeloosheid en ongerechtigheden die in de heilig genoemde stad hem van alle zijden in de oogen sprongen, zocht hy hier de eenzaamheid en afzondering om te bidden en te peinzen op de taak die hem wachtte. Wat hem verkwikte

en met moed en hope vervulde was de ondervinding die hy opdeed aangaande 's pausen liefde voor Augustinus. In een brief van den 3 Augustus 1602, schreef hy met innige vreugde hoe Clemens VIII in den strijd over Gods genade, door Molina en zijn mede-jezuiten gewekt, had verklaard het gevoelen der hen bekampende Leuvensche godgeleerden te huldigen en te zullen bevorderen, ja bereid te zijn om des noods voor de leer van Augustinus het martelaarschap te verdragen. Nadat hy by de plechtigheden der stille week op 's Heilands strijd en op zijn kruis en graf had gestaard, mocht hy op het paaschfeest nog in de zegepraal des Gekruisten met de juichende scharen zich verblijden, om aldus gesterkt zijne reis naar het geliefde vaderland te richten, waaraan zijn hart innig gehecht was gebleven. Dat door al hetgeen hy had ondervonden, de ultramontaansche geest de zijne niet geworden was, bleek uit zijn andwoord op de veelbeteekenende vraag, hem door den nuntius by zijne aankomst te Keulen (2 May 1603) gedaan, of hy nu een volslagen Romein was. Vosmeer verklaarde dat hy geheel een Hollander was en niet wist dat hy behalve de taal zijne natuur had veranderd.

Het was niet met den lach van een gelukkige bruid dat zijne kerk den ring aan zijn vinger zag waarmede hy tot trouw aan haar verbonden was. Zy zag van de hem geschonkene teekenen het kruis het meest.

Reeds zeer spoedig merkte Vosmeer dat de vijanden die tegen den vicaris van het aartsbisdom hadden gestreden en zijn door den paus geschonken titel van apostolisch vicaris niet hadden ontzien, naar nieuwe wapenen grepen toen hy met de teekenen der aartsbisschoppelijke waardigheid den vaderlandschen bodem betrad. Het gevaar dat hen nu dreigde, was grooter geworden en drong hen tot verdubbelde werkzaamheid tegen den machtigen tegenstander. Een donkere wolk verduisterde reeds zijn uitzicht, toen hy op zijn verzoek aan het hof van Brussel om een proostdy die geen plaatselijke inwoning vereischte, een weigerend andwoord ontfing met de hem uiterst bevreemdende tijding dat de aartshertog hem de reis naar Rome zeer euvel duidde en met den raad om te Keulen zich te vestigen. Hy kende den geest die dergelijke taal den vorst in den mond leide en den nuntius op geen andere wijze deed spreken. Nog zwaarder stormen zou

hy boven zijn hoofd zien losbarsten. Onder de grootste vrienden aan wier raad en steun hy behoefte gevoelde, behoorde het huisgezin van Filips de la Torre te 's Gravenhage. Bekend met de gevaren die sedert een jaar hem dreigden, had de aartsbisschop zich derwaarts begeven. Terwijl hy by den edelman van Spaansche afkomst, die ijverig de belangen van Rome voorstond, in het vertrouwde huis in het Westeinde nederzat, werden roomschen en onroomschen aldaar getroffen door de mare dat, op grond van hoog verraad waarvan Sasbold Vosmeer was aangeklaagd, thands de ernstigste maatregelen tegen hem waren genomen. Hy was beschuldigd van verstandhouding met den vijand daar hy van den aartshertog en den te Brussel gevestigden pauselijken nuntius het ampt had verzocht van vicaris-generaal van Utrecht en al de vereenigde Nederlanden, om aldaar heimelijk een anderen regeringsvorm in te voeren, het volk in den waan te brengen dat de Staten niet 's lands wettige overheid waren, en het land aan het Spaansche bewind te onderwerpen. Als een blijk dat hy deze macht meende te mogen aanvaarden, werd gezegd dat hy 4 January 1601 Albert Eggius tot vicaris van 't Haarlemsche bisdom had benoemd op eene wijze die zelfs met de oude verordeningen des lands in strijd was. Zulks heette eene poging om 't kapittel te herstellen dat door de regering van macht was beroofd. Hierop waren andere onwettige daden gevolgd. Daaronder werd genoemd zijn vertrek naar het vijandig leger te Ostende zonder toestemming der Staten en zijn gedurig onderhoud met den aartshertog en diens raad, om benoemd te worden tot aartsbisschop van Utrecht en metropolitaan der vereenigde Nederlanden, alsof deze vorst niet 's lands vijand ware. Op deze gronden was er reeds 30 May 1602 last gegeven om Sasbold Vosmeer gevangen te nemen en hy, wanneer hy vluchtende was, gedagvaard om te verschijnen voor den hove te 's Hage. De aartsbisschop deed niets om zich te verdedigen. Na een jaar werd over hem het vonnis uitgesproken, waarby zijn aanzienlijk vermogen verbeurd verklaard en hy voor eeuwig uit Holland, Zeeland en West-Friesland verbannen werd. Was deze maatregel hard? Maar had het invloedrijke hoofd der roomschgezinden door dergelijke onderhandelingen met den vijand niet het voorbeeld van verregaande ongehoorzaamheid aan de gevestigde regering des

lands, aan zijne geloofsgenooten gegeven en eischte dat niet den krachtigsten tegenstand? Geen haat tegen de Roomsche kerkleer maar de zorg voor het behoud van den jeugdigen Staat drong de regering te waken. De aartsbisschop en zijne vrienden hielden zich overtuigd dat het geheim der onderhandelingen aan de regering was bekend gemaakt door mannen die niet door loffelijke beginselen zich hadden laten besturen. Het waren de hevigste vijanden van de hervorming en van de hier gevestigde orde van zaken, die aan het hof van den aartshertog met al de gangen van Vosmeer bekend waren, aan wie zy de openbaarmaking van al deze byzonderheden toeschreven.

Was de toeleg der Jezuiten tegen Vosmeer te Brussel en te Rome mislukt, zoo krachtig was hun begeerte om hem de uitoefening van zijn aartsbisschoppelijk ampt onmogelijk te maken, dat zy geen middel ontzagen om hun doel te bereiken. In het vonnis over hem geveld, erkende Vosmeer de vrucht van hetgeen de Jezuiten gedurende zijne reis naar Rome hadden gezaaid. Meer dan hy hadden zy de vereenigde Nederlanden onder Spanje zoeken terug te brengen, maar als zy de gehate Staten gebruiken konden om hun, door den paus erkenden bisschop in het verderf te storten, lieten zy de gelegenheid niet voorbygaan. Welk nadeel zy daardoor aan hunne eigene kerk berokkenden, berekenden zy niet. De ballingschap van den prelaat zou hun de beste gelegenheid verleenen om de gewenschte heerschappy hier te verkrijgen. Intusschen had deze by het verlaten van den dierbaren geboortegrond zijne kudde niet uit het oog verloren. By het gemis van zeer vele aardsche zegeningen schreef hy uit Keulen: „ik zit in den druk maar niet zonder vreugde; ik lijd gebrek maar met zeer ruime bezittingen die aan de wareld onbekend zijn. Ik herinner my dat ik my aan God opdragende, deze woorden heb uitgesproken: De Heer is mijn erfenis en mijn deel. Doch nu is mijn lot heerlijk uitgevallen. En God zal my mijn erfdeel wedergeven.” Bezwaard door last op last, van alle inkomsten beroofd, ziet hy zich tot nog toe van alle menschelijke hulp verstoken, alleen met de goddelijke genade in een onstuimige zee dobberende met een gebarsten schip zonder roer of zeil, aan aanhoudende stormen prijs gegeven. Voor zijne getrouwheid aan het oude bewind die hem op zoo zware offers

kwam te staan, mocht hy by den aartshertog geenszins vergoeding vinden. Zijn verblijf te Keulen te houden scheen wegens de nabyheid het raadzaamste. Wel had hy den bisschoppen van 's Hertogenbosch en Antwerpen gevraagd om zich in hun gebied te vestigen maar een weigerend andwoord ontfangen. Nu klaagden zijne vijanden dat hy verhinderd werd om op de dagelijksche behoeften der vaderlandsche gemeenten acht te geven. Intusschen gaf hy meermalen de bewijzen dat hy deze naauwkeurig zocht te kennen uit de berichten zijner geestelijken of uit eigen onderzoek. Zelfs waagde hy het somtijds in het geheim zich aan zijne vertrouwden in het vaderland te vertoonen. Een gewenschte dag was hem het Driekoningenfeest van 1606, dat hy op vaderlandschen bodem openlijk met zijne landgenooten vieren mocht. Het was den Spaanschen veldheer Spinola gelukt een gedeelte van Overijssel onder het gebied zijns meesters in Augustus 1605 terug te brengen en Oldenzaal en Lingen te heroveren. In de laatste stad zette de aartsbisschop zich thands neder. Veel wat hem tot heden toe onmogelijk was geweest, kon nu door hem worden beraamd en uitgevoerd. Om met te meerder vrucht te werken, vroeg hy den aartshertog of nu niet de tijd gekomen was, door den paus bedoeld, waarop hy zijn eigenlijken titel van aartsbisschop van Utrecht zou aannemen. Deze stond hem het gebruik van dien titel toe en verzekerde hem in 1608 een inkomen van 500 gulden. Dit besluit werd hem door den gouverneur van Overijssel, in dienst van den koning van Spanje, medegedeeld.

HET BESTAND EN DE STRIJD.

By de onderhandelingen die er in het jaar 1608 werden aangeknoopt om een bestand tusschen Spanje en de Nederlanden in het leven te roepen ontwaakte by de Roomschgezinden de hoop om eene vrijheid te verkrijgen die tot dus verre hun door de overheid geweigerd was. De Jezuiten beschouwden de gelegenheid om hunne macht te vermeerderen zeer gunstig. Daartoe zochten zy de aanzienlijken te winnen. Zy betoonden een groote mate van toegefelijkheid, ook op het punt der gemengde

huwelijken. Terwijl zy de belangen der geringere standen gaarne aan de wareldgeestelijken overlieten, trachtten zy de vriendschap der vermogende leden hunner kerk te koopen. De regeling der kerkelijke aangelegenheden wenschten zy door den aartshertog aan zich by uitsluiting te zien opdragen. De aartsbisschop, op hun streven opmerkzaam gemaakt door zijne getrouwe priesters, verliet nu Lingen. Hy kwam te Keulen waar het verblijf in deze omstandigheden hem verkieslijk scheen, 9 May 1608 aan.

Het jaar was pas geëindigd toen er door den nuntius te Brussel, Guido Bentivoglio, een pijl werd afgezonden die ten doel had hem doodelijk te treffen maar dien hy met vaste hand zegevierend wist af te keeren. De nuntius had in den naam van den paus tegen hem en zijne geestelijkheid een scherpe veroordeeling gericht. Vosmeer zond eene wederlegging van de ingebrachte beschuldigingen den paus en den nuntius toe. De paus werd overtuigd van de valschheid der aanklachten, en nam den aartsbisschop tegen den nuntius in zijne bescherming. Maar hoe kon hy de Jezuiten verhinderen de lasterlijke taal, door hun werktuigen naar Rome overgebracht, in hunnen kring heinde en ver te verbreiden? Het twaalfjarig bestand deed hen met verhoogden moed opstaan tegen het wettig gezag. Al luider beschuldigden zy de aartsbisschoppelijke geestelijkheid van ondeugden die haar in het oog van hunne kerk en van den Staat verachtelijk moesten maken. Zeker Jezuit Matthias was reeds zoover gegaan van te verklaren dat hy door de zijnen tot overste van de gemeente te Leyden waar hy zich ophield, was aangesteld, en dat het gebied over de daar aanwezige geestelijken hem was toevertrouwd. Dit ging te ver. De aartsbisschop vernam naauwelijks deze stoute aanranding van zijn gezag en van dat zijner geestelijken of hy nam de ernstigste maatregelen om dit nieuwe kwaad te bestrijden. Hy begaf zich den 20 November 1609 uit Keulen naar Utrecht en trok van daar den 22 December naar Leyden, de plaats waar de aanval plaats had gehad. Hier deed hy de woede zijner vijanden ten top stijgen door eene verordening, zes dagen te voren door hem geteekend, waarin hy onder de bedreiging van den ban de bediening der sacramenten en de prediking des woords verbiedt aan alle geestelijken, wareldlijke of geordende, bedelmonniken en Jezuiten, die buiten des

bisschops wil aangesteld zijn, op die plaatsen, waar er priesters door hem benoemd, arbeiden. De geloovigen worden vervolgens gewaarschuwd tegen rondreizende vreemdelingen die onder den naam van geestelijken, hun diensten bewijzen, waarvoor zy zich laten betalen. Gedurende een half jaar bevond zich Vosmeer nu op reis. Hy bezocht 's Gravenhage, Delft, Haarlem, Dordrecht, Amsterdam, hield zich ruim een maand in Brabant, vooral in Brussel, op en keerde 13 May 1610 te Keulen weder. Op dezen tocht had hy ruimschoots de gelegenheid om van naby de woelingen te leeren kennen, waarvan hem berichten waren toegezonden. Te Brussel gekomen, sloot hy met Franciscus Flerontinus, provinciaal der Jezuiten, een verdrag dat door beiden geteekend werd 8 Maart 1610. Hierin werd vastgesteld dat de Jezuitengeestelijken zich in 't stuk der herderlijke bediening ten eenemale moesten voegen naar de schikking van den pauselijken vicaris. De bediening van den doop, het huwelijk en het laatste oliesel, het houden van vergaderingen is in plaatsen waar er vaste pastoors zijn, niet zonder hunne toestemming gegund aan de ordebroeders. In plaatsen waar geen pastoor zijn vast verblijf houdt, zullen met vergunning van den priester wien de gemeente is aanbevolen, de Jezuiten in zijn afwezen, de sacramenten bedienen. Daar waar geen vaste priester is aangesteld en de geestelijken der orde reeds in vroeger tijd zijn aangenomen, mogen zy de plaats van den pastoor bekleeden. Is er ergens reeds een Jezuit werkzaam, hier mag geen ander zich vestigen, inzonderheid niet daar waar geen behoefte aan meer priesters ten zelfden tijde bestaat. Van beide zijden wordt er op liefde en eendracht aangedrongen.

Op eenige vragen hun voorgelegd omtrent de houding door de roomschgezinden aan te nemen tegenover de hervormde overheid en medeburgers, verklaren beide partyen zich eenstemmig. Wie in de door de regering voor hen opengestelde hoogescholen te Franeker en Leyden zich inlijven of inschrijven, zullen aan kerkscheuring schuldig verklaard en in den ban worden gedaan. Het bywonen van bruiloftsfeesten van protestanten kan niet dan in sommige gevallen worden toegelaten. De vaart naar de Oost-Indiën, wordt om de zeeroovery die er mede verbonden is en om de nadeelen voor het tijdelijk en geestelijk welvaren van den

gemeenen man, ontraden. Handel te drijven in levensmiddelen, kleederen en wapenen ten dienste van protestanten die met roomsche vorsten strijd voeren, wordt verboden. Het verdrag toont dat by de beide partyen overeenstemming bestond in het sluiten van menige bron van verlichting, beschaving en welvaart die de protestantsche overheid voor de roomsche onderdanen ook wilde doen springen. Moeten de eigenlijke oorzaken van de mindere ontwikkeling der roomsche bevolking in de onverdraagzaamheid der regering of in de beginselen der geestelijke leidslieden worden gezocht?

Terwijl de kerkvoogd alzoo te Brussel in zijne onderhandelingen met den provinciaal der orde zijne geneigdheid toonde tot eendrachtige samenwerking, had hy zich nog steeds te wapenen tegen de aanvallen die uit Rome zijne vijanden tegen hem, naar aanleiding van zijne verordening van 16 December, hadden gericht. De kardinaal Mellini gelastte hem de ordonnantie in te trekken en zich te onthouden van het gebruik der macht die hem door den heiligen stoel was opgedragen. De beschuldiging door de zendelingen ingebracht dat zijne verordening, de door pauselijke bullen wettig verzekerde rechten der orde schonden, had daar ingang gevonden. Op Vosmeers tegenschrift werd hem straks geandwoord dat de paus zijne verdediging aannam maar zijn vroegere last wilde geëerbiedigd zien. Het verdrag van den 8 Maart werd niet goedgekeurd maar tot bewaring van de liefde en goede verstandhouding door Rome toegelaten. Eerst toen Vosmeer met nadruk verklaarde dat hy zijne verordening niet intrekken en zijn gedrag niet veranderen kon zonder de rechtvaardigheid en de liefde te schenden, begreep men te Rome dat het belang der Nederlandsche kerk de handhaving van den aartsbisschop tegenover zijne vijanden eischte. Mellini schreef nu zelf, dat zijn vroegere aanschrijvingen voor hem geene waarde meer hadden. Integendeel wekte hy hem op om met kracht en moed op den ingeslagen weg voort te gaan.

Aan dat laatste bevel bleef hy getrouw. Hy weigerde het bisdom van Roermond dat hem nu werd aangeboden. Zijn eerste liefde kon hy niet laten varen. Boven de bekoorlijke aanbiedingen hem gedaan om hem van zijnen zetel te verwijderen en op zulk eene wijze den Jezuiten de hun nog steeds ontglipte

zegepraal te bezorgen, gold hem het heil van de vaderlandsche kerk, die hy door de leer en beginselen zijner tegenstanders met groot gevaar zag bedreigd. Eene nieuwe poging moest nu beproefd worden. Na zoovele mislukte proefnemingen, om den gehaten kerkvoogd te verwijderen, treden de Jezuiten op met den duidelijk geopenbaarden toeleg om het aartsbisdom van Utrecht te vernietigen. Heeft Romes kerk standvastig de noodzakelijkheid van het bisschoppelijk bestuur gepredikt en zich onwillig betoond om den Utrechtschen stoel ook by de harde uitspraken en handelingen eener protestantsche overheid prijs te geven, — het zijn de Jezuiten die binnen de muren werken om den grond te ondermijnen, waarop het negenhonderdjarig gebouw is gevestigd. Zy meenden dat de heerschappy aan hen beter dan aan een bisschop kon worden toevertrouwd. Voor het tegenwoordige en voor lateren tijd dachten zy hunne macht het meest te bevorderen wanneer hun superior, de door zijn ijver voor Spanjes bewind te Groningen zoo berucht geworden Arboreus tot coadjutor van Vosmeer aangesteld werd. Indien zulks niet geschieden kon, zou volgens hunne berekening, eene geheele onderwerping van al de gemeenten aan het onmiddelijke rechtsgebied van den pauselijken nuntius aan hun doel het best beandwoorden. Het was hun gelukt onder een stuk waarin de afzetting van Sasbold werd begeerd, de handteekeningen te verkrijgen van tachtig aanzienlijke geloofsgenooten die zeiden in den naam van wel zesduizend te spreken. Het was de eerste schrede op een weg die hen een eeuw later tot hun doel zou voeren. Wat toen geschieden zou te Rome, werd nu echter nog te Rome als zonde veroordeeld. Immers Arboreus werd daar ook erkend als een gevaarlijk onruststoker die geweerd moest wor-den uit den wijngaard. Hy werd teruggeroepen en vervangen door pater Minden die den 21 December 1611 een brief tot den aartsbisschop richtte, waarin hy woorden van onderwerping en gehoorzaamheid schreef. Is het wel te verwonderen dat de regering des lands, by het vernemen van zulke woelingen door de Jezuiten veroorzaakt, niet onverschillig bleef? Ziet gy deze mannen veroordeeld door den aartsbisschop, die tegelijk als des pausen vicaris handelde en gaven hun eigen oversten te Rome zelfs hunne afkeuring hun te kennen, dan mag deze party de

hervormde regering niet als vervolgster der roomsche godsdienst aanklagen, wanneer de Staten van Holland en West-Friesland den 26 Maart 1612 tegen haar oproerstoken een plakkaat uitvaardigden. Neen, het blijkt zoowel uit deze als andere dergelijke stukken dat de regering zeer duidelijk onderscheidde tusschen de belijders der oude kerkleer die aan hunne overtuiging getrouw, God wilden dienen en tusschen die mannen die by herhaling hun invloed op het volk gebruikten, om in schijn van godvrucht, opstand tegen den nieuwen staat van zaken te prediken en de macht van Spanje met de hun ten dienste staande middelen hier weder te vestigen. Indien de verstandhouding van Vosmeer met de Spaansche regering niet was gebleken, zou niet zijne leer aanleiding gegeven hebben tot een vonnis zooals vroeger tegen hem was uitgesproken. Hoe meer men toch den geest van hem en van de Jezuiten leerde kennen, hoe meer men zijne zaak stelde boven die zijner bestrijders, wien het niet om het belang der kerk maar om de onderwerping van alle tijdelijk gezag aan hun party te doen was. Het oordeel van den aartsbisschop was dat de kerk en godsdienst door de Jezuiten enkel aan staatkundige en niet aan heilige bedoelingen werden dienstbaar gemaakt, terwijl hy de zielen, door de kerk en godsdienst vroom wenschte te maken. [3])

VOLHARDING TOT HET EINDE TOE.

De laatste bladzijden van Vosmeers levensgeschiedenis toonen dat het heir zijner bestrijders voor de kracht waarmede hy hun tegentrad, voor de overwinningen die hy op hen en hunne beschermers behaalde, evenmin als voor zijne grijsheid eerbiedig is teruggetreden. De rechten hem toevertrouwd bleef hy tot het einde toe krachtig handhaven. Toen het kapittel van Emmerik den vicaris Stappart in den ban had gedaan, bevestigde de aartsbisschop, op wien deze zich beriep, het uitgesproken vonnis. Het moest een zeer vreemden indruk maken toen de veroordeelde zich hierop wendde tot den nuntius van Keulen, en door hem werd vrijgesproken. Geen nuntius, ook niet te Brussel, met wien de Noordnederlandsche kerk in sommige opzichten verbonden was, maar allerminst die te Keulen had het geringste

recht om zich op het gebied van den Utrechtschen bisschop te begeven. Op de klachten door Vosmeer te Rome ingediend, en de gronden door hem aangevoerd, moest straks de paus, na aanvankelijk hierin blijken van zwakheid gegeven te hebben, den aartsbisschop handhaven die nu den veroordeelde, op belijdenis van schuld, den 13 September 1613 vrijsprak. Het was deze netelige zaak die hem verhinderde Keulen te verlaten en nog eens naar zijn voornemen Holland te bezoeken. Hy zou den dierbaren bodem niet meer betreden. Van de liefde waarmede hy aan zijn land al de krachten van lichaam en geest ten offer wijdde, getuigt de geschiedenis van zijn zwervend, in kommer en rusteloozen strijd doorgebracht leven. De zes-enzestigjarige grijzaart zag met gemengde aandoeningen op de beelden van den stormachtigen dag in den avond, waarin de hemel zich nog bloedig rood vertoonde. Hy nam de pen op in een der eerste Januarydagen van 1614, maar het blad waarop hy een tafereel van den toestand zijner kerk teekent, toont tusschen eenige lichtplekken, meest donkere schaduwen. Al de klaagtoonen over de heerschzucht, de gelddorst, de lichtzinnigheid, den haat der zendelingen, vroeger geslaakt, moest hy nog herhalen. Wanneer hy zich het beeld voorstelt der vroegere eeuwen en zich vergelijkt met die bisschoppen van Utrecht die omringd door de aanzienlijksten, gehoorzaamd en ontzien door geestelijken en volk, den luister der kerk openbaarden, wie was hy? Maar reeds lang had hy zich er aan gewend, om het beeld van een bisschop naar wien hy het liefste zich wilde vormen niet te zoeken onder die reeks van voorgangers, die in hun bisschopsampt een middel vonden om macht en eer en goud te vinden. Zijn blik was het meest gericht naar een Willebrord en Bonifacius en hun eerste opvolgers, die het heil der zielen zochten boven eigen genot en die alles wat zy hadden ten offer brachten onder aanhoudend waken, vasten, bidden en strijden om maar het volk voor God en den Heiland te winnen. Indien wy den geest waarin Vosmeer hier werkzaam is geweest, recht willen leeren kennen, dan mag deze zijne liefde voor de vaderen onze aandacht niet ontgaan. Hy was gewoon in zijne geheime stukken zich den naam Bonifacius te geven. In het begin van 1604 schrijft hy over de moeite die hy heeft aangewend om ten

naauwkeurigste bekend te worden met het leven en de daden van Bonifacius en andere heiligen van ons vaderland. In het jaar 1603 richtte hy, die reeds tien jaren vroeger voor eene vermindering van verplichte vast- en feestdagen geijverd had, een broederschap op ter eere van Bonifacius, waarvoor hy de bevestiging en vele andere voorrechten van paus Clemens VIII mocht verwerven. Van zijne liefde voor de eerste Euangeliepredikers in Nederland getuigde ook de zorg die hy droeg voor het verzamelen en bewaren van hunne verstrooide overblijfselen.

Naar het voorbeeld van zijne eerste voorgangers gaf hy in zijne geschriften en reizen naar Rome, de sterkste bewijzen van zijn diepen eerbied en gehoorzaamheid aan den paus. Gelijk deze mannen bezat hy echter ook den moed om het opperhoofd zijner kerk te waarschuwen, als hy de ervaring opdeed dat deze door verkeerde raadslieden zich liet leiden tot het begunstigen van zendelingen die door leer en leven, de belangen der zielen meer tegenwerkten dan bevorderden. Van zulk een man die aan de Leuvensche hoogeschool de liefde voor den Bijbel en Augustinus had ingedronken, kon niet anders dan dezelfde hoogschatting van Gods Woord, die Bonifacius hier had ingeprent, worden verwacht. Tegenover monniken die de Schrift en de vaders niet volgden, het heil der zielen verbonden aan het waarnemen van uitwendige plechtigheden en het vereeren van Maria en het gedurig biechten, predikte hy menigmalen dat geen broederschap der H. maagd, geen aanhoudend biechten, geen uiterlijk kerkgebaar den mensch heiligen indien het inwendige ontbreekt. Hoeveel anders zou de toestand zijner kerk zijn geweest indien in 1592 de gevraagde toestemming was geweigerd aan de eerste zendelingen van Loyolaas orde. Klein in getal, maar stout en vermogend door de gunst van roomsche vorsten, nuntiussen en pausen, konden zy den arbeid van een waardigen en wettigen kerkvoogd voor de ware dienst van God voor een groot deel hier verijdelen. Had daarenboven de geestelijkheid door haar heil by Spanje te zoeken niet de vrees der regering voor het herstel der oude dwingelandy gevoed! Het verbod der Staten om de geestelijken op Jezuitenscholen te vormen was gunstig voor een kweekschool ter vorming van Nederlandsche priesters die door Vosmeer te Keulen werd opgericht en aan haar hoofd had den verbannen

algemeenen vicaris van Haarlems bisdom, Albert Eggius (in 1604) wiens liefde voor het euangelie en Augustinus ook in zijn kerker bleek door een vertaling van de „Belijdenissen" des kerkvaders. Was het bezoeken van Leuven als onder Spaansche heerschappy vóór het sluiten van het bestand verboden — en de Jezuitische invloed daar te duchten, te Keulen kon hy zelf waken voor 't onderwijs. Daarby werd de aartsbisschop gesteund door waardige mannen die voor het grootste deel gelijk hy, hunne opleiding by mannen als Michael Bajus en later by diens opvolger en geestverwant Jacobus Jansonius hadden ontfangen. De laatste was één jaar vóór Sasbold Vosmeer geboren te Amsterdam en niet slechts zijn vriend aan de hoogeschool, maar ook met raad en daad een krachtig helper in zijnen strijd. Van daar gaf de Jezuitische party allen die de beginselen van hun wettigen kerkvoogd volgden, den naam Sasboldianen of Jansonianen. Dezen zorgden intusschen dat de Bijbel ook door leeken gelezen werd. Het was toch volstrekt geen zeldzaamheid dat in de woningen van landlieden een roomsche vertaling der H. Schriften des Ouden en Nieuwen Testaments werd gevonden. Wie in het dorp Acquoy in 't laatst der eeuw het huis van den timmerman Jan Otten bezocht, zou daar dikwijl een jeugdigen knaap aanschouwen met een grooten huisbijbel voor zich. Eens schreef hy op het wit blad tusschen het Oud en Nieuw Testament deze woorden: „Cornelis Jansse van Ackoy heeft het gheschreeven doen hy was neghen jaer out en het is Juny 1595, Spes alit agricolas. Den hoop die voet den landman." [4]) De pastoor van het naburig Leerdam was bezig om by den vluggen knaap de liefde voor nuttige wetenschap aan te kweeken en was zijn eerste leermeester totdat hy de school bezocht te Utrecht, waar Erasmus en Adriaan VI hunne opleiding genoten. In 1602 bezocht hy Leuvens hoogeschool waar hy zich verder bekwaamde om de wareld later te verbazen door de blijken van den geest dien hy onder het bestuur van Vosmeer als kind had ingezogen.

Aan zijne vrienden het bewaren van dien Nederlandschen geest opdragende, eindigde op den derden May 1614 de aartsbisschop zijn leven. Toen de dag was gedaald, legde hy zijn hoofd op de handen van een trouwen vriend en sliep in terwijl deze hem den dertigsten psalm voorlas met den aanhef: Op U, o Heere betrouw ik,

Aandoenlijk klonk by dit sterfbed deze psalm met de klaagtoonen over een leven dat tot heden toe verbitterd werd door talrijke vijanden — maar ook met de bede dat de God der sterkte hem mocht doen uitgaan uit het net voor hem gespreid, — en met de uitdrukking van het vaste geloof dat den geest in de handen van God aanbeveelt en van de verlossing verzekerd is. In de overtuiging dat hy door de hoogste wettige macht tot aartsbisschop van Utrecht was benoemd, had hy vaderland en tijdelijk goed en rust ten offer gebracht en toonde hy zich nu bereid om rekenschap te geven van zijn arbeid aan zijnen Heer. Indien de oude kerk nog niet haar bestuur en hare rechten geheel en al vernietigd zag door de hervormde regering die de titels en tijdelijke voordeelen wegnam, noch door de Jezuiten die tweeentwintig jaren lang alle middelen hadden aangewend om haar te verwoesten en Nederland als een land der missie te doen beschouwen en behandelen door de pausen, — dan schreven te recht zijne vrienden zulks vooral aan Vosmeer toe. Nog in zijn laatste jaren had hy als aartsbisschop, Wilgerus Moerendaal, Johannes Wachtelaar en Jacobus Bool aangesteld tot zijne algemeene vicarissen door het gantsche aartsbisdom van Utrecht.

Om priesters te vormen die in zijn geest (10 Sept. 1611) den vertreden akker zouden bearbeiden, had hy vóór een jaar de reeds sedert dertien jaren bestaande inrichting tot opleiding van geestelijken te Keulen tot een kweekschool (1 July 1613) ingericht, die den naam zijner geliefde voorgangers Willebrord en Bonifacius dragen zou.

Een marmeren gedenkteeken, op zijn graf in de kerk der Franciskanen door zijn broeder Tilman opgericht, geeft hem de titels van aartsbisschop van Filippi en Utrecht en apostolisch vicaris.

FILIPPUS ROVENIUS, PAUSELIJK VICARIS.

Zes weken waren voorbygegaan sedert Vosmeers dood toen de hooge geestelijkheid van Utrecht byeen was vergaderd om over de vervulling van de ledige plaats te handelen (16 Juny 1614). De luister ontbrak, waarmede in vroegere jaren de kapittelen der vijf kerken, die honderd veertig kanoniken en honderdvijf en veertig vicarissen telden, zich vereenigden tot het verkiezen van een bisschop. Had niet de storm der laatste tijden de rijen der stembevoegde geestelijken gedund? Toch was er, by die velen die verstrooid en bezweken waren, ongeveer een zesde gedeelte overgebleven dat voor het heil der diep gezonken kerk nog wilde lijden en het werk der voorgangers voortzetten. Een geest van eendracht die in de eeuwen van macht en roem te dikwijls had ontbroken, heerscht in deze vergadering. Al de kanoniken zijn verzekerd van de goedkeuring der geheele geestelijkheid van Utrecht en van Haarlem, wanneer het bestuur over de vaderlandsche kerk wordt opgedragen aan den man, dien de ontslapene in de laatste jaren zijns levens tot zijn medehelper en by zijn sterven tot opvolger gewenscht had. De bezwaren, die de begeerde man tegen de opdracht van het moeielijk ampt had ingebracht, waren door den invloed van zijn leermeester en vriend Jacobus Jansonius weggenomen en Filippus Rovenius had zich nu bereid verklaard om de last op zich te nemen, die de algemeene stem hem wilde opdragen.

Herinnerden zich deze mannen de geschiedenis der vroegere eeuwen toen het den kapittels was gegund een bisschop te benoemen en op den zetel te verheffen? Zy vragen niet of het nu ook misschien de rechte tijd zou zijn om de ketenen af te schudden die de Spaansche koning met den paus had gesmeed om de erfgenamen der eerste Nederlandsche kerkvoogden tot slaven van zijn willekeur te maken. Of had Filips II eerbied getoond voor de rechten, die de oude katholieke kerk aan de kapittels had toegekend? Sprak de geest van paus Gregorius VII die daarvoor had gestreden met wareldsche vorsten, wel in de bullen van Paulus IV (18 May 1559) en Pius IV (January 1560),

die aan Filips II en zijne opvolgers voor eeuwig het recht toestaan om mannen voor de bisschoppelijke zetels te benoemen, waarop dan de aanstelling door den paus steeds zou moeten volgen? De kapittelen, hadden by 't eerste bericht hiervan, gehoorzaamd, maar niet zonder protest.

Een halve eeuw was er sedert dien tijd voorbygegaan. De pilaren, die zy toen onder het loeien der hevige onweerstormen hadden omklemd in hun zorg om het dak der oude kerk te steunen, waren gebleken van kracht beroofd te zijn. Zy waren ingestort en nu meer geschikt om de plannen der werklieden tot den opbouw te verhinderen dan te bevorderen. Om tot het doel te komen lieten deze zich door den hier nog spokenden geest van een Spaanschen dwingeland den weg wijzen, die over Brussel en Madrid naar Rome liep. Albert en Isabella werden met de eenstemmige begeerte der noordnederlandsche geestelijkheid bekend gemaakt. Dit blijk van eerbied en gehoorzaamheid moest hun welkom zijn en gaarne wendde de aartshertog zich tot den paus met de vraag om op de gewenschte wijze de roepstem der lijdende kerk te vervullen. Hy had echter niet, overeenkomstig de bul by de vestiging der bisdommen, een benoeming gedaan, waarop hy van den paus de bevestiging vroeg, opdat straks het kapittel, onder het volgen van den ouden vorm, van hem den kerkvoogd zou ontfangen. Terecht begreep hy dat zulk een handelwijze hem verboden was door de voorwaarden, by het sluiten van het twaalfjarig bestand gesteld. Hadden niet beide partyen zich verbonden alles in denzelfden toestand te laten? Al waren er aan zijn hof geen Jezuiten die den Utrechtschen zetel wenschten te vernietigen, — hy mocht geen aanleiding geven tot de beschuldiging dat hy zijn verbindtenis niet had gehouden. Daarenboven moest hy tot de grootste behoedzaamheid worden gedrongen by de herinnering aan den haat waarmede, by de instelling der bisdommen door Filips II, de naam en het werk der bisschoppen was begroet. De paus verklaart „zooveel hem mogelijk was" te willen voorzien in de behoefte der kerk aan herderlijk toezicht en verhief Rovenius tot apostolisch vicaris in de kwartieren van Holland en Zeeland op den 11 October

1614. Hy gaf hem vrijheid en macht om allerlei kanonikschappen en prebenden en mindere bedieningen aan de kathedrale, aartsbisschoppelijke, collegiale, parochiale en andere kerken te verleenen. Rovenius vond hierin het teeken dat er aan geen opheffing van het aartsbisdom te Rome werd gedacht.

Of waren de ampten, waarover hem de beschikking werd toevertrouwd, niet de blijken dat de paus het bestaan en de rechten van het kapittel erkende en waarborgen wilde en, met den veiliger titel van vicaris, hem toch als hoofd er van beschouwde?

De Jezuiten, die reeds den zetel voor Arboreus begeerd hadden en het kapittel in zijn werk en recht zochten krachteloos te maken, bleken dus geen steun te vinden by den paus, die het oude kerkbestuur eerbiedigde.

Het kapittel mocht zich gelukkig achten in dit besluit als een blijk dat de paus, wel verre van de stemming des kapittels niet te achten, haar wilde eerbiedigen en bekrachtigen. Voor het tegenwoordige iets meer te vragen was onraadzaam, indien niet Rovenius het lot van Vosmeer terstond zou ondervinden en door de gewenschte titels en waardigheid, gelijk deze, verhinderd zou worden in het waarnemen van het herderlijk ampt, waaraan de gejaagde kudde de dringendste behoefte had. In het woord: „zooveel hem mogelijk was” gaf de paus te kennen dat hy niet alles kon wat hy wenschte en wat het aartsbisdom noodig had.

Rovenius, te Deventer in 1575 geboren, droeg zijn naam naar de geboorteplaats van zijnen vader, rector der school te Deventer, Gerardus Roveen, die in de vriendschap had gedeeld van den beroemden Utrechtenaar, paus Adriaan VI. Onder de kweekelingen der Leuvensche hoogeschool opgenomen, had hy van Jacobus Jansonius, den vriend zijns voorgangers, geene andere beginselen ingezogen dan die hier sedert lang werden gehuldigd. Geen wonder was het dus dat hy door Vosmeer by de oprichting van het collegie van Willebrord en Bonifacius werd aangesteld tot voorzitter.

Toen de Spaansche wapenen in 1605 een gedeelte van Overijssel hadden veroverd, werd er een man van bekwaamheid en

ijver vereischt om den arbeid des aartsbisschops, die te Lingen zich gevestigd had, te ondersteunen. Rovenius werd door hem nu benoemd tot algemeen vicaris van het bisdom van Deventer en straks tot kanonik en later tot deken en eindelijk tot proost van Oldenzaal verheven.

Hier toonde hy zich aldra een vurig strijder voor zijne kerk. Op zijn eisch gebood de drost in 1612 de godsdienstoefeningen der doopsgezinden te verstoren, de hoorders te vatten en van den leeraar zich meester te maken. Te vergeefs drong deze er by hem op aan, dat de hervormde predikanten te Delden, Goor, Borne en Markelo zouden worden geduld, Rovenius eischte hunne afzetting. Eveneens noodzaakte hy hem om den predikant te Ootmarsum het prediken te verbieden en hem de betrekking van schoolonderwijzer te geven. De protestantsche bevolking kon duidelijk uit deze handelwijze zien wat haar te wachten stond wanneer de roomsche geestelijkheid weder in het bezit der heerschappy werd gesteld. [5])

ROVENIUS AARTSBISSCHOP.

De gedenkdag van den eersten Utrechtschen kerkvoogd Willebrord werd op den 7 November 1622 met blijdschap en hope door de hooge geestelijkheid en hare trouwe leden in Nederland gevierd. Eindelijk was de dag aangebroken die reeds sedert acht jaren was afgebeden. In de kerk van het adellijk nonnenklooster te Voorst by Brussel had op den daaropvolgenden dag de plechtige wijding van den apostolischen vicaris Rovenius tot aartsbisschop plaats. De paus had verklaard, 17 Augustus 1620, dat door het overlijden van Sasbold Vosmeer, den laatsten aartsbisschop van Filippi, deze kerk was opengevallen en door hem voorzien werd met den persoon van Filippus Rovenius, met de volmacht om de bisschoppelijke bedieningen waar te nemen in de landschappen van Holland en Zeeland, die van priesters ontbloot zijn. De bijbellezer, die in Macedonië de beroemde stad vindt, leert van den paus in Thessalië de stad Filippi zoeken, waar

Rovenius de plaats van Vosmeer als aartsbisschop zal innemen, met de last om voor de noordnederlandsche Roomschen te arbeiden en met de aanschrijving dat hem daarvoor met munt van deze landschappen zal betaald worden een som van 1000 ducatons.

De internuntius van Brussel, Sanseverini, verrichtte de plechtigheid der wijding en werd bygestaan door Jacobus Boonen, den aartsbisschop van Mechelen en Johannes Balder, den bisschop van Antwerpen. De titel dien zijn voorganger gedragen had, werd ook hem geschonken. Wat er tot heden toe aan zijne macht ontbroken had by het bestuur der Nederlandsche kerk, viel hem thands ten deel. Hy werd nu in het volle bezit gesteld van de erfenis van Vosmeer. Met diens naam werd hem ook de lijdensbeker in handen gegeven, dien hy evenzeer tot aan zijn dood zou drinken. Dat zijne vrienden in deze gebeurtenis een gunstig teeken zagen, blijkt uit de wijze waarop hy in Oldenzaal kort daarop zijne intrede hield. De stad was in feestdosch getooid. Het geschut werd gelost, het gelui der klokken klonk en de bezetting der stad trok hem te gemoet. Aanzienlijken haalden met hoogere en lagere geestelijken hem plechtig in. Een groote schare uit allerlei standen verdrong zich om den geachten prelaat met de teekenen der hoogste kerkelijke waardigheid te aanschouwen. Als de stoet de kerk van den heiligen Plechelmus was ingetreden, kon de menigte by waslicht en wierookwalmen zich verheugen dat hare kleine stad aan het opperhoofd der Nederlandsche kerk in haar midden schonk, wat hem in de oude bisschopsstad en hare domkerk werd geweigerd. Onder krachtige orgeltoonen werd het Te Deum aangeheven. De aartsbisschop mocht zich gelukkig gevoelen in de ongeveinsde vreugdeblijken van het volk dat hem kende. Hy zag hoe velen elders hem verhinderden om naar zijn wensch al zijne plichten jegens zijn aartsbisdom te vervullen en met ernst sprak hy zijn gebed uit voor den vrede van de kerk en den staat.

Na weinig weken werd hem uit Utrecht een bericht toegezonden, dat weinig geschikt was om zijn hope op vrede te vervullen. De algemeene staten vaardigden den 26 February 1622

een plakkaat uit waarin de Jezuiten gelast werden het land te ruimen. In weerwil van een gelijk bevel, reeds voor tien jaren gegeven, hadden dezen gedurende den tijd van het bestand met buitengewonen ijver hun invloed weten uit te breiden. Hun aantal was van acht tot tweeentwintig geklommen. Wat er bekend was van hunne werkzaamheden gaf der regering grond tot buitengewone voorzichtigheid en krachtige maatregelen in het belang van den staat. De aartsbisschop had alle redenen om de verwijdering van deze orde te wenschen, maar werd hy zelf niet door hetzelfde hevig onweer, dat zijne tegenstanders trof, bedreigd? Het was toch bekend dat ook andere roomsche geestelijken de zaak van Spanje krachtig bevorderden. Van daar dat er een opgave gevraagd werd van de namen en woonplaatsen der priesters, met de verklaring dat allen die aan deze last niet voldeden, even als de Jezuiten zouden behandeld worden. De prelaat die te Oldenzaal de bescherming der Spaansche regering genoot en hare belangen voorstond, zag hierin het duidelijkste bewijs dat een rustig verblijf in de geliefde stad Utrecht minder dan ooit hem werd gegund. Hoe, las hy er niet tevens in dat de laatste hand door de regering geslagen was aan het vernietigen van den aartsbisschoppelijken stoel?

Wel werd toch den roomschen kanoniken het voortdurend bezit van hunne proven tot hun dood toe verzekerd, maar tegelijk bepaald dat er van nu aan geen enkele roomschgezinde meer verkozen mocht worden tot een kanonikschap dat open zou vallen. Protestanten zouden van nu aan de tijdelijke voordeelen der roomsche hoogste geestelijken zich zien geven. Werd hierdoor niet het kapittel binnen kort vernietigd en de ondergang van den aartsbisschoppelijken zetel niet onvermijdelijk? Het kapittel toch was geroepen om by het openvallen van den stoel voor de vervulling te zorgen en hoe zou er een hoofd gekozen worden indien er geen kapittel bestond? De Jezuiten hadden by het besluit dat hen buiten de grenzen verwees, één troost. In het plakkaat waaruit zy den zekeren val van het oude kerkbestuur opmaakten, vonden zy een nieuwen grond voor hunne hoop, om de teugels in handen te bekomen. Intusschen toonde Rovenius

dat hy zich als aartsbisschop van Utrecht beschouwde wanneer hy op de benoeming van Filips IV, koning van Spanje, in het hem onderworpen Overijssel eenigen met kerkelijke waardigheden bekleedde. Hy verklaart zulks te doen op grond van het apostolisch gezag en van zijne waardigheid als ordinaris, dat is: als gewoon bisschop — en geeft zich in deze stukken niet alleen den titel van aartsbisschop van Filippi, maar ook van Utrecht. Dit deed hy voor en in het jaar 1626. Die laatste titel scheen al noodiger om der Jezuiten wil.

Cornelius Jansenius, een reis doende naar Madrid, bracht een smeekschrift van de Utrechtsche en Haarlemsche kapittels aan den Spaanschen koning om voor Rovenius den naam van aartsbisschop van Utrecht te erlangen. Wel konden de Jezuiten niet ontkennen dat hy door den paus benoemd en door den nuntius tot aartsbisschop was gewijd, maar hunne ongehoorzaamheid verdedigden zy en het volk wekten zy tot tegenstand op met de beweering dat hy den naam van aartsbisschop van Filippi en niet van Utrecht van de wettige machten had ontfangen. Reeds terstond by de wijding had de aartshertog beloofd om op het tot hem gerichte verlangen, dien laatsten titel openlijk te geven zoodra het bestand, dat hem zulks nog verbood, zou zijn geëindigd. Hy stierf echter voor dien tijd en zijne weduwe, aangezocht om de belofte te vervullen van haren gemaal, verwees de kapittels tot den Spaanschen koning. De vrees voor de ontdekking van dergelijke verzoekschriften aan een vorst die als 's lands vijand werd beschouwd, had hen doen wachten tot dat een veilige gelegenheid in 1626 zich aanbood.

DE VIJANDEN IN DE KERK.

Met gemengde aandoeningen trad een drietal vreemdelingen op den 7 November 1622 de stad Rome binnen. Op dezen dag plachten zy in hun vaderland de gedachtenis te vieren van den beroemden kerkvoogd Willebrord, die voor meer dan negen eeuwen, op een ander dag dezer maand, in hetzelfde Rome was gewijd tot de aartsbisschoppelijke waardigheid, om zijn zetel te ves-

tigen te Utrecht. Een van dit drietal was juist voor twee jaren tot hetzelfde ampt geroepen, maar had belemmeringen in zijn werkkring ontmoet die hy te Rome hoopte te zien wegnemen. Het was Filippus Rovenius, die met een der Utrechtsche domkanoniken, Jacobus Bool en met den deken van het Haarlemsche kapittel, Nicolaus Nomius herwaarts was gekomen om, in naam der hoogere geestelijkheid des lands door mondelinge mededeelingen vraagstukken op te lossen, die door vele schriftelijke berichten al meer duister en ingewikkeld waren geworden. Zy hadden de overtuiging dat er met grooten ijver en inspanning een mijn werd gegraven en met brandbare stoffen geladen, die met een ontploffing dreigde, waardoor de aartsbisschoppelijke zetel van Utrecht geheel zou te gronde gaan. Om te verhoeden dat de vonk in het kruid zou worden geworpen was de reis naar Rome noodig gekeurd. Rovenius had vooraf eenigen tijd zich by zijn vriend Jansenius te Leuven opgehouden en zich verdiept in droomen en plannen ter bestrijding van de listige vijanden. Het denkbeeld van Jansenius om tegenover de Jezuiten hier te vestigen de nieuwe orde der Oratorianen, die aan Berulle sedert elf jaren te Parijs hun oorsprong danken, en by wie hy liefde voor de oude leer van Augustinus en onderwerping aan zijn bisschoppelijk bestuur zou vinden, gaf aanleiding tot onderhandelingen die later tot niets leidden. En wat was er te Rome te hopen? De paus Gregorius XV was de groote vriend der Jezuiten. Van zijn genegenheid wachtten de bestrijders van het oud Nederlandsche kerkbestuur de gewenschte ondersteuning. Hy was het die de vereeniging de propaganda fide juist in den loop dezes jaars had gesticht en tot hare werkzaamheden behoorde het den toestand der Nederlandsche kerk met ernst te onderzoeken, om dien te verbeteren. Rovenius diende hierby een uitvoerig verslag in, ten betooge dat de Jezuiten geen ander toeleg hadden dan de omverwerping van het bisschoppelijk bestuur en de vestiging van hun opperheerschappy.

Het beeld der kerk wordt ons geteekend door Nederlandsche geestelijken, die door hun hooge bedieningen, ijver en bekwaamheid, gehoorzaamheid en eerbied voor den paus zich onderscheidden. Wy zien hier tegenover den aartsbisschop en zijne trouwe

deelgenooten in het bewind der kerk — een schare van Jezuiten die in hunne banier de vernietiging van het oude kerkelijk bestuur hebben geschreven. Hun bisschopshaat heet grooter dan de bisschopsvrees der hervormden en had zijn grond in een onbeperkte heerschzucht, die, vreemd van den geest der ware godsdienst, het christendom tot een bloot staatkundige macht wilde vernederen en gebruiken ten verderve der zielen. Immers het wordt in dit vertoog opgemerkt, dat het de Jezuiten vooral waren die het wantrouwen en de strenge maatregelen der regering tegen de roomschgezinden hadden uitgelokt daar op hen meer dan op de wareldgeestelijken de haat van 's lands regering rustte. De ondergang der Roomsche kerk zou zeker niet worden verhoed, indien de teugels uit de handen der bisschoppelijke klerezie in die der Jezuiten werden neergelegd. Het zijn de hoogst geplaatste Nederlandsche geestelijken die hier de getuigenis afleggen dat de Protestantsche overheid zich in hare harde plakkaten heeft laten leiden door de ondervinding dat de Jezuiten in andere landen aanhoudend oproerige bewegingen hadden bewerkt, zich in staatszaken mengden, aan vreemde vorsten schreven en hun de geheimen van het landsbestuur mededeelden. Het inzamelen van gelden voor hunne medeleden in andere landen en het afpersen van aanzienlijke legaten by de sterfbedden wordt hier verklaard als de voorname grond van vele vervolgingen, die zeker heviger worden zouden wanneer zy de heerschappy mochten bekomen. De aartsbisschop en zijne geestelijkheid toonen zich bereid hun betrekkingen neer te leggen, indien er geen einde gemaakt werd aan derzulken willekeur en verzet tegen het wettig kerkbestuur. De krachtige gronden, hier aangevoerd, moesten indruk maken en waarlijk spelden enkele blijde zonnestralen by den aanvang des jaars een gelukkiger toekomst. Maar aan het hof van den paus Gregorius XV heerschte de geest van Loyolaas orde en al te gemakkelijk waren de toegangen geopend voor prelaten en gezanten uit den vreemde, die gaarne met den nuntius te Brussel de pogingen der nederlandsche Jezuiten te Rome bevorderden. De plant, die zy in stilte hadden gekweekt, ontsloot op den eersten dag van Bloeimaand, tal van bloesems, die de Jezuiten zeer verkwikten,

maar, die het drietal Nederlanders als de verderfelijkste giftbloemen verafschuwden.

Het waren drieentwintig artikelen, waarin niets minder werd verkondigd dan de omverwerping van al de rechten van den bisschop en zijne geestelijkheid, van de kapittels en de algemeene vicarissen by het openstaan van den stoel. De aartsbisschop zag hierin met eene volslagen scheuring de roomsche kerk van Nederland bedreigd door een besluit, waarin de nuntius werd verklaard tot het onmiddellijk opperhoofd der regulieren, aan wiens rechtbank al hun geschillen met de wareldgeestelijken werden onderworpen. Zulk een vreemde rechtbank in het land des vijands scheen hem niet in staat de zaken recht te beoordeelen, daar de vaderlandsche regering alle verstandhouding verbood met de bewoners van 't gebied des Spaanschen konings en er dus de vereischte inlichtingen niet mochten gegeven worden. Die scheiding der kerk in twee deelen, waarvan het eene den Nederlandschen bisschop en het andere den vreemden nuntius gehoor zou geven, was allerverderfelijkst in de oogen der geheele geestelijkheid. Het ultramontaansch en nederlandsch beginsel streden hier een hevigen strijd. Maar het plan der vreemden om de roomschen in twee elkander bestrijdende legers te verdeelen, om alzoo den nederlandschen geest te gemakkelijker te verdringen, vond hier den krachtigsten tegenstand. De hoofden der klerezie van Utrecht en Haarlem schreven een brief waarin zy hun zegel hechten aan het verzet der drie afgevaardigden te Rome. Op dienzelfden dag waren de Jezuiten en hunne vrienden in den diepsten rouw gedompeld. De paus die de vervolgingen der protestanten in Frankrijk en den Palts sterk had begunstigd en in het vorige jaar Ignatius de Loyola en Franciscus Xaverius heilig had verklaard, werd eensklaps van het tooneel zijner werkzaamheid afgeroepen. Het drietal Nederlanders was getuige van de begrafenisplechtigheden en de rouwvertooning der Jezuiten en deelde in de gebeden voor een geschikten opvolger. Urbanus VIII werd verkozen en de luistervolle inwijdingsfeesten werden ook door de drie vreemdelingen mede gevierd. Toen zy in October, gereed tot de terugreis, den nieuwen paus bezochten en hunne wenschen hem

mededeelden, toonde hy zijn eerbied voor hunne grieven en droeg aan de Belgische bisschoppen een naauwkeurig onderzoek der 23 artikelen op. De aartsbisschop begaf zich naar Brabant en toefde er byna een jaar lang. Het gevolg der beraadslagingen daar was, dat aan Rovenius in het aartsbisdom van Utrecht en de overige onderhoorige bisdommen over de geordenden hetzelfde gezag werd toegekend dat andere bisschoppen hebben in hun gebied en dat hy even als de zoodanigen, de ongehoorzamen mocht straffen. Op den 26 October 1624 werd nu een concordaat geteekend door de Jezuiten Florentius de Montmorenci en Marcus Tempel.

De belofte dat hun zendelingen geen herderlijke werkzaamheden zouden verrichten, werd hierin zeer beperkt door de byvoeging, dat zy deze niet dan hoogst zelden zouden uitoefenen en dan wanneer de omstandigheden een andere gedragslijn vorderden. De propaganda, de nuntius, de paus geboden een trouwe naleving der verdragpunten. Toch toont ons de geschiedenis van de vijfentwintig laatste levensjaren van den prelaat hun rusteloos en al stouter bevechten van den aartsbisschoppelijken zetel, waarby de onvermoeide strijder het hem toevertrouwde pand met moed tegen hen beschermt. Hun getal was aldra tot zeventig geklommen en jaar op jaar levert de blijken dat zy, in weerwil van alle verdragpunten en bestraffingen en nieuwe verklaringen zelfs van Romes verlangen om den prelaat te eerbiedigen en te gehoorzamen, niet willen rusten voordat de Nederlandsche kerk in hunne handen is.

Aan hun provinciaal Florentius werd zelfs door hen het recht betwist om een overeenkomst te sluiten zonder den generaal te vragen en de belanghebbende regulieren op te roepen. De bisschoppelijke klerezie beweerde dat de voorrechten der orde mochten gelden in een land der missie onder de ongeloovigen, maar niet voor de kerken in Nederland, waarover Rovenius als ordinaris, d. i. een naar de gewone orde aangestelde eigen bisschop der kerk, was aangesteld en waar er aan de kerkregeling niets ontbrak. Te vergeefs onderwierp de propaganda de Jezuiten aan hun ordinaris (30 Sept. 1639).

Het blijkt by dezen gang door de met distels begroeide velden dat de roomsche kerk in Nederland niet alleen de protestanten

als de wreede verwoesters van den bisschopsstoel van Willebrord heeft te beschouwen. Neen, ergere vijanden had hy in de Jezuiten, die zelve liever de kerk van een bisschop wilden berooven dan zich aan hem onderwerpen. Zy besloten in 1648 een leger van tachtig, ja zelfs van driehonderd Jezuiten herwaarts te zenden met het doel om alle kerken te veroveren en alle priesters te verdrijven. Nog werd hun voornemen verijdeld. De vrede, te Munster geteekend, bracht de eenheid en rust niet in de roomsche kerk van Nederland. Een blad dat de aartsbisschop, den 15 September 1650 aan zijne medearbeiders in den wijngaard toezond, was een teeken dat nog tot zijn verborgen schuilplaats de stormen doordrongen die door zijn oude vijanden in de kerk gewekt waren en hem de herhaling van zijne vroegere ernstige roepstemmen noodig maakten.

DE STRIJD MET DE REGERING DES LANDS.

De voorspoed, waarmede de strijd van de laatste halve eeuw was gestreden, mocht de Nederlandsche regering niet doen vergeten dat er nog menige sterkte moest vallen voordat de jeugdige staat in het volle bezit der vrijheid zich verheugen mocht. Na een rust van twaalf jaren zouden de Nederlandsche en Spaansche krijgsknechten op nieuw elkander tegentreden. Niet enkel op den moed en de sterkte der vijandige legers waren de blikken gevestigd. Er was een gedeelte des volks dat niet van harte instemde in de luide vrijheidskreeten en zegeliederen, maar in stilte voor de zegepraal der Spaansche wapenen had leeren bidden. Onder de bevelen van den generaal der Jezuiten streed hier een kloeke bende wier wapenen niet zoo gemakkelijk gekend en gekeerd konden worden en die zich door geen herhaalde strenge plakkaten liet verdrijven en overwinnen. Maar had ook de vaderlandsche geestelijkheid wel reden tot vertrouwen gegeven? De eeuwen waren voorby waarin de bisschoppen van Utrecht, in blinkende wapenrusting aan het hoofd van een leger optrokken, tot het bereiken van wareldsche oogmerken. Maar werd by de altaren en van

den kansel en in het biechtgestoelte, niet nu nog in de harten der roomschen het vuur van haat tegen de hervormde regering ontstoken en onderhouden? In de bisschoppelijke kleeding hadden zich hier mannen vertoond, die de hervorming als het werk des satans, en den opstand tegen den dwingeland als opstand tegen God hadden voorgesteld, en de edelste getuigen van Christus den wreedsten marteldood en het helsche vuur waardig gekeurd. De haat waarmede de oprichting der bisdommen door Filips II was begroet door het volk, was niet uitgedoofd. Geen wonder dat de bisschopstitel hier niet geduld werd en door de voogden der kerk niet dan met het grootste gevaar kon worden aangenomen. Rovenius, opgegroeid in de vaste overtuiging dat het aartsbisdom door geen kerkelijke uitspraken was vernietigd en door geen ketter sche overheid kon worden opgeheven, zag dien stoel nog staan en achtte zich op wettige wijze daarop door de daartoe alleen bevoegde macht geplaatst. Hy getroostte zich het dragen van den titel van vicaris en wist dat hy onder den naam Filippi niets anders dan Utrecht moest verstaan.

De hervormden konden den prelaat, die te Oldenzaal onder de bescherming van Spanje ijverig hen vervolgde, niet de vrijheid geven om zijne beginselen hier voort te planten.

In een traktaat, gedurende zijn verblijf te Rome geschreven ten dienste van de vergadering ter verbreiding des geloofs, geeft hy in het laatste hoofdstuk wenken omtrent de zendelingen die onder de ketters in Nederland hebben te werken en wekt hen onder anderen op, geen vrees te hebben voor de kettersche overheden en predikanten, omdat aan dezen, als dienaren des duivels, niets meer is toegestaan dan aan den duivel, wiens vrijheid beperkt is door de goddelijke macht en voorzienigheid. Hy zocht en vond zijn steun in de Spaansche regering en werkte te Oldenzaal tot op den 1 Augustus 1626, toen de stad aan de Spaansche macht werd ontrukt. De gemeente zag, op den dag voor de overgave, Rovenius de plechtigheden der mis bedienen. Hierop werden naar zijn bevel de kruisen en beelden weggenomen en de altaren ontbloot. Nu bekleedde hy zich met het bisschop-

pelijk gewaad, zette den myter op het hoofd, nam den kromstaf in de hand en noodigde de bedrukte schare hem te volgen. Met statigen tred ging hy den stoet voor door het beroofde heiligdom. By ieder altaar hield hy stil onder het plengen van bittere tranen. Ernstig waarschuwde hy hen tegen de aanstaande verzoekingen tot afval van het oude geloof. Wees hy op het wegnemen der kruisen en beelden van de muren der kerk, hy drong er op aan dat Christus, de gekruisigde, in hunne harten mocht blijven wonen. Daar prins Frederik Hendrik zijn plan om spoedig Grol aan te tasten vooreerst nog ter zijde stelde, kon de aartsbisschop daar nog een toevluchtsoord vinden. Het duurde echter geen jaar of de stad werd belegerd. Onder de mannen die de gemoederen met hoop, geduld en moed zochten te vervullen, bekleedt de aartsbisschop de eerste plaats en vruchteloos was zijn arbeid niet. De stad bleek echter niet bestand tegen de zegevierende wapenen van den belegeraar. Op den 19 Augustus 1627 was, na een beleg van tweeentwintig dagen, ook deze laatste sterkte in Overijssel en Gelderland aan Spanje ontrukt. Met het Spaansche leger trok de prelaat uit de stad onder het spreken van woorden die tot onderwerping aan God moesten dringen. Volgens het gesloten verdrag moest hy als een vijand zijn vaderland binnen twee maanden verlaten. Toch achtte hy zich verplicht om zich de belangen der hem toevertrouwde kerk aan te trekken.

De adellijke, aan de oude godsdienst innig gehechte jonkvrouw Hendrika van Duivenvoorde, uit het geslacht der Wassenaren, achtte het een voorrecht in hare huizinge Hasenberg te Utrecht hem te herbergen. Het was een kleine vertrouwde kring, die met het geheim bekend was. Maar al werd hy beschouwd als een bondgenoot en dienaar des vijands door de regering die hem geen vertrouwen durfde schenken, het was hem in het midden van beproefde geestelijken en leeken tot een vertroosting, op den bodem te toeven der stad, waar zijne voorgangers hadden gearbeid. Het gelui der oude kerkklokken drong hier nog in zijne ooren en hy gevoelde zich eerst, waar zijne vijanden hem dien titel onthielden, in den waren zin aartsbisschop van Utrecht,

wanneer hy ten dienste van verschillende gemeenten werkte, de olie wijdde of het vormsel bediende. Als aartsbisschop zalfde hy met het heilig chrisma de voorhoofden der geknielden en drong hen in teeken en woord tot volharding in het geloof. Straks zag hy jeugdige mannen tot zich treden die verlangden door den aartsbisschop tot het priesterlijk ampt te worden gewijd — en voorzeker kon de roeping van den priester tot zelfverloochening en strijd nooit zoo duidelijk worden voorgesteld in de prachtige domkerk, als in deze nederige huiskapel.

In zijn eenzaamheid gevoelde hy zich op het naauwst verbonden met de gemeenten die voor hare overtuiging aan lijden waren blootgesteld. Niet zelden begaf hy zich naar de deelgenooten van zijn beproevingen om door zijn woord en voorbeeld hun moed in te storten. Ontdekte hy met smart dat er geestelijken verdreven — en leeken die aan hun dienst deel hadden genomen, tot boete waren verwezen, hy smaakte de vreugde van in het jaar 1629 driehonderd draagbare altaren en tweehonderd vijftig kelken tot de dienst van het heilige te wijden. Om de verstrooide leeken bekend te maken met de plaats en tijd waarop de dienst werd gehouden, wees hy de zijnen op de hulp van ijverige vrouwen, waarvan hy zelf voor zijn persoon en zaak de hooge waarde ondervond. Wanneer in dezen tijd in vele steden en dorpen een tal van vrouwen onder den naam van klopjens, het bekeeringswerk bevorderde, zoodat er later menig plakkaat tegen haar werd uitgevaardigd, dan blijkt daarin de geest van Rovenius, maar de regering vroeg: waar is hy?

De Staten van Utrecht vaardigden een plakkaat uit den 10 September 1630, waarin dat der algemeene Staten van 1622 bevestigd werd. Het vermoeden dat de aartsbisschop zich in het huis der bekende jonkvrouw ophield, was gerezen. By het doorzoeken van de woning werd de plek waar hy zich ophield, echter niet gevonden. Gunstiger tijden kon hy zich voor zijne kerk nog wel niet beloven, maar hy werkte hier met kracht om den slag af te wenden waaarmede het besluit der Staten van Utrecht van 1622 het kapittel trof en het aartsbisschoppelijk bestuur bedreigde. Voorrechten en inkomsten van de leden van het kapittel

waren reeds sedert byna veertig jaren aan hervormden geschonken. Nu was bepaald dat by het openvallen van kanonikaat of prebende, alle roomschgezinden zouden zijn uitgesloten en enkel hervormden daarmede worden begiftigd. De aartsbisschop zag dat op deze wijze binnen eenigen tijd het kapittel zou te niet gaan en peinsde op geschikte middelen om dit te voorkomen. Mocht de Staat de tijdelijke voordeelen kunnen wegnemen, voor het behoud der geestelijke rechten moest het kerkelijk opperhoofd hier zorgen. Terwijl de wareldsche macht aan de Roomsche kerk haar aartsbisschop en kapittel meende te kunnen ontrooven, kon de geestelijkheid haar die meening laten door de namen in het openbaar niet te noemen, maar de waardigheden te behouden en door de kerk te doen erkennen. In het jaar 1633 benoemde de aartsbisschop by een vijftal domkanoniken en vier kanoniken uit andere kapittels, nog twee andere priesters tot het kerkelijk werk, dat eens aan de vele leden der verschillende kapittels was opgedragen. De naam: „vicariaat" of „collegie" was de sluier waarachter zijn kerk het kapittel of den bisschopsraad aanschouwde.

In het volgend jaar werd te Utrecht de illustre school opgericht, die twee jaren later tot een hoogeschool is verheven. Met het onderwijs in de godgeleerdheid werd Gijsbert Voetius belast, wiens geest aan Rovenius bekend was. Was deze niet de man die de Roomsche kerk hevig had bestreden? In 1630 als predikant van Heusden geroepen om in het overwonnen 's Hertogenbosch de Hervormde kerk te regelen, had hy de Roomschen en vooral de geestelijken tot een twistgesprek uitgenoodigd, waarop Cornelius Jansenius, hoogleeraar te Leuven, een geschrift uitgaf dat aldra nog andere werkjens van Voetius en zijn bestrijder en beider vrienden uitlokte.

In 1635 zag Rovenius van zijnen vriend Jansenius een geschrift in het licht verschijnen, waarop mannen als Voetius de aandacht der regering ongetwijfeld zouden vestigen en dat hoogst geschikt was om het bestaande wantrouwen jegens de roomsche geestelijkheid te vermeerderen. Onder den titel: „Mars Gallicus" had Jansenius een werk uitgegeven waarin hy de hulp, door den Franschen koning aan de Nederlanders en Duitschers tegen den

Spaanschen koning bewezen, — op de bitterste wijze veroordeelde. Dit boek vloeit over van de hatelijkste beschuldigingen tegen zijne landgenooten, die hy als de schandelijkste oproermakers voorstelt. Het heeft hem tot loon van den Spaanschen koning het bisdom van Yperen aangebracht tegelijk met den haat van Frankrijks grooten. In den geest en toon van dit werk had de Nederlandsche regering een nieuw en krachtig bewijs te meer voor de noodzakelijkheid harer strenge maatregelen tegen de roomsche geestelijkheid. In October 1639 doorzocht de burgemeester van Utrecht met eenig geleide het huis Hasenberg. Rovenius ging in een vrouwenkleed hen voorby, maar zijn secretaris Godfried van Moock werd gegrepen. Een menigte hoogst belangrijke geschriften werd gevonden. Op grond der hier gedane ontdekkingen werd Rovenius voor de rechtbank geroepen en, niet verschenen zijnde, by een vonnis van den raad van Utrecht (10 Maart 1640) tot een levenslange ballingschap buiten de vereenigde Nederlanden verwezen, terwijl zijne goederen werden verbeurd verklaard.

Uit dit vonnis blijkt dat zijn schuld bestaat in zijn houding jegens de overheid des lands, wier plakkaten hy veracht en wier vijanden hy gediend heeft. Zijn verblijf te Utrecht in 1621 in strijd met het plakkaat dat de geestelijken tot opgave van naam en woonplaats had verplicht, wordt daarby het eerst genoemd. Vervolgens wordt er op gewezen dat hy zich van den titel en naam van aartsbisschop van Filippi en Utrecht en van pauselijk vicaris over Holland en Zeeland en de andere vereenigde Nederlanden heeft bediend en als zoodanig verscheiden bisschoppelijke rechtsplegingen heeft verricht en kerkelijke waardigheden in naam van den koning van Spanje en de aartshertogin van Oostenrijk heeft uitgedeeld. Hierby komt dat hy de door de Nederlandsche regering benoemde bezitters der kerkampten voor onwettige en onrechtvaardige bezitters en de uitdeelers dier waardigheden voor ketter-sche, wederspannige en onwettige overheden heeft verklaard. By het vermelden van zijn reis naar Rome wordt hem tot schuld gerekend, dat hy de voorspraak en het gezag van den Spaanschen koning en de infante en beider gezanten heeft ingeroepen met de

verklaring: dat deze voorspraak strekte tot voordeel van koning en infante, aan wie hy de verzekering geeft van de genegenheid der Nederlandsche roomschen en van zijn zucht om hen naar zijn vermogen in hun gehoorzaamheid te stijven. Zijn geldinzamelingen tot deze onderhandeling, zijn oponthoud in Nederland na de verovering van Grol, zijn vestiging van een vicariaat, zijn verordeningen aangaande de huwelijken waren zoozeer in strijd met het belang van den staat geacht, dat zy met kracht moesten beteugeld worden.

Het zijn deze handelingen die voorgesteld worden als zeer groote en zware misdaden tegen de hoogheid, godsdienst, wettige regering en duurgekochte vrijheid dezer landen, die van een zeer schadelijk gevolg en kwaad voorbeeld zijn en in een republiek, waar de gerechtigheid en goede regering bloeien, niet ongestraft moeten blijven. Op gelijken grond is Johan Wachtelaer, die als algemeen vicaris den aartsbisschop behulpzaam was, met het verlies van zijne inkomsten als kanonik, met geldboete en ballingschap gestraft. By een naauwkeurig onderzoek naar de oorzaken van de strenge maatregelen, die in dezen tijd genomen zijn tegen roomschen blijkt het dat zy niet wortelen in den haat en de onverdraagzaamheid jegens een andere godsdienstleer, maar in de aanhoudende duidelijk gebleken woelingen van geestelijken om den pas gevestigden staat onder het afgeworpen juk van Spanje terug te brengen.

DE GEEST DER VOORGANGERS.

Van den man die als hoogleeraar te Keulen de aanstaande geestelijke leidslieden zijns volks met wetenschap en vroomheid had zoeken te vervullen, laat zich verwachten dat hy onkunde en ondeugd zou bestrijden toen hy het opzienersampt zich zag opgedragen. In de schriften door hem nagelaten, vinden wy de overvloedige bewijzen dat hy met den diepsten eerbied voor de H. Schrift was vervuld. Hy stond in de vaste overtuiging dat zijn kerk op den grond der schriften van de Profeten, Apostelen,

Euangelisten en Kerkvaderen was gebouwd. Hare tegenwoordige rampen weet hy dus niet aan Gods woord, maar aan menschen die dit woord verkeerd uitlegden en niet begrepen hadden. Zonder vrees dat het hun beschadigen zou, wees hy de geestelijken op de noodzakelijkheid om de Schrift te onderzoeken, waarby hy de verlichting van den Geest noodig acht. Volgens hem biedt de Bijbel veel heilzame voorschriften aan elken stand van menschen aan door het geloof in Christus, zonder hetwelk de lezing meer ter bevordering en bevestiging der dwaling strekt. Een lezing der Schriften, waarby ongeleerde en onstandvastige menschen eigen zin en niet de verklaring der kerk volgen, mocht hy veroordeelen, maar waar hy op het moeilijke van gedeelten des Bijbels wijst, voert hy nergens pauselijke uitspraken tegen het Bijbelgebruik door leeken aan. Kennis en vroomheid wenscht hy ook by de leeken te verbreiden. Hy wijst op de dringende behoefte aan eenheid in het kerkelijk onderwijs, die er tot heden toe te zeer gemist werd. Het verschil van leerboeken waaruit de jeugd onderwezen werd, beschouwt hy als een kwaad dat hy wenscht weg te nemen door de algemeene invoering van een eigen katechismus, waardoor al de tot dusver gebruikte onderwijsboekjens worden afgeschaft. Was hy bezorgd dat door sommige van deze een geest werd voortgeplant dien hy schadelijk achtte? Hy zegt dat niet maar wel verklaart hy den Antwerpschen enMechelschen katechismus niet geschikt voor de zijnen die in het midden van protestanten leven. — De steller van den Mechelschen katechismus is Louis Makeblijde, die, in 1564 te Poperingen in Vlaanderen geboren, in 1611 in Holland kwam, waar hy zich een hevigen tegenstrever der bisschoppelijke klerezie betoonde en tot het hoofd der Jezuiten in ons vaderland werd verheven. Dat dit leerboek van den invloedrijken Jezuit, in 1607 geschreven, hier by de roomschen in gebruik is geraakt, is een bewijs dat diens geest den meesten invloed heeft erlangd en niet die van den aartsbisschop die het gebruik er van in zijn protestantsch land afkeurde. Al meldt hy niet waarom hy dit doet, elk weet dat het andwoord hierin gegeven: „Het is den gemeenen lieden niet geoorloofd den Bijbel in de moederlijke

taal te lezen," niet geschikt was om den eerbied voor Romes kerk te bevorderen. In de verschillende geschriften van Rovenius in de moederspraak en in het Latijn vinden wy vele bewijzen dat hy zelf een ruim gebruik van de gewijde schriften maakte, maar ook de lezing daarvan als niets vreemds maâr als hoogst voordeelig zich voorstelde. In zijn traktaat over de zendingen raadt hy inzonderheid de zendelingen onder de ketters aan, met grooten ijver den Bijbel, en daartoe vooral de Grieksche taal te beoefenen en in hunne preeken veel gebruik van Bijbelteksten te maken, die volgens hem een groote kracht hebben, omdat de Heilige Geest het meest by zijn eigen woorden tegenwoordig is. Het maakte zeker op menig protestant een vreemden indruk wanneer hy, in strijd met den Mechelschen katechismus, leeken der roomsche kerk ontmoette die den Bijbel in de moedertaal lazen en ernstig beoefenden. In de uren die niet bestemd waren voor de gewone diensten, op zon- en feestdagen, kon hy in menig kerk in steden of dorpen getuige zijn van een schouwspel dat hy niet had verwacht. De priester ziet zich omringd door leeken. Hy heeft by een vorige gelegenheid het onderwerp opgegeven, waarover thands gehandeld zal worden. De geschilpunten tusschen roomschen en protestanten worden ter sprake gebracht. Het blijkt dat verscheiden leeken zich hebben bekend gemaakt met de Bijbelplaatsen waarop de hervormde zijne leer heeft gebouwd. Maar evenzeer zijn het uitdrukkingen uit de heilige Schrift, die daar door een ander ter verdediging van de roomsche kerkleer worden aangevoerd. Uit deze samenkomsten trad een reeks van kampvechters voor Romes kerkleer op in het midden van protestanten, die zich te meer geroepen zagen tot een ijverig Schriftonderzoek, om op die aanvallen zich krachtig te verdedigen.

Is het nu vreemd dat de aartsbisschop by zijne innige gehechtheid aan zijne kerk en al hare leeringen en gebruiken, zich toch niet met de waarneming van uitwendige vormen te vreden stelt? Ernstig zoekt hy in te prenten dat heiligmaking en liefde tot God het doel moet zijn waarnaar de Christen heeft te streven, en daartoe geeft hy op met welke gezindheden en gevoelens men

in de plechtigheden en instellingen zijner kerk moet deelen om dat doel te bereiken. Van de voorstelling alsof de uiterlijke vertooning van deugd en godsvrucht reeds aanspraak geeft op een hemelsch loon, toont hy zich afkeerig. Hoe kon het anders by den man, die doordrongen is van de overtuiging dat de mensch diep is gezonken en tot heiligmaking en liefde nooit geschikt kan worden dan door de genade Gods in Christus. Het was hem een verkwikking, met zijn vriend Cornelius Jansenius te Leuven zich meermalen te verdiepen in de bepeinzing van de schriften van Augustinus. Met verwondering luisterde hy naar het verhaal van de ontdekkingen van zijn geleerden vriend. Beiden meenden dat het middel gevonden was om den verderfelijken geest der Jezuiten geheel te vernietigen, wanneer het duidelijk in het licht werd gesteld, dat zy geheel het tegendeel leerden van den beroemden kerkvader. Was het toch in die dagen reeds te denken dat in de kerk, die op hare oudheid en onveranderlijkheid roemt, ooit de genadeleer veroordeeld zou worden die voor eeuwen als rechtzinnig was vastgesteld? Stond haar verkondiger niet als een der uitstekendste heiligen met een onverwelkte krans versierd voor het oog der gemeente? Telkens vond Rovenius zijn vriend met de werken van Augustinus voor zich. Tweeentwintig jaren lang was deze toch als leerling aan diens voeten neergezeten om geheel en al van diens geest doordrongen te worden. Al meer hield hy zich overtuigd dat God hem tot dezen strijd had geroepen. Hy deelde aan zijn vriend mede dat hy de hulp van den heiligen kerkvader had ondervonden.

Diep was Rovenius getroffen door de tijding dat op den 6 May 1638 zijn vriend te Yperen door de pest was weggenomen. Tot zijn troost vernam hy echter dat het groote werk, waarop zijn oog zoo lang was gevestigd, in het licht zou verschijnen.

Aan zijn kapellaan Reginaldus Lamaeus had de bisschop van Yperen last gegeven om het boek in het licht te geven en daartoe zijne vrienden Henricus Calenus en Libertus Fromondus te raadplegen. In 1640 verscheen te Leuven het werk „Augustinus of de leer van den heiligen Augustinus over de gezondheid, de ziekte en de genezing der menschelijke natuur." In de Pelagianen, wier beginselen hy hierin bloot legt en bestrijdt met

de woorden van den door de kerk als een leeraar der waarheid verheerlijkten Augustinus, zien wy de Jezuiten zijner dagen. Hun wraak vervolgde hem tot heden toe daarvoor op de vreeslijkste wijze. Intusschen had hy nog verklaard in zijn sterfuur: „Indien de roomsche stoel iets veranderd wil hebben, ik ben de gehoorzame zoon en aan die kerk, waarin ik altijd tot op dit mijn sterfbed geleefd heb, gehoorzaam." — De vernietiging van dezen arbeid was het doel der party die haar beeld in de schildery met zwarte verwen zag geschilderd. Tegen hun geschriften en aanklachten verhieven zich stemmen van mannen uit Nederland, die verklaarden dat Jansenius de oude leer had verkondigd.

Op den 25 November 1641 schreef Rovenius als het oordeel van hem en verscheiden geleerde en vrome Hollandsche priesters dat dit werk de gezonde, echte en katholieke leer van den H. Augustinus bevatte en de noodzakelijkheid van Gods genade en hare krachtige en aangename werking zonder kwetsing van den vrijen wil verklaarde naar den geest van den kerkvader, als wiens trouwste tolk hem de schrijver toescheen, zoodat hy het voor alle vrienden van godsvrucht en christelijke nederigheid nuttig oordeelt. Nog grooter lofspraak wordt aan het werk gegeven door Johannes Wachtelaer, die zelf een „kort begrip van de geheele leer van den H. Augustinus" had geschreven en zich om zijn gehechtheid aan den apostolischen stoel en verdediging van 't kerkbestuur met het verlies van zijn prebende, geldboete en ballingschap gestraft noemt. Hy verheft den persoon des schrijvers, met wien hy van zijn vroegste jeugd heeft omgegaan, als iemand die uit vrome katholieke ouders gesproten, zich door zijn uitstekenden ijver en talent ter verbreiding van zijn geloof steeds heeft onderscheiden. Het schijnt hem een groote ramp wanneer deze arbeid door het woelen van sommigen, die op de nieuwheid hunner denkbeelden roemen, aan het licht zou worden onttrokken. Zelfs verzekert hy dat, wel verre van zich er aan te stooten, al de priesters in Nederland, die het leerden kennen, oprecht betuigd hebben dat zy van de lezing er van niet te verzadigen waren. Een achttal van de meest beroemde geestelijken, die ook als vurige bestrijders

der hervormde kerk zich bekend maakten, gaven even loffelijke getuigschriften. Leonardus Marius, hoogleeraar aan de Keulsche kweekschool, toonde welk een geest hy den Nederlandschen geestelijken inprentte door de onbepaalde verklaring dat Jansenius werk de zuivere en gezonde leer en gevoelens van Augustinus behelst en verklaart. De overige geestelijken volgden het voorbeeld van Rovenius, die verklaarde dat hy zich, even als de schrijver tot zijn laatsten snik, volgaarne onderwierp aan de uitspraak van den heiligen roomschen en apostolischen stoel, en zijn verstand gevangen gaf in de gehoorzaamheid des geloofs. [6])

Het was den noord-nederlandschen geestelijken, by hunne vaste overtuiging dat Jansenius niets anders dan de leer van Augustinus had gegeven en dat deze voor altijd voor de leer der kerk was verklaard, onmogelijk te denken dat het opperhoofd dier kerk ooit de uitspraken zijner voorgangers zou durven tegenspreken, om in de plaats der oude kerkleer de nieuwe leer der Jezuiten met zijn gezag te steunen. Hun hoop dat paus Urbanus VIII terstond de oud katholieke leer zou handhaven werd niet vervuld. De Jezuiten hadden toch de voldoening dat de inquisitie de lezing van het boek verbood omdat het over onderwerpen handelde waarover vroegere pauselijke uitspraken het stilzwijgen hadden opgelegd. Hoe moest Rovenius met zijne vrienden te moede zijn toen hy in 1642 de pauselijke bul „In eminenti" las, waarin het bevel herhaald werd van Paulus V, dat er over de punten op de vergaderingen „de Auxiliis" behandeld, geen woord voor of tegen mocht geschreven worden. Hoe? las hy daar niet dat in het werk zijns vriends punten voorkwamen die reeds vroeger in Bajus waren veroordeeld? De aartsbisschop zag zijn strijd zeer verzwaard by de opvoering van dit eerste tooneel, waar hy den innig vereerden Augustinus en zijn trouwen vriend Jansenius, op bevel van den heiligen vader, stom zag worden en het choor der Jezuiten een blijden zegezang hoorde aanheffen. Het treurspel was echter pas aangevangen en een zegepralende ontknooping werd hem door zijn liefde voor de oude kerkleer van Augustinus zoowel als door het geloof aan

's pausen rechtvaardigheid en waarheidzin in zijne droomen voorspeld. Nog kwam voor hem de ure niet waarin die liefde en dat geloof met elkander in strijd geraakten. Hy kon in dat bevel een vrucht zien van den geest des vredes, waardoor in een moeilijken tijd de waarheid nog niet werd ten offer gebracht. Rovenius zocht in een Latijnsch werk in twee boeken over de Christelijke republiek, uitgegeven in 1648, nog het bewijs te geven dat hy volstrekt niet wilde achterstaan by zijne Jezuitische tegenstanders in het verheffen van de pauselijke onfeilbaarheid. Het mag bevreemding wekken dat de zoon van Gerardus Rovenius, den gunsteling van Adrianus VI, zich tegenover dien paus plaatst. Onbekend schijnt hem diens uitspraak: „het staat vast dat de paus dwalen kan, ook in zaken die het geloof aangaan; vele pausen toch zijn ketters geweest." Rovenius verkondigt immers het tegendeel: „Het staat vast dat nooit eenig paus tot heden toe eenige kettery in het openbaar geleerd heeft, door haar der kerke ten geloove voor te stellen. Als zeer waarschijnlijk kan men aannemen dat nooit eenige paus een ketter is geweest en het is stellig zeker dat de paus in vraagstukken des geloofs niet dwalen kan, wanneer hy bepaald op datgene waarover hy geraadpleegd wordt, zonder te twijfelen andwoordt, bevelende dat dit door allen aldus zal worden aangenomen." Intusschen ontkent hy niet, dat de paus feilen kan in vraagstukken aangaande feiten, die afhangen van de berichten van menschen die bedrogen worden en bedriegen. [7])

De nederlandsche aartsbisschop stond in de overtuiging, dat de paus nooit iets zou bepalen zonder het rijpe oordeel, den raad van wijzen en van bestuurders der kerk te hebben ingewonnen en tot regel te hebben vastgesteld de Heilige Schriften en de apostolische overleveringen, waaruit hy zijn besluiten trekt. De bede des Heilands dat het geloof van Petrus niet zal ophouden, waarborgt volgens hem de onbedriegelijkheid der pauselijke uitspraken op het gebied des geloofs. Of meent iemand misschien dat hy den toch grond, waarop hy staat, door den storm zijner dagen eenigzins voelt wankelen, als hy verklaart dat tot heden toe de paus geen kettery als geloofspunt aan de kerk heeft opge-

geven, dat men zeer waarschijnlijk zulks kan aannemen, en als hy spreekt van het feit, waarby de onfeilbaarheid niet geldt? Dit staat vast dat het vuur zijner geestdrift voor de leer zijner jeugd ook aan den avond zijns levens even wakker bleef gloeien in zijn harte. Het werd gevoed in den kring zijner vrienden, die hy te Utrecht in zijn schuilplaats ontfing.

In zijne afzondering bleef hy zooveel het hem mogelijk was de belangen van het Utrechtsche aartsbisdom bevorderen door raadgevingen en gebeden. De leden van het kapittel waren zijne trouwe helpers, die in zijnen geest de priesters en gemeenten voorgingen en zich beijverden om met woord en daad en ook somtijds door geschriften de roomsche kerkleer te verdedigen tegen de protestanten en den leeken bekend te maken en aan te bevelen.

Zoo gaf Engelbertus Kenniphove, die ook aan de Augustinus van Jansenius een aanbeveling schonk, een wederlegging uit van den Heidelbergschen katechismus. Zelfs de dichtkunst werd te hulp geroepen. De geleerde Johan Stalpaard van der Wielen, die tegen de Jezuiten het recht van Rovenius als wettigen bisschop en het kapittel waarvan hy lid was, krachtig verdedigde, bestreed in rijm de protestanten en verheerlijkte tevens de feesten en heiligen zijner kerk in liederen, even als Hoefacker, die verscheiden Latijnsche hymnen op hunne melodiën in hollandsche rijmen gaf. Rovenius had sedert lang beproefd in een boekske: „Het gulden wierookvat, eenen iegelycken nut en oorbaar om syn ghebeden Gode op te dragen" — den weg te wijzen tot het recht verstaan en nuttig gebruiken van de plechtigheden der mis, waarin zijn zucht blijkt om van het uiterlijke tot het inwendige te doen opklimmen.

Andreas van der Cruyssen, kanonik van het Haarlemsche bisdom, sprak van verscheiden boekskens in zijn tijd over de mis en hare plechtigheden en gaf naast den Latijnschen tekst der formulieren, waarnaar de mis en eenige zegeningen en de zeven sacramenten bediend worden, hiervan een hollandsche vertaling in 't licht, waaronder wy ook berijmingen van een twaalftal katholieke hymnen vinden. Uit deze en dergelijke geschriften blijkt dat de bisschoppelijke klerezie in die dagen by

de innigste gehechtheid aan de roomsche kerk en al hare leeringen en gebruiken, niet slechts met den vorm zich te vreden stelde, maar tot den geest daarvan zocht door te dringen en het oude nederlandsche beginsel, boven het vreemde ultramontaansche der Jezuiten wilde doen gelden.

Het was nog eens een zonnige dag, die den grijzen aartsbisschop geschonken werd toen de 27 Juny 1647 was aangebroken. Vrienden en geestverwanten hadden zich beijverd om in de geliefde kloosterkerk te Voorst hem zijn gouden misfeest met den meesten luister te doen vieren. De bittere zuchten, die hy had moeten slaken op zijn moeielijke loopbaan, waren vervangen door blijde jubeltoonen. Zelfs waren onder de feestvierende rei ook Jezuiten verschenen, die met geschenken hun hulde hem kwamen aanbieden.

Maar kostelijker waren hem de blijken van hartelijke vriendschap en eenheid van geest, die hem door de saamgevloeide vrienden uit Leuven en uit Holland werden geschonken. Heilgroeten en zegenbeden werden hem van blijde lippen gebracht en in Latijnsche en Nederlandsche taal klonken ook uit de verte hem liederen in de ooren.

Uit het Haarlemsche bisdom, waarover Rovenius in 1631 zijnen vriend en geestverwant Leonardus Marius tot algemeen vicaris had benoemd, werd hem door diens vriend Joost van den Vondel een schoone lierzang toegezongen, — te merkwaardiger als een duidelijk blijk dat, hoe groot ook de invloed der Jezuiten op dezen vorst onzer dichters geweest moge zijn, hy zich geenszins aan de zijde geschaard heeft van hen die in Rovenius niet den aartsbisschop van Utrecht, den wettigen opvolger van den eersten aartsbisschop Willebrord wilden erkennen; daar hy zegt:

Willebrort scheen weer te leven,
Toen dien nazaet wiert gegeven
D' oude staf van 't Bisschopdom.
Daer hy d' eerste kercken stichtte,
Eerst het Heidendom verlichtte,
En den afgront maeckte stom.

Rovenius toonde by de hulde, die hem gebracht werd, hoe weinig hy in zijne werken wenschte te roemen, maar in 't gevoel zijner onwaardigheid de noodzakelijkheid der genade van God erkende en inriep. De bede van Simeon, de taal van het heimwee naar Christus en de wensch van Paulus om ontbonden te worden vloeiden gedurig van zijne lippen. In Bijbelwoord en kerklied drukte hy zijn verlangen naar den Heiland uit — tot dat ter gewenschter ure de dood zijne banden losmaakte en zijne liefde voor zijn leermeester Augustinus, den grooten prediker der goddelijke genade, bekroonde. Immers hy had gebeden dat God hem weg mocht nemen in denzelfden ouderdom waarin de kerkvader was ontslapen. Even als deze las hy op zijn krankbed gedurig de zeven boetpsalmen. Op achtenzeventigjarigen leeftijd blies hy onder de teekenen van diepen oodmoed den laatsten adem uit (1 October 1651). Het was hem gegund om op den bodem waarop zoovele zijner voorgangers in tijdelijken voorspoed hadden geleefd, de rust te vinden. De vrome jonkvrouw, die den beproefden herder haar woning had geopend, wees daar naast de plek van zijn strijden ook de plaats waar zijn stof begraven werd.

Vondel, by eenige regelen onder zijn afbeelding, hem aartsbisschop te Filippi noemende, verstaat onder dien naam de stad waar hy zijn verblijf houdt. Hy toont Rovenius voor Utrechts aartsbisschop te houden sedert den tijd waarop de paus hem tot apostolisch vicaris benoemd had (1614):

De staf noch mijter noch 't gewijde feestghewaet,
Is ons Aerdtsbisschop niet, al geeft hy dus den zeghen;
Maer met een nedrig hart te weighren dezen staet,
En driewerf twalef jaer in druck van Christus weghen,
Den stoel van Willebrort uit liefde te bekleên,
Dat beelt den kruishelt af, zoo kent Gods kerck Roveen.

JACOBUS DE LA TORRE, APOSTOLISCH VICARIS EN AARTSBISSCHOP.

Terwijl het groote gedeelte van Neerlands volk juichte by het

zien dat de orkanen der laatste jaren begonnen te rusten en de blijde zon de velden en stroomen bescheen en op de hier en ginds verrijzende tempelen der wetenschap en der kunst hare glansen wierp, zagen de hoofden der roomsche kerk nog een tijd lang een zwarte, van onweer zwangere wolk hangen boven den aartsbisschoppelijken zetel van Utrecht. Het bleek hun dat de boom, door Willebrord hier geplant, die onder de stormen der laatste jaren zijn sierlijke kruin en breed uitgebreide takken had verloren, toch niet was uitgeroeid, maar integendeel nieuw groen zag ontluiken. Een groot getal van roomschen uit vreemde landen vond in het hervormde Nederland vrijheid en voordeel genoeg om er eigen vaderland en heerlijke tempels en de uiterlijke pracht hunner godsdienst voor prijs te geven. De geest die hier sedert eeuwen geheerscht had, bleef by de bisschoppelijke geestelijkheid en echte Nederlanders bewaard. Waar Spanje krachteloos werd, waren de ultramontanen al meer bedacht op nieuwe middelen tot hun zegepraal. De aartsbisschop wenschte reeds sedert 1634 voor zijn kerk een hechter steun dan hy kon zijn door zijn toenemende zwakte, zoowel als door het vonnis dat hem aan zijn schuilplaats bond en de vrije hoogst noodzakelijke uitoefening zijner bisschoppelijke plichten verbood. Op de eendrachtige samenwerking van de Utrechtsche en Haarlemsche kapittelen den hoogsten prijs stellende, liet hy door het een zoowel als door het ander een drietal voorstellen, waaruit tot medehelper gekozen werd Jacobus de la Torre 6 May 1637. Rovenius, bekend met den ijver van diens geslacht en vertrouwende op den goeden geest dien hy by de oratorianen te Leuven had ingezogen, stelde van zijn naam zich groote voordeelen voor zijne kerk voor in den strijd die er tegen de klimmende macht der Jezuiten vooral te Rome moest worden gestreden. De edelman die den graad van licenciaat in de beide rechten had verworven, en door hem in 1637 als kanonik was benoemd, werd aan de herderlijke werkzaamheden, waaraan hy in Eikenduinen naby den Haag zich wijdde, onttrokken. Hy moest met Abraham van Brienen de reis naar Rome ondernemen om daar den toestand der kerk en den wensch van haar bestuur bekend te maken. Verschillende

en meest staatkundige redenen werden daar opgegeven voor de benoeming van de la Torre tot medehelper en opvolger van Rovenius. Rome, de Spaansche voogdy erkennende, eischte de toestemming van den kardinaal-infant, die door tusschenkomst van den aartsbisschop van Mechelen, Jacobus Boonen, 29 Aug. 1641 verkregen werd voor den man die met meerderheid van stemmen door de geestelijkheid was verkozen.

De stralen van een blijde lentezon, die op nieuwen bloei deed hopen, drongen in het kerkgebouw te Munster op den 19 Maydag van het jaar 1647. Door de vredesonderhandelingen in die stad geroepen, zag Fabius Chigi, de nuntius aan den Rhijn, zich omringd door verscheiden nederlandsche geestelijken om Jacobus de la Torre, dien de paus benoemd had tot aartsbisschop van Efese, te wijden. Rovenius was hem hiertoe behulpzaam met Balduinus Cats, deken van Haarlem, die de plaats van een derden bisschop bekleedde. — De vicaris van Utrecht, Johannes Wachtelaar, en die van Haarlem Leonardus Marius waren ook hier.

Van de werkzaamheid des benoemden worden ons vooreerst geen bewijzen vermeld. Aan Spaansch Nederland was hy door verschillende banden verbonden. In hetzelfde jaar 1647 benoemd tot proost van Harlebeek, is hy ook tot kanonik van Kamerijk verheven en aldra met vertrouwen en eere bekleed aan het hof van Leopold Willem, landvoogd te Brussel.

Eerst twee jaren na zijne wijding vinden wy een blijk van zijn bisschoppelijken arbeid. Het feest van den H. Bartholomeus zou in Noordholland door de roomschen op buitengewoon plechtige wijze worden gevierd en de nieuwe aartsbisschop zou het vormsel bedienen. In het kerkjen te Zydewindt was een groote menigte uit verschillende plaatsen saamgevloeid. Tal van priesters nam met vreugde deel aan de lang gewenschte plechtigheid die echter aldra werd verstoord. De overheid toch, hiervan onderricht, achtte zich geroepen om deze overtreding van 's lands plakkaten te keer te gaan, maar ziet door de opgewonden menigte zich weerstand bieden. Men pleegt geweld aan den officier en zijne dienaren, onder het aanheffen van oproerige kreeten waardoor het recht en de regering des lands gekwetst en beleedigd worden.

De aartsbisschop weet de handen die hem grijpen willen te ontvluchten. [8]) Toen hy later het bericht vernam dat de Staten van Noordholland hem hadden verbannen en zijne goederen verbeurd verklaard, bevond hy zich in België veilig in het midden van bloed- en geestverwanten. Hy kan in hun oog te grooter schijnen als hy zich nu een lotgenoot van Vosmeer en Rovenius noemt, zonder echter hunne zware offers te brengen.

De ballingschap viel toch den edelman zeker niet hard in het land, waar hy onder staatslieden en prelaten van zijn denkwijze zich veel minder vreemd gevoelde dan in de plaatsen waar een vijandige regering en bevolking hem om zijn werk verachtten en uitwierpen. Voor het gemis van de plek in het noorden, waar hy geboren werd, kon hy zich gemakkelijk troosten daar hy in zuidnederland in de hoogste kringen al de blijken van eerbied ontfing waarop hem zijn bisschopstitel en zijn afkomst uit den hoogsten Spaanschen adel aanspraak gaven. De geest van zijne beide voorgangers op den Utrechtschen zetel blijkt hem vreemd te zijn, daar wy hem door den grooten beschermer der Jezuiten, Leopold Willem, den met vele kerkelijke titels bekleeden landvoogd der Nederlanden, zien benoemd tot grootaalmoezenier aan de Bourgondische hofkapel.

De aartshertog toch was sedert den aanvang van 1647, toen hy zijn macht aanvaardde, met buitengewonen ijver den Jezuiten behulpzaam in het bestrijden van den geest die in de laatste eeuw door mannen als Bajus en zijn opvolger en het laatst door Jansenius was verdedigd. Om het land volkomen te genezen van die leer vaardigde hy een besluit uit dat de kerkelijke waardigheden, kanoniksplaatsen en andere bedieningen, die ter beschikking des konings stonden, aan niemand mochten worden gegeven by wien men gehechtheid aan de leer van Jansenius vermoedde. Door paus Innocentius X in een schrijven van 9 Sept. 1647 aangemoedigd, zond hy een schrijven aan de bisschoppen en hunne vicarissen en een ander aan de raden en overheden van al de provincien met een algemeene verordening voor het volk om met de meeste plechtigheid overal op 20 Maart 1651 de bul van den paus bekend te maken, en de

exemplaren van de werken van Jansenius en zijne geestverwanten by de bisschoppen in te leveren. Met een boete van 166 gouden kroonen en, by volharding, met een verbanning voor zes jaren werd de overtreding gestraft.

Jacobus Boonen, de aartsbisschop van Mechelen die Rovenius te Voorst gewijd heeft en door Vondel in de opdracht van zijne „Altaergeheimenissen” geroemd wordt, als een man, wiens

„drift en gloeiende ijver paert
Godtvruchtigheid en godtgeleertheit samen,
Twee perlen die aertsbisschoppen betaemen,„

had met den bisschop van Gend standvastig geweigerd zijne liefde voor Jansenius op te offeren aan de strenge bevelen van den aartshertog, totdat hy ook 21 Oct. 1653 zich gedwongen achtte in de kapel van den nuntius zich hieraan te onderwerpen. De la Torre diende gewillig paus en aartshertog. Toen by Rovenius dood de Jezuiten een Augustijner, Paludanus, eerst als Rovenius opvolger en daarop tot medehelper van de la Torre begeerden, kon deze monnik geprezen worden op grond van de hevige vijandschap waarmede hy tegen den Augustinus van Jansenius geschreven had. Aan de la Torre kon echter niemand het minste blijk van eenige liefde voor het werk en den geest diens mans toeschrijven. Op den schitterenden Spaanschen naam kon de nijd die smet niet aanwijzen.

De gunst die de la Torre aan het hof genoot, toont genoeg dat hy niet het minste bezwaar maakte in de gehoorzaamheid aan de bevelen van den grooten vijand van Jansenius. De hoop van een krachtigen medehelper in hem te vinden, zag Rovenius niet vervuld. Naauwelijks was deze ontslapen of het bleek dat de Jezuiten gaarne de waardigheid van de la Torre als het hoofd der noordnederlandsche kerk huldigden, wanneer zy daarvan voordeelen voor hun party konden verwachten.

Hoe ver hy was afgedwaald van den weg dien zijn voorganger had betreden, bleek toen hy op den derden dag van 1652 de sakristie der Jezuiten te Brussel binnentrad. Don Estevan de Gamarrha y Contrero en Don Juan de Erquena, zijne

bloedverwanten, geleidden hem derwaarts. Hier neemt de mân die gekozen was om de zaak der kerk te verdedigen tegen de Jezuiten, de pen op om aan hen voorrechten te verleenen, waartegen Rovenius jaren lang zich manmoedig had verzet. De man, dien wy zoo ver verwijderd zien van Utrecht en Haarlem en den door de kapittels steeds gehuldigden geest, ving het nieuwe jaar aan met wenschen om een schitterender toekomst voor zich. Om dàt doel te bereiken gaf hy de herinnering aan zijn pas ontslapen voorganger, de achting en het vertrouwen van de kapittelheeren, de rechten van het aartsbisdom prijs. Wat hier in het diepst geheim werd beraamd, kon niet in de verte vermoed worden door de kapittels, die verwachten mochten dat de eerste daad van den nu pas in de plaats van den vereerden ontslapene opgetreden aartsbisschop, by den aanvang van een nieuwen tijdkring, een zegen en niet een vloek zou zijn. Aldra moest echter de vrucht worden aanschouwd. De Jezuitenzendelingen haastten zich de hun gegunde posten te betrekken. By de herinnering aan de verdragpunten, die hun dit verboden, verdedigden zy zich met de vergunningen, door den aartsbisschop gegeven. Met waardigheid en met kracht verzet zich het kapittel van Haarlem tegen 's mans handelwijze in een schrijven van 14 October 1653. Ongeloofelijk wordt hierin zijn gedrag genoemd als in strijd met de verwachting dat de prelaat de verdragpunten volkomen zou trachten te handhaven. Zijn daad wordt ook wederrechtelijk genaamd, daar zy op het recht van het kapittel van den ledig staanden stoel inbreuk maakt. De prelaat wordt gewezen op het verschil dat er bestaat tusschen de mannen die hem vleien om te schaden en tusschen hen die, door het geweten gedrongen, in 't algemeen belang hem eenigzins weerstaan om nut te stichten. De „Efesische vergunningen" (concessiones Ephesinae) blijven een smet werpen op 's mans karakter, dien hy nooit heeft kunnen afwisschen. De moed der Jezuiten was er door verhoogd. Sterk in het vertrouwen op hun grooten begunstiger, Fabius Chigi, die onder den naam van Alexander VII den pauselijken zetel (8 April 1655) beklommen had, achtten zy nu den tijd gekomen om

vrucht te oogsten van hun zestigjarigen arbeid. Zy herhalen de vroegere beweeringen, dat in Nederland het oude bisschoppelijk kerkbestuur was vernietigd en vragen om alleen van den superior hunner orde afhankelijk te zijn. Dit stuk lieten zy te Keulen drukken. De aartsbisschop zag zich nu geroepen om te Rome het recht van het aartsbisdom te verdedigen. In den bekwamen en wakkeren Abraham van Brienen wordt hem ten tweedenmale een voortreffelijke leidsman medegegeven. Zy dienen een uitvoerig verslag by de propaganda in aangaande den staat en de rechten der kerk en hare bisschoppen, kapittels en overige geestelijken. En zoozeer wordt deze hooge rechtbank overtuigd van de waarheid hunner voorstelling, dat zy, in plaats van de beweeringen der Jezuiten te volgen en het Utrechtsche aartsbisdom als vernietigd te verklaren, de vroegere verdragpunten op nieuw bevestigde en al de geordenden gelastte het gezag van de bisschoppen te eerbiedigen. (2 July 1656.) Paus Alexander VII hing zijn zegel aan deze uitspraak in een bul van 20 September, waardoor zelfs hy nog het bestaan en de rechten der bisschoppelijke klerezie openlijk erkende en handhaafde.

Had hy als pauselijk gezant terstond den Munsterschen vrede begroet met een protest, dat hy bekrachtigd zag door een bul van zijn zender Innocentius X (20 Nov. 1648) die dien vrede nietig verklaarde, — hy zocht steeds meer zijn invloed in protestantsche landen uit te breiden. De uit Noordnederland verdreven aartsbisschop met den adellijken spaanschen naam en in de hoogste kringen van het Spaansche Nederland verkeerende, kon rekenen op 's pausen ingenomenheid, toen hy aandrong op de daar reeds lang begeerde heiligverklaring van achttien, om hun ijver voor Filips II in 1572 schandelijk vermoorde geestelijken van Gorkum. Het doel van den paus met het niet erkennen van den Munsterschen vrede zou het best worden bevorderd wanneer deze dooden in het leven werden geroepen om, als martelaars gekroond, van jaar tot jaar de gehechtheid aan Spanje en den haat tegen den gevestigden staat van zaken, Oranje en de hervorming tot by de latere geslachten levendig tegen te houden. De la

Torre had zich door zijn houding en onderwerping aan de pauselijke uitspraken tegen Jansenius wel de gunst der ultramontanen waardig gemaakt. Het streelde hem toen op het allerheiligenfeest (1655) de paus hem in een vergadering van dertig kardinalen en honderd prelaten tot zijn huisprelaat en byzitter benoemde. Minder aangenaam was hem diens beleefde mededeeling dat hem een wijbisschop zou worden gegeven. Zijn voorstel om over den persoon die daartoe geroepen zou worden, vooraf met het kapittel van Utrecht te raadplegen, werd afgewezen door den paus, die hem op de meest vleiende wijze verzekerde, dat hy niemand anders dan een door hem aanbevolen man zou benoemen. Dadelijk schrijft de aartsbisschop het voornemen van den paus aan het kapittel en verlangt hiervan de namen van een of meer mannen die hy zou kunnen voorstellen. Hy voegt er by dat de paus den te Brussel geboren Zacharias de Metz, pastoor te Scheveningen en huiskapellaan by den spaanschen gezant te 's Hage, wenschelijk achtte. Voordat hy een andwoord kon ontfangen zag hy zich gedrongen een achttal op te geven waaruit de paus een keuze wilde doen. Deze koos Balduinus Catz, die by de wijding van de la Torre hem had bygestaan. De nederlandsche geestelijkheid was geërgerd over de stoutheid waarmede de paus de rechten van het kapittel vertrad, en zonder het te hooren, eigenmachtig over den stoel van Utrecht beschikte. De aartsbisschop schreef dat een voorstel of benoeming van het kapittel, alsof dat hiertoe eenig recht had, — met grooten tegenzin te Rome werd opgenomen en dat men daar ook de oude rechten der geestelijkheid in andere landen van dag tot dag met meer kracht bestreed. Toen de paus aldra Catz, op diens verzoek, van de opgedragen last ontsloeg, verhief hy Zacharias de Metz, onder den titel van bisschop van Thrallen, tot medehelper met recht van opvolging (3 Febr. 1656). Zeker kon er geen krachtiger bewijs van minachting jegens de nederlandsche hooge geestelijkheid en haren aartsbisschop worden gegeven, daar hem niet een medehelper maar een wijbisschop drie maanden vroeger door den paus was toegezegd. Naar een opgave van het Utrechtsche kapittel

werd niet gewacht, en de meest geëerde mannen die de la Torre op het achttal had geplaatst, moesten wijken voor den man, dien hy, enkel om den paus te believen, had opgegeven — maar nog wel in de laatste plaats en met de opmerking dat hy de minst geschikte was, omdat hy, schoon sedert vier of vijf jaren hier werkzaam, toch door zijne geboorte en betrekkingen aan Spaansch Nederland behoorde, en by 's lands geestelijkheid onbekend en als vreemdeling weinig geacht was terwijl hy zeker niet op de gunst der regering zou kunnen hopen, en minder dan de vaderlandsche priesters, die hier vrienden en bloedverwanten hadden, in zijn onderhoud voorzien. Dat de noordnederlandsche geest den paus zeer tegenstond bleek uit de wijze waarop hy de achtenswaardigste mannen veroordeelde. Zoo werd Ludolf van Heumen, die met anderen door het kapittel was voorgesteld, verworpen, omdat hy van den paus, toen deze nog nuntius te Keulen was, verlof had verzocht om Jansenius werk te lezen. Theodorus Silvolt, rector van de Leuvensche hoogeschool, werd ter zijde gesteld omdat onder hem Jansenistische stellingen waren verdedigd. Op de overigen werden aanmerkingen gemaakt die weinig schijnen te beteekenen.

Wanneer de paus meende dat hy op deze wijze aan het ultramontaansche beginsel eensklaps de zegepraal op den nederlandschen geest kon bereiden, werd hy aldra bedrogen. Al mochten de spaansche gezant in den Haag, in wiens huiskapel hy de dienst verrichtte, de Jezuiten en overige geordenden de Metz met blijdschap begroeten, — de afkeer van dezen door den paus opgedrongen vreemdeling werd by de geestelijkheid aldra openbaar. De man die zich eerst een armen Scheveningschen visscher had genoemd, beandwoordde dra door zijn trots de verdraagzaamheid en gunst der Amsterdamsche regering op slechte wijze. Hy vertoonde zich ten allen tijde in zijn bisschoppelijke kleeding en was al te ijverig in het inzamelen van gelden. Was het wonder dat de regering zich gedrongen zag de bewezen gunst in te trekken en hem het verblijf in de stad te ontzeggen? Ook de aartsbisschop beklaagde zich over de Metz en herinnerde hem dat hy ten onrechte als zijn opvolger zich gedroeg daar hy

tot medehelper geroepen was om, onafhankelijk van hem, zijn aartsbisschop, te arbeiden. Voor de wenken en raadgevingen der kapittelheeren hield hy zijn oor gesloten. Hy wilde hen behandelen als zijne knechten en maakte hen tot zijne vijanden. Door hem miskend, arbeidden zy meermalen alsof hem geen bestuur over hen was toevertrouwd. Nu spande hy alle krachten in om het Haarlemsche kapittel te bestrijden en te vernietigen. Om zijn doel te bereiken, riep hy ook den aartsbisschop te wapen. Van hem ontfangt hy echter ten andwoord, dat het kapittel, door den nuntius uitgenoodigd tot het erkennen van hun beider gezag, hem nooit reden tot klachten gaf, en dat niet het verdelgen en uitroeien maar het handhaven dier vergaderingen de roeping der bisschoppen was. Intusschen vaardigde de Metz een besluit uit, waarin hy verkondigde dat het Haarlemsche kapittel met zijn rechtsgebied en gezag was vernietigd, en de overwonnen party tot vrede riep. Later moest hy echter in dit lichaam dat hy gestorven noemde, teekenen van leven erkennen. Het Utrechtsche kapittel, door Rovenius „het vicariaat" genoemd, verklaarde hy (19 Augustus 1659) in al zijne voorrechten, gunsten en machtvergunningen te zullen bewaren. Twee maanden later beloofde hy de kapittelheeren der kathedrale kerk van Haarlem te zullen houden voor zijne broederen en het genoemde kapittel te bevestigen (16 October) gelijk hy nu zulks deed. Het bericht dat de la Torre door een hevige krankzinnigheid was aangetast, riep hem tot het bestuur over de kerk en scheen hem nu zulke verklaringen noodig te maken.

Een somber gevoel van de ijdelheid van aardsche heerlijkheid greep de gemoederen aan by die mare. Juist was de edelman gereed om het zoo lang gewenschte doel te bereiken en voor de moeiten, aan zijn aartsbisschoppelijken titel verbonden, de eer en voordeelen van een rijken bisschopszetel te genieten. Het was hem met de hulp zijner aanzienlijke verwanten en vrienden gelukt den stoel van Yperen te verwerven. Gereed om er op te stijgen, wordt zijn geest verbijsterd en hy aan de schitterendste kringen ontvoerd, om in een eenzame cel in droeve duisternis onder te gaan. Zacharias de Metz wordt door dien ongelukkigen

toestand van zijn opperhoofd nu geroepen de teugels te grijpen met krachtiger hand dan het hem tot hiertoe gegund was. Van zijn wensch om de stoutheid van de kapittels te breidelen, geeft een brief van hem aan den paus nog getuigenis. Maar ook hy wordt door een krankte aangegrepen die hem verhindert een hoogeren trap te beklimmen. Op den 13 July 1661 stierf hy te Amsterdam en werd door Vondel in een lijkzang verheerlijkt. Drie maanden later (16 September) werd de doodsklok geluid van het klooster der Wilhelmiten te Huybergen by Bergen op Zoom, en meldde dat daar een krankzinnige geestelijke, Jacobus de la Torre, gestorven was, die een tijd lang een bisschopstitel gedragen had, maar zonder in het hem aanbevolen Utrechtsche aartsbisdom vele redenen tot dankbare herinneringen achter te laten.

JOHANNES VAN NEERCASSEL MET HET BESTUUR VAN HET AARTSBISDOM BELAST.

De eerste verjaardag van de la Torres dood was voorbygegaan en de daarop volgende dag was bestemd om voor de noordnederlandsche kerk een vrolijk licht te doen aanbreken. Een groot aantal van haar voornaamste geestelijken was opgegaan in de Sint Pantaleonskerk te Keulen waar hun een buitengewoon schouwspel werd getoond. Immers er zijn twee mannen opgekomen die door paus Alexander VII tot bisschoppen benoemd, tegelijk de plechtige wijding ontfangen. Beiden zijn te Gorkum geboren. Balduinus Catz, ondervicaris van het Haarlemsche bisdom, verscheen nevens Johannes van Neercassel, die in de plaats van Johannes Wachtelaer als algemeen vicaris de belangen van het Utrechtsche aartsbisdom had behartigd. De eerste is een man van eenenzestig jaar die een moeielijk tijdperk had doorleefd en in den strijd vele blijken van bekwaamheid en ijver had geschonken. In den zwakken grijzaart zag de kerk haar doorleefd lijdenstijdperk vertegenwoordigd en verheerlijkt.

Naast hem vertoont zich een negenendertigjarige man wiens

helder oog en krachtig voorkomen de hoop op een schooner toekomst wekte. De oude Catz heeft, als erfgenaam van den vorigen tijd, den titel van aartsbisschop van Filippi ontfangen van den paus, die de-nagedachtenis van Filips II gaarne in eere hield. Aan Neercassel was door hem de naam van bisschop van Castorië geschonken.

Voor zes jaren had Catz de pauselijke benoeming tot medehelper van de la Torre afgewezen, ook omdat daarby het recht van het kapittel niet was geëerbiedigd en men vroeg hier: hoe hy nu de last op zich nemen kon, die met dezelfde miskenning van het oude recht hem was opgedragen. Immers het kapittel van Utrecht had eenstemmig Neercassel tot zijn opperhoofd gekozen. In plaats van die keus te eerbiedigen, andwoordde de paus met een teeken dat hy eigenmachtig over het aartsbisdom wilde beschikken. De begeerde man werd door hem tot medehelper en, by diens sterven tot opvolger van Catz benoemd. By minnelijke schikking van de kapittels en beide prelaten zou Catz het Haarlemsche bisdom besturen en Neercassel de belangen van Utrechts aartsbisdom waarnemen. Een hooger macht dan die van den paus riep Neercassel terstond tot den geheelen arbeid. Reeds op den dag der wijding vertoonden zich by Catz eenige teekenen van krankzinnigheid, die aldra voor hem eene verplaatsing naar de Oratorianen te Leuven wenschelijk maakte en die na acht maanden eindigde in den dood (18 May 1663.)

Neercassel had de liefde voor den Bijbel en de kerkvaders, die in zijn vaderland heerschte, aangekweekt op de school te Leuven, en vervolgens by de Oratorianen te Parijs, te Saumur en te Mechelen, waar hy later aan het aartsbisschoppelijk seminarium met het onderwijs werd belast. De hoogere geestelijkheid van Utrecht die in de handelwijze van den paus met smart en verontwaardiging hare rechten had zien miskennen maar zich in het belang harer kerk van een ernstig verzet had onthouden, verheerlijkte nu God die zelf schonk wat zy algemeen had begeerd en voor de teleurstelling, hun door den paus bezorgd, de vervulling harer vurige wenschen gaf. Had niet Neercassel sedert jaren duidelijk getoond dat hy boven anderen de man was

om in dezen tijd in den meest gewenschten geest den opbouw der kerk te bevorderen? Met tegenzin hadden de kapittels het juk gedragen dat de paus hun had opgelegd, toen hy Zacharias de Metz tot het hoofd der nederlandsche kerk had aangesteld. Tegen dien vreemdeling verzette zich openlijk de nederlandsche geest van het hooger kerkbestuur. De paus had de ondervinding opgedaan dat hy met zich tegen dien geest te verzetten, zeer in strijd met zijn eigen belang en dat zijner kerk handelde. Op den aartsbisschoppelijken zetel van Utrecht zagen nu de geestelijken en leeken een echten Nederlander, die vol van liefde voor zijn geboortegrond, innigen eerbied toonde voor de zeden en gewoonten des lands en tegelijk met vurige geestdrift voor zijn kerk was bezield. De leden van het Haarlemsche kapittel hoorden met blijdschap hem verklaren (22 April 1664) dat hy hen in deze hunne betrekking en waardigheid erkende en geeerbiedigd wilde zien, en andwoordden dat zy „den doorluchtigen aartsbisschop in de voornoemde hoedanigheid aannamen, even alsof hy onder den titel van bisschop van Haarlem ware gewijd." Het kapittel van Utrecht werd door hem erkend en in twee berichten aangaande den staat zijner kerk gekenschetst als „de gewijde raad van het aartsbisdom van Utrecht." Krachtig zag hy zich alzoo gesteund in zijn ernstig streven voor den bloei zijner kerk.

Bekend met de verkeerdheden van vele priesters, vaardigde hy aldra strenge bevelen uit om verlichting en zedelijkheid en ware godsvrucht onder hen te bevorderen. Veel goeds wat voor zijne voorgangers onmogelijk was geweest sedert het opkomen der hervorming, hoopte hy te kunnen tot stand brengen. De band waarmede de laatste aartsbisschoppen zich aan Spanje verbonden achtten, was thands verbroken en belemmerde niet meer den prelaat in zijne roeping om 't volk tot gehoorzaamheid aan de nederlandsche regering op te leiden, die van hare zijde hem terstond de bewijzen van achting en vertrouwen had geschonken. De berichten aangaande den staat der kerk die hy naar Rome zond, werden daar met belangstelling gelezen. Wel moest de titel: „gewijde raad van het aartsbisdom van Utrecht" dien hy aan het kapittel gaf, onaangenaam klinken in het oor van de ul-

tramontanen, die de volstrekte heerschappy alom begeerden, maar hy staafde voor de propaganda op het geschiedblad zijn recht om dus te spreken en bevestigde het kapittel, dat door de voorzichtigheid van Rovenius „vicariaat” was genoemd, terwijl hy het roemde als een steunpilaar der katholieke kerk in het vereenigde Nederland (17 Aug. 1667). Dat de Jezuiten zich voor hem gewillig zouden buigen, liet zich niet vermoeden. Zy gaven hem vele redenen tot klachten, maar ondervonden dat Rome, van waar zy hun heil verwachtten, den nederlandschen prelaat tegen hen steunde. In het jaar 1669 hadden dertig tot veertig Jezuiten zich in Nederland weten in te dringen. De wareldlijke priesters, door den bisschop gezonden, wilden zy niet nevens zich dulden, ja trachtten zy zelfs te weeren in plaatsen, waar dringend meerdere hulp noodig was. Neercassel stond verbaasd over hun roekelooze en onbeschaamde leugentaal en deed een helder licht opgaan over hun woorden en werken, waarvoor de propaganda het oog niet kon sluiten. Op den 3 Augustus 1669 verklaarde zy toch al de posten die de Jezuiten hadden ingenomen, opgeheven. Slechts daar waar hun verwijdering de rust en het godsdienstig belang niet zou benadeelen, mochten zy worden geduld.

Zouden de geslagenen zich onderwerpen? Juist weerklonk de geheele kerk van de strijdkreeten, die het boek van Jansenius had opgewekt. Elke poging die er werd aangewend om het vuur te blusschen, deed de vlammen des te meer uitbarsten. Het hof van Rome, dat in de vorsten van Frankrijk en België gewillige dienaars had, kon in het hervormd bewind van ons vaderland niet den geringsten steun vinden, al bleek het ook dat het de oud-nederlandsche geest was, dien Cornelius Jansenius nadrukkelijker en duidelijker dan iemand had uitgesproken en die in den laatsten tijd in andere landen was verbreid. Veilig voor de vervolgingen die elders woedden, zochten de landgenooten en vrienden van Jansenius, op wie hy ook als hoogleeraar te Leuven, een grooten invloed had uitgeoefend, in stilte den geest, waaraan sedert eeuwen het volk gewoon was, voort te planten.

Mochten de Jezuiten niet vertrouwen dat Rome in het opmerken

hiervan, grond zou vinden om de lang gewenschte vernietiging van den aartsbisschoppelijken zetel uit te spreken? Hadden zy reeds vroeger de voorstanders van het bisschoppelijk bestuur met den naam van Sasboldianen en Jansonianen gebrandmerkt, zy behoefden dien nu slechts in den algemeen bekenden ketternaam van Jansenisten te veranderen, om den eeuwenouden stoel in den afgrond te doen neêrstorten. Voor menschen van hun geest viel het licht een vijftal stellingen byeen te brengen en daarin eenig vergif aan te toonen, met de les dat dit zonder spoedige bestrijding, op het lichaam der kerk verderfelijk werken moest. Toch was het by een naauwkeurig onderzoek den rechters te Rome niet mogelijk er eenigen zweem van de genoemde kettery in te ontdekken. Neercassel werd er vrij van gesproken. Hoe zijne tegenstanders reeds bezig waren met de geschiedenis te misvormen bleek uit hun schrijven aan de propaganda dat in 1592 — toen hier meer dan t a c h t i g priesters werkten — Holland van het katholiek geloof geheel was afgeweken en niet meer dan t w e e katholieke priesters had overgehouden, op wier aandrang herwaarts Jezuiten zouden zijn gezonden, die altijd hier heetten gearbeid te hebben naar hun kloosterregels, — als waren zy — zoo als de geschiedenis leert, — niet steeds aan de bisschoppen des lands onderworpen geweest.

Om de waarheid in het licht te stellen, scheen het den kapittels wenschelijk dat Neercassel een tocht naar Rome deed en deze toonde zich bereid daar eenige maanden door te brengen.

Hier klommen zijne verbazing en verontwaardiging ten top by het ontdekken van het kunstig weefsel van logen en list dat de Jezuiten gespannen hadden om hem met de zijnen te doen vallen. De beschuldiging van Jansenisme werd tegen hen ingebracht. Maar het wapen, door Alexander VII gesmeed in het bekende formulier van 16 October 1656, [9]) dat de vijf stellingen als die van Jansenius en in den zin diens schrijvers doemt, was van zijn kracht beroofd, na zijn sterven 22 May 1667. Immers paus Clemens IX schonk den vrede aan de kerk door het besluit dat het formulier van Alexander VII moest worden aangenomen ten aanzien van het r e c h t, zoo dat de stellingen werden veroordeeld, — en

dat er gezwegen moest worden van het f e i t: of zy van Jansenius waren en of zy in den zin van hem moesten worden veroordeeld. Neercassel meende den vrede met zijn geweten niet te verstoren als hy zich hieraan onderwierp.

De Nederlander werd te Rome hevig bestreden door Spaansche grooten maar de gunst der nederlandsche regering waarin hy deelde was hem tot aanbeveling en kracht. Daarby kwamen juist in die dagen berichten uit Berytten en Constantinopel, die van den verregaanden haat getuigden waarmede de Jezuiten de bisschoppen ook daar vervolgden. Deze blijken van een algemeenen strijd tegen het bisschoppelijk gezag door de Jezuiten gevoerd, overtuigden de meerderheid der rechters van de noodzakelijkheid om de bisschoppen tegen deze vijanden te beschermen. In een vergadering der propaganda (25 January) werd Neercassel als uit den muil des leeuws die hier hem dreigde te verslinden, gered, en 17 Maart werd in 's pausen tegenwoordigheid door deze rechtbank de nederlandsche strijder bekroond. Paus Clemens X stak hem aan den vinger den ring, dien hy zoolang als hy bisschop was had gedragen en de congregatie gaf hem kostbare juweelen ten geschenke. Met de schitterende teekenen van de behaalde zege voorzien, nam de prelaat vier dagen later afscheid van Rome. [10]) Het was zaturdag toen hy de stad verliet. De goede week zou den volgenden dag aanvangen. Voor de plechtigheden dier dagen bereidden zich geestelijken en leeken uit de stad en uit den vreemde. Toen de paus op den witten donderdag de bul van Pius V *in Coena Domini* afkondigde en over alle protestantsche regeringen en volken de verschrikkelijkste vervloekingen uitsprak, bevond zich de nederlandsche kerkvoogd reeds op reis naar zijn dierbaar vaderland. Hy haastte zich om de verleende geschenken aan zijne geloofsgenooten te toonen en met hen zich in de vruchten van zijn arbeid te verheugen.

NEERCASSEL EN DE REGERING DES LANDS.

De kerkklokken werden niet geluid en geen breede stoet trad

door de straten langs rijk versierde woningen uit het prachtig heiligdom den bisschop te gemoet by zijne terugkomst, om met vanen en kruisen onder vrolijk muziek en vroom gezang hem naar een paleis te geleidden, waar tal van bedienden op zijne bevelen wachtte. Het aanschouwen van diergelijke wareldsche heerlijkheid gedurende zijn verblijf in de stad der zeven heuvelen, had de begeerte daarnaar niet by hem opgewekt. Gewoon zich door een enkelen knecht in eenvoudige kleeding te laten bedienen, had hy zich te Rome genoodzaakt gezien er nog een tweede by te nemen, maar door aan beiden niet hetzelfde kostbare livrei te geven, aan verscheiden heeren van het hof stof geschonken tot spotterny met zijne armoede, die hy zeer gemakkelijk droeg. In het midden zijner geestelijken, die hy als broeders lief had, gevoelde hy zich gelukkig, als hy hun de tijding kon mededeelen dat zijn tocht niet ijdel was geweest en betere schatten voor zijn volk had aangebracht dan eer en rijkdom. In het eenvoudig huis, dat het uiterlijk voorkomen van een kerkgebouw miste, bracht hy met geliefde priesters en leeken het hartelijk dankoffer Gode toe.

Was de uitwendige toestand der roomschen hier nog treurig, hy noemt het voor de katholieken van 't vereenigd Nederland een byzondere weldaad des hemels en een teeken van Gods barmhartigheid over hen, dat 's lands wetten hen buiten staatsampten sluiten en dringen om de minste plaats in te nemen, die Christus als de meest verkieselijke heeft voorgesteld. „Bemint liever onderdaan dan overste, een vergeten burger dan een regent te zijn." Klaagt hy over het gemis van godsdienstvrijheid, hy zoekt den grond daarvan niet in de Overheid, en heeft geen scheldwoorden voor de hervormde staatskerk. Neen, in den druk waaronder zijn kerk in Nederland zucht, ziet hy niets dan een welverdiend oordeel over de zonden der roomschen. „'t Is ons al te samen bekend dat de vrijheid van onze godsdienst verloren is, omdat wy de godsdienst niet beleefden noch achtten. Dat wy nog van die vrijheid verstoken blijven, moet nog aan onze slapheid en onachtzaamheid toegeschreven worden. De vervolging zou ophouden, indien wy ophielden van God te ver-

toornen. Onze wederparty zou zich met ons in geloof en godsdienst misschien vereenigen, indien Christus wetten in onze zeden blonken, indien wy vrij van werken der duisternis, blonken in wapenen des lichts, zijnde met Christus bekleed." Het voegt ons dan met den goeden moordenaar te zeggen: Wy lijden te recht, want wy ontfangen loon naar onze werken. Wy moeten over onze regenten niet klagen maar eerder denken, dat zy of goedig of streng voor ons zijn naar gelang onzer werken. Laat ons dan om goede katholieken te zijn, onze fouten belijden, Gods barmhartigheid te voet vallen, Zijn slaande hand kussen, „opdat ze ons een zalvende en helpende worde." [11])

Met deze gezindheid begeerde hy niet den by 's lands regering gehaten titel van aartsbisschop van Utrecht, wiens ampt hy, onder den naam van apostolisch vicaris, wettig bekleedde.

Innige liefde voor zijn vaderland en kerk spreekt in zijn andwoord (22 July 1664) op de aanbiedingen van eervoller, voordeeliger betrekkingen waarmede een der fransche grooten tot hem kwam. Hy verklaarde geen ander bruid te begeeren dan de verdrukte door hem gediende kerk en betuigde dat God hem grootere dingen gaf en met trouwer beloften bezegelde dan hun meester beloven kon en dat hy rijk genoeg was in de hoop op de hemelsche belooningen. Toen de abt van Pontchateau hem eene abdy aanbood met een inkomen van duizend kroonen (3 February 1667) beandwoordde hy hem met een gelijke weigering. Evenmin liet hy zich door den gezant van Spanje bewegen om uit de handen van diens koning een betamelijk jaargeld te ontfangen. [12]) Hoogen prijs stellende op zijne onafhankelijkheid, zocht hy de zaak van zijn vaderland tegelijk met die van zijner kerk, voor te staan. In dagen waarin beider belangen met elkander in strijd geraakten, wist hy met groote wijsheid een weg te kiezen waarop hy het naauwlettende oog zijner geloofsgenooten even min als dat van 's lands hervormde Overheid behoefde te vreezen. De regering toonde dit dan ook te erkennen. Een beschuldiging van hoog verraad in 1666 tegen hem by de Staten ingediend door een Franciskaan, werd met verachting ter zijde gelegd. Toen een ander priester door den gezant te Hamburg

een brief opzond met den naam van Neercassel onderteekend, die een snood plan tegen de regering te kennen gaf, vond hy in de Overheid van Amsterdam en Haarlem vurige verdedigers.

Onder de grieven die de protestanten tegen de laatste aartsbisschoppen inbrachten behoorde ook de hardheid waarmede deze ieder huwelijk dat niet door een priester voltrokken was, als onwettig veroordeelden. Had Rovenius niet 21 Augustus 1616 zulk een echt krachteloos en nog 15 September 1650 ongeoorloofd genoemd? Waren al de huwelijken der protestanten niet als zoovele overtredingen van het zevende gebod verklaard en aan de verachting prijs gegeven? Ieder godsdienstig echtpaar dat in het hervormde heiligdom den zegen Gods had gevraagd en naar Gods woord was verbonden, gevoelde zich hierdoor diep gekrenkt. Uit ieder huis waar de ouders met elken dag den Bijbel openden om kinderen en dienstboden tot de vreeze des Heeren op te leiden, ging een aanklacht op tegen eene kerk die het geheiligd huwelijk als een ongeoorloofd samenwonen en openbaar leven in de zonde en de kinderen als onecht brandmerkte. Het verbreken van zulk een verbindtenis werd geoorloofd, werd een christelijke verplichting genoemd door den priester. Een zegen was er op diens lippen wanneer een man of een vrouw den dus gelegden band verscheurde en zich met een ander door hem wilde laten verbinden. Gehoorzaamheid aan Trente maakte de klove tusschen hervormden en roomschen steeds wijder en bedreigden vrede, zedelijkheid en orde in huis en staat. De ernstige pogingen, door Neercassel reeds sedert 1660 aangewend, waren niet vruchteloos. Hy rustte zich toe met een verklaring van vier beroemde leeraars uit Parijs, wees op het edikt van Nantes dat de huwelijken der fransche protestanten voor hunne predikanten gesloten, geldig noemde en beriep zich op een besluit der Europeesche mogendheden by den vrede van Munster. Groot was het loon voor de wijze waarop hy zijn zaak bepleitte, toen hy (18 Maart 1671) de uitspraak vernam van het heilig gerechtshof, dat hem recht gaf de gedragslijn te volgen die hy in het belang der hem toevertrouwde zielen het meest wenschelijk zou keuren. Een kostelijker geschenk dan den ring en de juweelen bracht hy uit Rome mede

toen hy den uitslag van zijn streven bekend maakte. Tegen de beginselen, door hem en zijne geestelijken nu in dit opzicht verkondigd en toegepast, verhieven zich straks nog stemmen van zijne vijanden in zijne kerk. Maar een aanklacht, in 1683 er tegen ingebracht, moest verstommen toen het andwoord werd gezonden dat de heilige Stoel het gevoelen en de handelwijze die Neercassel in zijne kerk had ingevoerd, had goedgekeurd. Nadat deze beginselen ook door Leuvensche godgeleerden onder anderen door Martinus de Swaen, en Zeger Bernard van Espen waren toegelicht en verdedigd werden zy almeer aangeprezen tot dat Benedictus XIV ze in een openlijke verklaring erkende. (4 Nov. 1741.)

Zijn verblijf te Rome had de propaganda bekend gemaakt met zijn ernstig door een gunstigen uitslag bekroond streven om zijne onderhoorigen tot gehoorzaamheid aan de bevelen van 's lands overheden te dringen zoodat zy in gerechtigheid, getrouwheid en vaderlandsliefde zich door niemand lieten overtreffen. De propaganda gaf in een schrijven, een week na zijn vertrek uit Rome, hem hare blijdschap te kennen over dien geest dien hy verbreidde als over een kenmerk der ware en oprechte kinderen der katholieke kerk die leerde den keizer te geven wat des keizers is en voor de zaligheid en de welvaart der wareldsche macht, even als voor eigen altaren en woonplaatsen te bidden."

Reeds spoedig zou het blijken welk een gunstigen invloed de geest van den kerkvoogd dien Rome had leeren kennen en eerbiedigen, op de leden zijner kerk in dagen van groot gevaar uitoefende.

Het jaar 1672 kwam onder dreigende voorteekenen en het was voor het hoofd der roomschen in Nederland geen gemakkelijke taak om op een voorzichtige wijze de belangen zijner kerk voor te staan. Zijn vaderland werd met den ondergang van zijn duurgekochte vrijheid bedreigd door vreemde wapenen. Frankrijk en Engeland hadden zich tot een ernstigen strijd vereenigd met den keurvorst van Keulen en den bisschop van Munster. Dat het zwaard door hooge geestelijken werd ontbloot, moest by de hervormden al licht de vrees wekken dat hun roomsche landgenooten hunne stem meer dan die van de regering van hun eigen land zouden volgen. Reeds by vroegere invallen van den bisschop van

Munster in het noorden des lands in 1665, had deze beschouwing een nadeeligen invloed gehad op de eendracht en het vertrouwen. Neercassel zocht ook hier de binnenlandsche tweedracht te voorkomen en had op zijne pogingen het genoegen door den nuntius te Brussel de verzekering te ontfangen dat paus Innocentius XI dezen krijg afkeurde en er zeer ver van verwijderd was van daartoe bevel en bystand te hebben gegeven, en dat de katholieken der vereenigde Nederlanden by deze gelegenheid niets konden doen dat den paus aangenamer zou zijn dan trouw te blijven aan de republiek. Deze verklaring werd aan de Overheid bekend gemaakt met het gunstigste gevolg. Te Groningen waar sints 1663 aan de roomschen menig voorrecht was ontnomen, nam by het beleg (19 July — 28 Augustus 1672) het vertrouwen op hen toe en in weerwil van vele verzoekingen van de Keulsche en Munstersche bisschoppen, toonden zy het zich waardig.

Terwijl de zegegalm van Groningens ontzet zich door het land verspreidde uit de geredde stad, klonk echter in Holland de klacht dat de regering radeloos, het volk redeloos, het land reddeloos was.

De Franschen hadden in July de stad Utrecht ingenomen en onder de eerste geschenken waarmede de roomschen daar getroost werden, behoorde de overgave der aloude domkerk tot hare vroegere bestemming. Diep waren de hervormden geschokt toen plotseling het heiligdom door den kardinaal de Boulogne gewijd, met de teekenen en beelden der vroegere eeuwen werd voorzien, terwijl het gebruik der overige bedehuizen den hervormden bleef toegestaan. Het maakte een diepen indruk toen op den 1 Juny 1673 des morgens ten half elf uur een prachtige stoet uit de domkerk verscheiden straten doortrok. Onder een rood paviljoen, door vier fransche hoofdofficieren gedragen en door twee rijk gekleede geestelijken gevolgd, ging de bisschop en deed aan drie verschillende altaren op den weg geplaatst, de dienst. De woningen der roomschen waren rijk versierd met beelden, groen, kransen, kruisen, en opschriften tot eer van God en den koning van Frankrijk.

De oude latijnsche hymnen die sedert de begrafenis van Schenk door de psalmberijming van Dàtheen waren vervangen, werden

wederom van het choor aangeheven. Aan de talenten en welsprekendheid, aan de gematigdheid waarmede in dezen tijd de bisschop, op den kansel geklommen, zijne overtuiging uitsprak, bracht ook menig hervormde die het heiligdom bezocht, hulde. De bekendheid met de Heilige Schrift die hy ten toon spreidde en de ijver waarmede hy op een aanbidding van God in geest en waarheid, op heiligheid en liefde aandrong, wekten by velen verbazing.

Het was onder den ondragelijken druk die der bevolking in deze dagen werd opgelegd, dat de voornaamste ingezetenen van het Sticht Neercassel verzochten om zijn invloed by Frankrijks koning aan te wenden. Terwijl hy derwaarts was gereisd, namen de zaken een gunstigen keer. Op den 13 November 1673 werden de Franschen genoodzaakt Utrecht te verlaten. Een der eerste gevolgen van hun vertrek was het hernemen van de domkerk door de hervormden. Reeds op donderdag den 16 November trad de vierentachtigjarige hoogleeraar Gijsbert Voetius op den kansel en sprak voor de groote schare een dankrede uit over Psalm 126. 1, 2. Een andere gemeente dan die in de laatste zeventien maanden den lof van Romes kerkleer hier hoorde verkondigen, hoorde den grijzaart gewagen van de vreesselijke doorleefde jammeren. Opmerking verdient het dat hy die vroeger door zoo menig strijdschrift tegen Rome zich had bekend gemaakt, met niet één enkele uitdrukking, met niet één scherp woord het gebruik herinnerde dat in de laatste tijden van dit heiligdom gemaakt was. Als in deze oogenblikken van zulke lippen geen verwijt vloeide, dan mag dit ook geteld worden onder de bewijzen dat Neercassel met zijne geestelijkheid op een waardige wijze hun taak hier hadden vervuld.

Al blijkt ook uit andere berichten, dat er geen vijandige stemming tegen Neercassel te Utrecht heerschte — toch moest hem het verblijf in de stad onraadzaam voorkomen. Hy begaf zich naar Antwerpen, waar hy zich ruim een jaar ophield. Wenschelijk scheen later hem het verblijf in het stille Huissen, dat toen onder het Kleefsch gebied zich bevond. In het Franciskaner nonnenklooster daar zich vestigende, bevorderde hy er een

heilig en werkzaam leven. Hy riep hier ook jongelingen die hy vormde voor de dienst der kerk. In April 1677 hield hy er een synode. Op vaderlandschen bodem, omringd van hartelijke vrienden en vertrouwden, en in staat om zijne betrekking met zijn kerk te onderhouden, vond hy in de stille plaats aan de boorden van den Rhijn ruimschoots gelegenheid, om door degelijke schriften aan de opleiding zijns volks te arbeiden. Gaarne maakte hy met de noodige inlichtingen aan de zijnen het besluit bekend van paus Innocentius XI tegen vijfenzestig stellingen der Jezuitische zedeleer (2 Maart 1679). Tegen den invloedrijken prelaat bleken de pogingen der Jezuiten en andere geordenden om zich in zijn gebied te zeer uit te breiden, ijdel. Het recht hem door hen betwist om drie wareldlijke priesters te zenden in plaatsen waar zy waren, zag hy door den heiligen stoel erkend (15 July 1681). Met gunstig gevolg bestreed hy hun streven, toen in sommige dorpen, ambachtsheeren, wier voorouders het patronaatrecht bezaten over de kerken, vóór dat deze der hervormde gemeenten waren ten deel gevallen, dat oude recht nog wilden doen gelden over de nieuwe bedehuizen, daar door de liefdadigheid der gemeenteleden later opgericht. Zy wilden alzoo den bisschop het recht om daar een geestelijke te zenden, ontnemen om het den ambachtsheer te geven van wien zy de bevordering hunner oogmerken verwachtten. Een aanvankelijke overwinning, door hen te Rijswijk by den Haag behaald, werd straks verijdeld, daar een hun gunstig besluit, aan de propaganda door haren secretaris Cibo ontperst, in Juny 1684 ijdel werd verklaard.

De onderhandelingen te Nijmegen over den vrede, den 10 Augustus 1678 geteekend, stelden den prelaat in de gelegenheid om de belangen zijner kerk, door 's pausen gezant ier gezocht, te bevorderen. De nabyheid van Huissen en Nijmegen was tot dat doel zeer dienstig. Een gelijke vrijheid als te Amsterdam werd in al de zeven provinciën hier aan de roomschen beloofd en mondeling aan de fransche gezanten verzekerd.

De Staten hadden alle reden van tevredenheid over de wijze waarop Neercassel 't belang des lands behartigde. Te Amsterdam vond de regering geen bezwaar in het vervullen van zijn verlangen

om zich in de hoofdstad te vestigen en zag haar vertrouwen in geen opzicht beschaamd. Onder de vorige kerkvoogden had de overheid meermalen zich ernstig beklaagd over de gewoonte van roomsche geestelijken om voor verschillende oogmerken inzamelingen te doen en merkelijke sommen gelds uit het land te voeren, die beter tot het gebruik hunner eigen arme geloofsgenooten konden strekken. Neercassel nam uit eene door hem vernomen klacht, aanleiding om zijne gemeente te waarschuwen tegen de voorstelling, alsof zulke gaven, den armen broeders en zusters onthouden, zouden kunnen strekken tot kwijtschelding van zonden en het verwerven van Gods genade. In een brief van 8 October 1683 leert hy dat aalmoezen, tegen de gehoorzaamheid die alle katholieken aan den paus en aan 's lands overheid verschuldigd zijn uitgedeeld, voor geen God verzoenende aalmoezen aangezien mogen worden. Ook zegt hy dat een aalmoes veel eerder tot ontsteking van Gods gramschap dan tot verwerving zijner genade strekt, wanneer die tegen de orde van de barmhartige liefde wordt uitgedeeld. Voor hem is het ongetwijfeld dat de regel van de barmhartige liefde wordt overtreden als men zich eerder over vreemde dan over nadere, over min dan over meer behoeftige en over min dan over meer deugdelijke armen erbarmt. Hy wijst op de eeuwige wet der barmhartige liefde en de voorzienige en wijze wetten der overheden des lands, die aanwijzen dat zy schuldig zijn hun giften te schenken aan geloofsverwanten, aan medeburgers, aan de vader- en moederlooze weezen, aan de kranken en arme huisgezinnen, welke wonen binnen de grenzen van eigen vaderland. Volgens hem is het een wreedheid, de fontein hunner barmhartigheid te laten uitvloeien tot vreemdelingen en min behoeftigen, terwijl eigen medeburgers en geloofsgenooten of van honger en dorst gaan kwijnen, of genoodzaakt worden om onkatholieke kerken tot hun voedsters te verkiezen.

Vreeslijke onweerswolken pakten boven het hoofd der nederlandsche roomschen zich te samen.

Lodewijk XIV meende de zonden, door hem in zijn leven gediend, te kunnen uitwisschen door zich te werpen in de armen der Jezuiten. In den zomer van 1681 zagen de hervormden in

Frankrijk aan dragonders het zendelingwerk opgedragen. Door 's konings goud verlokt, door zijn staal verschrikt, van de kerken verstoken, van posten ontbloot, van kinderen beroofd, werden vele protestanten overwonnen en wie niet bogen of vluchtten, moesten in kerkers en op galeien en met stroomen bloed de heerlijkheid van Romes kerk bevorderen.

By de opheffing van het edikt van Nantes (1685) zochten scharen van vervolgden in Nederland een toevluchtsoord en het zien en hooren van hun lijden was niet geschikt om het volk gunstig te stemmen voor Romes volgelingen. Neercassel hing in zijne brieven aan den paus, en den nuntius en aan zijne vrienden een tafereel op van den haat tegen de roomschen, dien het gedrag van Frankrijks koning by de protestanten had opgewekt, maar merkte op dat de regering nu en dan genoodzaakt was om aan de opgewondenheid des volks eenige voldoening te geven en strengere maatregelen tegen de geloofsgenooten van den grooten vervolger te nemen.

De mannen, aan wier leiding Lodewijk zich had overgegeven, waren echter niet de vrienden van Neercassel en der bisschoppelijke geestelijkheid van Nederland. Integendeel de wapenen die hy gebruikte ter verdelging der protestanten waren niet dezulke, die onze prelaat zich door den Bijbel en zijne kerk zag voorgeschreven en waarvan hy zich de zegepraal voorstelde. Het bekeeringswerk, dat hy door prediking en geschriften zocht te bevorderen, zag hy integendeel er door gestuit. „In 't Nieuwe Testament belooft God" schreef hy „den zijnen geen inneming van steden, geen vergieten van het bloed hunner vijanden, maar Hy gebiedt hun hunne vijanden te lijden, voor vijanden te bidden en eigen bloed te storten." De geest die in Romes kerk het tegendeel predikte, werd door hem veroordeeld, al werd deze in Frankrijk zelfs door sommige zijner geestverwanten niet bestreden. Had hy niet zelfs in een opwekking (Juny 1683) tot het gebed voor de door de Turken bedreigde Hongaren, geleerd dat men „niet den dood der Mahomedanen, maar hunne zaligheid moest verlangen en begeeren dat in hunne harten door het opgaan van de zon der gerechtigheid de vreeselijke dwaling mocht worden uitgedoofd en de dienst bevorderd

van den nu door hen in de zijnen vervloekten en vervolgden Jezus Christus, die ons geleerd heeft voor vijanden te bidden en die de wareld heeft overwonnen, niet met een gewapende maar met een doorboorde hand, opdat de Christen weten zou in zijn strijd krijgsmansdapperheid te oefenen en nogthands de zuivere liefde te bewaren die niet de menschen maar wel de dwalingen der menschen verlangt te dooden." Was het wonder dat de nederlandsche regering, die gedurende het vierde eener eeuw den geest van Neercassel had leeren kennen, het groote onderscheid tusschen hem en vele zendelingen hier opmerkte? Terwijl in vijf provinciën de godsdienstoefeningen der roomschen waren opgehouden, hadden de Staten van Holland besloten alleen de bisschoppelijke geestelijken te zullen dulden en de geordenden te verbannen. Dat dit laatste niet geschiedde was wel een krachtig bewijs van den invloed dien Neercassel hier uitoefende, daar deze de verklaring gaf dat het getal der inlandsche priesters te klein was om in de behoeften van alle gemeenten, te voorzien en hierdoor de regering zachter stemde.

NEERCASSELS GESCHRIFTEN.

Wie het verblijf van den bisschop binnentrad en een oog sloeg op zijne werkzaamheden, kon daar de bewijzen vinden dat zijn liefde voor het vaderland geenszins hem verhinderde een trouw dienaar zijner kerk te zijn. Hy had het oog gericht naar de beeldtenissen zijner eerste voorgangers op den Utrechtschen bisschopszetel. Met hen levende, verlangde hy meermalen nog hunne voorbede by zijn strijd voor het heil van het volk, dat aan hun arbeid den rijksten zegen dankte. In hun geest wenschte hy te vergaderen wat de stormen der laatste eeuw hadden verstrooid.

In het jaar 1670 verscheen te Brussel van zijne hand een geschrift in twee hoofdstukken, waarvan het eene „Bevestiging in 't geloof" en 't andere „Troost in vervolging" wordt genoemd, en dat ten doel had zijne geloofsgenooten te wapenen tegen de ver-

zoekingen tot afval, die uit hun godsdienstigen en maatschappelijken toestand onder de hervormde staatskerk voortvloeiden. Hy toont zich zeer bekend met de gronden waarop de protestanten hun leer aanbevelen en wederspreekt deze op een wijze die getuigt van zijn gehechtheid aan zijn kerk, en van de liefde waarmede hy de schapen en lammeren, aan zijn zorg toevertrouwd, voor afwijken zoekt te behoeden, en — zoo mogelijk, afvalligen terug wil voeren. Dit geschrift onderscheidt zich van vele dergelijke uit lateren tijd, door den waardigen toon waarop hy de andersdenkenden, by zijn levendige overtuiging van het verderfelijke van hun gevoelens, bestrijdt.

Het was zijn vaste overtuiging, dat de katholieke kerk, gegrond op een rots, door de poorten der hel niet zou overweldigd worden. Hare vernedering in zijne dagen wilde hy slechts als een oordeel over hare zonden beschouwd hebben, waaruit zy straks gelouterd en gereinigd zou te voorschijn treden. Wie van haar waren afgedwaald, zocht hy op ernstigen toon van hun doling en van de waarheid zijner kerk te overtuigen.

Diep was het woord des Heilands in zijn ziel gegrift: God is een geest en wie Hem aanbidden, moeten Hem aanbidden in geest en waarheid. In zijne leerredenen en onderwijs zoowel als in al zijne schriften beijverde hy zich telkens om deze waarheid in een helder licht te stellen. Tegenover zijne protestantsche landgenooten, die zijne kerk om haar gehechtheid aan vormen en uiterlijke vertooningen beschuldigden van ongehoorzaamheid aan dit woord des Heeren, trachtte hy te doen uitkomen dat de katholieke kerk niet anders wil dan haar Hoofd verlangt, wiens bevelen hare rechtgeaarde kinderen alleen hebben te volgen. By het teekenen van het beeld der katholieke kerk heeft hy den Bijbel en de schriften der kerkvaders en van Augustinus levendig voor zijn geest. Waar zijne voorstellingen in strijd zijn met de leer en de praktijk van de groote meerderheid, ook van invloedrijke voorgangers in zijne kerk, daar beproefde hy de tegenovergestelde beschouwingen en meeningen als afdwalingen van het echte katholicisme te doen beschouwen. Ware het

maar niet al te zeer merkbaar dat de oudkatholieke geest van Neercassel, verre van algemeen ingang te vinden, werd weersproken door Jezuitenzendelingen, die voor hun zinlijke godsdienst gemakkelijk ingang vonden in wareldgezinde harten.

Zoo trad hy te Antwerpen op den feestdag van Maria hemelvaart 1674 op voor een groote schare om zijne denkbeelden over de vereering van de moeder des Heeren uit een te zetten, in een tijd toen de overdreven dienst der Maagd, door sommigen in België aangeprezen, een ernstige bestrijding door andere roomsche godgeleerden had uitgelokt. Hy maakte onderscheid tusschen de beginsels der verschillende bestrijders van Maria en de heiligen. Terwijl hy zeer vele harde woorden heeft tegen Luther en tegen hervormde godgeleerden, door wier voorstellingen hy zijne kerk en hare leer in een hatelijk licht acht geplaatst, spreekt hy, in weerwil van het verschil van inzicht, met beleefdheid van mannen als „Willem Sluiter, predikant te Eybergen, die Mariaas gaven en deugden in uitnemende verzen gezongen heeft." Met het oog op de beschuldigingen van deze zijde ingebracht, zocht hy de Mariavereering te verklaren en aan te bevelen op een wijze waardoor zy met de eer, aan God en den eenigen Zaligmaker verschuldigd, niet in strijd moet geacht worden. De hooge namen en eeretitelen, door Romes kerk aan Maria gegeven, poogt hy in overeenstemming te brengen met hetgeen de H. Schrift aangaande hare voorrechten, gezindheden en werkzaamheden op aarde heeft medegedeeld.

De inwendige deugd eischt hy by de uitwendige dienst der heiligen en hun leven in liefde te volgen is volgens hem de beste vereering. Aan rozenkrans, schapulieren en koorden tot Mariaas eer kent hy alleen waarde toe als men zich houdt aan het gebod der Maagd: „al wat Hy u zegt, doet dat." Ongegrond is by hem het vertrouwen op al de uitwendige teekens van godvruchtigheid indien zy niet gepaard gaan met den rechten ijver om den Zoon der Maagd te eeren door een godvruchtig aannemen zijner geboden. „Velen," zegt hy, „verbinden zich in deze dagen met eede dat zy de Onbevlekte Ontfangenis verdedigen zullen, maar och, of er zeer velen gevonden worden die zich verbonden dat

zy de gehoorzaamheid der Heilige Maagd zullen navolgen. Het geloof aan de Onbevlekte Ontfangenis sluit eergierigheid, heerschzucht, den nijd, de gramschap, en deze zonden niet uit, die uitgesloten worden door de liefde en de navolging der gehoorzaamheid waarmede de Maagd Gode gediend heeft."

Hy leert zijne geloofsgenooten, „die onder de onkatholieken leven, dat zy liever de gaven van barmhartigheid aan de armen uitdeelen, dan aan het kostelijk gereedschap van de heiligendienst, verzekerd zijnde dat het katholiek geloof onder de onkatholieken meer verbreid wordt door aalmoezen dan door gouden vaten, — en dat het Gode aangenamer is dat zijne armen leven dan dat de altaren van goud en gesteenten blinken." Volgens hem „strookt het ook met de orde der liefde niet wel, dat zy paarlen en kostelijkheden voor de kerken bewaren, wanneer zy, indien zy ze uitdeelden, de behoeftigen voor de schipbreuk des geloofs zouden behoeden."

Wenscht de schrijver den protestanten een betere voorstelling van de heiligenvereering te geven, hy erkent met smart dat vele beelden, schilderijen, lofredenen en liederen in zijne kerk hen tot een hevige bestrijding aanleiding en voedsel verschaffen. [13])

Terwijl hy daarop zelf met verontwaardiging wijst, merkt hy gedurig aan dat niet naar de uitspraken van byzondere personen maar naar de besluiten der kerk, de leer der heiligenvereering moet worden beoordeeld.

Met die besluiten zijner kerk kon hy niet in overeenstemming brengen de pogingen van vele invloedrijke geestelijken zijner kerk om de H. Schriften uit de handen des volks te weeren. De oudkatholieke geest, in Nederland door hare zoo hoog vereerde eerste bisschoppen en latere godgeleerden en de broeders des gemeenen levens voortgeplant, had zijn geest diep doordrongen. Hy hoorde door de protestanten dagelijks de scherpste verwijten inbrengen tegen zijne kerk als die voor het grootste deel harer leden den Bijbel zorgvuldig hield gesloten. Niets scheen hem schadelijker voor de zielen dan de onthouding van het woord Gods en diep was zijne overtuiging dat de door hem zoo vurig gewenschte terugkeer der hervormden in den schoot der moeder-

kerk onmogelijk zou zijn indien de beschuldiging rechtvaardig was. Dat er gronden waren voor die aanklacht moest hy toestemmen. Vele geestelijkén binnen en buiten 's lands hadden tegen de Bijbellezing geijverd en konden zich op duidelijke pauselijke uitspraken beroepen.

Geheel in overeenstemming met de leer, door mannen als Bonifacius, Rupertus, Gerard Zerbolt verkondigd, wilde hy in een latijnsch geschrift zijne geestelijkheid overtuigen van hare roeping om de leeken tot het rechte gebruik hiervan op te wekken. Reeds terstond gaf hy op den titel te kennen dat hy in de wijze waarop protestanten en katholieken den Bijbel gebruiken, een groot verschil ziet. Hy gaf uit een werkjen: „Over de lezing der H. Schriften waarin de wijze waarop de protestanten ze lezen, wordt bestreden, en die der katholieken wordt bevestigd." Hierby voegde hy een verhandeling over den uitlegger der H. Schrift. Met groote scherpzinnigheid zoekt hy aan te wijzen, dat de leer der protestanten, de overlevering en het gezag der kerk verwerpende, niet leiden kan tot de rechte kennis der Schriften, waartoe volgens hem de katholieke leer zeker den weg wijst en in staat stelt. Met krachtige uitdrukkingen uit de vaders het heilzame der Bijbellezing aanbevelende, zoekt hy enkele uitspraken van pausen en kerkvergaderingen, die hiermede in strijd schijnen, in een anderen zin dan de geestelijken zijner tegenparty te verklaren. Opmerkelijk is zijn betoog dat men in de H. Schrift wel moet letten op het onderscheid tusschen het Oude en het Nieuwe Verbond en het verschil tusschen de bevelen die de wet van God zelve zijn welke men moet volvoeren, en de bevelen die niets dan figuren zijn. In het vermelden van de waarde en zegeningen aan 't gedurig lezen der Schrift, naar de voorstellingen die hy van Romes kerk geeft, is hy zeer overvloedig. [14])

Al spoedig werd het duidelijk dat deze leer van den bisschop in vele geestelijken van de nederlandsche kerk de heftigste bestrijders had. Weinig jaren later toch verscheen een geschrift in Spaansch Nederland dat in tal van exemplaren ook hier werd verspreid, en te Leyden tot ernstige bewegingen onder de protestantsche bevolking aanleiding gaf.

Een Jezuit die zich onder den naam van Suivius verborg, voor wien een zekere Hazard algemeen werd gehouden, had zich ten doel gesteld om „het schadelijke van de lezing der H. Schrift voor wareldsche en ongeleerde lieden” aan te toonen. Met verontwaardiging las de prelaat het werkjen waarin hy den bestrijders der roomsche kerk de wapens in handen zag geven, die hy met zooveel inspanning hun meende ontrukt te hebben. Den indruk dien dit geschrift op hem maakte deelde hy mede aan Arnauld, tegelijk met een ernstig beklag dat een zendeling te 's Hertogenbosch, in een katechismus, met de toestemming van den provinciaal der dominikanen en van den apostolischen vicaris aldaar uitgegeven, Luther beschimpt en Calvyn voorstelt als gegeesseld en gebrandmerkt om de grootste zonden. Aldra nam hy de pen op om zonder zijn naam, op een voor het volk geschikte wijze, de roomschen te waarschuwen tegen dezen geest dien hy met de katholieke kerk strijdig acht, en om den verkeerden indruk weg te nemen by de protestanten, die door dit geschrift hun aanklachten dat Rome den Bijbel vreest, zagen bevestigd.

Eenige godgeleerden der nederlandsche kerk, A. Woelwijk, (J. Roos), F. H. van Heussen, J. Catz en Theodorus de Kok, plaatsten voor zijn werkjen een voorrede, waarin zy een veroordeeling uitspreken over Suivius geschrift, omdat daarin aan Gods woord smaad, aan de katholieke kerk onrecht wordt aangedaan, aan alle wareldlijke en ongestudeerde menschen minachting getoond, en aan de protestanten grond tot hun afkeer van Rome wordt gegeven, terwijl hy er naauwelijks een plaats uit de H. Schrift en Vaders in zag aangehaald die niet vervalscht en verkeerd was bygebracht. Dit een en ander uitvoerig aan te toonen was nu het streven van den prelaat. Suivius en den schrijver eener goedkeuring van diens geschrijf, bestrijdende en hun onkunde en kwade trouw aantoonende, trachtte hy zijne kerk te zuiveren van den blaam als vreesde zy het licht der kennis en wetenschap, dat hy wilde doen opgaan door den Bijbel aan leeken evenzeer als aan geestelijken dringend aan te bevelen. [15])

Reeds vroeger toen hy zich te Rome bevond, had hy in een onderhoud den paus meêgedeeld dat de Bijbel door de leeken in Nederland werd gelezen, zonder dat deze daartegen de minste bedenking inbracht. In het midden van zijne bekwaamste geestelijken neergezeten, sprak hy meermalen zijn verlangen uit naar eene betere vertaling dan de toen by de roomschen gebruikelijke, die, wat getrouwheid van taal en stijl aangaat, aan de eischen der wetenschap en de behoeften van het volk zou voldoen. Niet te vergeefs riep hy tot dien arbeid zijnen secretaris, den geleerden en smaakvollen priester Andreas Verschuur. In 1689 toch verscheen van diens hand een vertolking der Euangeliën waarop later die der psalmen en van de overige boeken des Nieuwen Verbonds volgde. De vertaling des Ouden Verbonds, door hem begonnen, werd door andere godgeleerden voltooid, om in 1732 in het licht te verschijnen.

Een der merkwaardigste werken die door katholieke godgeleerden in die dagen zijn uitgegeven, was het werk van Neercassel, getiteld: de boetvaardige liefde (Amor poenitens). In de uitgegeven schriften en brieven van Vosmeer en Rovenius vinden wy gedurig klachten dat de Jezuiten met een onverandwoordelijke lichtzinnigheid een groote menigte tot hunne biechtstoelen trokken, door den wareldgezinden menschen den weg tot den hemel, in strijd met 's Heeren woord, als een breeden weg voor te stellen. Gereed om de vrijspraak te geven aan hen, wien, als in de zonden wandelende, zy volgens het oordeel des Heeren, moest onthouden worden, zagen zy een talrijke schare uit de aanzienlijken en rijken aan hunne voeten, terwijl de ernstige geestelijken werden verlaten. Neercassel gordde zich aan om dat kwaad met ernst te bestrijden. In het eerste deel van zijn werk stelt hy met duidelijke trekken in het licht dat de mensch geroepen is om God boven alles lief te hebben, en dat hy door die liefde te missen, diep ongelukkig, nimmer tot rechtvaardigheid en zaligheid kan gebracht worden, indien niet de liefde voor het schepsel door de liefde voor God wordt vervangen. Zijn er die van het sakrament heil verwachten, ook wanneer vrees voor de straf den zondaar drijft om vergeving te zoeken?

Hy leert dat de vergeving niet geschonken wordt dan aan hen die de kwade werken en booze begeerlijkheden willen verzaken, by wie het berouw bestaat in rouw over bedreven kwaad niet alleen, maar ook in het vaste voornemen om van uitwendige en inwendige zonden afstand te doen. Waar zulk een berouw gevonden wordt, daar ziet hy haat tegen de zonde om haar zelve en niet om hare straffen, en liefde tot God, de bron der hoogste rechtvaardigheid, ontwaakt. De vergeving van zonden is daar verzekerd. Met dat beginsel der liefde tot God, dat in zulk een berouw zich openbaart, zal de mensch zijne schuld belijden, en by het sakrament, van den priester de vrijspraak ontfangen, waarin hy dan op den hechtsten grond wordt verzekerd van de genade Gods, als die hem de liefde heeft ingestort door den heiligen Geest, hem gegeven. De voorstellingen des schrijvers zijn gericht tegen de leer dat door het sakrament de mensch rechtvaardig en zalig kan worden zonder de liefde tot God, terwijl hy het voorrecht der sakramenten juist daarin vindt dat de mensch onder het Nieuwe Testament een overvloedige genade ontfangt tot het liefhebben van God, waarin hy de hoogste eer, het zoetste genot des menschen erkent.

In bezielde taal stelt hy de bedeeling der Oude Wet en des Nieuwen Verbonds, der vreeze en der liefde, der rechtvaardigheid uit de wet en uit het geloof, tegen elkander over om te doen uitkomen, hoe de kinderen Gods op het standpunt der slaven worden overgeplaatst, wanneer het sakrament wordt voorgesteld als een middel om hen die met vreeze voor straf enkel komen, rechtvaardig en zalig te maken. Het werk getuigt van een diep indringen in den geest der H. Schriften, inzonderheid van Paulus, maar vooral van Augustinus en vroegere en latere leeraren zijner kerk, van wie hier tal van de schoonste uitspraken wordt medegedeeld. De rijkdom van gedachten, er in ten toon gespreid, maakt dezen arbeid hoogst belangrijk als het kostelijkste gedenkteeken van den geest die voor twee eeuwen door den bisschop in de roomsche kerk van Nederland werd aangekweekt. Het boek is niet alleen nog in hooge mate de ernstige aandacht waardig van de godgeleerden der katholieke kerk,

wier leer en wier eer hy met geestdrift wil handhaven, maar ook die der protestanten, tegen wie hy met scherpzinnigheid en kracht optreedt, waar hy de genade Gods niet alleen als een vergevende gunst, maar ook als een het hart herscheppende, met liefde vervullende en heiligmakende voorstelt.

Het tweede gedeelte van dezen arbeid is gewijd aan de behandeling van de leer der sleutelen van het Godsrijk. Hy klaagt hier dat vele priesters hun roem zoeken in het groot getal van hen wien zy de sakramenten uitdeelen, en daarby de perken hunner macht overschrijden, daar zy niet als uitdeelers die aan wetten gebonden zijn, maar als heeren, boven elke wet verheven, de vrijspraak van zonden verzekeren aan zeer velen, wien zy moet onthouden worden. Volgens de uitspraken der H. Schrift en der kerk en hare waardigste leeraars dringt hy hen in het belang van hunne eigene en de hun aanvertrouwde zielen een beteren weg ernstig te bewandelen. [16])

Het niet genoeg onder ons bekende boek werd reeds by zijne verschijning met buitengewone toejuiching begroet. Niet alleen brachten de beroemdste godgeleerden der noordnederlandsche kerk hulde aan de rechtzinnigheid en degelijkheid van het werk en den rijkdom, voor priesters hierin opgesloten. Kardinalen als Cazoni, Grimaldi, Camus; — bisschoppen uit Frankrijk, België en van elders, onder wie wy Bossuet aantreffen, verhieven het werk met de hoogste lofspraken. Antoine Arnauld, die reeds lang den oud-katholieken geest in den Nederlander Jansenius bewonderd, verdedigd en verbreid had, verblijdde zich en zegende het land waar die geest nog in den bisschop en zijne geestelijkheid zoo krachtig bleef spreken.

In 1740 verscheen een fransche vertaling van dit werk in drie deelen in het licht.

Niemand zal het echter vreemd vinden dat tegelijk met den lof dier mannen, van eene andere zijde de kreeten der verguizing werden gehoord. Zouden de Jezuiten het verdragen dat zy hier met zooveel nadruk werden bestreden als de verbreiders van zielverdervende leeringen? Neen, het boek werd aldra van hunne zijde met eene aanklacht naar de Inquisitie te Rome gezon-

den. Al getuigt het werk van den diepsten eerbied voor de uitspraken van Romes kerk en al vloeit het over van de bewijzen dat de schrijver zich met de meeste naauwgezetheid onderwerpt aan haar hoogste gezag, — ja, al roept hy ook velen der uitstekendste Jezuitische godgeleerde schrijvers ter hulpe — de geest der Jezuiten wist er vele uitdrukkingen in te vinden die hun by hun aanhoudend streven om hem en zijne geestelijkheid ten val te brengen, konden dienen. De beoordeeling van 't boek werd te Rome toevertrouwd aan mannen, die meer van partijdigheid dan van bekwaamheid blijken hadden gegeven en ten gevolge daarvan werd het mogelijk dat het gerechtshof verbood het boek te verspreiden „tot dat het zou verbeterd zijn." Dit verbod werd echter niet openbaar gemaakt. Paus Innocentius XI, wiens geest niet die der Jezuiten was, verhinderde zulks en sprak: „het boek is goed en de schrijver een heilige." Dat de aanklachten niet haar grond hadden in de vrees voor eene onzuivere leer maar in de zucht om den prelaat van macht en invloed te berooven, blijkt uit een brief, waarin in 1685 een minderbroeder te Leuven een veroordeeling van 't werk door Rome wenschelijk noemt, omdat hy Neercassel met de nederlandsche regering meende te zien samenspannen om alle geordenden uit zijn land te verdrijven. Tegen zijne beschuldigers verdedigde zich Neercassel in tal van brieven en geschriften, terwijl hy een tweede uitgave gereed maakte, waarin hy de meeste veroordeelde uitdrukkingen wegnam en wijzigde, die in 1685 in het licht verscheen. Wat den vijanden onmogelijk was onder het bestuur van Innocentius XI, gelukte hun toen deze gestorven was en opgevolgd werd door Alexander VIII, wiens naam de Jezuitische party gemakkelijk kon gebruiken tot het verijdelen van verscheiden goede bepalingen zijns voorgangers. In het jaar 1690 verscheen toch het verbod (van 1683) om Neercassels werk te verspreiden „tot dat het verbeterd zou zijn," ofschoon vóór vijf jaren er een tweede uitgave met de geëischte verbeteringen reeds het licht zag, waarvan echter by deze gelegenheid met geen enkel woord melding werd gemaakt.

De meeste zijner geschriften, door hem in 't latijn geschre-

ven, zijn bestemd voor zijne geestelijkheid, by wie hy verlichte wetenschap en hartelijke vroomheid wenschte te vereenigen. Aan hunne vorming tot een degelijke godgeleerdheid en inwendige godsvrucht besteedde hy een groote zorg. Met dat doel werd een viertal traktaten over 't priesterschap door hem voor de pers bestemd. Zijn dood was oorzaak dat deze, evenmin als een schrift over het vormsel en een verhandeling „over de vereering van God in geest en waarheid" nimmer in het licht verschenen.

Dat zijne geestelijkheid zijne gevoelens deelde blijkt onder anderen ook uit de „Christelijke onderwijzingen en gebeden, getrokken uit de H. Schrift, het misboek en de H. oudvaders," in 1685 uitgegeven.

In een goedkeuring door den bisschop verleend, schetst hy dit werk als een verzameling van geleerde onderwijzingen en godsdienstige oefeningen, door priesters byeengebracht met het doel „om daardoor de geloovigen te leiden tot het aanbidden in geest en waarheid, opdat hun godsdienst niet slechts in 't roeren der lippen, vouwen der handen en het buigen der knieën bestaan mag, maar dat het een redelijke dienst zij, dat is een dienst, voortkomende uit verheven gedachten, die strekken om Gods kennis in onzen geest nog klaarder te doen schijnen, opdat uit klaarder licht doorluchtiger brandender godsdienst zoude vloeien." Ook even als elders wijst hy er op dat „God van de menschen geen domme, maar een wijze en verlichte dienst eischt," en leert „dat godsdienst zonder wijsheid is grove ongodsdienstigheid, gelijk ook licht en wetenschap zonder godsdienstigheid is ijdele laatdunkendheid. Ware godsdienst" zegt hy „moet zijn in kennis der waarheid en wijsheid moet zijn in de oefening van godvruchtigheid. Men moet God kennen om Hem te dienen en men moet Hem dienen om Hem klaarder te kennen, opdat Hy klaarder gekend zijnde, volmaakter gediend zou worden." [17])

Het is deze geest dien Neercassel zocht te verspreiden in vereeniging met een groot aantal van gelijkgezinde priesters. Aan Ignatius Walvis, pastoor te Gouda, en aan anderen komt het grootste deel toe van den dank waarmede tot heden in zijn

kerk dit gebedenboek wordt gebruikt. Abraham van Brienen gaf onder den naam van van der Mat „Meditatien over den advent, het lijden des Heeren, het Sakrament des outaars, de tegenwoordigheid Gods," die by herhaling gedrukt werden en getuigen hoezeer de oudkatholieke geest by het volk ingang vond. Ook van zijne kennis der vaderlandsche kerkgeschiedenis, leverde deze de blijken even als een ander geestelijke, Johannes Lindeborn, de schrijver der „geschiedenis van het bisdom Deventer," waarvan hy provicaris was. Tegen een van diens stichtelijke geschriften brachten eenige geordenden aanklachten in die hem naar Rome ter verdediging riepen waar de geest hem zeer ergerde. Johannes Roos, door de schriften van zijn bloedverwanten, de broeders Walemburg, van de Remonstranten tot Rome gebracht, toonde onder den naam van Adriaan van Woelwijk, in een vijftal boekdeelen een grooten ijver voor zijne overtuiging, die evenwel in menig opzicht den Jezuiten mishaagde.

In de kweekschool te Keulen wenschte Neercassel den geest die haar had gegrond te bewaren, en het was om de oude beginsels in het hart der aanstaande geestelijken te prenten, toen zy in het jaar 1683 door hem werd overgebracht naar Leuven. Een priester, Hendrik van der Graft, had daar een woning met dat doel ten geschenke gegeven. De namen van Willebrord en Bonifacius herinnerden ook daar kweekelingen en leeraars dat van den oud-katholieken en nederlandschen geest het nageslacht het heil moest wachten. De kweekelingen uit het Utrechtsche aartsbisdom werden hierdoor nader tot die van Haarlem gebracht, voor wie reeds in het jaar 1616 in deze stad door de zorg van Rovenius, overeenkomstig Vosmeers verlangen, een kweekschool was gevestigd, die onder den naam van St. Pulcheria of de Schoone Lieve Vrouwe bekend, vele voortreffelijke geestelijken heeft voortgebracht. Neercassel zelf had in zijne jeugd daar een plaats had gevonden, en haar bloei zocht hy met de meeste belangstelling steeds te bevorderen.

In de liefde voor de hem toebetrouwde kudde bleef hy tot aan zijn dood volharden.

De laatste dagen zijns levens waren gewijd aan het bezoeken

van verscheiden gemeenten in het oostelijk gedeelte van zijn kerkgebied. Nadat hy op den zondag na Paschen zich als „tot nieuw geborene kinderkens", tot zijne gemeente had gericht, achtte hy het noodig in den gevaarvollen tijd elders de bejaarden te sterken. Daartoe begaf hy zich met zijne trouwe medehelpers Bartholomeus Pesser en van Heussen, dien hy zijn Timotheus placht te noemen, op reis. Te Huissen werd hy met groote vreugde begroet, daar zelfs de protestantsche burgemeester met den raad hem opwachtte. Gedurende eenige weken waren de dorpen en steden die hy bezocht vervuld van bewondering en hoogachting voor den zestigjarigen bisschop, die met jeugdig vuur dag aan dag, by het bedienen van het vormsel en in een krachtige prediking aan duizenden de waarheid zocht in te prenten dat de overwinning der wareld zeker is voor wie uit God geboren zijn en dat de naauwste vereeniging met Christus als die der ranken met den wijnstok de roeping en 't heil zijner geloovigen is.

Zijn lichaam was tegen zooveel inspanning niet bestand. Hy bereikte Zwol maar vermoeid zonk hy er neêr op het ziekbed. Nadat hy daar het Pinksterfeest gevierd had, nam hy op donderdag daarna afscheid van de zijnen en ontsliep (6 Juny.)

Toen op den volgenden dingsdagmorgen pas de poorten waren geopend, verliet in de diepste stilte een wagen waarin het lijk geborgen werd, de stad. In een ander rijtuig dat buiten wachtte bevonden zich enkele trouwe vrienden, gereed tot een reis die zeventien uren duurde, om het dierbaar hulsel te geleiden naar zijn laatste rustplaats. Het was voor een gering verblijf aan de Glaan aan de Munstersche grenzen, waarin sedert twintig jaren de uit Almelo verdrevene nonnen een toevluchtsoord hadden, dat des avonds de lijkstoet ophield. Vóór een maand had de kerkvoogd hier zes dagen (12—17 May) aanhoudend gewerkt en zich verblijd in den zegen die op zijne vertroostingen by de armoede der zusters was gevolgd. In de kapel die van ballingschap en gebrek getuigde, maar ook 's mans jongsten rijken arbeid herinnerde, werd des anderen daags het stof van den dienaar des Heeren voor het altaar begraven onder de roerende woorden van hope waarmede een veertiental priesters de weenende gemeente zocht te vertroosten [17].)

PETRUS CODDE AAN HET HOOFD DES AARTSBISDOMS.

Van het oosten tot het westen des aartsbisdoms had zich de mare verspreid dat de kromstaf aan de handen van den herder die hem met zoo veel kracht omklemd hielden, was ontgleden. De klachten en beden om troost die by Neercassels graf voor de in den diepsten weduwrouw gedompelde kerk oprezen, werden na zes dagen herhaald door de Utrechtsche en Haarlemsche kapittelheeren, die op den 18 Juny 1686 te Gouda waren byeengekomen. Hugo Frans van Heussen, de trouwe deelgenoot van Neercassel die ook op zijn laatste reis tot by zijn graf hem had vergezeld, werd hier met eenstemmigheid zoowel van Utrechts als van Haarlems zijde gekozen om den ledigen zetel in te nemen. Vier jaren vroeger had deze vergadering hem de betrekking van medehelper opgedragen, maar de gevraagde goedkeuring des pausen was ten gevolge van de woelingen der Jezuiten tegen het werk „de boetvaardige liefde" en zijnen schrijver, achtergebleven. De groote geleerdheid en ijver en kracht, waarmede de Utrechtsche kanonik van Heussen de beginselen van zijn vaderlijken vriend voorstond, de hooge achting en invloed, door hem verworven, maakten hem tot een voorwerp van haat en vreeze voor de Jezuitenparty, die sedert een eeuw beproefd had den aartsbisschoppelijken stoel omver te werpen.

Reeds in 1677 had hy te Leuven stellingen verdedigd over de veel besproken onderwerpen: de genade, de liefde Gods, de vrees voor straf, de heiligverklaring, die te Rome waren aangeklaagd maar toen door de Rechtbank vrijgesproken. Een traktaat van zijne hand over de aflaten in 1681 lokte aldra eene aanklacht uit, die evenmin door eene veroordeeling werd achtervolgd. De teleurstelling die de beschuldigers had getroffen was groot en viel te zwaarder by het bericht dat van Heussen tot opvolger van Neercassel was gekozen. Om deze keuze te verijdelen wisten zy te bewerken dat de zaak die reeds in het voordeel van den beschuldigde was beslist, nog eens werd ter hand genomen, en waarlijk, hun hoop op een doemvonnis werd op den 15 May 1687 vervuld. Het traktaat dat by het eerste

onderzoek den strengsten toets had doorgestaan, werd nu te licht bevonden. Het doel der vijanden was bereikt. Of zou de man op wiens godgeleerden arbeid te Rome het brandmerk pas was gedrukt, de pauselijke toestemming tot het dragen van den myter kunnen wachten? De kapittels vernamen deze uitspraak met verontwaardiging, maar bleven nog met kracht op de bevestiging hunner keus aandringen. Indien echter de steeds zoo vurig verlangde man niet de goedkeuring verwerven kon, dan wenschten zy door den paus het bestuur te zien opdragen aan Petrus Codde, kanonik en provicaris van Utrecht of aan Jozef Cousebant, deken of aan Willem Schep, kanonik van 't Haarlemsche kapittel.

De toeleg der Jezuiten werd bekroond, toen de vergadering den 29 September 1687, op grond van de ingebrachte bezwaren, van Heussen voor het bisschopsampt ongeschikt verklaarde. Niet zoo gemakkelijk viel het hun echter om op den zetel een der hunnen te doen verheffen. Voor den triomf hunner beginselen achtten zy het wenschelijk dat het bestuur van Utrecht, Gelderland, Holland en Zeeland werd opgedragen aan Bassery, apostolisch vicaris van 's Hertogenbosch, over wiens geest Neercassel reeds had geklaagd. Voor het apostolisch vicariaat in de overige gewesten des lands zouden de nuntiussen van Keulen en Brussel eene keuze doen uit een door de geordenden opgegeven achttal. De propaganda besloot zulks, maar dit plan om de nederlandsche kerk onder twee van de ultramontanen afhankelijke hoofden te brengen mislukte, daar de paus verklaarde op den ledigen zetel een lid der nederlandsche geestelijkheid te willen plaatsen. De geordenden stelden nu den pastoor van het begijnhof te Amsterdam, David van der Mey voor, maar de tijd was nog niet gekomen waarin zy de pausen gereed vonden tot het verwoesten van het aartsbisschoppelijk bestuur. Dit bleek toen zy een hunner bereidvaardigste dienaren, den pastoor te Ketel, Adriaen van Wijck, aan den paus aanbevalen, met lofspraken die een Ambrosius en Augustinus deden vermoeden. Door zijne strijdschriften en door zijn wandel had hy zich als een der onwaardigste geestelijken by zijne overheid bekend gemaakt. Bevreesd dat by den paus zijne nederlandsche afkomst eene aanbeveling zou zijn,

zond het kapittel Theodorus de Cock, pastoor te Leyden, naar Rome. Opgeleid in het collegie van de voortplanting des geloofs, had deze door zijne kennis van taal en zeden en door zijne betrekkingen, daar aangeknoopt, in het oog der vaderlandsche hooge geestelijkheid boven anderen de geschiktheid om met goed gevolg voor de nederlandsche belangen werkzaam te zijn, en de pogingen der Jezuiten, die iemand als van Wijck voor de hoogste kerkelijke waardigheid begeerden, te verijdelen. Hy teekent van Wijck als een woelig, twistziek, oproerig en lichtzinnig mensch, die alle achting by zijne geloofsgenooten en by andersdenkenden miste. Hy noemt hem „het schuim der zending" die zeker den ondergang der kerk bewerken zou. Tegen de gronden door de Cock aangevoerd baatte nu zelfs niet van Wijcks bekende ijver voor de pauselijke onfeilbaarheid die hem zeggen deed, dat hy bereid was te gelooven dat zwart wit en wit zwart was, indien de apostolische stoel of kardinalen het verklaarden. Zijn strijd tegen hetgeen hy Jansenisme noemde kon niet eens te Rome de gewenschte belooning verkrijgen. Immers over zeven zijner geschriftjens van 1689 tot 1694 uitgegeven, werd door de vergadering van den Index en van het H. officie of Inquisitie een doemvonnis uitgesproken [18]).

Hy werd door de romeinsche rechtbank genoemd „een openlijk overtreder van de besluiten van den H. Stoel, die op het allersterkste zich in strijd betoonde met het algemeen gevoelen der heilige vaders en godgeleerden van de genadige verkiezing en de daadwerkende genade door zich zelf." Zijn werk werd zeer ergerlijk en de veroordeeling waardig gekeurd uit dien hoofde zoowel als uit zijne stoute en verongelijkende wijze van handelen, waarby hy de eenigheid en vrede der zendelingen verstoorde.

De reis van de Cock bleek dringend noodig te zijn. Reeds terstond bespeurde hy dat de kardinalen ten eenemale onbekend waren met de zaak die hy met hen had te behandelen. Waar waren de stukken die van beide zijden uit Holland waren gezonden? De secretaris der propaganda Cibo was door ziekte verhinderd om aan den nederlandschen afgevaardigde ze te doen zien. Toen de kardinaal Colonna bewerkte dat zy voor den dag werden gehaald, zag men dat de secretaris al de schriften en

brieven door de hoofden der bisschoppelijke geestelijkheid ingezonden, had onderdrukt en niets anders dan de aanbevelingen en de lasterlijke berichten hunner vijanden tegen het voorgedragen viertal onder het oog der kardinalen had gebracht. Dat de paus nu Petrus Codde benoemde (20 September 1688) was een krachtig bewijs dat hy de stem der kapittels die door de Jezuiten sedert lang niet erkend maar vernietigd werden genoemd, nog wel erkende en eerbiedigde boven de hunne.

Toen de Cock zijne reis had volbracht begaf hy zich tot Petrus Codde, wenschte hem geluk met de benoeming, als de vrucht van zijnen arbeid te Rome, en bracht hem de betuigingen van 's pausen achting en vertrouwen en de heilbeden der kardinalen over. Codde hoorde met een strak gelaat hem aan, nam stilzwijgend den bisschoppelijken ring dien Cock hem aanbood en bezag hem met ernst, maar de teekens van dankbaarheid die de afgevaardigde zich had voorgesteld bleven achter. Hy bepaalde zich by een kort woord, dat den reiziger niet scheen geëvenredigd aan de geschonkene eer en de daarvoor aangewende moeite.

Op den 5 February 1689 bevond zich Codde te Brussel om den volgenden dag door den aartsbisschop van Mechelen, bygestaan door de bisschoppen van Antwerpen en Namen, onder den titel van aartsbisschop van Sebaste gewijd te worden. De internuntius reikte hem een schrift toe met het verzoek het te teekenen; van den inhoud sprak hy niet. Hy begeerde slechts zijn naam. Hoe? kon de paus die Codde benoemd had, de wijding afhankelijk maken van deze onderteekening? Op beraden toon verklaart Codde: „zonder mijn geweten te kwetsen en zonder God te verzoeken kan ik met geen eed iets teekenen en verzekeren, voordat ik het heb onderzocht. Indien hier sprake is van Jansenisme, dan wil ik gaarne de verzekering geven dat ik my nooit in deze twisten heb gemengd. In Holland zijn ze slechts by naam bekend." Hierop werd het aangeboden papier, het formulier van Alexander VII, teruggenomen. De wijdingsplechtigheden volgden. Petrus Codde, de veertigjarige geestelijke die te Amsterdam geboren was, had zijne opleiding by de Oratorianen ontfangen en aan de Leuvensche hoogeschool zoowel als te Parijs en Orleans blijken van bekwaamheid en

vroomheid geschonken. Daar de Leuvensche godgeleerden Romes verlangen om de vier bekende artikelen der fransche geestelijkheid te veroordeelen, weerstand boden, werd Codde van Gallikaansche beginselen verdacht. Er werden hieromtrent geruchten verspreid en brieven naar Rome gezonden die drongen tot een naauwkeurig onderzoek, hetwelk aan de kardinalen, die met de zorg voor Holland waren belast, werd opgedragen. Vooreerst echter werd nog de begeerte der vijanden niet vervuld. Paus Alexander VIII werd reeds 1 February 1691 van den zetel geroepen waarop hy nog geen twee jaren had gezeten en Innocentius XII volgde hem op.

In den herfst dezes jaars lag de aartsbisschop te Delft gevaarlijk krank. Met het oog op den Opperherder en Rechter voor wien hy aldra dacht te verschijnen, rekende hy zich verplicht van zich en zijne geestelijkheid af te werpen de beschuldiging van dwalingen aangaande den genadigen bystand des Zaligmakers, de verkiezing tot de eeuwige zaligheid, de biecht en de heiligenvereering. Hy verwierp tevens de aanklacht dat zijne hooge geestelijken omtrent de vijf beruchte stellingen niet zuiver en gezond van leer zouden zijn. Codde zag na eenigen tijd zich de gezondheid hergeven. Gesterkt door vreemde gezanten, herhaalden de vijanden hunne aanklachten met onvermoeiden ijver. Onder hen vinden wy thands ook Theodorus de Cock, die meende dat de aartsbisschop zijne reis en moeite niet naar eisch vergolden had. Hy was toch niet benoemd in Coddes plaats te Utrecht; geen plaats onder de kapittelheeren was hem aangeboden. Op den 12 May 1694 klaagde hy als het hoofd van een achttal priesters die met hem hunne opleiding op de kweekschool te Rome hadden ontfangen, den aartsbisschop aan als een man die kweekelingen van Leuven boven hen steeds bevorderde. De paus riep den raad der kardinalen byeen waarby hy zelf als voorzitter wenschte tegenwoordig te zijn om de beschuldigingen zoowel als de verdediging van Codde in October 1694 ingezonden, ernstig te onderzoeken. Een der kardinalen droeg hiervan een uitvoerig verslag aan de vergadering voor, ten gevolge waarvan Codde in alle punten onschuldig werd verklaard. De steller van dit verslag dat dien indruk maakte was de kardinaal Johannes Franciscus Albani.

EEN OORLOGSPIJL OP EEN VREDESCONGRES.

De zomer van het jaar 1697 was gekomen en scheen de onweersvlagen die sedert eenige jaren Europa hadden verschrikt, te verdrijven. Het stille Rijswijk tusschen den Haag en Delft was by de vorsten en volken bekend geworden als een plek des vredes. Van den 2 May tot den 20 September was het huis te Nieuwburg, aan Willem III toebehoorende, dagelijks ontsloten voor de gezanten der verschillende mogendheden om over het einde van den door Lodewijk XIV ondernomen oorlog te onderhandelen. Weinig liet zich vermoeden dat het vreedzame dorp tegelijkertijd werd uitgekozen om een strijdvuur te ontsteken dat nog niet is uitgebluscht. Een der gezanten van den franschen koning had den Jezuit Louis Doucin tot zijn biechtvader en terwijl er vele deelen geschreven werden eer den volken de vrede gegeven werd, had deze man slechts weinige bladzijden noodig om de roomsche kerk van Nederland in vlammen te zetten, die vele gedenkteekenen van den oudkatholieken geest verteerden en waaruit weinige overblijfselen met moeite door een klein gedeelte werden gered en bewaard. Het klein geschrift droeg ten titel: „Kort gedenkschrift van den staat en voortgang van het Jansenisme in Holland;" verscheen zonder de namen van den schrijver, den drukker en van de plaats der uitgave en was in het fransch en een jaar later in het latijn uitgegeven. Eene nederduitsche bewerking kwam niet vóór 1705 in het licht. Gesteund door gezanten van andere vreemde mogendheden in Nederland, vond hy tot het verzamelen van gewenschte bouwstoffen in Adriaen van Wijck en anderen gedienstige handlangers. Was deze man tot dusverre teleurgesteld en had hy te Rome voor zijne geschriften slechts doemvonnissen in plaats van een myter gewonnen, hy zag by de komst der gezanten op het vredescongres van Rijswijk, in Doucin een machtigen bondgenoot, die gaarne de berichten aangaande de predikatiën en het onderwijs der bekwaamste en achtenswaardigste geestelijken, door hem en de zijnen beluisterd, wilde aannemen en straks bekend maken. Het geschrift werd ten geschenke

gezonden aan mannen van wier medewerking men zich verzekerd hield. Een tweetal exemplaren viel in handen van de hoogere Utrechtsche geestelijken, die met verbazing zoovele en valsche beschuldigingen tegen zich zagen ingebracht. Op den titel stond dat dit kort gedenkschrift een uittreksel was uit een breedvoeriger werk, alsof de steller voor zijne beschuldigingen de bewijzen bezat en later zou leveren, die in het kort geschrift werden gemist. Van dat zoogenaamde grooter werk is echter nooit een enkele bladzijde in het licht verschenen.

Met groote verbazing zagen de nederlandsche priesters hierin het Jansenisme, dat aan hun landgenoot den naam ontleende, voorstellen als een vreemd onkruid van franschen bodem overgeplant in Nederland door Antoine Arnaud, die op het begijnhof te Delft achttien maanden gewoond, (Juny 1681 tot 6 October 1682) en verscheiden boeken geschreven had.

Wie bekend was met de geschriften en geest van den beroemden Neercassel en Johannes Roos en wist dat toen juist ver van Delft, te Huisen, de priesters van Heussen en Codde werkzaam waren, ergerde zich aan 't verhaal dat deze mannen, met den Delftschen pastoor van Erkel aan Arnaulds voeten neergezeten, zijne denkbeelden hadden overgenomen?

Er wordt een verslag gegeven van preken waardoor onderscheiden geestelijken in Holland en Utrecht, aan wier hoofd Andreas van der Schuur wordt genoemd, hunne leer aan de gemeenten mededeelden.

Wy lezen dat deze en andere mannen met milde hand het kwade zaad uitstrooiden in onderscheiden leer- en gebedenboeken, waarin een leer over de genade wordt gepredikt en de plicht van alle Christenen om de Heilige Schriften te lezen met zooveel nadruk wordt aangeprezen dat het den schrijver met groote bezorgdheid vervulde. Eene vertaling van het Nieuwe Testament naar de fransche overzetting van Mons bewerkt, is hem een teeken van het diepe verderf der kerk. Dat een oude katechismus van Christiaan van den Berge door een ander leerboekjen was vervangen, werd als afdwaling van de kerk voorgesteld. Een ander teeken van kettery wijst hy aan in de gestrengheid waarmede

vele priesters in de biecht aandrongen op liefde tot God en voor het geven der vrijspraak een te hoogen trap van deugd vorderden, waardoor zy vijandig stonden tegenover anderen, die de zondelast veel lichter maken en veel minder eischen. Onder hunne zonden wordt voorts opgegeven het gebruik van de moedertaal by het bedienen der Sakramenten van den doop, het laatste oliesel en het huwelijk en de minachting waarmede zy neerzien op de sieraden van kerken en altaren. Ook ten aanzien van de aflaten en de vereering der heiligen heeten zy af te wijken van de door den schrijver aan de roomsche kerk toegekende leer. Zelfs een nietig abcboekjen, sedert meer dan dertig jaren in Nederland voor roomsche kinderen in gebruik, ontging de aandacht niet en het wordt voorgesteld als een bewijs dat de aartsbisschoppelijke geestelijkheid de onbevlekte Ontfangenis bestrijdt, wanneer daarin gelezen werd: gezegend zijt gy „onder" in plaats van „boven de vrouwen" en in de Engelengroet werden achtergelaten de woorden: „Heilige Maria, moeder Gods, bid voor ons zondaren nu en in de ure onzes doods." Onwaardig wordt de wijze genoemd waarop vele priesters over het vagevuur, de relieken en heiligenbeelden, rozenkransen, schapulieren, koordekens, godvruchtige broederschappen en bedevaarten spraken. Deze leeringen worden ten slotte geschilderd als de bronnen van oproerige bewegingen in vele gemeenten, waar de aartsbisschop priesters zond uit de Leuvensche school, terwijl hy de kweekelingen van andere hoogescholen, Rome, Keulen, Munster voorbyging.

Vol verontwaardiging moest ieder die door heiligen ernst en waarheid werd gedreven, op dit voortbrengsel neerzien. Met het oog op vele valsche voorstellingen en beuzelingen achtte menigeen het schrift de aandacht onwaardig. In de teekening van het beeld waaraan de naam Jansenisme gegeven werd, herkenden velen de trekken van de oudkatholieke leer, zoo als die door Augustinus verkondigd en door Romes kerk voor eeuwen was vastgesteld. De ongerijmdheid van 't verhaal van Arnaulds invloed op de nederlandsche geestelijkheid viel in het oog by allen die met 's mans afzondering en gants ander werk te Delft bekend waren, en den door de Jezuiten vervolgden grooten man eerden, op

grond zijner gehechtheid aan beginselen, door de nederlandsche kerk sedert lang beleden en door Vosmeer, Rovenius en de hunnen verdedigd. By een ernstig onderzoek naar den katechismus van Christiaan van den Berge, bleek dat dit leerboekjen, uit het begin der zeventiende eeuw, nooit door de kerkelijke overheid was ingevoerd. De beschuldiging alsof het niet gebruiken er van eene afwijking was van de oude zuivere leer, werd ten eenemale verijdeld toen men aanwees dat juist de Jezuiten in de thands door hen gebruikte uitgaven de belangrijkste punten van den oudsten druk hadden weggelaten en verminkt. Het kostte den aangeklaagden weinig moeite om aan te toonen dat het hunne getrouwheid aan de leer der oudkatholieke kerk was, die hen deed ijveren tegen de vele misbruiken en de vormendienst waarmede de door Christus gewilde geestelijke godsvereering door velen onkenbaar werd gemaakt. Tegen de aanklacht dat de geest der bisschoppelijke klerezie oproerige bewegingen in de gemeenten wekte, werd opgemerkt dat deze algemeen als het werk van Jezuitenzendelingen en enkele woelgeesten als Adriaen van Wijck bekend waren [19]).

Codde, die den geest zijner vijanden en hun invloed te Rome kende, zag in dit geschrift niets anders dan een nieuwe krachtige poging om zijne kerk overteleveren aan eene heerschappy, die hy voor het heil der zielen allergevaarlijkst rekende. Hy zelf zond het naar Rome, (24 January 1698) en verlangde van de propaganda gerechtvaardigd en beschermd te worden tegen dezen aanval die de omverwerping van het kerkbestuur ten doel had. Maanden lang wachtte hy op eenig andwoord. Nu schreef hy aan den paus (31 July) en aan elk der kardinalen die tot het onderzoek van het geschrift waren benoemd, maar zag zich geen andwoord gezonden. Met goedkeuring der oversten zond hy straks eene wederlegging van het gedenkschrift dat hy op de drukkery der apostolische kamer ter perse gaf. Zijne hoop dat de eenvoudige openbaring der waarheid de rechters ten zijnen gunste stemmen zou, werd niet vervuld.

Op den 25 September 1699 werd er door de vergadering van kardinalen, belast met de zorg voor de Hollandsche kerk, besloten Codde van zijne waardigheid te ontslaan en aan

het hoofd der kerk als provicaris in zijne plaats te benoemen Theodorus de Cock, daar de Utrechtsche aartsbisschop zich van het Jansenisme en de dwalingen van Michael Bajus niet vrij had gehouden. Die indruk was hun medegedeeld door den kardinaal Johannes Franciscus Albani. Het werd echter noodig geacht dit genomen besluit geheim te houden. Men wenschte Codde te Rome te zien om rekenschap te geven van zijn gedrag. De kardinalen vonden er bezwaar in een aartsbisschop met duidelijke woorden van zijnen zetel af te doen treden en voor hun rechterstoel als een schuldige te doen verschijnen. Zy schreven daarom op dienzelfden dag een allerbeleefdsten brief om hem te noodigen tot de viering van het aanstaande jubeljaar 1700. „De gelegenheid van het aanstaande heilig jaar schijnt zeer gevoegelijk u herwaarts te lokken, waarin gy de geestelijke schatten die dan voor alle Christenen openstaan, deelachtig kunt worden. Uwe uitmuntende godsvrucht zal daarenboven veel troost en voldoening genieten met de grafsteden der H. Apostelen en menige andere gewijde plaats in deze stad eerbiedig te bezoeken.” Van eene zoo vriendelijke uitnoodiging tot een feest, dat met de grootste plechtigheid te Rome pleegt gevierd te worden, stelde hy zich echter geenszins de door hem gewenschte vruchten voor. Toch besloot hy te gaan en de vergadering ter voortplanting des geloofs vleide in January hem met de hoop dat men hem na eenige maanden met eer in zijn vaderland zou terugzien, om daar zijne taak als aartsbisschop te hervatten. Johannes Baptista Bussi, internuntius te Brussel, noemde in brieven van 25 en 26 May, aan de kapittels van Utrecht en Haarlem de reis naar Rome zeer geschikt om de voortreffelijke hoedanigheden van Codde daar te doen uitblinken, en groote voordeelen aan de kerk te bezorgen. Onder deze bloemen verscholen, werd de slang door het oog van oprechte en eerlijke nederlandsche geestelijken wel gemerkt. De listige raad van Bussi aan Codde, om gedurende zijne afwezigheid Theodorus de Cock tot zijn provicaris aan te stellen, werd echter niet gevolgd. Catz, van Heussen, van Groenhout en de Swaan riep hy tot zijnen arbeid toen hy vertrok.

CODDE TE ROME.

In een prachtige koets van den kardinaal Barbarini werd 11 December 1700 te Rome de aartsbisschop van Utrecht afgehaald. De vleiende toon waarmede hy tot jubelen en feestvieren uit de verte was genoodigd, werd niet weersproken door de houding die de voornaamste geestelijken jegens hem aannamen. De paus, die sedert een maand den zetel had beklommen, zag hem tot zich komen en ontfing hem met de betuigingen van de hartelijkste genegenheid als een ouden vriend, als een geliefden broeder. Een zijner rijtuigen werd terstond tot zijne beschikking gesteld. By de plechtige optochten zag hy zich de eervolle plaats aanwijzen, die hem als het hoofd der Utrechtsche kerk toekwam. Was misschien paus Clemens XI nog onbekend gebleven met de zaak van den nederlandschen prelaat? Had de korte tijd van zijn bestuur over de geheele kerk hem nog niet toegelaten eenig oordeel over Codde te vellen? Integendeel. Deze paus was niemand anders dan Albani, die als kardinaal in het vorige jaar zijn invloed had aangewend om Codde voor te stellen als een schuldige, wiens vervanging noodzakelijk was, en wien men daartoe op een listige wijze naar Rome diende te lokken. Reeds by zijne eerste opwachting gaf Codde hem zijn verlangen te kennen om zijne zaak door de strengste rechtbank, die der inquisitie, te doen onderzoeken. Maar neen, met de meest beleefde woorden werd dit voorstel afgewezen. Hy scheen zich verzekerd te moeten houden, dat hem eene eervolle en waardige behandeling zou verwachten. Een drietal kardinalen werd belast met het onderzoek der klachten, tegen hem ingediend. Hiermede ging een vrij treurig half jaar voorby sedert Coddes aankomst. By herhaling ondervond hy dat de ernst en de waarheid by de beleefdheidsbetuigingen ontbraken. De secretaris der vergadering, Fabroni nam zulk een toon aan, dat Codde zich verplicht gevoelde zich hierover by den paus te beklagen, die nu met een enkel woord van afkeuring al te weinig het belang en de waardigheid des aartsbisschops voorstond.

Codde ontfing straks een lijst met bezwaren tegen hem en verandwoordde zich in een geschrift, dat hy aan de drie kardinalen aanbood (12 Juny). Hy verlangde zijne beschuldigers te kennen. Aan zijne tegenwoordige en vroegere ophelderingen zag hy het minste gewicht niet gehecht daar het oor alleen geopend was voor de aanklachten, in het gedenkschrift neergelegd. Op nieuw werden tegen hem beschuldigingen opgezonden door ruim twintig geestelijken uit Nederland, onder wie Theodorus de Cock en Adriaen van Wijk niet vergeefs worden gezocht. Op Coddes vraag om dit stuk te lezen, beloofde de paus hieraan te voldoen maar de vervulling bleef achter. Eene „Verklaring" door hem onderteekend (2 Juny 1701), benevens „Andwoorden" op het jezuitische geschrift (15 October) werden op de drukkery van de apostolische kamer gedrukt.

Terwijl de aartsbisschop de last en de hitte des daags onder den italiaanschen hemel droeg, waren in zijn vaderland een driehonderdtal geestelijken bezig met het opzenden van een brief aan de kardinalen, waarin zy de zaak van den aartsbisschop tegen zijne vijanden verdedigen.

Zy verklaren dat zy hem om zijne zedigheid, vroomheid, onvermoeiden arbeid, ijver, kennis en zorg zeer hoog schatten en zijne ondervicarissen lofwaardig achten. „Wy weten niet" schrijven zy „dat hier eenige nieuwigheden gezaaid of gedoogd worden. Het oud geloof van den H. Petrus, door de heilige bisschoppen Willebrord en Bonifacius geleerd en ontfangen, prediken wy en verdedigen en beschermen wy met mond en pen tegen hen die van het geloof afgeweken zijn, tenzij het misschien voor eene nieuwigheid by eenige onzer tegenstanders geacht wordt, de heilige en onwrikbare leer van den H. Augustinus en Thomas, niet door twistzucht maar tot stichting der godvruchtigheid, voor te dragen." Onder de driehonderd onderteekenaars bevonden zich veertien geordenden, één franciskaan, maar niet een enkele jezuit. Wie zou niet denken dat de woorden van zoovele priesters der kerk een diepen indruk moesten maken op de Roomsche rechtbank? Fabroni gordde zich aan tegen zulk een machtig heir. De voltooiing van het werk der ongerechtigheid

scheen hem niet te moeielijk. Eene vergadering van tien kardinalen werd belast met het beoordeelen van de Verklaring en de Andwoorden. Fabroni dacht door het stellen van het verslag dat hem was toevertrouwd, gemakkelijk zijn doel te bereiken. Hem was het opgedragen de kardinalen te kiezen en hy wist dat een tiental hunner in een jezuitischen geest, te Rome groot en sterk genoeg is om drie honderd nederlandsche geestelijken te overwinnen en de sterkten van de waarheid en het recht omver te werpen. Toch scheen een vijftal van deze rechters zelfs door de voorstellen van Fabroni niet te winnen en de paus gaf blijken van gunstiger stemming omtrent den aartsbisschop. Een heldere winterzon wierp op zijne zaak een verblijdend licht, toen op den 18 December 1701 in de vergadering de paus met de helft der leden, oordeelde dat der nederlandsche kerk haar hoofd met eere zou worden hergeven. Een nevel bedekte echter die glans, toen op verzoek van de helft, die haar doel niet bereikt had, de geheimhouding van dit besluit werd gelast. Hy verdonkerde den luister van lente en zomer in de schoonste oorden en verhinderde den prelaat het heilige licht der groote Christenfeesten met blijdschap op te vangen.

Met geestdrift en nieuwsgierigheid volgden duizenden de plechtige processie die op den Sakramentsdag (15 Juny) de straten van Rome doortrok. Wie zag aan den blaauwen hemel een enkele wolk op den zomerdag, die alles wat de kerk luisterrijks had, voor het oog der menigte openbaarde? De oogen waren in de eerste plaats gevestigd op den paus en de kardinalen. Niet verre van hen verwijderd, trok in dien stoet op de Utrechtsche aartsbisschop. Uit de plaats, hem hier aangewezen en uit de eer hem betoond, moest hy in het oog der schare een der hoogstvereerde uitverkorene kerkvoogden schijnen. Die teekenen van hulde en hoogachting onderdrukten geenszins zijn verlangen naar het vaderland en den arbeid, waarvan hy te lang was beroofd. Hy hoopte spoedig zijne geliefde vrienden na den geëindigden strijd, weder te zien en dacht aan de bekende nederige heiligdommen op zijn geboortegrond, waar vele stille beden om zijn spoedigen terugkeer oprezen. Hy vermoedde niet welke ge-

voelens daar waren opgewekt. De sluier die te Rome de beraadslagingen zijner rechters voor zijn oog bedekte, was daar reeds opgeheven door een pauselijke breve, den 13 May uit Rome gezonden.

Sedert een week verspreidde zich er het gerucht door steden en dorpen dat het bestuur aan Codde ontnomen en aan Theodorus de Cock als provicaris was opgedragen. Op Pinkstermaandag (5 Juny) was aan dezen Leydschen pastoor het stuk ter hand gesteld uit Rome, dat hem en de zijnen met blijdschap maar een grooter deel der kerk met smart vervulde. Drie dagen later schreef de internuntius Bussi aan de kapittels eenige letteren met de kennisgeving dat de paus de zorg voor de Hollandsche zending aan de Cock had opgedragen. Hy beval hun eene dadelijke gehoorzaamheid en onderwerping aan, in het belang dier zendingen waarvan hy het Utrechtsche en Haarlemsche „eerwaardige kapittel een groot en roemrijk gedeelte" noemt. Op den 16 Juny meldden beide kapittels hem hunne diepe smart over deze aanschrijving en weigerden de gewenschte gehoorzaamheid aan de Cock, voordat zy hunne bezwaren te Rome zouden hebben ingebracht, te meer omdat zy in een brief van Codde, veertien dagen na de dagteekening van het schrijven aan de Cock, geen enkel woord over deze zaak hadden gelezen. Hierop andwoordde hen na vijf dagen de internuntius, dat hun verzet zeker den door hen beminden prelaat, wiens vroomheid en eerbied voor den heiligen zetel bekend was, bedroeven zou en een onuitwischbaar brandmerk op de „zoo beroemde kapittels" drukken. De kapittels verklaarden zich hierop door Gods wet en de geboden van Christus gebonden en verplicht om door alle eerlijke en geoorloofde middelen de onschuld van den aartsbisschop te verdedigen. In eenige letteren aan Catz (24 Juny) en later aan al de vier door den aartsbisschop benoemde provicarissen, eischt de Cock gehoorzaamheid en verklaart op meesterachtigen toon dat hun alle vroegere macht is ontnomen. Die toon verhinderde de aldus begroete provicarissen niet op den ingeslagen weg voort te gaan. Om den schijn te mijden van het gezag van de Cock in eenig opzicht te erkennen, weigerden zy de bul by gelegenheid van het jubilé van Clemens XI, op 's mans bevel, bekend te maken. Nu benoemde hy zeven nieuwe

aartspriesters voor Utrecht en Haarlem, door hem geroemd als „mannen die door hun deugdzamen wandel en apostolische werkzaamheden” zich onderscheidden, onder wie wy ook den vroeger te Rome door hem met de zwartste kleuren geschilderden Adriaen van Wijck vinden, dien hy tot aartspriester over Delfland had aangesteld. Tot inlichting der gemeenten gaven de vier provicarissen in een herderlijken brief rekenschap van hun tegenstand. Om echter te voldoen aan den drang van den internuntius en om de booze geruchten door de vijanden uitgestrooid, tegen te gaan, verleenden zy hunne toestemming tot de bekendmaking van het jubilé.

Was het wonder dat de roomsche bevolking met schrik deze verschijnselen in die dagen opmerkte en dat de vroegere eensgezindheid en het vertrouwen der leeken werd verstoord?

Sedert de uitgave van het gedenkschrift dat ten doel had te Rome den Jezuiten den steun der roomsche mogendheden te verzekeren, hadden de mannen van beide partyen de gemeenten op verschillende wijzen zoeken te winnen. Niet alleen by het godsdienstig onderwijs maar ook van den kansel en den biechtstoel werd het volk geroepen om deel te nemen aan den strijd. In steden en dorpen verschenen er kleine geschriften, bladen en brieven, waarin de geordenden met de Jezuiten aan het hoofd, met of zonder naam, nu eens dezen, dan een anderen wareldgeestelijke aanklaagden van kettersche meeningen over de pauselijke onfeilbaarheid, de genade, het Bijbellezen, het gebruik der moedertaal, de heiligenvereering, de Mariadienst, aflaten en schapulieren. Deze losse bladen met veelal vreemde titels, geschikt om de aandacht des volks te trekken, lokten van de andere zijde bladen in soortgelijken vorm maar ook uitvoeriger geschriften uit, wier inhoud niet zelden den degelijken godgeleerde verried. Uit het hoogst gebrekkige plat Brabantsche dialect zoowel als uit den geest der Jezuitenblaadtjens waarop Coddes vrienden opmerkzaam maakten, werd bewezen dat het vreemdelingen waren, die ten eenemale onbekend met den sedert eeuwen in Nederland gehuldigden geest, het vuur hadden ontstoken. Wat nu Jansenisme werd genoemd, werd met merkwaardige be-

wijzen uit de geschriften van kerkvaders en conciliën en uit oude nederlandsche katechismussen voorgesteld als de door de kerk aangenomene en hier lang vóór Jansenius geboorte gehuldigde leer.

De leeringen die de Jezuiten als die der ware kerk verkondigden, werden bestreden als nieuwroomsche dwalingen die de oude beroemde katholieke, altijd, overal en door allen aangenomene kerkleer weerspraken. De vraag was of de door Jezuiten uit Brabant verkondigde nieuwroomsche dan of de oudkatholieke, door den aartsbisschop en de zijnen gepredikte beginselen den vereischten steun zouden vinden en zegepralen in de hevig geschokte kerk van Nederland.

De verdeeldheden die onder de roomsche bevolking waren opgewekt, konden de aandacht van 's lands regering niet ontgaan. Zy had met diepe verontwaardiging opgemerkt, dat een buitenlandsch bewind, zonder kennisgeving en verzoek om hare toestemming, bevelen uitvaardigde voor een gedeelte van het nederlandsche volk. In strijd met de in vroeger eeuwen altijd erkende bepalingen, had Rome het in Nederland tot dusver geëerbiedigde kerkbestuur omvergeworpen en eene geheel nieuwe regeling eigenmachtig ingevoerd waarby de rust en eenheid der roomschen in de hoogste mate werd verstoord. Van Erkel werd met eenigen van de hoogstgeplaatste geestelijken door de Staten van Holland en Westfriesland ontboden tot het geven van inlichtingen. Op den 17 Augustus verscheen een plakkaat, hetwelk verbood de Cock te erkennen als niet naar de orde in deze landen gebruikelijk, op behoorlijke wijze verkozen en door de regering toegelaten. Aan de Cock wordt de uitoefening van het ampt van pauselijk provicaris ontzegd. Alles wat hy als zoodanig verricht had, zoo als het ontslaan van priesters, wordt voor ijdel en van geen waarde verklaard. De grootpensionaris Heinsius liet hem by zich verschijnen en stelde hem, 11 September, het gedrukte bevelschrift ter hand met den nadrukkelijken eisch om te gehoorzamen. Hem werd tegelijk gelast alles in het werk te stellen om den te Rome nog steeds vertoevenden aartsbisschop Codde te doen terugkeeren in zijn vaderland.

Drie dagen later werden in alle steden en dorpen de klokken

geluid waarby aan de gemeenten het besluit der regering werd afgekondigd. De opgewondenheid werd algemeen. De Cock gaf een brief uit „aan de vredelievende ingezetenen der Vereenigde Nederlanden” waardoor hy den dreigenden storm poogt te bezweeren en verklaart dat hy met geheel zijn hart en vermogen de bevelen van zijne hooge en wettige overheid zal gehoorzamen totdat het hun goedertierenlijk behagen mag ter zake van het plakkaat eenige verandering te maken.

De internuntius en Paulucci drongen de vier provicarissen tot het erkennen van Cock en het neerleggen hunner waardigheid. Dat pogen en den laster, als hadden zy met geld het plakkaat van de Staten verkregen, bestreden dezen tegen Rome en Brussel en voor hunne gemeenten. Minder dan ooit verklaren zy afstand te kunnen doen van hunne waardigheid, nu 's lands regering hen verboden had de Cock te erkennen.

In plaats van hunne gronden vooreerst althands te eerbiedigen, waagden eensklaps Coddes vijanden de vreemde leer te verkondigen dat er geen kapittels van Haarlem en Utrecht bestonden. De internuntius die in den vorigen zomer (8 en 21 Juny), zich tot de kapittels wendde, en ze „eerwaardig en beroemd” noemde, die ze voor een onuitwischbaar brandmerk wenschte te beveiligen, verklaart aan de Swaen in den daarop volgenden winter (25 January), dat dezelfde kapittels niet eens bestaan. Ja, hy noemt het een groote en opzettelijke onkunde, wanneer iemand van een kapittel van Haarlem nog kon gewagen. Zonder een rechterlijk vonnis te melden, gelastte hy hun hetgeen zy gedaan hadden in te trekken en verbood voor het vervolg hun dergelijken arbeid. Hy vergde echter te veel als hy meende dat zy even spoedig als hy konden vergeten hun roem en voortreffelijkheid die hy nog voor zes maanden eerde. Zy toonden hem dat hun leven niet als de voortreffelijke bloem die hy in dezen zomer had geprezen, in den winter was verdwenen, maar al te krachtig was om met een punt zijner pen te worden vernietigd.

Nog altijd bleef Codde te Rome. Zijne vijanden schilderden hem als overgeleverd aan de inquisitie en de schrikbeelden der afgrijselijkste folteringen hem aangedaan, ontroerden menig bevriend hart. Geruchten van kerker en brandstapel werden verspreid en vonden

hier en daar geloof. Zijne bestrijders vreesden zijn terugkeer. De regering des lands kon het niet langer aanzien dat een harer onderdanen, die groote achting by haar genoot, gedwongen werd om buiten zijn vaderland tegen zijn wil zich op te houden. Codde was door banden van bloedverwantschap met invloedrijke mannen en zelfs met drie van de Amsterdamsche burgemeesters verbonden. Op den 24 February 1703 werd er door de Staten van Holland en Westfriesland een besluit genomen waarin ten krachtigste op de wederkomst van den aartsbisschop werd aangedrongen. Zijn schoonbroeder Frederick Bloemert, de man zijner zuster, Maria Codde, werd gelast hem in naam der Staten aan te schrijven dat hy binnen drie maanden in zijn vaderland terug moest zijn. Indien zulks niet geschiedde, zouden de Jezuiten uit Nederland worden verdreven en de Cock in zijne woning worden opgesloten en bewaakt. De Cock voelde zich in het belang van zijn zaak en persoon gedwongen om op de vervulling van het bevel der Staten te Rome aan te dringen. Ten gevolge van deze bemoeiingen zag de aartsbisschop zich eindelijk de vrijheid gegeven om de stad, na een verblijf van twee jaren en vier maanden te verlaten. De lijdensweken waren geëindigd en de plechtigheden van de stille week en van het Paaschfeest waren juist door hem en zijne reisgenooten bygewoond. Door den minzamen toon waarop de paus hem zijne byzondere welwillendheid verzekerde en met zijn geestelijken zegen in het afscheidsgehoor hem begiftigde, gevoelde hy zich met moed vervuld. Op den laatsten dag der lijdensweken, 17 April 1703, zes dagen vóór zijn vertrek, had de paus een bericht aan de katholieken van Nederland geteekend, dat Codde om wettige en gewichtige redenen in zijne bediening was geschorst. Van dezen maatregel werd echter door hem met geen enkel woord by het vaarwel gesproken. Eerst toen Codde het vaderland naderde en in het begin van Juny te Leipzig was aangekomen, ontfing hy brieven uit Nederland, die hem bekend maakten met dat pauselijk schrijven en den indruk dien het op geestelijken en leeken gemaakt had. Dit besluit dat eenige dagen hem was voorgegaan, zou hem den weg niet effen maken. Toen hy op het punt

was Woerden te bereiken, ontfing zijn rijtuig een vrij sterken schok door een reiskoets die op den weg hem ontmoette. De man die zich daarin bevond was niemand anders dan Theodorus de Cock, die met grooten haast zijn vaderland verliet. Een belooning van drieduizend gulden werd aldra uitgeloofd aan ieder die hem in de handen van het gerecht leverde. (8 Aug. 1703) De Staten van Holland en Westfriesland toch waren in het bezit geraakt van een brief aan de kardinalen (10 November 1702) waarin hy de edelmogenden schetst als mannen die zich geheel lieten leiden door hun voorzitter Wassenaer van Duivenvoorde, wien hy van geldzucht beschuldigt en door aanzienlijke geschenken omgekocht noemt. [20]) Deze beschuldiging tegen 's lands hooge regering en den met eer en gezag bekleeden edelman eischte een naauwkeurig onderzoek, waardoor de rechtbank van de Cocks laster volkomen overtuigd werd. Als een overtreder der plakkaten en eerroover die de rust en orde had verstoord, zijn land ontvluchtende, zou hy na eenige maanden toevens te Emmerik, te Rome vergoeding vinden voor de teleurstellingen die hy in zijn vaderland op zijn woelen had ondervonden. Paus Clemens XI benoemde hem tot zijn kamerheer en moedigde hem aan om het werk voort te zetten, door hem aangevangen. Hier bleef hy tot zijn dood, (January 1720,) het bisschoppelijk bestuur en den oudkatholieken geest in Nederland bestrijden, ook door de uitgave van een levensbeschrijving van Codde, waartegen J. C. van Erkel (1717 schreef „een Verdediging van den aartsbisschop van Sebaste en van de nederlandsche katholieke kerk.” [21])

CODDE IN NEDERLAND.

Groot was de spanning, waarin geestelijken en leeken, vrienden en vijanden verkeerden by Coddes terugkomst. (27 Juny) Allen vroegen welk een houding de aartsbisschop moest aannemen. Talloze kleinere en grootere geschriften overstroomden het land, waarin nederlandsche geestelijken, met of zonder hunne namen, het gedrag van Rome afkeurden. Codde zweeg en onthield zich

van alle amptsbedieningen, maar zijn zwijgen werd een middel waarvan zijne vijanden zich zochten te bedienen tot hun voordeel. Hunne voorstelling, alsof een groote misdaad, het geloof, de zeden of het bestuur betreffende, de grond was van de ontzetting van den prelaat, kon alzoo te gemakkelijker ingang vinden. In het voorjaar van 1704 gaf Codde, overtuigd van de noodzakelijkheid om zelf inlichtingen te geven, een brief in druk aan de katholieke ingezetenen van het Vereenigde Nederland. Hy verklaart zijn zwijgen als een poging om het kwade door het goede te overwinnen, maar noemt nu het spreken plicht. Na een kort verslag van zijn wedervaren verdedigt hy zijn geloof en wandel en wekt hy op tot waakzaamheid, standvastigheid in het geloof, tot een mannelijk en kloekmoedig gedrag in de sterkte des Heeren. Alles wil hy gedaan hebben met liefde, zonder welke hy geen onderneming of betrachting Gode behagelijk en heilzaam acht. „Met die liefde tot God en den evenmensch" zegt hy, „zullen golven en baren, storm en onweer ons dienen en helpen om midden door een verbolgen en woedende zee, voorspoedig te geraken in de haven waar Christus ons verwacht en met uitgestrekte armen te gemoet ziet."

De indruk dien deze brief van den 19 Maart maakte, gaf menig vijand stof tot bezorgdheid. Op den 7 May 1704 verscheen te Rome een raadsbesluit, dat de dagteekening van 3 April droeg, waarin de schriften van Codde, in 1701 in de drukkery der apostolische kamer gedrukt, zijne „Verklaring en Andwoorden" door paus Clemens XI veroordeeld worden genoemd, als behelzende leerstukken en beweeringen, die op zijn minst verdacht, willekeurig en met de kerkelijke wetten in strijd zijn, waardoor de geloovigen in reeds veroordeelde dwalingen gebracht en met kwade gevoelens besmet kunnen worden. De aartsbisschop wordt gezegd geen voldoening te hebben gegeven aan den apostolischen stoel, en daarom geheel ontslagen van alle bestuur over de hollandsche zendingen, hetwelk hem voor geruimen tijd, zoolang als gemelden Stoel zou believen, was aanbevolen en waarvan hy onlangs was geschorst, terwijl de paus gebood

vrijelijk voort te gaan tot de aanstelling van een anderen apostolischen vicaris.

Codde, die in May 1702 voorloopig van de bediening van zijn vicarisampt was beroofd en zijne geschriften, die hy te Rome had kunnen laten drukken by de apostolische kamer, thands veroordeeld zag, was dan nu afgezet op grond van dwalingen waarvan hy, 18 Dec. 1701 was vrijgesproken, en achtte een nader schrijven aan de gemeente noodig. Een tweede brief verscheen den 20 Augustus. Hier toonde hy zich ongezind om zich den regel en het richtsnoer des geloofs door onbevoegde dwaalleeraren te laten voorschrijven maar wil ten aanzien van de klachte dat hy Jansenistische dwalingen huldigen zou, herinneren hoe hy reeds op de hoogeschool de vijf stellingen die door de uitspraken van Innocentius X en Alexander VII gedoemd en veroordeeld zijn, gedoemd heeft en verworpen en den eed daarop gezworen, zorgvuldig heeft gehouden. Met geheel zijne geestelijkheid noemt hy zich bereid deze vijf stellingen te verwerpen in alle boeken waar ze te vinden zijn en in elken zin, begrip en uitlegging waarin Romes kerk ze heeft verworpen. In overeenstemming met de taal, den 29 April 1702 door hem tot den paus gericht, beloofde hy, zoo hy zijn zin en meening rakende eenige leerstukken niet duidelijk, uitvoerig of naauwkeurig genoeg uitgedrukt en tot het vermoeden van dwaling aanleiding gegeven heeft, de pauselijke bevelen op de eerste aanmaning eerbiedig te zullen achtervolgen. Het katholiek geloof, door hem altijd in 't hart gedragen, wil hy ontvouwen met zoodanige woorden en spreekwijzen als de H. Stoel zelf zal willen gebruiken. Mag iemand die zoo spreekt, een Jansenist heeten?

Wie ziet echter niet dat het ontzag voor Romes uitspraken by de groote menigte niet verminderde door dergelijke verklaringen? De ultramontanen maakten er gebruik van by hunne beweeringen dat de pauselijke vonnissen, boven de meeningen van een bisschop, die zelf zijne minderheid zoo luid uitspreekt, moesten worden geëerbiedigd. Hoe beleefd de aartsbisschop van den paus eene wijziging in de genomene besluiten verzocht, hem werd niet eens een letter geandwoord.

De internuntius bezocht in Juny 1705 's Gravenhage. Om den aartsbisschop in verdenking te brengen en van invloed te berooven, verspreidde hy brieven waarin de kardinaal Paulucci berichtte dat behalve om de algemeen bekende redenen, Codde was afgezet ook om eenige byzondere die men, om 's mans goeden naam te sparen, liefst verborgen hield. Tegen deze voorstelling verhieven zich de stemmen van allen die Codde kenden. Hy zelf begaf zich naar Bussi en eischte met krachtige taal en straks ook in brieven van hem, van Paulucci en van den paus de openbaarmaking van alles wat men onder die geheimzinnige, de ergste vermoedens wekkende woorden verstond. Dat geen der drie eenig andwoord gaf op dezen eisch, strekte om weldenkenden van Coddes onschuld te meer te overtuigen. [22])

Sommige zijner vrienden hadden van hem een krachtiger houding gewenscht. Zy hadden van hem op het laatste besluit uit Rome tot andwoord verlangd een ernstig protest en een onbekommerd voortgaan in het vervullen van al de deelen van zijn ampt.

Zwijgen, schuilen, lijden en bidden beschouwde de aartsbisschop als zijne roeping. Hy sloeg het oog op Mozes die liever uit het boek des levens verkoos gewischt te worden dan zijn volk door God verstooten te zien. Hy dacht aan Paulus die zich bereid verklaarde van Christus verworpen te worden, indien het ter behoudenis van zijne broederen noodig was geweest. Voor zijn geest verschenen de beelden der vervolgde bisschoppen uit de eerste eeuwen die voor den vrede der kerk hun eigen belang ten offer hadden gebracht. In 1706 gaf hy nog een „Openbaar verweerschrift" uit, waarin hy zijne vroeger uitgegeven brieven aan de Katholieken, zoowel als zijne brieven aan den paus, aan Bussi en aan Paulucci, onder de oogen des volks bracht en zijne vroegere getuigenissen herhaalt en toelicht.

HET KAPITTEL.

Terwijl de aartsbisschop, schoon altijd Romes recht om hem te vonnissen, ontkennende, zijn amptswerk niet hervatte, stonden de leden van de beide kapittels met opgeheven hoofde op hunne posten. De vier provicarissen, door hem by zijn vertrek aangesteld, Catz, deken en van Heussen, lid van 't Utrechtsche kapittel, Van Groenhout, lid en Martinus de Swaan, deken van 't Haarlemsche kapittel, hadden trouw de hun opgelegde taak vervuld. Hunne hoop om aldra de macht weer in de handen van den hooggeschatten aartsbisschop te leggen, werd verijdeld door de berichten uit Rome. Evenwel bezweek hun moed niet toen Bussi en straks de Cock hen drongen de opgedragen taak neer te leggen. Met eene vaste overtuiging die door den hoogen toon van Romes uitverkorenen niet aan het wankelen werd gebracht, gingen zy voort in hun arbeid. De Swaen verklaart duidelijk, op een schrijven van den kardinaal Paulucci, die 25 January 1703 het bestaan van 't Haarlemsche kapittel ontkende, dat hy de gevraagde onderwerping niet mag toonen. Door het plakkaat der Staten (17 Augustus 1702,) dat de Cock het uitoefenen van het door Rome hem opgedragen ampt verbood, zag het oude erkende bestuur zich verplicht om in de behoeften der gemeenten te voorzien. Zoo stelde Jacob Catz als aartspriester van Utrecht, in de plaats van gestorvene geestelijken in zijn gebied, priesters aan, die hy met de herderlijke werkzaamheden tijdelijk belastte. Toen Codde hem uit Rome schreef dat Bussi over deze handelingen hem by den paus had aangeklaagd, verandwoordde zich Catz. In plaats van de krachtige gronden door hem aangevoerd te vernietigen, zond Bussi diens brief naar Rome als een bewijs van de vermetelheid van den aartspriester en kort daarop had hy het genoegen Catz te schrijven (18 Maart 1703) dat de paus hem schorste in zijne bedieningen. Het gerucht van dit banvonnis dat de internuntius beloofde vooreerst geheim te houden, verspreidde zich al spoedig door het land. Een der Jezuiten te Utrecht gaf er (24 Maart) openlijk kennis van. Terstond hierop verscheen eene verklaring van Catz, waarin hy den apostolischen

Stoel alle gehoorzaamheid beloofde, die met het H. Euangelie, de kerkwetten en het geloof van alle godgeleerden en geloovigen, volgens de overlevering overeenkwam. Op grond van besluiten als van paus Leo X, (7 July 1515) verzette hy zich echter tegen [23]) het vonnis, dat hy voor ijdel, nietig en van geen waarde en gants krachteloos verklaart, terwijl hy het beteugelen van zulk eene schadelijke vermetelheid aan de bevoegde geestelijkheid opdraagt. Hoezeer zijn geest algemeen was bleek uit eene Verklaring van byna honderdvijftig geestelijken die in 't begin van April verscheen.

De kapittelen hadden intusschen reeds 6 Maart 1703 een schrijven aan Clemens XI gezonden waarin zy van den verkeerd onderrichten paus zich beriepen op hem totdat hy beter onderricht zou zijn. Het nietig verklaren van 't geen zy gedaan hadden en het berooven der kapittels van hunne rechten, zonder deze eens gehoord te hebben, noemden zy onrechtvaardig, onteerend voor de gantsche geestelijkheid en schadelijk voor vele zielen. Dit schrijven werd niet beandwoord, evenmin als een brief aan den paus (7 May) waarin zy 't herstel van Codde in zijn ampt eerbiedig vragen. Op deze verzoeken die meermalen herhaald en nog eens in September 1704 gepaard werden met het voorstel om uit een aangeboden drietal een plaatsvervanger te kiezen, schreef de kardinaal Paulucci (22 November) dat de paus geen andwoord noodig keurde, daar hy alles wijs, rechtvaardig en goed behandeld en enkel het heil der priesters had behartigd, hetwelk niet anders dan door een gezonde leer en een zedetucht die van 't gebruik der geheele katholieke kerk niet afwijkt, te bekomen was. In een krachtig andwoord wierpen zy zijne beschuldigingen als laster af en drongen op eene wettige behandeling hunner zaak aan maar zonder de vervulling hunner billijke begeerte te erlangen. Intusschen gaven velen zich aan Rome geheel over en zelfs het Haarlemsche kapittel besloot wel zijn bestaan en rechten te zullen verdedigen, maar er geen gebruik van te maken. (29 Jan. 1705) [24])

Van een krachtigen geest gaf de nederlandsche regering getuigenis. Op 10 May 1704 werd het plakkaat van 17 Augustus 1702 vernieuwd en Adriaen van Wijck en de Voorburgsche

pastoor van Beest verbannen. De Staten dreigden (27 Maart 1705) alle Jezuiten met een dergelijk lot indien vóór 15 Juny Codde niet door Rome werd hersteld. Om het gevaar af te wenden begaf zich Bussi naar den Haag in Juny maar bereikte zijn oogmerk niet by de regering, die standvastig Codde en zijne geestelijken bleef beschermen. Ook by deze gelegenheid betoonden de Utrechtsche kanoniken zich ijverig in het handelen en strijden. Van Heussen, van Erkel, Stakenburg en Dalenoort bezochten hem en vroegen hem om eene opgave van de dwalingen hun te laste gelegd. Zy verklaarden zich omtrent het formulier van Alexander VII en beklaagden zich over de miskenning van den aartsbisschop en de rechten van het kapittel. Noch dit gesprek noch een brief waarin zy begeerden hunne zaak in zijne tegenwoordigheid tegen hunne vijanden, wie ook, te mogen verdedigen, droeg eenige vrucht. Hunne teleurstelling was groot, maar hun klacht daarover by Paulucci was de bron van nieuwe moeite. Bussi had in de regeringsleden en geestelijken eene standvastigheid opgemerkt die hem te machtig was.

GERARDUS POTKAMP.

In de nabyheid van Lingen, zat op een der latere dagen van het jaar 1705 een priesterlijk gezin neder, dat met smart was vervuld over den toestand der nederlandsche kerk. De drieenzestigjarige pastoor en aartspriester van Lingen had met een broeder, een vriend, met zijne hoogstbejaarde moeder, eene zuster en eene dienstmaagd het leven gewijd aan het geestelijke welzijn der gemeente, die binnen de stad hare godsdienstoefeningen niet houden mocht. Eensklaps werd de kring van gedachten en werkzaamheden waarin dit zestal zich dagelijks bewoog, verstoord door een tweetal brieven die aan het hoofd van dezen kring, den herder der kudde, Gerard Potkamp werden overgereikt. De brieven kwamen van twee partyen die in den laatsten tijd elkander heftig bestreden hadden. In den inhoud was eene groote

overeenstemming op te merken. De eene was door den internuntius Bussi geschreven en bevatte het bericht dat de paus Potkamp tot zijnen vicaris in Nederland begeerde. De drangredenen, om den zachtmoedigen en vredelievenden man te bewegen de last op zich te nemen, waren zoo krachtig dat hy het gewicht er van niet gemakkelijk kon ontkennen. Dit gelukte hem te minder toen hy den tweeden brief las, waarin de vier provicarissen van het Utrechtsche kapittel hem drongen de benoeming aan te nemen. Een tweetal afgevaardigden was gekomen om het schrijven der nederlandsche hooge geestelijken over te brengen en by de onderhandeling te ondersteunen. Tot het brengen van een offer dat hem zeer zwaar viel, toonde hy na veel tegenstand zich eindelijk bereid. Hy begaf zich naar Brussel om den 14 November 1705 met zijne waardigheid bekleed te worden. De beden der welgezinden om den vrede der kerk, schenen vervuld te zijn toen de vertegenwoordigers van de elkander vijandige partyen gelijkelijk hunne ingenomenheid met de gedane keuze openbaarden. Toen Bussi den benoemden priester als den door den paus gewenschten vicaris aanbeval, mocht de Cock hem zijn hulde niet onthouden op de plaats die hy zich zelven toegedacht en door den paus had geschonken gezien. Codde zag in Potkamp een van de driehonderd priesters die openlijk met eene getuigenis voor hem waren opgekomen en betoonde zich tevreden. Hy drukte in een schrijven aan den paus zijn verlangen uit dat deze benoeming dienen mocht tot herstel des vredes in de kerk. Toch zag hy zich gedrongen om verkeerde gevolgtrekkingen hieruit afgeleid, te weerspreken en zijne ontzetting als onwettig te blijven verklaren. Zijne vrienden hadden alle redenen om zich van het bestuur van Potkamp veel goeds voor te stellen, daar deze openlijk de rechten van Utrechts kapittel erkende en bevestigde en voor de vervulling van de behoeften der gemeenten in een geest van gematigdheid zorg droeg. Ook de regering des lands schonk hem gaarne de ondersteuning die zy aan Codde verleend en aan de Cock geweigerd had. Een maand arbeidens toonde dat de vrede der kerk hem boven alles ter harte ging maar de krachten des lichaams waren niet bestand tegen

den strijd en de vermoeienissen van het opgedragen ampt. Hy schreef te Leyden den 14 December een herderlijken brief aan alle geestelijken, waarin hy met het oog op het aanstaande kersfeest, als een feest van vrede en verzoening, hen dringt als dienaren van den vorst des vredes, met vereenigde werkzaamheden en gebeden het herstel der eenheid en der liefde te bevorderen. Den volgenden dag zette hy met bevende hand zijn naam onder den brief, dien hij op den eerstkomenden zon- of feestdag na de ontfangst in de kerken verlangde te doen voorlezen. Weinige uren later ontsliep hy. De lijkdienst werd gedaan door van Heussen. Zijn grafstede heeft hy te Warmond gevonden.

ADAM DAMEN, TOT VICARIS VAN DEN PAUS BENOEMD.

De vredewensch waarmede de waardige herder insliep, werd niet vervuld. De Utrechtsche kanoniken wendden zich tot den internuntius, om de zoo spoedig ledig geworden plaats bezet te zien. Hunne voorstellen werden evenwel verijdeld. Piazza, nuntius te Keulen, werd door den paus voorloopig met het bestuur der kerk hier belast, maar op zijn bericht hiervan (23 Febr. 1706) aan Catz en de Swaen, weigerden deze, op grond der oude kapittelrechten en der plakkaten, hem de geëischte onderwerping. Toen hy aldra kardinaal werd, meende de tot zijn opvolger benoemde Bussi aan een vriend van de Cock (8 January 1707) het ampt van pauselijk vicaris te mogen opdragen. Adam Damen, geboren te Amsterdam, maar sedert dertig jaren te Keulen woonachtig, werd door hem tot aartsbisschop van Adrianopel gewijd, om onder dien titel het bestuur over de nederlandsche kerk te aanvaarden. Op den eersten Kersdag 1707 werd te Keulen de gedachtenis aan de nederige geboorte van den Zaligmaker op den achtergrond gedreven door de vreugdekreten, de feestelijkheden, het lossen van het geschut, waarmede de met tijdelijk goed rijk bedeelde Damen werd welkom geheeten. Van de liederen tot zijn eer bedwelmd,

maakte hy zijn tocht naar Nederland tot een zegetocht. Op den 21 January werd hy te Emmerik door de priesters en het volk met gejuich ingehaald. De klokken werden geluid, het Te Deum werd aangeheven. De Jezuiten brachten in een tooneelspel hem hulde en eere. Toen hy echter in het vaderland gekomen, zijne bediening begon te verrichten, zonder de vereischte toestemming van de Staten te hebben ontfangen, klonken hem andere toonen in de ooren. Utrechts hooge geestelijkheid weigerde gehoorzaam te zijn aan eenen man, die door 's lands regering niet erkend en evenmin op de wettige wijze naar de oude kerkelijke regelen door het kapittel benoemd was. Van andere zijde zag hy zich met blijdschap begroet. Zelfs vijf leden van het Haarlemsche kapittel hebben (17 May 1707) de Staten ernstig verzocht deze benoeming te erkennen. Het waren de Jezuiten die alle krachten inspanden om het begonnen werk te voltooien. De sterkste lofspraken waarmede zy Damen verhieven, als door de hoogste alleen bevoegde macht tot het bewind over de nederlandsche kerk geroepen, gingen gepaard met de diepste verguizing van het door velen nog geëerbiedigde oude bisschoppelijk kerkbestuur. Zy herhaalden overal de vervloekingen waarmede de roomsche inquisitie (4 October van dat jaar) een en dertig schriften voor Codde en zijne geestelijkheid had veroordeeld.[25]) De nuntius van Keulen zond een aflaatsbul by het jubeljaar aan de priesters die Damen aanhingen en onthield haar aan hen die de oude bisschoppelijke geestelijkheid bleven volgen. Hy stelde deze priesters als niet rechtzinnig genoeg voor en riep de geloovigen op om zich van hen af te scheiden. Deze en meer dergelijke handelingen van Bussi deden het twistvuur al meer in de gemeenten ontvlammen. Om het te helpen smooren, hadden de gecommitteerden (18 February) de voornaamste Jezuiten tot zich geroepen en gelast om binnen den tijd van drie maanden de vrede te stichten. Als bewerkers der verdeeldheid zouden zy anders uit het land worden gebannen. Op het schrijven der Jezuiten naar Rome, werden zy van daar krachtig aangespoord om, in weerwil van de besluiten van 's lands regering, op den ingeslagen weg voort te gaan. De Staten van Holland en West-Friesland,

aldus tegengewerkt in hunne oogmerken ter bevordering van de eendracht en vrede onder hunne onderdanen, zagen zich gedrongen om de Jezuiten te verbannen, (19 July) die uit gehoorzaamheid aan Rome tot ongehoorzaamheid aan de Staten, als door een heilig bevel zich gedrongen achtten. Noch door dezen maatregel, noch door de voorstellen der geestelijkheid werd de nuntius Bussi afgeschrikt van het voortzetten van den strijd. Hy eischte niets anders van de kapittels dan dat de nederlandsche geestelijken Damen zouden erkennen als apostolisch vicaris en gaf zelfs geen acht op hunne bezwaren, ontleend aan den wil der regering die het hen verbood. Uit Keulen gingen er dagelijks vonnissen uit tegen de priesters die het oude gezag bleven gehoorzamen. Voor de rechtbank van den nuntius aldaar werden gedurig de geestelijken gedaagd die van het kapittel hunne aanstellingen hadden ontfangen. Een plakkaat der Staten van Holland en Westfriesland (14 December 1708) verbood dientengevolge het bekendmaken en uitvoeren van elke bul of besluit van Rome buiten hun verlof, en het roepen en verschijnen van hunne onderdanen voor eenige buitenlandsche rechtbank. In een geheel anderen geest dan die voor drie jaren Potkamp bezielde, schreef Bussi in de dagen vóór het Kersfeest, brieven die de geloovigen tot een geheel verbreken van alle kerkgemeenschap in leven en sterven met de priesters die hem niet gehoorzaamden, opriepen. De stilte der begijnhoven werd er door verstoord. Tal van priesters werd nu door hem gezonden om de ledige plaatsen in het geheim te vervullen. Er kwamen verschillende protesten tegen hem uit door de bisschoppelijke geestelijkheid.[26]) De Staten verboden Damen, als niet gekozen volgens de gewone orde, de uitoefening van het vicarisschap. (21 Dec.) Damen onderwierp zich en legde zijn ampt neder. Toen de paus het hem (11 Augustus 1710) aangeboden bewijs van afstand niet aannam, diende hy 10 Maart 1711 eene verklaring in dat hy zijn ontslag had genomen.

Op zijn stil verblijf te 's Graveland zag Codde met weemoed den strijd aan. Den raad van sommige bekwame vrienden volgende en toegevende aan de neiging van zijn vreedzaam gemoed, had hy zich van al de werkzaamheden van zijn geestelijk ampt

onthouden. By de betuigingen en blijken van zijn liefde en eerbied voor den paus, had hy evenwel met groote standvastigheid geweigerd zijne overtuiging ten offer te brengen. Zijne laatste levensdagen leverden hiervan een duidelijk bewijs. In het einde van 1710 bevond hy zich in het midden zijner vrienden te Utrecht. De getrouwe Catz had hem zijne woning ontsloten en ernstig waren de gesprekken die beiden met elkander voerden, toen eene toenemende verzwakking den zwaar beproefden prelaat het naderen zijner laatste ure aankondigde. Het gerucht daarvan verspreidde zich by vriend en vijand en drong aldra tot Keulen door. De hoop van 's mans laatste dagen dienstbaar te maken aan het ultramontaansch belang, bewoog den nuntius om zijnen eerste beampte, den auditeur, den abt Borgia tot hem te zenden. By het bezoek door hem afgelegd, stelde deze den aartsbisschop voor het formulier van Alexander VII te onderteekenen en met een eed te bevestigen. Vervolgens wenschte hy door hem het vonnis dat tegen hem en zijne schriften te Rome gevolgd was, te doen goedkeuren en onderteekenen. Eindelijk eischte hy dat de kranke prelaat het huis van Catz, als van iemand op wien de kerkelijke veroordeeling rustte, zou verlaten. Op waardigen, liefdevollen maar vasten toon gaf de aartsbisschop ten andwoord dat hy geen het minste bezwaar maakte in het onderteekenen van al hetgeen het geloof betreft en in het verwerpen van alle dwalingen die door dit formulier veroordeeld werden; dat hy de vijf stellingen altijd gedoemd had in elken zin, waarin de kerk en pausen die verworpen hebben en dat hy ze altijd gedoemd heeft in alle boeken waarin zy te vinden zijn, ook in het boek van Jansenius, indien ze daarin staan. By hem stond echter volstrekt niet vast het feit, dat de stellingen die hy met reden veroordeeld acht, waarlijk in het boek van Jansenius te vinden zijn en in dien zin moeten veroordeeld worden, dien Jansenius heeft bedoeld als hy dat boek heeft geschreven. Wanneer hy dus het feit, hetwelk duister, verward en twijfelachtig scheen, beëedigde, zou hy zich aan meineed schuldig maken. Wat de tweede vraag betrof, hy verklaarde dat zijn geweten en eer hem verboden, het vonnis te onderschrijven, dat zonder alle ver-

eischte vormen van rechten, over hem en zijne schriften was uitgesproken. Hy wijst op het offer dat hy door het staken van zijn amptsbediening aan den vrede en aan het pauselijk bevel had gebracht. De aartsbisschop werd door de vermoeienis die hem dit bezoek veroorzaakte, niet verhinderd ten laatste plechtig te betuigen dat hy Catz hield voor een geleerden, godvruchtigen, voorzichtigen herder die geen kerkelijke straffen verdiend had. Daar alles, wat tegen hem was ondernomen, krachteloos en onwettig was, kon Catz de aanbieding van den abt Borgia om hem op de vraag om vergiffenis, te ontslaan, dus niet aannemen. By een tweede bezoek, den volgenden dag, werden dezelfde punten op gelijke wijze besproken. Alleen werd nu aan Codde gezegd dat de nuntius bereid was, by het onderteekenen van het formulier, hem rijke inkomsten te bezorgen, om in Nederland of in een katholiek land, altijd zijn bisschoppelijken staat en waardigheid deftig te kunnen onderhouden. Op dat voorstel andwoordde Codde dat hy van eigen middelen genoeg voorzien was en te zeer van de gunstige genegenheid zijner vrienden verzekerd was dan dat hy tijdelijken onderstand zou behoeven. Op zijne groote en vermakelijke hofstede een groot deel des jaars wonende, gevoelde hy dat de godzaligheid een groot gewin was. In afwachting van een derde bezoek dat beloofd maar niet gevolgd is, schreef Codde den korten inhoud van de gehouden gesprekken op en bekrachtigde dit met zijn naam en zegel. Veertien dagen na dit onderhoud ontsliep hy (18 December) nadat hy zijn vijanden alles vergeven en voor hen gebeden had. Eene veroordeeling van Codde werd er ten gevolge van het onderhoud door de Inquisitie te Rome uitgesproken. (30 December.)

Toen het bericht te Rome kwam dat de aartsbisschop niet meer het vonnis had kunnen vernemen maar reeds ontslapen was, andwoordde dezelfde vierschaar met een besluit dat Codde de gebeden der geloovigen en de kerkelijke begrafenis onwaardig noemde. Toch gingen er vele gebeden op boven het graf in de kerk te Warmond, waar zijn stof met alle plechtigheden ter rust was gelegd naast dat van den minzamen Potkamp, die drie jaren vroeger, tegen het Kersfeest den vrede was ingegaan.

AANTEEKENINGEN.

1) Het denkbeeld om, in de plaats van de eeuwenoude, door wettige machten vastgestelde leer, in de r. k. een nieuwe leer in te voeren die meer voor den lateren tijd geschikt zou zijn, werd uitgesproken in de 1558 gehouden algemeene vergadering der Jezuitenorde, toen de hier tot generaal gekozen Lainez het besluit deed nemen: dat men zich vooreerst aan de leer van den H. Thomas zou houden, totdat in den loop des tijds een andere schrijver nuttiger mocht worden geoordeeld en een godgeleerdheid het licht zag die voor hun tijd geschikter scheen: „In Theologia legetur V. et N. Testamentum et doctrina scholastica D. Thomae. Praelegetur etiam Magister sententiarum. Sed si videretur temporis decursu alius Autor studentibus utilior futurus, ut si aliqua Summa vel liber Theologiae scholasticae conficeretur, qui his nostris temporibus accomodatior videretur; gravi cum consilio et rebus diligenter expensis, per viros qui in universa societate aptissimi existimentur, cumque Praepositi Generalis approbatione praelegi poterit. *Historia congregationum de auxiliis divinae gratiae.* Antv. 1709 p. 4. Toen nu al spoedig eenige Jezuiten nieuwe leeringen aanprezen, trad Michaël Bajus op met de uiteenzetting en handhaving van Augustinus leer. Reeds nu was hun invloed zoo groot dat Pius V 79 stellingen, die men uit Bajus zeide geput te hebben, veroordeelde in een bul, die door hem teruggehouden, maar door Gregorius XIII in het licht gegeven, door de Jezuïten gretig werd aangegrepen om hunne, van de oude katholieke leer afwijkende begrippen te verbreiden. De kroon werd op hun streven gezet toen de Jezuït Ludovicus Molina zijn werk in 1588 te Lissabon uitgaf: *Liberi arbitrii concordia cum gratiae donis etc.* waarin hy verklaart het juiste andwoord op het tot heden toe onopgeloste vraagstuk: hoe de vrije wil met de genade Gods in overeenstemming moest worden gebracht, te hebben ontdekt. Hy verzekert dat, indien de kerk bekend was geweest met zijne verklaring, zy voor vele ketterijen ook in den lateren tijd zou gespaard zijn. Om den hevigen strijd dien dit werk in het leven riep te beslechten, belegde paus Clemens VIII de vergaderingen *de auxiliis.* De veroordeeling van Molina hier werd verhinderd door het onverwachte sterven van Clemens VIII (5 Maart 1605) en door de uitspraak van Paulus V, waarby hy, in plaats van het vonnis dat geveld was, bekend te maken, het gebod gaf om niet langer de betwiste punten in schrift of woord te behandelen en een diep stilzwijgen in acht te nemen, totdat hy zich verklaard zou hebben. (31 Aug. 1607) Dat deed hy echter nimmer. De Dominikanen of Thomisten zagen zoo hun strijd voor de oude kerkleer ijdel gemaakt door het pauselijk bevel om te zwijgen, terwijl de Jezuïten, nu aan geen tegenspraak meer blootgesteld, al stouter voortgingen in het verbreiden der nieuwe leeringen. Zelfs de uitgave van de werken van Bajus: Mich. Baii *Opera.* Coloniae 1696, te Amsterdam gedrukt, werd aan den Amsterdamschen pastoor Gabriël Prauwels toegegeschreven en moest als een wapen worden gebruikt tegen Codde, als had deze die uitgave kunnen en moeten verhinderen. Prauwels gaf de bewijzen in 't licht dat hy hieraan geheel geen deel had, en ofschoon het

later bleek dat Gabriël Gerberon de uitgave had bezorgd, werd de beschuldiging nog steeds herhaald.

F. X. Linsenmann *Michael Baius und die Grundlegung des Jansenismus. Eine dogmengeschichtliche Monographie* Tübingen 1867.

2) *Eerste eeuw der societeit Jesu.* Antw. 1640 bl. 547. *Verhaal van de verrigtingen der Jezuiten in Friesland door P. Willebr. v. d. Heijden, uit het Latijn vertaald en met aanteekeningen voorzien door* Dr. H. Amersfoordt en Mr. U. A. Evertsz, Leeuw. 1842. Over geest en werk van Arboreus klaagt gedurig Vosmeer in zijne brieven. N. Broedersen. *Tractatus historicus* V. 114 vv.

In tal van geschriften wijst de bisschoppelijke geestelijkheid op de list en het gêweld, waarmede de Jezuiten hunne, met de geloofs- en zedeleer der oud-katholieke kerk strijdende denkbeelden, als de echte leer der R. kerk, met hulp van grooten en van pausen die zy vleien, verkondigden, terwijl zy de trouwste aanhangers der oude kerk met een ketternaam brandmerkten, om de onkundige menigte van hen af te schrikken, — groote sommen opzamelden en buiten 't land verzonden, — den armen en 's lands geestelijkheid en het geestelijk leven der gemeente, verlichting en heiliging tegenwerkten. Als mannen, die door hun geboorte en althands door hun opleiding in een vreemd land, andere belangen dan die van Neerlands staat, regering en volk behartigden, en zich met vreemden, dikwijls vijanden, verbonden, konden zy het vertrouwen van 's lands bestuur nooit winnen.

3) Met de woorden: „faciunt religionem politicam, reddent nobis ecclesiam magis politicam quam piam„ (Broedersen *Tract.* V 229 — 231) heeft Vosmeer den eigenlijken grond duidelijk gekenschetst van de geschillen tusschen de bisschoppelijke geestelijkheid en de Jezuiten. De beroemde Nic. Broedersen geeft in zijn *Tractatus historicus V de rebus Ecclesiae Ultraj.* 1763. in tijdsorde op wat de Jezuiten en eenige andere geordenden en dienaars van het Roomsche hof van 1580 tot 1761 hebben gedaan ter bestrijding van het oude bestuur en den geest der ned. kerk. Daar het gedeelten uit de eigenhandige brieven der aartsbisschoppen zijn, die de schrijver openbaar maakt uit de archieven, die hem als deken van 't Utrechtsche kapittel ten dienste stonden, is het voor allen die de geschiedenis der roomsche kerk in ons vaderland recht willen kennen, volstrekt noodig dezen arbeid te bestuderen. Even onmisbaar zijn 's mans vier vroegere historische traktaten, waarvan het eerste te Delft in 1729 uitgegeven, uit de officieele stukken aantoont dat het Utrechtsch kapittel tot op dien tijd onafgebroken voortduurt, — het tweede bewijst dat dit kapittel het recht bezit om zijne bisschoppen te verkiezen; — het derde doet zien dat de kerk door hare eigen aartsbisschoppen is bestuurd; — het vierde het voortdurende bestaan van de Utr. Kerk en haar bisschoppelijk bestuur voor oogen stelt. (II—V. Utr. 1763.)

Dat de ultramontaansche party liefst geen kennis neemt van dezen uitstekenden arbeid, blijkt uit hare gewoonte om nog steeds dezelfde voorstellingen te geven van hare oudere schrijvers, schoon deze onbekend waren met den grooten rijkdom van getuigenissen, later door Broedersen openbaar gemaakt om de onwaarheid er van te toonen.

4) Dr. J. F. Martinet deelt in zijne vertaling van A. Bower *Historie der Pausen* Amst. 1768. VII. 667 mede dat hy dit exemplaar, (de bekende vertaling van de Vulgaat, in 1553 te Leuven uitgegeven,) van de toen nog te Ackoy wonende verwanten van Jansenius ter leen heeft gehad.

5) S. Blaupot ten Cate *Geschied. d. Doopsgezinden in Groningen, Overijssel en Oostfriesland.* Leeuw. en Gron. 1842 I. 109 II. 56 vv. 187.

6) Zie de getuigenissen van E. Kenniphoven, past. te 's Hage, Suitbert en Petrus Purmerent te Delft en Gouda, J. Been, vroeger en Baldw. Catz, toen te Haarlem, Jac. en Theod. Schendel te Utrecht en Leyden, Ant. van der Plaat te Aäde, en Leonardus Marius, nevens vele andere in 't werk van Aegidius de Witte: *Panegyris Janseniana per Paulum Aurelium*, Gratianopoli 1698. Marius, door Vondel hoog geprezen, ziet zijn roem als ware hy de voorname bewerker van diens overgang tot de roomsche kerk, betwist in deze dagen door ultramontaansche schrijvers, die te recht op de vele blijken van 's dichters ingenomenheid met de orde van Loyola-wijzen.

Dat Marius, als vicaris, de rechten van 't Haarlemsch kapittel verdedigde tegen de Jezuiten, gaf dezen aanleiding tot scherpe klachten, waarby 's mans wandel en leer niet werden ontzien.

7) *Reipublicae Christianae libri duo tractantes de variis hominum statibus, gradibus, officiis et functionibus in Ecclesia Christi et quae in singulis amplectenda, quae fugienda sint, auctore* Phil. Rovenio Antv. 1648. p. 102 sqq.

Hier was achtergevoegd de derde druk van zijn *Tractatus de missionibus ad propagandam fidem et conversionem Infidelium et Haereticorum instituendis* waarin een ongunstig oordeel over den zendingsarbeid der geordenden uit den eersten druk (1624) p. 35, 54 is weggelaten.

Dat de volmaaktheid van den Christen die hy aanprijst, niet in uitwendige vormen bestaat maar op den door Gods genade in Christus gebaanden weg met zelfverloochening, strijd en gebed gevonden wordt, leert hy in zijn werk van 1140 bladz.: *Institutionum Christianae pietatis libri quatuor, continentes methodum Deo recte serviendi in quocunque statu, praesertim Ecclesiastico, in gratiam eorum, quibus cordi est salutem suam, et aliorum, per solidae devotionis exercitia procurare, conscriptam.* Antw. 1635.

8) Niet in 1647, zooals een drukfout in de *Bat. Sacra* telkens wordt nageschreven, maar in 1649 heeft de hoogst oproerige beweging der Roomschen in Noordholland plaats gehad. Dit blijkt uit de Resolutien van de HH. Staten van Holland en West-Vriesland 1649, 22 Sept. en vv. bl. 271.

Dat de wijding van de la Torre en het doel er van bekend is geworden aan onze te Munster vertoevende gezanten, is niet waarschijnlijk. Aitzema in zijn *Verhaal van de Ned. Vreedehandeling,* 's Gravenh. 1650. II. 3. bericht, dat zy van den nuntius, by hunne aankomst, de blijken van groote onbeleefdheid ondervonden en straks gelast werden hem niet te bezoeken of te ontfangen. Daar het by de tegenwoordigheid der vreemde gezanten, onder wie er zich ook bisschoppen bevonden, niet zoo moeilijk was, tot de wijding het vereischte getal van drie bisschoppen te verkrijgen, schijnt het dat de paus, uit vrees voor te groote openbaarheid, vergunning gaf om de plechtigheid door twee bisschoppen te laten verrichten en den deken

van Haarlem de plaats van den derden te laten vervullen. By Broedersen. III. 81 wordt Rovenius, by Ant. Sander, *Flandria illustrata* 1735. II. p. 314. wordt Joa. Nic. Claessens, de wijbisschop van Munster, als de tweede bisschop opgegeven. Sander III. 154. deelt eenige byzonderheden aangaande het geslacht de la Torre mede, waarby wy de namen van lang gestorvenen als levenden (in 1735) vinden vermeld en die dus toonen dat hy, zonder het te melden, een oude lijst heeft nageschreven. De opleiding by de Oratorianen (1627) (*Chronicon congreg. Oratorii* D. J. *per provinciam Archiep. Mechlin. diffusae*. Ins. Flandr. 1740. p. 34) heeft op den eerst in de rechtsgeleerdheid onderwezen zoon van den heer van Valkenisse, Filips de la Torre en Helena van Culenborg, niet zoo goed gewerkt als men hier wenschte, zoo als blijkt uit de gunsten die hy genoot van paus Alexander VII en den aartshertog over wien men zie: *Le prince devôt et guerrier ou les vertus heroiques de Leopold Guillaume, archiduc d'Autriche, traduit du Latin du R. P.* Nicolas Avancin *et augmenté de quelques memoires en François: par le Pere* Henry Bex, *tous deux de la compagnie de Jesus*, Lille 1667, p. 318 sqq.

9) Gedurende Neercassels verblijf te Rome (12 Nov. 1670 tot 21 Maart 1671) heerschte de vrede, vóór twee jaren door Clemens IX († 1669) geschonken, nog in de kerk. Van hem kon dus nooit geëischt zijn de onderteekening van het formulier van Alexander VII: „Ik onderwerp my aan de constitutie van Innocentius X van 16 May 1653 en aan die van Alexander VII van 16 October 1656 en verdoem opzettelijk de vijf stellingen, getrokken uit het boek van Jansenius, getiteld: Augustinus, en in den zin van den schrijver, zooals de H. Stoel ze gedoemd heeft. Dit zweer ik. Zoo helpe my God en zijne heilige Euangeliën.” De vijf stellingen zijn:

1. Eenige geboden Gods zijn onmogelijk voor rechtvaardige menschen die willen en trachten volgens de tegenwoordige krachten die zy bezitten; hun ontbreekt ook de genade waardoor zy hun mogelijk zouden worden.

2. Aan de inwendige genade wordt in den staat der gevallen natuur nooit weerstaan.

3. Om in den staat der gevallene natuur loon of straf te verdienen wordt niet vereischt vrijheid van noodzakelijkheid maar is vrijheid van dwang genoeg.

4. De half-Pelagianen stonden toe dat een voorkomende inwendige genade tot ieder werk, ook tot het begin des geloofs noodig was, maar hierin waren zy ketters dat zy staande hielden dat die genade zoodanig was dat de menschelijke wil haar zou kunnen tegenstaan of gehoorzamen.

5. Het is half Pelagiaansch te zeggen dat Christus volstrekt voor alle menschen gestorven is of zijn bloed heeft vergoten.

Heeft Jansenius deze stellingen geschreven en verdedigd en zijn deze met de kerkleer in strijd, dan mogen de aanhangers er van terecht Jansenisten worden genoemd. Maar zy die dien naam dragen en daarop als vijanden der kerk hevig veroordeeld zijn, zijn er zóóver van verwijderd deze vijf stellingen te verdedigen, dat zy ze . . . verdoemen. Indien het waar is dat Jansenius ze geleerd heeft, dan zijn zy dus zijne bestrijders en hoe kunnen zy zijne volgers? Jansenisten heeten? Zy zeggen alleen dat deze nergens in 's mans werk gelezen worden en verklaren zich bereid ze, als die van Jansenius, te

veroordeelen, zoodra ze hun daarin worden getoond. Het staat by hen vast dat alleen de eerste van de vijf stellingen in 't boek voorkomt maar niet als een waarheid die er verdedigd, maar als een dwaling die, blijkens het verband, ernstig bestreden wordt. Dat de vier overige stellingen in 't boek te lezen zijn, ontkenden zy en daar niemand ze hun daarin aanwijst, noemden zy het een verschrikkelijke zonde, met een eed te bezweeren dat zy door Jansenius geleerd zijn. De Jezuïten eischen dat de paus geloofd en gehoorzaamd moet worden en achten het de allergrootste zonde te verklaren dat deze zou hebben gefeild. De onderscheiding tusschen *recht* en *feit* verwerpen zy. Het is hun er om te doen, dat de stellingen niet slechts gedoemd, maar als stellingen van Jansenius, als door hem, in een met de leer der kerk strijdigen zin, worden gedoemd. Met het formulier van Alexander VII gewapend, konden de leeraars der pauselijke onfeilbaarheid allen die ontkenden dat Jansenius deze stellingen geleerd had, op de verschrikkelijkste wijze vervolgen.

De naam Jansenist was nu eenmaal gevonden ten verderve van hen, die niet blindeling zich aan de Jezuïten en de door hen beheerschte pausen onderwierpen, al blijkt het ook dat zy denkbeelden hadden, die door Jansenius nooit geleerd, ja, die door hem bestreden zijn. Had Jansenius voorts nog stervende verklaard, dat hy als de gehoorzame zoon der kerk, zich aan de uitspraak van den h. stoel onderwierp (bl. 103), hoe kunnen dan zy, die in de r. kerk zulks weigeren, Jansenisten genoemd worden? De Jezuïten konden licht, op grond van den vijandigen toon in de *Mars Gallicus* tegen hem, den franschen koning tot de heftigste vervolgingen tegen 's mans *Augustinus* bereid vinden. Leydecker *Hist. Jansen.* p. 76 sqq., Sainte Beuve *Port Royal* Par. 1860. 5 tom. Dr. H. Reuchlin *Geschichte* von *Port Royal* Hamb. u Gotha. 1839. 2 Th.

10) Verkeerd schrijft M. G. Dupac de Bellegarde: „April” *Histoire abrégée de l'Eglise metropolitaine d'Utrecht*, 3*me ed.* Utr. 1852, p. 174: in navolging van een drukfout by Broedersen *Tract. hist.* V. p. 281. (31 in plaats van 21). In 1671 viel 't Paaschfeest op 29 en 30 Maart. Een brief van de propaganda, (zie bl. 127) na zijn vertrek uit Rome hem nagezonden, is gedagteekend 28 Maart 1671. V. Heussen *Batavia Sacra.* II. 483. Dat de bul *in Coena Domini* by de nederlandsche Roomschen steeds algemeen gehaat en hier nooit ingevoerd is, wordt in den strijd met Codde in menig geschrift herinnerd.

11) *Bevestigingh in 't geloof en Troost in Vervolgingh* door Joan Baptist *Priester van 't Oratorie* Bruss. bl. 420, 376.

12) J. C. Erkelii *Defensio Ecclesiae Ultraj.* Amst. 1728. p. 129. *Relatio* 1671, p. 25. Brieven aan en van Neercassel Febr. 1667 M.S.

13) *Verhandeling van de Eere en Dienst der Heiligen en aldermeest van de Allerheil. Maget Maria.* Uit het Latijn vertaald door F. v. Hoogstraten, Bruss. 1670. p. 94, 207, 475 vv. Voorr. Dat J. C. v. Erkel, onder den naam Joan Hendrikse in 1689 in denzelfden geest, boven de Brabantsche pracht van kerksieraden en altaren, de zorg voor armen en weezen stelde, die hy door de Jezuiten te Delft te weinig geacht zag, is hem als een groote zonde toegerekend.

Onze dichter J. B. Wellekens in zijn *Zedel. en ernst. gedichten*, Utr. 1737, bl. 44 verdedigt de Marialeer der kerk waartoe hy behoorde tegen de beschuldiging der protestanten en met name tegen W. Sluyter op scherperen toon dan de kerkvoogd, wiens geest, blijkens verschillende lofdichten op Codde en diens vrienden, ook de zijne was.

14) *Tractatus de Lectione Scripturarum* 1677. De fransche vertaling (door le Roi) verscheen te Keulen in 1680; de hollandsche in 1685. Zie over Suivius geschrift den brief van 27 July 1685 in de *Lettres de M. Ant. Arnauld.* Paris 1765. II. 538, vv. 549. Het tegenschrift heet: *Gods woord verdedigd ofte Bemerkingen over zeeker Boexken uytgegaen op de naem van Antonius Suivius onder dezen tytel. Het schaedig lezen der H. Schrifture* etc. Antw. 1685.

15) Dat Theodorus de Cock het werkjen tegen Suivius over het Bijbellezen aanbeval, gaf aan Adriaen van Wijck grond om in 1699 's mans bevordering tot vicaris van het Haarlemsche bisdom, waarvan toen sprake was, heftig te bestrijden.

16) *Amor poenitens sive de divini amoris ad poenitentiam necessitate et recto clavium usu libri duo cum appendice. In qua circa quorundam Theologorum Doctrinam de Remissione peccatorum nonnullae difficultates proponuntur et demonstratur vera sententia S Thomae Aquinatis de Sacram. Poenitentiae auctore* Joanne *Episc. Cast.* Embricae 1683. De tweede, herziene en vermeerderde uitgave wordt met een groot aantal lofspraken door de beroemdste fransche, belgische en ned. godgeleerden aanbevolen. Arnauld *Lettres*, II. Bossuet. *Oeuvres* IX.

17) Bl. 143. Dit gebedenboek is later aangeklaagd om de hierin voorkomende, van Bonifacius, Zerbolt enz. geleerde aanprijzing van het Bijbellezen aan allen — en om de by de kerkvaders gedurig voorkomende leer dat God de Vader niet is van de Heidenen, Joden en booze Christenen, maar de Vader van hen die door den geest van aanneming zijne kinderen zijn geworden. Dit heetten bewijzen van Codde's kettery, even als de vertaling van gedeelten van het misboek als een nieuwe heiligschennis werd voorgesteld, ofschoon sedert een halve eeuw hier de vertaling van Andreas van der Cruycen (zie bl. 106) by herhaling was gedrukt en veel gebruikt.

17) Bl. 145. De *brevis ac compendiosa relatio seu potius annotatio visitationis per Daventriensem potissimum dioecesim instituta A°.Dom.* 1686 *ab ill. ac rev.* Jo. Neercasselio, *Ep. Cast.* werd door den kerkvoogd aangevangen en door zijn secretaris, Barth. Pesser voortgezet en uitgegeven.

Hy zelf legde de pen neer 18 May in de pastorie te Darmen, een dorp in Westfalen, waar de aartspriester van Lingen, Gerhard Potkamp, onder de bescherming van een Roomsche overheid, zijne gemeente stichtte, die in 't naby gelegen Lingen door de Protestantsche regering hare godsdienstoefeningen zag verboden. Hier en elders werden duizenden van landgenooten door den kerkvoogd tot trouw aan de kerk en tot gehoorzaamheid aan 's lands bestuur, ook onder beproeving, opgewekt. Sedert het begin dezer eeuw wordt de kapel met het door van Heussen medegedeelde grafschrift niet meer gevonden.

18) Veroordeeld van 1690 tot 1694 zijn door de vergadering van den Index: *Den catholijken theologant ofte theol. verhand. aengaande de godd. gratie* en *bijvoegsel* 1689.

Den toetssteen van het boekje, genaemt Regtmaetig onderscheid enz. ofte korte bemerkingen aangaende de praedestinazy, de dood van Christus ende sijne gratie, wordende daerbij aengewezen de overeenkoming der geref. met de zoogen. Jansenisten 1690. *Vriendelijcke zendbrief aen alle de zoogen. Jansenisten* 1692. De Inquisitie verdoemde *Den oprechten Catholijk, thonende dat Godt aen alle menschen, niemand uytgenomen, een genoeghsame genade geeft om te kunnen saligh werden* 1686.

Kort en getrouw verhael van hetgeen onlangs voorgevallen is tusschen den Ew. L. van Rhijn, past. te Pijnacker en ons 1692. — *Ad eminent. ac rever. S. R. E. Cardinales et inquisitores supremos supplicatio.* 1694, waarin de woorden staan: „Si sedes apostolica aut Eminentiae vestrae aliquid circa has quaestiones, aut alias quascunque definierint, intellectum promptus subjiciam etiam ut credam album esse nigrum et nigrum album."

Al deze geschriften, zoowel als nog eenige latere van hem tegen het Bijbellezen, het Jansenisme en Codde, toonen dat Th.de Cock recht had te schrijven van van Wijcks twistzucht en onkunde: „turbulentus, discolus et levis est: Semper rixas habet cum vicinis cooperariis... forum Roterodamense ae Delphense non secus ac rusticus quispiam per singulas hebdomadas frequentat... monstravit indicium exiguae, ne dicam, nullius doctrinae." Broedersen. *Tract. Hist.* I, 355. Waar er van roomsche zijde zulke getuigenissen gegeven worden, is zeker het bevel dat hy 't land moest verlaten op poene dat hy anders (bl. 169) als perturbateur der gemeene rust zou worden gestraft, gerechtvaardigd. In weerwil hiervan bediende hy nog eens de mis, werd veroordeeld, maar spoedig vrijgelaten en is rector van 't nonnenklooster te Kalker geworden.

19) Ten onrechte meent Dupac. p. 218, op grond van de getuigenis van den onderkapellaan by de kon. kapel van Spanje, C. Blees, voor de latijnsche vertaling: „attestor quod ea quae in hoc brevi Memoriali ex flandrico idiomate translata sunt in latinum, fideliter translata sunt" hetwelk doelt op de woorden uit preeken en katechismussen, uit het hollandsch in het latijn overgebracht. In het rijk en beknopt geschrift in 4 dl. *Heylsame Waerschouwing voor de .... quaetsprekers tegen de clerezie,* 1705 zegt de Amsterd. pastoor J. C(omes, de Graaf), dat men den moed niet had in 't hollandsch het schrift uit te geven, hetgeen kort daarop (1705) plaats had. De beschuldigingen in het boekjen werden bestreden in Coddes *Responsio ad scriptum* c. t. *Breve Mem.* gedr. te Rome op de drukkery der Apost. Kamer 1699. Vincentius Palaeophilus (Aegidius de Witte) gaf in 't vorig jaar een *Refutatio prodroma libelli* en Christianus Philirenus (A. v. d. Schuer): *Cleri Cath. per foed., Belg. et Archiep. Seb. religio vindicata* Traj. a. R. 1703 in 't licht. Op de *Declaratio* et *Responsiones* van Codde, in 't latijn en in 't hollandsch verschenen 1704, gaf hy een 'Επεξήγησις (1705) uit, waarin hy uitvoerig uiteenzet wat op hem en zijne zaak betrekking heeft.

De bestreden bijbelvertaling was van Aegidius de Witte, die zijne betrekking als pastoor te Mechelen had neergelegd, omdat hy de door zijn

nieuwen aartsbisschop bevolen regelen tegen het Bijbellezen niet wilde afkondigen. Het bevreemdt ons niet als wy onder anderen in kleine volksschriften het Bijbellezen door A. van der Schuer aanbevolen en door A. van Wijck bestreden zien. De zware aanval tegen 't abcboekjen, die een herhaling bleek te zijn van een door de Jezuiten in 1688 beproefden en mislukten strijd te Mechelen, lokte een *Zendbrief aan een priester van de Cleregie tot Amsterdam* en een *Hoognoodige onderrigting voor P. Thomas Debbout, Augustijner, door de priesters der Cleregie binnen Amsterdam* uit, waarin, uit oude getijde- en gebedenboeken, katechismussen en godgeleerde werken uit verschillende landen wordt aangetoond, dat, de byvoeging: „Heilige moeder Gods, bid voor ons nu en in de ure des doods", vóór 1572 onbekend en na dien tijd nog ver van algemeen was. Van der Schuur kon hier wijzen op zijn vroegere verdediging van zijne vertaling der Mariaansche hymnen, die als ontrouw en de H. Maagd niet genoeg eerende, was aangeklaagd, en stelde zijne denkbeelden over de ware Mariavereering in 't licht, gelijk J. Tibbel, past. te Schiedam, dit deed in eene *Verklaring*, — en anderen mededeelingen leverden ter bestrijding van de verregaande Mariavergoding, door de Jezuiten uit Brabant hier gebracht.

De Jezuiten vergaven het Codde niet dat hy aan de propaganda had bericht dat zy 18 statien waar zy werkten, hadden verlaten om rijkere en voordeeliger plaatsen in te nemen. Bestuurd door Hendrik van Susteren, zijn vicaris, streed de aartsbisschop van Mechelen krachtig voor hun belang, als hy Pasquier Quesnel voor zijn rechtbank riep, 10 Nov. 1704, en hem, als van Jansenisme overtuigd, in den ban deed, ook op grond van zijne verstandhouding met de noordnederlandsche bisschoppelijke geestelijken. *Causa Quesnelliana*. Brux. 1705. p. 76 sqq. 513 sqq. Deze uitspraak gaf aanleiding tot meer dan een *Verweerschrift*, waarin ned. geestelijken hunne denkbeelden, als die der oud-katholieke kerk, tegen de door Jezuitischen invloed ingevoerde nieuwroomsche leer en handelwijze uitspraken.

20) In de publicatie der gecomm. raden v. Holl. en W.-Friesl. staan de latijnsche woorden van de Cock met deze vertaling:

„Wy hebben naeuwelijks konnen geloven dat dese dingen konden werden aengeraden, veel min dat daertoe souden konden bewogen werden onse seer vermogende Heeren, andersints sachtsinnigh, voorsichtig, oogluyckende maer de gierigheyt, die Christum heeft doen verlooren gaen, heeft oock den Stedehouder van Christus en des selfs geringhsten Onderstedehouder verraden; onder veele goede wordt lichtelijk eenen quaden gevonden en onder veele mildadigen eenen gierigen; onder de Raden waeruyt den voornaemsten Raedt bestaet, sit voor den WelEdelen en Mogenden Heer van Duvenvoirden, wiens gevoelen de andere genoeghsaem opvolgen, en byna het hare daerna schicken; desen hebben de Tegenpartyders des Heeren met giften en gaven verblindt; hiervan sy wat het wil, dit is heel seker, dat sy geschencken, en die seer aensienlyck hebben te koste geleght."

Toen er last was gegeven tot het vatten van de Cock om hem over dese woorden te ondervragen, ontvluchtte hy, en om zulk een „eerberovent, diffamerende en enormen delict anderen ten exempel" te straffen, werd de genoemde som uitgeloofd. Dat de Cock en de zijnen zich tegen het hem te

laste gelegde niet verdedigden, bewijst genoeg voor zijne schuld. Later werd opgemerkt dat de Cock niet had geschreven: „hebben verblind” maar „worden gezegd verblind te hebben” en dat de geestelijken zijn brief dus hadden vervalscht.

Deze voorstelling, beleedigend voor de geestelijkheid, maar nog veel meer voor de Staten, als hadden zy zich zonder eigen naauwkeurig onderzoek een vervalschten brief laten geven, — onbeteekenend, daar het uit de voorgaande en volgende woorden volkomen blijkt welk een zin hy door de kardinalen aan dit: „men(?) zegt” wilde gehecht hebben, — blijkt ook ten eenemale leugenachtig voor wie ziet dat het juist J. C. van Erkel, de in deze zaak vooral betrokken Utrechtsche kanonik is, die den oorspronkelijken brief mededeelt en hierin het in 't plakkaat onvertaald gelaten woord: „dicuntur” zelf onder het oog zijner lezers brengt in zijn *Defensio A. Seb.* p. 154 sqq.

21) Voor priesters en volk, waren er in 't hollandsch en latijn, vele geschriften in het licht verschenen, waarvan wy hier slechts noemen: *Apologia pro clero ecclesiae Bat. R. C. seu rationes ob quas Clerus censuit in locum Archiep. Sebast. non esse illico recipiendum Th. Cokkium. per Joa Palaeopistum* Delph. 1703. *Diotrephes sive spiritus et opera Th. Cockii accurate descripta et justificando Clero, eum in vicarium apost. non recipienti, in lucem data ab* Eugenio Clario *Theologo* Lugd. 1704, die bewijzen hoezeer de Cock door zijn gedrag de verachting der geestelijkheid op zich had geladen. Maar zeker kan de onpartijdige christelijke lezer geen sterker bewijs voor het gegronde van dien afkeer vinden dan het treurig gedenkteeken dat de Cock zich zelf heeft gesticht in een met zijn beeldtenis en eeretitels pronkend geschrift: *De Petro Codde S. Coddaeo. Archiep. Seb. in Holl. ac foed. provinciis vicariatus apostolici potestate potito, functo ac defuncto libri tres.* Rom. 1715, waarin hy den eens door hem aangeprezen aartsbisschop, na zijn dood aanvalt en, met eene geheele verloochening van zijn eigen verleden, de reeds lang weerlegde voorstellingen van Doucin c. s. herhaalt. Met waardigheid bestrijdt hem van Erkel. *Defensio Archiep. Seb. et ecclesiae quae apud Batavos est Catholicae contra scriptionem R. D. Theod. Cockii.* Ultraj. 1717. Reeds in 1705 was er te Antwerpen verschenen *Causa Coddaeana. S. Collectio scriptionum quibus P. Coddaei fides orthodoxa, vivendi disciplina, regendi ratio, jurisdictio et potestas ordinaria in Eccl. Batava R. C. contra obtrectatorum calumnias adseruntur.*

22) Het moest op den eerlijken, oprechten Nederlander een pijnlijken indruk maken dat de Italiaan niet alleen aan geestelijken, maar ook aan protestantsche regeringsleden vertrouwelijk zoogenaamde „geheime onderrichtingen,” hem door Paulucci gezonden, toonde, liet lezen, ja zelfs afschriften liet rondgaan van diens letteren, die hy uit het italiaansch in het fransch had laten vertalen.

De geschiedenis van dezen strijd is een der vele bewijzen voor den nadeeligen invloed dien de pauselijke nuntiussen uitoefenden, daar zy het gezag en den arbeid van de bisschoppen in verschillende landen belemmerden en, met miskenning van de oudkatholieke regelen, het nationale beginsel voor de heerschappy van het ultramontaansche deden wijken.

Sedert de Hervorming, als een noodzakelijke maatregel ter bestrijding van het protestantisme ingesteld, toonden ook de nuntiatuur te Keulen (1583) en de internuntiatuur te Brussel (1588) met hoeveel recht overal de aartsbisschoppen steeds tegen het opzicht van het vreemde hof ijverden.

23) Zie de brieven van Catz en den internuntius met de noodige toelichtingen in de *Apologeticus pro J. Catto*, ook in 't holl.: *Verdedigschrift voor Hr. Jacob van Catz over seker strafvonnis tegens de wetten van de kerk, tegens de Leeringen der Godgeleerden en tegens de Rechten der Nederlanders ondernomen en door Hr. Johan Bapt. Bussi, pausl. intern., tot groot nadeel van den ongerechtiglijk aengeklaegden, gemeen gemaakt* 1703, waarin de kopie van 't privilegie van 't bisdom van Utrecht voorkomt en de tegen den Utrechtschen Jezuit van Susteren 24 Maart 1703 gegeven verklaring van Catz. Hier wordt herinnerd dat alle zaken ter plaatse waar zy voorvallen, afgedaan moeten worden en dat 7 July 1515 Leo X, om de Nederlanders voor alle nadeelen en onbehoorlijke kwellingen te behoeden, vastgesteld en besloten heeft dat geene onderdanen van dit gebied, zoo leeken als klerken, wareldlijken en regulieren, om eenige zaken die de geestelijke vierschaar eenigzins raken onder voorwaarden van eenige Apostolische brieven, buiten de palen van 't Sticht in de eerste instantie zullen mogen worden gedagvaard of eenigzins in 't recht betrokken. Alle proceduren en strafvonnissen die tegen den inhoud van deze brieven, door welk gezag het zij, zelfs al ware het van den apostolischen stoel, onwetend of wetend, zullen geschieden, verklaart de paus nul, nietig en van geen waarde.

Gedurig worden in dezen strijd deze woorden aangevoerd, ten betooge dat Clemens XI tegen deze en andere uitspraken van kerkvergaderingen en pausen gehandeld had met een vonnis over Codde te vellen. De verklaring van byna 150 geestelijken werd o. a. opgenomen p. 70—72, van de *Assertio juris Eccl: metrop. Ultraj. R. C.*, Delphis 1703, waarmede de beroemde J. C. van Erkel de reeks opende zijner degelijke werken ter verdediging van Utrechts oude rechten tegen de nieuwroomsche aanmatigingen.

24) In 1598 waren de pogingen om een bisschop van Haarlem te benoemen ook door Jezuitischen invloed verijdeld. Het Haarlemsch kapittel had, na den laatsten bisschop Godefried Mierlo, tot vicaris-generaal: Willem Kopal 1589, by wiens dood Adelbert Eggius, niet zonder tegenspraak van 't kapittel dat gedurig, by het verdedigen van zijne rechten, zijne plichten vergat — door Vosmeer is aangesteld in 1599, en die tot wettige opvolgers had: Sybrandus Sixtius, Leonardus Marius, Jacobus de la Torre, Balduinus Catz, Joannes v. Neercassel, Petrus Codde, Martinus de Swaen. De laatste gaf een geschrift uit van Zeg. Bern. van Espen, getiteld: *Motivum juris pro capitulo cathedrali Harlemensi.* Harl. 1703, met de, door een bestrijding hiervan uitgelokte *Refutatio responsi ad libellum c. t. Motiv. jur.* In het *Libellus supplex, S. D. N. Clementi* XI *oblatus per decanum et canonicos Harlemenses* 29 Jan. 1705, (beoordeeld in *Velitatio theologica an decanus et canon. Harl. merito argui possint jura sui capituli ignaviter abjecisse* 1706,) bracht de meerderheid van 't kapittel, uit eerbied voor den paus, de plicht om het door haar erkende recht te verdedigen ten offer. De Swaen, 18 Dec. 1705 door Potkamp tot ondervicaris aangesteld, wei-

gerde, 17 May 1707, de door Piazza gevraagde onderwerping en vereenigde zich niet met de vijf kanoniken die de staten vroegen omDamen te erkennen. *Causa ecclesiae Harlemensis.* Amst. 1728. Broedersen, I. 400, 532 vv.

25) Zie de Cock, *de P. Codde* etc. *p.* 257. K. P. Hoynck van Papendrecht *Historie der Kerk van Utrecht. Aanhangsel* p. 67—69. Door beschrijvingen van den oorsprong, de rechters, den geest en het doel van het verbieden der boeken werd van de zijde der klerezie het feilbare, schadelijke en nietige van deze uitspraken aangetoond. Waren de grootste ned. godgeleerden, Erasmus en Neercassel, enz. niet, in weerwil van Inquisitie en Index, echte katholieken boven hunne vijanden? *Erasmus, de Rotterdammer, in leere en zeden ten proeve afgebeeld en regt vroom katholiek vertoond.* Utr. 1703.

Het jubeljaar, waarby den boetvaardigen en geloovigen die naar Rome trokken by den aanvang der eeuw een volle aflaat werd aangeboden door Bonifacius VIII in 1300, werd later ook voor hen die de stad niet bezochten (1390) vastgesteld en sedert 1475 om de vijfentwintig jaren gehouden. Later schreven de pausen meermalen een jubeljaar uit, wanneer zy zulks noodig achtten, gelijk Clemens XI het nu verordende tot herstel van den vrede tusschen de Christenvorsten en in de kerk.

26) Het Protest van de Utr. Cler. 21 Febr. werd gevolgd door de Amsterd. Cler. 6 Maart 1709. Nog verscheen: *Cleri R. Cath. praecipuarum in Hollandia australi civitatum Protestatio adversus editores et divulgatores quarumdam epistolarum quae sub nomine ill. et rev. D. J. B. Bussii sparguntur* 10 April. Ter bestrijding der vonnissen die Bussi tegen vele priesters uitgaf en in hunne gemeenten liet uitstrooien, traden dezen gedurig in 't openbaar op.

J. M. Neale (*A History of the so-called Jansenist Church of Holland* Oxford 1858, p. 227), vergist zich zeer, wanneer hy de komst van Borgia by Codde, in plaats van 2 en 3 December, waagt te stellen op 2 of 3 November, omdat hem den 4 Nov. reeds het laatste oliesel was bediend. Dupac had naauwkeuriger onderzoek gedaan en in de schedula mortuaria van Codde gelezen dat na het sakrament de ziekte nog vele weken duurde. Het zelfde blijkt ook uit de *Bekentmaking van de H. W. Hr. P. Codde A. v. Seb. gegeven in zijn laatste ziekte*, 11 Nov. en uit de *Verdediging der zaligste gedachtenis van P. Codde* 1711, waarin men een kort verhaal vindt van het bezoek van Borgia op 2 en 3 December met de schriftelijke verklaring, den 11 Dec. geteekend. Ook by de Cock p. 244—264 sqq.

(§) Men leze bl. 6. r. 3 de paus *voor* den paus bl. 19 r. 2 v. o. bisschops riep en aan *voor* bisschop riepen aan bl. 23. r. 14 v. o. den Utrechtschen *voor* de Utrechtsche bl. 27. r. 3 is het *voor* het is bl. 32. r. 14 Anxt *voor* Auxt. bl. 67. r. 24 echter *voor* er bl. 81, verheven *voor* ingerichtbl. 96. r. 9. hierin de *voor* in deze bl. 105. r. 3 v. o. toch den *voor* den toch bl. 107 r. 12 in de *voor* in bl. 113. r. 5 v. o. die *voor* dien bl. 114 r. 2 en 1 v. o. tegen Oranje &c. levendig te *voor* Oranje &c. levendig tegen te bl. 116. r. 10 v. o. spoedig *voor* aldra bl. 117 r. 1 afhankelijk *voor* onafhankelijk bl. 128. r. 13 v. o. Bouillon *voor* Bologne bl. 136 r. 3 de andere zonden die uit de hoovaardy ontspruiten *voor* deze zonden bl. 137 r. 8 v. o. van *voor* aan bl. 139 r. 18 van der Schuur *voor* Verschuur. bl. 152 r. 9 v. o. een te harde *voor* een.

III.

HET AARTSBISDOM VAN UTRECHT.

Van Codde's dood tot de invoering van pauselijke bisschoppen.

DE STRIJD VAN HET VREEMDE EN NATIONALE BEGINSEL.

De steden en vlakten van Nederland gaven by den aanvang der achttiende eeuw een tooneel te aanschouwen dat de belangstelling van bewoners en vreemdelingen in hooge mate waardig was. Overal vertoonde zich een rijke overvloed van vruchten die op den met het kostbaarste bloed gedrenkten bodem waren opgeschoten. De glans van het roemrijkste voorleden verheerlijkte het heden. Terwijl onder het lommer van de krachtige vrijheidsboomen de bewoners van verschillende denkwijze elkander naderden, verhieven zich uit de puinhopen de gedenkteekenen van den geest van welvaart en vrede. Wie evenwel meent dat het gedruisch der wapenen door een doodelijke rust was vervangen, toont dat hy eenige van de merkwaardigste bladzijden uit de geschiedenis ongelezen liet. Gy vindt er melding gemaakt van een hevigen kamp die nog niet genoeg gekend en begrepen, de belangstelling van protestanten en roomschen, van de mannen van de kerk en van den staat in volgende eeuwen zeker trekken zal. De roomsche kerk, voor haar gehechtheid aan het spaansch bewind en voor de brandstapels die zy oprichtte zeer hard gestraft, zag een tijd van verademing komen, hoeveel haar uitwendige toestand ook mocht verschillen van de heerschappy die zy eeuwen lang, niet altijd tot zegen, had gevoerd. Een menigte vreemdelingen verliet de prachtige tempels van hun eigen roomsch land om in het hervormde Nederland het brood te winnen. In het begin der eeuw werd het getal der roomschen op drie honderdduizend geschat, die gediend werden door driehonderd en veertig wareldgeestelijken en honderdzesentwintig geordenden

onder wie wy zesenveertig Jezuiten aantreffen. Moest die voorspoed niet allen tot eendrachtige samenwerking dringen? Hy wekte echter te meer de vreemden op om de kerk te veroveren en het streelde de eerzucht van Clemens XI het vrijgevochten Nederland tot een wingewest van Rome te maken. In Bussi vond hy den geschikten man tot het vervullen zijner wenschen.

Het verblijf van het pauselijk gezantschap te Keulen was vervuld van wapenen die in het vatikaan waren gesmeed. Waar de nuntius ze richtte op de oude kerk en den bisschopsstoel van Utrecht, daar ging er een huivering door het geheele land. Het hoofdartikel van zijn geloof, dat hy door allen wilde beleden zien, was de onfeilbaarheid en onbeperkte oppermacht van pausen in den geest van Alexander VII en Clemens XI. Al het gezag der vroegere en tegenwoordige machten in kerk en staat dat tegen hem te hulp geroepen was, moest als de sneeuw voor de zon verdwijnen als hy sprak.

In het vuur van den toorn van dezen rechter werden al de privilegiën, met pauselijke en keizerlijke en koninklijke zegels voorzien, de besluiten der oude eerbiedwaardigste kerkvergaderingen, de uitspraken van de beroemdste kerkvaders en godgeleerden, de wetboeken der burgerlijke overheid verteerd. By hem gold slechts ééne wet waaraan allen de onbepaalde gehoorzaamheid schuldig zijn. Hoe blies in den winter waarin Codde ontsliep, als een scherpe wind uit het Oosten, de adem des verderfs over de graven en heiligdommen. Waar bleek eenig ontzag voor die gewijde plekken, die steeds overal veilig schenen? Het gericht ging over levenden en dooden. Wie zich ijverig betoonden in het aanklagen, werden als helden des geloofs en verdedigers der kerk met eere gekroond. Zoo werd onlangs in geheel Belgie met de grootste verontwaardiging gesproken van Bernard Desirant, een Augustijner, die van zijne bediening als hoogleeraar te Leuven ontzet en ten eeuwigen dage uit alle landen des konings verbannen was, op grond van de schandelijkste bedriegerijen en lasteringen tegen hoogst eerbiedwaardige dienaren zijner kerk. Door Bussi was deze man met ingenomenheid begroet en te Aken met gunsten bejegend. In een zoogenaamd „Troostschrift” door hem uitgegeven, had hy

geleerd dat de noordnederlandsche kerk, na Vosmeer en Rovenius, die hy de laatste aartsbisschoppen van Utrecht noemt, hare rechten en voorrechten had verloren. 's Mans vele zonden werden bedekt door de titelen waarmede hy den paus verheerlijkte als „monarch des aardbodems en bisschop der wareld, als kort begrip van het heelal, dat de kracht zijner macht aan de onderhoorigen mededeelt gelijk de stralen van de zon, de beeken van de bron en de boomtakken van den wortel voortkomen."

Aan de voorstellingen van zulk een schrijver had Bussi in 't openbaar zijne goedkeuring geschonken. Toen aldra in een gedrukt protest, de nietigheid en onwaarheid van dezen aanval in het licht werd gesteld, riep Bussi den geleerden van Erkel, dien men niet ten onrechte algemeen voor den schrijver hield, om voor zijn rechtersstoel binnen vierentwintig dagen te verschijnen. Zijn brief was geteekend (22 Dec.) en eerst zeven dagen later aan den kanonik te Delft bezorgd. Reeds 16 January 1711, voordat hy het op dien dag geschreven andwoord had ontfangen, waarin van Erkel gehoorzaamheid weigert aan alle oproepingen, vonnissen of bannen, die niet naar de regels der kerk en naar het oude recht van Nederland worden uitgesproken, — spreekt de nuntius den grooten ban over hem uit. [1]) Met brandend ongeduld haastte hy zich tot het voltooien van zijnen arbeid. Immers daartoe verscheen op den dertienden dag dezer maand ook een „Onderrichting" van den nuntius, tot de roomschen en vooral tot de biechtvaders in Nederland gericht. Hy waarschuwt tegen die priesters die met naam door den ban zijn getroffen, — die begrepen zijn onder de door Romes vonnissen getroffen weerspannigen die niet door hem zijn aangesteld, — en die, van zijnentwege benoemd, tot ongehoorzaamheid zijn vervallen. Wie met de banvonnissen tegen dezen bekend, uit hunne handen het sakrament ontfing, werd schuldig verklaard aan heiligschennis. Alleen de stervende die in 't gevaar des doods de vrijspraak erlangde maakte een uitzondering. De zonden noemt Bussi niet vergeven en den huwelijksband niet geheiligd, waar een priester van de eerste of tweede klasse de vergeving gaf en den echt zegende, zoodat dat heil ten tweedenmale by een anderen priester moest gevraagd

worden. Dat laatste heette niet noodig, waar een door den nuntius aangestelde ongehoorzame priester, met wiens veroordeeling men niet bekend was, de sakramenten had bediend.

Er ging een kreet van schrik en verontwaardiging op by deze onderrichting. De geestelijken die de wetten hunner kerk kenden, vroegen van waar deze vreemdeling het recht ontleende om den echtknoop, door wettig benoemde priesters geheiligd, te verbreken en de kinderen als onecht voor te stellen. De gezant, door den paus en de Jezuiten gesteund, huiverde niet by het van een scheuren der heilgiste banden. Zijn woord maakte een klove tusschen zijne uitverkorenen en zijne bestrijders, waarover zy naar zijn eisch ook in de zaken des maatschappelijken evens niet mochten komen.

Ontbrak het hem aan de macht de kerkgebouwen te sluiten, de altaren te berooven en den priester de handen en lippen te snoeren die tot zegenen bereid waren — alles wat hy kon, deed hy om de geloovigen te weeren van menig heiligdom en vele geestelijken eenzaam en ledig te laten in de gewijde plaatsen. De vrees voor de besmettelijkste krankte kon niet sterker zijn dan de angst die de vertegenwoordiger van Christus stedehouder inprentte voor de aanraking van hen die in het geloof hunner ouders volhardden en den herders getrouw bleven. Den bruidegom en de bruid, die gereed stonden het verbond te sluiten voor een priester, die de leidsman van een van beiden was, werd vóór het opgaan naar 't altaar toegeroepen dat die zegen een vloek was, wanneer die priester niet gehoorzaam was aan den nuntius. Het water des doops had, naar de nieuwe leer, zijne kracht tot afwassching der zonden verloren als het op het hoofd werd gesprengd door zulk een dienaar. Wanneer een zoodanige met al de plechtigheden en woorden der kerk, het huwelijk had ingezegend, werd de smet eener onwettige geboorte geworpen op het kind dat uit dat huwelijk sproot. Zelfs de school waar het straks onderwijs ontfing moest gemeden worden door de kinderen die men wenschte op te brengen in de alleen zaligmakende kerk. Ongeloof aan de uitspraken van den nuntius maakte de mis tot een ijdele vertooning die ook by de ernstigste ge-

moedsgesteldheid enkel tot een oordeel leiden zou. Hoe werden niet de tranen verbitterd en de gebeden tot zonde gerekend die uit het liefhebbende hart oprezen voor de zielen der dierbare ontslapenen. Klonk er niet een akelig wee zelfs in het oor van hen die hunne dooden vergezelden naar het graf? Rampzalig werden verklaard de dooden die in den Heer stierven, wanneer de belijdenis van 's pausen onfeilbaarheid ontbrak. Hoe schrikkelijk de namen van Joden en Heidenen en Calvinisten ook klinken mochten — met den naam: „ongehoorzamen" gaf de dienaar van Hem die gekomen was om te behouden, de naauwgezette, aan de leer der oude kerk innig verkleefde leeken en priesters over aan de rampzaligheid. Is het wonder dat in ontelbare woningen de vrede werd verwoest? En al kon hier van geen kerkers en brandstapels sprake zijn, wie ziet niet dat er een vuur op den nederlandschen grond in het midden der roomsche bevolking was geworpen dat de denkende en gemoedelijke kinderen der kerk met een ondragelijk gevoel vervulde? De geheimzinnige onheilspellende naam Jansenist werd gegeven aan hen die, in strijd met Jansenius, aan al de uitspraken van den roomschen stoel niet wilden gehoorzamen, aan hen die de vijf stellingen veroordeelden, en bereid waren tot den eed om ze als de zijne ook te verdoemen, zoodra ze hun in diens werk werden aangetoond. De naam was ingevoerd door de Jezuiten om te gemakkelijker het volk met schrik te vervullen. Hoe kon dat oordeelen over het geleerde, hun geslotene, latijnsche werk? En hoe was het te begrijpen, dat het hoofd der kerk een vonnis kon en dorst uitspreken over de leer van den hoog vereerden Augustinus, indien zy naar waarheid door Jansenius was blootgelegd?

Was het vreemd dat menigeen in de roomsche kerk, die aan geen onderzoek gewend en in het eerbiedigste vertrouwen op den paus, als den stedehouder van Christus was opgeleid, het veiliger en gemakkelijker oordeelde, het woord uit Rome aan te nemen boven dat van de nederlandsche geestelijken, hoezeer men hen anders dan ook om hun godvrucht en wetenschap mocht achten. De Jezuiten en de overige geordenden hadden een zeer groot gedeelte der standplaatsen in bezit genomen en lieten geen middel

ongebruikt om van daar ook te werken op hen die in andere steden en dorpen door bisschoppelijke geestelijken werden bestuurd. Hun macht werd versterkt door de wijding van een groot aantal jonge priesters, die straks als kapellanen, aan de dikwijls niet rijk bedeelde geordenden, hun tot een groot bezwaar, werden toegezonden, met het doel om hen terstond de pastorien te laten innemen die door het sterven van bisschoppelijke geestelijken openvielen. In plaats van degelijke wetenschap gold een vurige ijver in het vervolgen der aanhangers van het oude kerkbestuur tot een aanbeveling. Op de lijst der goede werken die den hemel openden stond nu het voeren van zulk een strijd bovenaan. Van daar dat menig leek in dorpen en steden de heiligdommen, waar hy steeds de stichting zocht, niet kon bereiken zonder op den weg derwaarts met beleedigingen van ijveraars voor 's pausen onfeilbaarheid te zijn begroet. Vele trouwe priesters die hun geweten drong om recht en waarheid te verdedigen, zagen hunne heiligdommen ontvolkt en werden door hunne kweekelingen verlaten maar vonden den prijs te duur waarvoor zy de gunst van den heerschenden geest konden winnen. Zy weigerden, met het oog op een hoogere vierschaar, hunne oudkatholieke beginselen prijs te geven voor de nieuwe der Jezuiten. Toen Bussi tot eere van de overwinningen van den roomschen geest op den nederlandschen grond, met den kardinaalshoed (1712) werd verblijd, wendden zy met droefheid hunne blikken naar het Euangelie en bevalen den nood der geliefde kerk aan den Heer in den hemel.

De geest van Bussi bleef leven toen Borgia voorloopig diens arbeid op zich nam. Te Keulen werd straks zijne plaats vervangen door G. Archinti (November 1712) en tegelijk te Brussel het ampt van internuntius aan Santini opgedragen. Was de vervolgingsijver, door Bussi betoond te Leuven, de reden waarom hy ook by zijne verplaatsing naar Keulen met de zorg voor de hollandsche kerk bleef belast; — dat opzicht werd nu aan Santini toevertrouwd. In een schrijven (30 Nov. 1713) drong deze by van Erkel aan op het erkennen van het nieuwroomsche kerkbestuur, waarby hy erkende dat het oude bisschoppelijk bestuur wel zonder een

wettig vonnis was vernietigd. Zonder eenig bewijs noemt hy dit echter gewettigd door de behoefte der kerk in dit protestantsche land, waar de priesters aangesteld en teruggeroepen moesten worden door de gezanten van het opperhoofd der kerk. Een voorstel van het kapittel om met hem in onderhandeling te treden werd verijdeld door zijne verklaring dat hy boven alles een onbeperkte gehoorzaamheid, als voor het bestaan der kerk volstrekt noodzakelijk, eischte. Had het Haarlemsche kapittel verklaard zijn rechten niet te gebruiken, Santini zocht, door middel van den superior der franciskanen te Amsterdam, Aegidius Glabais, zijne aanhangers in de door den dood openvallende plaatsen aan te stellen. Zoodra de regering ontdekte dat deze overleggingen tot onrust in dat bisdom aanleiding gaven, wist zy, met bedreiging van zware straf voor hem en de zijnen, ze te verijdelen. Toen als de vertegenwoordiger van den machtigen beheerscher van alle koninkrijken der wareld, de internuntius de grenzen van zijn gebied overschreed en den bliksem slingerde over noordnederlandsche geestelijken, werd hy met nadruk gewezen op den geest der regering die gereed stond om het vuur dat hy ontstak, op zijn hoofd te doen neerdalen. Archinti besloot nu het roomsche rechterlijk zwaard, dat hem te Keulen minder kon beschadigen, uit zijne handen over te nemen en aan Santini te Leuven de aangenamer taak, het zenden van priesters voor de openstaande plaatsen, over te laten.

De treurige toestand van eene kerk, die zulke schitterende herinneringen en door haren geest en toenemende vrijheid in den staat, de schoonste vooruitzichten had, stemde zelfs vreemdelingen tot weemoed. Tosini, rector van de universiteit van Bologna, die by de onderhandelingen over den vrede van Utrecht, daar tegenwoordig was, zocht het vuur uit te blusschen dat by den vrede van Rijswijk, Doucin in het heiligdom had geworpen. Na een ernstig onderzoek werd hy overtuigd van het bestaan en de rechten van het Utrechtsche en Haarlemsche kapittel en wenschte hy by de hoofden der nederlandsche kerk en by 's pausen vertegenwoordigers de hinderpalen voor eene verzoening weg te nemen. Daar Rome niet meer de kapittelen wilde eerbiedigen en Utrecht de door hem eerst voorgestelde onderteekening van het formulier,

naar zijn inzicht, zegevierend bestreed, zag hy uit zijn droom van vrede zich op een pijnlijke wijze gewekt.

En welke waren de wapenen waarmede de noordnederlandsche geestelijken tegen den roomschen geest streden? Zy lieten zich door de vonnissen niet verschrikken en gingen voort met de vervulling van hun priesterlijken arbeid ter bevordering van waarheid, heiligheid en christelijke gezindheden by allen die zich aan hunne leiding overgaven. Hun liefde voor de kerk die zy dienden, werd er niet door uitgedoofd. Al helderder stond haar beeld voor hun geest, zoo als dat op de bladen der apostelen en kerkvaders was geteekend en hun geloof voorspelde hun een tijd waarop de Heer haar van de vlekken die er thands aan kleefden, reinigen zou. Wel was het hun tot een groote smart te zien dat het opperhoofd der kerk, van wien zy het licht verwachtten, de duisternis bevorderde, maar de geschiedboeken werden geopend en toonden hun dat er een groot onderscheid bestond tusschen de kerk en het roomsche hof. Was het niet een paus die geleerd had dat er onder de pausen ketters waren geweest? Zy hadden by dienzelfden paus Adriaan VI gelezen: „Wy weten dat in dezen H. Stoel sedert eenige jaren vele gruwelen zijn aanschouwd, misbruiken in het geestelijke, buitensporigheden in de bevelen, eindelijk alles ten kwade veranderd. En het is geen wonder dat de ziekte van het hoofd op de leden, dat is van de pausen op de lagere prelaten is afgedaald.” Was het onnoodig dat zy de wekstem van dien Utrechtenaar die op Romes zetel gezeten heeft, tot de ooren van het tegenwoordig geslacht brachten „dat allen alle moeite moesten aanwenden om vooreerst dat hof, waaruit misschien al het kwaad gesproten is, te doen hervormen, opdat, gelijk de bedorvenheid van daar op al de minderen is overgegaan, zoo ook de gezondheid en hervorming van allen daarvan moge voortkomen.” [4])

Met onvermoeiden ijver bleven de voornaamste geestelijken van Utrecht zich wijden aan het onderzoek van de wetten der oude katholieke kerk en in het byzonder aan het opsporen van de schriftelijke gedenkstukken van het Utrechtsche bisdom. Op het banvonnis van Bussi andwoordde van Erkel met een „Bericht

aan alle vrome en verstandige R. K." (1711). En toen Desirant nog andermaal de pen tegen hem opvatte, en Bonaventura van Dijk, provinciaal van de minderbroeders in Brabant, tot twee malen toe eên nieuwen uitval waagde op de door Rome belegerde maar niet vernietigde sterkte, — gaven zy aan den kanonik nog eene gelegenheid tot eene tweede en derde verdediging, die niet alleen hem nieuwe lauweren bezorgde maar die den roem van het ultramontaansche leger op de overwinning duidelijk weersprak.[5]) Wanneer mannen als van Erkel en zijne medestrijders hunne werken schreven in de latijnsche taal, dan was het om aan de geheele roomsche kerk, waarmede zy zich naauw verbonden gevoelden, rekenschap te geven van hun gedrag en haar tot ondersteuning op te wekken. De vertolkingen in de moedertaal toonden hoezeer zy ook hunne leeken bekend wilden maken met den aart en de beteekenis van den strijd.

Terzelfder tijd was Hugo Franciscus van Heussen verdiept in de beoefening van talrijke schriften, deels gedrukt, deels in de archieven bewaard, om ter verwezenlijking van een denkbeeld van Sasbold Vosmeer, de kerkelijke geschiedenis van zijn vaderland te bewerken. In het jaar 1711 verscheen zijne „Batavia Sacra", en toen hy vijf jaren later stierf, liet hy zijne „Geschiedenis der bisdommen van het Vereenigd Nederland" aan zijn land- en geloofsgenooten tot een schoone erfenis achter. De door zijne wetenschap en ijver vermaarde Hendrik van Rhijn, die door het uitgeven en bewerken van vele geschriften de zaak der Utrechtsche oud katholieke kerk diende, bracht door het leveren van eene vertaling, wier waarde hy door een schat van belangrijke aanteekeningen zeer verhoogde, deze werken onder een ruimer kring.[6]) De schrijver was by zijn onderzoek steeds meer overtuigd geworden van het groote belang dat een naauwkeurige kennis der geschiedenis had tot het juist beandwoorden van de vragen over de geloofsgeschillen ook van zijn tijd. Terwijl hy de oude berichten van de onware bestanddeelen beproefde te zuiveren, zocht hy het beeld van vroegere eeuwen in het rechte licht te stellen. Met het oog op de verwaarloozing van Euangelie- en kerk-

wetten, die hy in zijn tijd met droefheid opmerkte, wilde hy de wetten, door vroegere kerkvoogden gemaakt en met de vaderlandsche zeden strookende, onder de aandacht van het nageslacht brengen, om daardoor tot de trouwe dienst van God en tot het volgen van het voorbeeld hunner voortreffelijkste leidslieden aan te moedigen. Tegenover schrijvers die ten eenemale met de geschiedenis der noordnederlandsche kerk onbekend waren, wenschte hy alzoo met den vinger aan te wijzen dat, wel ver van tot een zending te zijn vervallen, die kerk met hare aaneengeschakelde opvolging van bisschoppen en pastoors onder de zwaarste stormen heeft gebloeid en al de voorrechten eener ware kerk bezit. By het vermelden van den oorsprong van zoo vele stichtingen des geloofs en der liefde, hoopte hy den geest van het voorgeslacht by de kinderen op te wekken.

Wie ziet niet uit dergelijke werken dat de onrustige bewegingen in de roomsche kerk onzes lands geenszins hun grond hebben in kleingeestige partyschap en spitsvondigheden die de Christen van een ander kerkgenootschap en van een later eeuw met onverschilligheid voorby kan gaan? Openbaar wordt het hier voor den naauwkeurigen beschouwer dat er een strijd tusschen twee beginselen op leven en dood is gevoerd. De geest van het oude Rome zocht den droom van een onbeperkte heerschappy over de wareld te verwezenlijken, de nederlandsche geest verzette zich tegen de ketenen die een vreemde macht hem wil doen dragen. Met een dreigende gestalte zoekt de geest die over de Alpen zetelt, zich over de hier eens geleden nederlagen te troosten, hy zou ondervinden dat de zucht naar vrijheid ook te krachtig was in hen die den paus als hunnen vader begroeten, dan dat zy zich door hem als slaven zouden laten verdrukken. Waar de bedwelmende adem uit het zuiden het geweten in slaap wiegt, en tevredenheid met uitwendige vormen inblaast, daar getuigt de ernstige zedelijke godsdienstige zin die van ouds hier zetelde, dat de weg naar den hemel over de steilten der zelfverloochening en heiligheid gaat. Eeuwen lang had die strijd tusschen de twee beginselen reeds geduurd. Met het oog op de oudheid werd het duidelijk dat er sedert lang tegen de talen en zelfstandigheid en

rechten en instellingen der verschillende natien een hevige kamp door Rome was gevoerd, die nog heden werd voortgezet. Maar niet minder moest het blijken dat de edelsten en wijssten onder de zonen der nederlandsche kerk het als een duren plicht voorstelden, daartegen te strijden. De geest van Zerbolt, Gansfoort, paus Adriaan VI ontwaakte, als paus Alexander VII met een eed wilde laten verzekeren dat Jansenius de vijf stellingen geschreven en in een ketterschen zin had geleerd, die zy niet vonden in 's mans werk, — als hy tegen vele godsdienstige schriften in de moedertaal waarschuwde, — als hy de Onbevlekte Ontfangenis van Maria wilde gehuldigd hebben — en als Clemens IX in 1709 den gedenkdag daarvan als een geboden feestdag invoerde en in de bul *Unigenitus*(8 September 1713) honderd en een stellingen veroordeelde en daarmede het gebruik van Bijbel en Bijbelsche leeringen verdoemde. [7]) Wel mocht de onkundige wanen dat by 't hooren van de namen van nieuweren tijd, het ook nieuwe meeningen waren die de paus verwierp. De naauwkeurige beschouwer moest echter opmerken, dat het de oude leeringen van den Bijbel en kerkvaders als Augustinus waren die veroordeeld werden. En zy die in het vaste geloof stonden dat de geest der vrijheid, der waarheid, der eerlijkheid in de kerk alleen mag heerschen, toonden alle voordeelen en eer, die de gehoorzaamheid aan den paus geven kon, te kunnen versmaden om in het vertrouwen op Gods genade, de stem te volgen van den hemelschen Rechter die aldra hen roepen zou.

Van deze overtuiging gaven zy in geschriften en van den kansel en tot in de ure van hun dood aanhoudend getuigenis. Wat zy vermochten om die overtuiging in hunne gemeenten aan te kweeken, deden zy. Dat de plaatsen die de dood van een herder beroofde, niet door oudkatholieke geestelijken konden worden vervuld, behoorde tot de rampen waarin het gemis van een bisschop de kerk dompelde. Waar was toch de hand om jongelingen te wijden die op hetgeen Rome als hoofdzaak vroeg, niet het geëischte andwoord wilden geven? Uit Ierland daagde eenige hulp op de bede van een karmeliet uit Engeland voor de kerk van Nederland, wier nood hy op een reis met innig medelijden had

leeren kennen. Immers de bisschop van Meath, die later den aartsbisschoppelijken zetel van Dublin besteeg, Luke Fagan, ordende een twaalftal, onder de voorwaarde dat zy de byzonderheden van de wijding nimmer zouden openbaren. Het bericht dat op het vertoon van volmachtbrieven, afgegeven door den vicaris-generaal van 't Utrechtsch kapittel, van Heussen, nieuwe priesters optraden in de kerk, van wier naderenden ondergang men zich verzekerd hield, bracht een diepen schok by de nuntiussen en de geheele Jezuitenparty te weeg. Hun wraak kon niet den prelaat bereiken wiens naam zorgvuldig verborgen werd gehouden. Voor zijn rechtbank riep Archinti nu de nieuw gewijden maar wekte meer spotzucht op dan schrik. Immers als hy in zijne oproeping de namen opgeeft van veertien personen en onder hen zelfs van een paar protestanten, en van eenigen die eerst later, en die nooit het priesterschap zouden begeeren, toonde hy hoe onnaauwkeurig de berichten waren aangaande de zaken der nederlandsche kerk waarop hy zich verliet. Deze ondervinding en de hem bekend gemaakte ontevredenheid der regering leidde tot het besluit om de behandeling dezer zaak over te dragen aan een priester in 's Gravenhage, Johannes van Bijleveld, wiens ultramontaansche geest bekend was. De wijze waarop deze zijn taak aanving, gaf aanleiding tot klachten by de Staten die hem gelastten de pauselijke gezanten van Keulen en Brussel te waarschuwen, dat de tijd nu naderde om het vonnis der verbanning uit te spreken over al de priesters der vreemde party en de bannen te beandwoorden met een nederlandschen ban die voor hunne medestanders gevaarlijk kon zijn. De Haagsche priester gaf een blijk dat hy de wetten der nederlandsche regering beneden die van Rome achtte. Hy verkreeg zijne belooning, toen de paus hem de last gaf om als apostolische vicaris in Nederland op te treden (2 October 1717) en toen de Staten van Holland, Zeeland en Westfriesland hem de waarneming van dat ampt verboden, een boete van tweeduizend gulden oplegden en hem het verblijf in deze gewesten (2 May 1718) ontzeiden. Een plakkaat der Staten van Utrecht gebood hem (Febr. 1720) ook dit gewest te verlaten, waar hy gedurende een half jaar gemeend had de pauselijke bevelen te kunnen uitvoeren. Wie ziet niet welke

onderdrukking het lot zou zijn geworden der oudkatholieken, wanneer de nederlandsche regering de lessen der geschiedenis had vergeten en, in plaats van zich krachtig te verzetten tegen den heerschzuchtigen geest, zich door lijdelijk toezien, tot een werktuig van het vreemde bewind had laten gebruiken. Was het wonder dat de ultramontaansche party die noch door vleien noch door tegenstand haar doel kon bereiken, op de protestantsche overheid al het gewicht van haren doodelijken haat deed rusten en de maatregelen tegen de Jezuiten voorstelde als vervolgingen tegen de leer der roomsche kerk? Alsof de verklaringen der laatste pausen alleen verbindend waren, beweerden zy dat hun vloek die priesters en leeken buiten de katholieke kerk kon sluiten, die aan hare oudste leeringen en instellingen blijkens de H. Schrift, en aan de vaders en kerkvergaderingen zich getrouw betoonden.

Terwijl allengs het aantal verminderde der strijders voor de oudnederlandsche beginselen, toonden hunne hoofden dat zy, verwijderd van willekeur en oproer, met den diepsten ernst naar de stemmen der meest bevoegde godgeleerden der roomsche kerk in het buitenland wenschten te luisteren. Zy richtten zich tot de bekwaamste hoogleeraren aan de hoogescholen te Leuven en Parijs met de vraag of de Utrechtsche kerk was vernietigd en tot een zending vervallen: — of het aartsbisschoppelijk kapittel met zijn rechten kon behouden zijn en of het nog bestaat en nog geroepen is voor al de belangen der kerk in haar weduwstaat zorg te dragen. Op deze vragen werd een bevredigend andwoord gegeven door den wereldberoemden van Espen en vier andere doctoren te Leuven, (25 May 1717) waaraan nog in dat jaar honderd en twee doctoren der bloeiende godgeleerde faculteit te Parijs hun zegel hingen. Dit woord werd (14 Nov. 1718) door een op nieuwe gronden steunende getuigenis van de zeventien doctoren der rechtsgeleerde faculteit aldaar by uitstek versterkt. De bisschoppen van Senez, Bayeux en Blois toonden zich nu bereid tot de wijding van onderscheiden priesters (1718—1721) voor de kerk van Nederland.

Gesterkt door de deelneming en ondersteuning van zoovele

mannen die als flonkerlichten en zuilen der kerk werden begroet, erkenden de mannen die door de pausen en hunne gunstelingen verstooten werden, dat de waarheid en de rechtvaardigheid in de kerk nog niet verloren waren. Van een algemeene kerkvergadering, op wettige wijze samengeroepen en vereenigd, wachtten zy een betere uitspraak dan die in de laatste jaren van Romes stoel hun had toegeklonken. Op haar beroepen zy zich (9 May 1719) van de vonnissen, gepredikt in de bul *Unigenitus*. Hadden zy de veroordeeling daar niet in gehoord der heiligste waarheden, die de kerk volgens de H. Schrift, de vaderen en kerkvergaderingen steeds had erkend? Zy zien hierin een bestrijding van de leer der kerk, en een miskenning van hare wetten en gebruiken, en klagen dat een schrijver als Pasquier Quesnel ongehoord en zonder zich te verdedigen, veroordeeld is. Die bul is hun ook verwerpelijk als een werk, door den paus met raad van twee of drie kardinalen tot stand gebracht en als een bron van tweedracht.

In de tweede plaats beroepen zy zich op een algemeene kerkvergadering van alle vonnissen die tegen de kerk van Utrecht, haren aartsbisschop Codde, het kapittel en de geestelijken en leeken die het oud bestuur aanhangen, tegen hunne rechten en instellingen door den paus en zijne gezanten zijn bekend gemaakt. Liet zich niet verwachten dat op zulk een kerkvergadering, waartoe hun een vrije toegang open staat, vele bisschoppen luide zich zouden doen hooren die door pauselijke vonnissen verhinderd werden te spreken en invloed uit te oefenen? Of zouden deze niet machtig genoeg zijn door de waarheid, om den geest der oud katholieke kerk weer ingang te bezorgen? [8])

DE BISSCHOP VAN BABYLONIË IN NEDERLAND.

Onder de talrijke vreemdelingen, die in het voorjaar van 1719 door de straten van Amsterdam dwaalden, had zeker niemand meerder grond om te vermoeden, dat zijn naam hier geheel onbekend zou blijven, dan een eenenveertigjarige fransche geestelijke, die voor het eerst op palmzondag daar rondwandelde.

Hy kon zich niet voorstellen, dat iemand den sluier zou oplichten waarachter hy geroepen was zijn naam en ampt en doel te verbergen. Tegen alle verwachtingen en plannen in, had hy zich eensklaps in de drukke koopstad zien gevoerd in het midden eener protestantsche bevolking, wier geest gedurende den korten tijd van zijn verblijf niet strookte met zijne wenschen. De goede week was aangevangen. Met zijn dringend verlangen om de mis te lezen, streed een besluit der regering, dat den vreemden priesters zulks verbood, zoolang zy niet hare toestemming gevraagd en verkregen hadden. In de protestantsche logementen verwachtte hy moeielijkheden by zijn begeerte om de vasten naar de kerkelijke voorschriften door te brengen. Hoe kon hy vermoeden dat zijne geheime wenschen beluisterd en zoo spoedig vervuld werden? Een gunstige beschikking bracht de tijding van 's mans aankomst tot de ooren van den ijverigen pastoor, Jacob Krijs, en deze rekende zich gelukkig als de vreemdeling zijn noodiging om onder zijn dak te vertoeven met vreugde aannam. Dominicus Maria Varlet had, na vijf jaren arbeids in het bisdom van Parijs, zich door het bestuur van de kweekschool voor de vreemde zendingen aldaar, laten zenden naar de nieuwe wareld, en van zijne zelfopoffering en ijver in het vervullen van het zendelingswerk in een uitgebreide streek, leî de bisschop van Quebek de gunstigste getuigenis af.

Op de aanbeveling van de genoemde kweekschool was hy nu van daar door de propaganda geroepen om tusschen de bouwvallen van de oude wareld aan de muren der kerk te helpen arbeiden. Hy werd daartoe te Parijs tot bisschop gewijd (10 Febr.) met de last om als medehelper van den bisschop van Babylonië op te treden, toen hy juist het afsterven van dien kerkvoogd vernam. Nu ontfing hy last om zich te haasten en incognito te reizen naar het oord zijner bestemming. Een fransche consul die naar Schiraz in Perzië werd gezonden, nam hem gaarne tot zijn reisgenoot mede en hy beschouwde zulks als een groote weldaad by een tocht naar gevaarlijke streken, waar de bescherming van een invloedrijk dienaar van den franschen koning hem van groot nut zou zijn. Beiden verlieten Parijs (18 Maart)

en na een week komen zy laat op zaturdagavond te Brussel aan.

Op den volgenden dag wilde de consul te Antwerpen zijn, om van daar naar Lubeck te reizen en over Rusland zijn doel te bereiken. Daar wordt deze opmerkzaam gemaakt op een schip, dat gereed was van Amsterdam te varen en hy besluit om gebruik te maken van deze gelegenheid die hem gunstiger scheen. De bisschop moest volgen. By den Amsterdamschen pastoor, die hem in zijne woning opnam, ontdekte hy aldra een buitengewone belangstelling in de zending, die gepaard ging met een groote kennis van den staat der kerk in het Oosten en hare behoeften. By de kweekschool te Parijs stond ook de naam van Krijs toch gunstig aangeschreven en de propaganda had groote verplichting aan den man, die met ijver hare belangen voorstond en wiens tusschenkomst in het verzenden en ontfangen en bezorgen van mededeedeelingen aan en van hare zendelingen naar Oost-Indië meermalen haar zeer te stade kwam. Zijn geestdrift voor den vreemdeling, die het door hem zoo heilig geachte ampt bekleedde en het door zulke offers zich waardig toonde, deelde zich aldra aan zijne medepriesters mede, die in den zegen der herbergzaamheid waardoor sommigen onwetende engelen in hun woning opgenomen haddden, deelden en roemden.

Kon de nieuw benoemde bisschop het begrijpen, wat zy hem verhaalden, dat Hollands Kerk, die nooit vervallen was en nu drie honderd duizend leden telde, zich de door de oude regelen als volstrekt noodzakelijk geeischte hulp van een bisschop zag weigeren, — niet door de Nederlandsche protestanten, maar door roomsche geestelijken, nuntiussen, door den paus? Van zulk een verachting van het bisschoppelijk bestuur, van zulk een onbarmhartigheid by het schreien van zoovele weezen om een vaderzegen, kon hy zich geen denkbeeld vormen. Een tijd lang woog de last om zich verborgen te houden by hem zwaarder dan het verzoek tot hem gebracht, om hier het vormsel te bedienen aan geloofsgenooten, die zonder hem het waarschijnlijk voor altijd zouden moeten missen.

In de laatste dagen van zijn verblijf stond het echter by hem vast, dat hy de hem pas geschonken bediening niet zou ontheiligen,

met die dringende begeerte te vervullen. Hy dacht aan de gelijkenis van den barmhartigen Samaritaan, die den door priester en leviet voorbygeganen ongelukkigen lijder uit het vreemde land ter hulpe kwam, en gevoelde zich krachtig gesterkt om de miskenning der Farizeërs daarvoor te dragen. De zegenbeden van zeshonderd en vier geloofsgenooten, van wie een gedeelte zelfs tot de nieuwroomsche party behoorde, volgden hem toen hy Amsterdam verliet (25 April).

Na eene moeielijke reis komt hy te Schamaké, de hoofdstad van Schirwan aan (1 Nov.) Toen hy hier negentien weken lang had gewacht op de vergunning van het Perzische hof om zijn werkkring in te treden, wordt hem een papier gebracht, dat hem zulks verbiedt. Een Jezuit trad zijn verblijf binnen, die den daar aanwezigen priester verzocht zich te verwijderen en namens den bisschop van Ispahan hem een bericht overreikt, dat hy door den paus en de propaganda in zijn amptsbediening en rechtspleging is geschorst. Onverklaarbaar als de wijze waarop hem dit schrijven wordt gebracht, zijn hem de gronden, waarop een medebisschop, met verachting van alle kerkelijke regelen en vormen, hem uit eene bediening ontslaat, die hy wettig had verkregen en die hy nu, na een reis van vijfduizend en vier honderd uren, gereed was te aanvaarden. Immers als zijne groote zonde werd opgegeven dat hy den nuntius te Parijs niet had bezocht, om in zijn handen den eed af te leggen dat hy de bul *Unigenitus* aannam en door zijne gemeente zou doen aannemen — en dat hy den internuntius te Brussel was voorbygegaan, zonder van hem de macht te hebben gevraagd tot het verleenen van bisschoppelijke diensten in Holland, zooals het hier heette, „tot ergernis der katholieken„ verricht. Op een dergelijken brief andwoorden kon Varlet niet. Wat kon hy van een bisschop verwachten, die zijn eigen waardigheid zoo weinig eerbiedigde? Deze had zelfs zijn beleefden brief, terstond by zijne aankomst hem toegezonden, onbeandwoord gelaten.

Thands was hy bezig om binnen en buiten de grenzen van Perzië den naam van zijn nieuwen amptgenoot te bezwalken. Hy verhinderde hem den toegang tot zijne kerk en zond monniken

derwaarts om zich meester van 't aan Varlet vertrouwde gebied te maken. Onder den onwaren titel van administrator van het bisdom, dat hy tot heden toe aan zich zelve had overgelaten, verbood hy den ijverigen zendeling uit het Westen, onder zijn herderstaf de verstrooide kudde in die dorre oorden te verzamelen. Ja, toen de gevolmachtigde van den kerkvoogd in diens naam het bewind kwam eischen, werd hem de vervulling hiervan en later zelfs het vertrek van daar geweigerd.

Dien vreemden bisschop kon hy niet het minste recht toekennen om over hem en het hem aangewezen gebied eenig gezag uit te oefenen. Al ware Ispahan niet honderd uren van zijne verblijfplaats verwijderd, dan nog zou de moeitevolle en kostbare reis derwaarts den schijn hebben, als erkende Varlet in den vreemden kerkvoogd zijn rechter. Zou hy zich begeven naar Hamadan, waar zijn voorgangers, in plaats van te Bagdad dat zijne roomsche kerken in puin had zien storten, hun zetel hadden gevestigd? Gemakkelijk kon hy zich voorstellen, dat de schrijver van het briefjen zijn macht zou aanwenden om de lammeren, die hy te weiden had te herscheppen in wolven, gereed om hem te verscheuren. Hy achtte het verderfelijk om in het midden van ongeloovigen de Babylonische verwarring te vermeerderen. Zoo verliet hy (6 May 1720) de stad Schamaké en kwam in het begin van het volgende jaar te Amsterdam aan. Toen hy daar zijne nieuwe vrienden weder opzocht, had hy hun vele vreemde verhalen te doen van zijne ontmoetingen, die hun als Oostersche fabelen in het oor moesten klinken. Zy bewezen hoezeer van het Westen tot het Oosten de geest van de Jezuiten de heerschappy voerde die den diepen eerbied der oude kerk voor het bisschoppelijk gezag met voeten traden. Mocht nu de hoop ontwaken, dat het na den dood van Clemens XI (19 Nov. 1720) by de benoeming van Innocentius XIII (9 May) zou beginnen te dagen voor den bisschop die zijn bisdom, en voor het bisdom, dat zijn bisschop eischte?

Varlet begaf zich naar Frankrijk en wijdde zich eenige maanden by Caylus, bisschop van Auxerre, aan onderhandelingen met Rome. Dat hy den nuntius te Parijs niet had be-

zocht, verklaart hy uit zijn zucht om getrouw te zijn aan de gegeven last van incognito te reizen en uit zijne overtuiging, dat hy van dezen nuntius, wiens gebied zich tot het Aziatisch bisdom niet uitstrekte, geen bevelen te vragen had. Zijn verblijf te Brussel, dat weinig langer had geduurd dan één nacht, had hem het bezoeken van den internuntius daar onmogelijk gemaakt. Zelfs niet door de nieuw roomschen ingelicht aangaande de kerkelijke uitspraken welke hem het liefdewerk aan leeken, die naar versterking van geloof smachtten, te Amsterdam verbieden zouden, had hy toegegeven aan den aandrang der liefde, met het oog op de arme schapen, die immers in geen geval voor de verkeerdheden van hunne herders verdienden gestraft te worden.

Het baatte hem niet, dat hy zijn schrijven vergezeld liet gaan van een verklaring van Gibert en andere weinig minder beroemde leeraars in het kerkelijk recht te Parijs en Leuven, onder wie wy van Espen vinden. Zijne weigering om de bul aan te nemen en in te voeren, zoowel als om zijn gedrag te Amsterdam te veroordeelen, werd beschouwd als een te groote misdaad dan dat hy gehoor zou kunnen vinden. Onbeandwoord bleven dan ook de brieven, die hy zond aan de propaganda (17 Maart) en aan den paus op den volgenden nieuwjaarsdag. Nu achtte hy den tijd gekomen om een beroep in te stellen van de bul en van het briefjen van den bisschop van Ispahan op een algemeene kerkvergadering (15 Febr. 1723). Te Amsterdam waar hy sedert den aanvang van het vorige jaar zich had neergezet, vond hy deelneming by zijne vrienden, aan wie hy voor zijn vertrek een zegen had geschonken die hem op zoo moeielijke offers was komen te staan, maar die hem nimmer berouwde. In hun oog had de bisschop door alles wat hem was aangedaan, niet een zijner voorrechten verloren. Als een deelgenoot van hun verdrukkingen en strijd, scheen deze oud-katholieke bisschop, langs zoo vreemde en verre paden eensklaps in hun midden door God gezonden om hen tot standvastigheid op te wekken. De gevaren en teleurstellingen van een tocht van het Westen naar het Oosten en van het Oosten naar het Westen, waarvoor hem zelfs de gevraagde uitbetaling der niet geringe

reiskosten steeds is onthouden, hadden aan hem in hunne oogen eene hoogere wijding gegeven. [9])

Met ernst verdiepten zich de mannen die een gelijke overtuiging en ondervinding tot de innigste gemeenschap bracht, in de beoefening van de geschiedenis en de oude wetten hunner kerk. Dat zy niets vuriger baden dan de eenheid en vrede der kerk naar het woord van God, blijkt uit hun talrijke brieven aan de godgeleerden en bisschoppen in verschillende landen, met vragen om licht en troost. By het beklimmmen van den zetel zag Innocentius XIII zich een hoogst beleefden heilgroet door het kapittel toegezonden. Na eenigen tijd heeft dit (30 Sept. 1722) de vurige bede aan hem herhaald om zijne toestemming tot het kiezen van een bisschop. Konden zy wel duidelijker blijken geven van hun diepen eerbied voor de pauselijke waardigheid en van hun gehechtheid aan de leer en instellingen der oud-katholieke kerk?

In een vijftal Samenspraken tusschen Pieter Rechthart en Jan Waarmond (1722—1724) gaf de geleerde deken van Erkel de bewijzen, dat hy niet minder duidelijk voor de vatbaarheid des volks den toestand der kerk en haar behoefte wist te beschrijven als hy zulks in de taal der wetenschap met onvermoeiden ijver sedert jaren had gedaan. De man, die in deze dagen het roer met krachtige hand omklemde, zag zich door verscheiden wakkere vrienden gesteund, die trouw hunne posten bewakende, den aanschouwers ontzag inboezemden.

Met toenemende belangstelling sloegen de staatslieden het gedrag van de beide partijen in de roomsche kerk gade. Het bleek hun dagelijks meer dat de strijd hier gestreden werd door echte Nederlanders tegen een vreemde overheersching. Hun scheen het belang van geheel het vaderland de bescherming te eischen van hen, die de oude volksdeugden toonden in de oprechtheid, vrijheidsliefde en zelfopoffering by het handhaven hunnner overtuiging tegen hen, die geen vaderland kenden boven Rome. Moest het niet hun aandacht trekken, dat in openbare geschriften de getrouwheid aan 's lands overheid, die de oud-katholieke geestelijken door woord en voorbeeld steeds inprentten, werd verdacht gemaakt, als gebrek aan geloof aan Romes kerk, die de gehoorzaamheid aan den paus als den

hoogsten plicht voorschreef? Waren het niet de Jezuiten, die zelve thands het groote onderscheid maakten tusschen leden derzelfde kerk als zy hen verdeelden in roomsch-katholieken en in staats-katholieken, van wie de laatsten door hen als de gevaarlijkste ketters werden vervolgd? Terwijl de vreemde zendelingen zich van dag tot dag verheugden in hunne, al te duur met de verwoesting van den vrede in honderde huisgezinnen gekochte overwinningen, trad de uitstekende raadsheer Antony Slicher op met verscheiden degelijke geschriften waarin hy de blijken gaf van een helder doorzicht en kennis van de oogmerken der Jezuiten. In een toon van verdraagzaamheid, die geen heerschappy verlangt over de gewetens en de overtuiging der andersdenkenden eerbiedigt, wijst de staatsman op het belang, dat het land heeft by de benoeming van een kerkvoogd zooals de oude party dit noodig achtte. Om den vaderlandschen geest tegen dien van Rome te beschermen, worden door hem de vele voordeelen opgegeven, aan de verkiezing van een aartsbisschop van Utrecht verbonden. Wie bespeurt niet hieruit de onwaarheid der beschuldiging, alsof de regering ook nog door de bitterste onverdraagzaamheid in de vorige eeuw den roomschen onderdanen een aartsbisschoppelijk bestuur wilde onthouden? Neen, het is duidelijk ook uit de hevigheid waarmede de Jezuitische schrijvers terstond tegen zulke voorstellen optraden, dat zy zelve het waren die die dringende behoefte aan een bisschop hier onvervuld wilden laten, als deze niet hun dienstknecht en de bevorderaar van de belangen eener vreemde macht kon zijn. Zoolang geen ultramontaansche bisschop hier wordt toegestaan, beklagen zy zich over eene regering, van wier zucht om de godsdienstige behoeften van al hare onderdanen te helpen bevredigen, ook de echt nederlandsche katholiek de blijken ziet. [10])

Terwijl de stuurlieden op het fel geslingerde scheepjen der kerk geweldig tusschen klippen en banken en in het midden van gevaarlijke stormwinden worstelden, zagen zy aan den zwarten hemel een star doorbreken, en verloren de hoop niet op God die de zijnen weet te redden en te verblijden.

CORNELIS STEENOVEN, AARTSBISSCHOP.

Wie van hen die op dingsdag 27 April 1723 zich door de Jufvrouw Idastraat in 's Gravenhage begaven, kon vermoeden dat hier een handeling plaats had die een latere eeuw als een der gewichtigste daden in de geschiedenis der roomsch-katholieke kerk vermelden zou? Tusschen andere onaanzienlijke huizen in de oude niet ruime straat trok de woning waarin eene roomschgezinde gemeente haren God verheerlijkte, de aandacht van enkelen. Toch waren de belangrijkste werkzaamheden waarvan de trotsche domkerk te Utrecht in de middeneeuwen getuige was, niet altijd merkwaardiger dan die hier nu werden verricht. De uitwendige omstandigheden verschilden zeer. Terwijl eens de keizers, graven en edelen op een bisschopskeus het oog hielden gevestigd en het geheele volk daarvan den invloed moest ondervinden, vernamen nu de hervormden met geringe belangstelling en een gedeelte der roomschgezinden met bitteren haat dat de oude zetel zou worden bezet. Een zevental geestelijken wordt door den pastoor Dalenoort, die hier zijn diensten verrichtte, ontfangen om met hem over te gaan tot het verkiezen van een aartsbisschop van Utrecht. Met heiliger zin dan in het grijze voorleden de breede schare van kanoniken dikwijls deed, hebben deze mannen zich jaren lang tot deze taak voorbereid. In de onwrikbare overtuiging dat zy op een wettige wijze tot opvolgers der vroegere kanoniken zijn benoemd, achtten zy zich door God geroepen om het hun toevertrouwde pand te bewaren. By hun innige gehechtheid aan de kerk was het hun pijnlijk te ontdekken dat het opperhoofd der kerk hunne beginselen kon verachten. Maar nu het aankwam op de vraag of zy den paus dan Gode moesten gehoorzamen, hadden zy besloten om de vervloekingen van den mensch en het gemis van tijdelijke eer, voordeelen en rust zich te getroosten en met een gerust geweten voor den hemelschen Rechter te verschijnen. Een menigte stukken van de zijde van Rome en Utrecht is er bewaard om voor het nageslacht getuigenis af te leggen van den geest waarin de kamp is gevoerd. Na ontelbare smeek- en ver-

dedigingsschriften in eerbiedigen en krachtigen toon hadden deze kanoniken den paus Innocentius XIII (30 Sept. 1722) gevraagd, om aan den bisschop, dien zy naar de regels en het gebruik der gantsche kerk en de rechten van Utrecht kiezen zouden, de bevestiging te geven. Een uitvoerig betoog, dat de kerk dringende behoefte had aan een bisschop, verzelde dit schrijven. Het kapittel zag zich gesterkt in zijne overtuiging door een uitvoerig geschrift van van Espen, Bauwens en Verschuren (12 Dec. 1722). Nog eerst werd echter dit stuk naar vele godgeleerden en rechtsgeleerden gezonden met de vraag om hun gevoelen hierop te vernemen. Hierop was door velen geandwoord in een geest die hen tot het vervullen van den zetel drong. Te Rome was Levage daartoe werkzaam. Eerst nadat hy bericht had dat alle pogingen mislukt waren voor hen, die hun oude rechten handhaafden en van de bul *Unigenitus* zich beriepen op een algemeene kerkvergadering, wordt een stap gedaan, door het geweten geëischt en door een hoogere vierschaar te beoordeelen. In een eenvoudig vertrek ontfing de kanonik Dalenoort zijne zeven medeleden van het kapittel van Utrecht. Johannes Christianus van Erkel, deken, Cornelius Steenoven, Gijsbertus van Dijk, Matthias Oosterling, algemeen vicaris, Theodorus van der Croon, Willebrordus Kemp en Nicolaas Broedersen, hadden zich met hem vereenigd tot het kiezen van een aartsbisschop, waarvan zy al het gewicht gevoelden, maar waarvan in de latere eeuwen de beteekenis door machtigen en geleerden eerst beter zal worden begrepen. Het was de deken die de mis van den H. Geest opdroeg, gelijk zulks was geschied in de domkerk in de middeneeuwen. Daarin riep hy de kanoniken met de opgekomenen tot deelneming en hulp en las het formulier, dat de eer Gods en het welzijn der kerk als het eenig doel voorschrijft waarnaar allen hadden te streven. Overeenkomstig het oude gebruik vroeg hy, na den eed door allen afgelegd, welken der drie vormen men by het verkiezen wenschte in acht te nemen, de verkiezing door den H. Geest, by verdrag of door regelmatige stemming. Zoo als meestal het geval was, werd de laatste vorm gekozen. Drie stemopnemers (scrutatores) werden uit de kanoniken benoemd, die zich door een eed

verbonden tot getrouwheid. Met den secretaris van het kapittel, den apostolischen protonotaris, Jacobus Krijs en met twee getuigen, Johannes en Henricus de Haen, begaven deze zich in een andere kamer om eerst elkander en vervolgends al den kanoniken, die een voor een tot hen kwamen, de stemmen af te nemen. Tot aartsbisschop werd verkozen Cornelis Steenoven, die geboren te Amsterdam, te Rome zich in de godgeleerdheid had geoefend en den doctorgraad ontfangen. Met Theodorus Doncker en Jacobus Krijs had hy Codde voor vele jaren naar Rome vergezeld. By de onderhandelingen met den nuntius had hy zich later door vele bekwaamheden onderscheiden en was (28 Febr. 1719) door het metropolitaansch kapittel tot vicaris van 't Haarlemsche kapittel aangesteld. [11]) In deze keus van den medearbeider van den laatsten aartsbisschop, werd diens gedachtenis nog gehuldigd.

Nadat de gekozene naar de kerk zich had begeven om wijsheid van God te bidden, verklaarde hy straks zich bereid tot het aannemen der waardigheid, die hem geen tijdelijke eer of voordeelen op kon leveren maar enkel nieuwe moeiten voorspelde. Nu ging de kleine stoet in het kerkgebouw. De gemeente die opgekomen was, hoorde den naam van den verkozene. Het Te Deum werd aangeheven en met de bede voor den vrede van Staat en Kerk werd een werk geëindigd waarop, in weerwil van de stilte waarmede het plaats had, de pausen ook in latere tijden met vreeze zouden staren. Elk die de geschiedenis kent zal opmerken dat deze verkiezing door het kapittel overeenkwam met de bepalingen die in de elfde eeuw by het concordaat van Worms waren voorgeschreven.

Het kapittel zond naar Rome terstond eene kennisgeving van het gebeurde met het eerbiedig verzoek dat de paus de keuze mocht bevestigen. Tegelijk werd zijne toestemming gevraagd om in plaats van door het vereischte drietal, de wijding door één enkelen bisschop bygestaan door twee andere waardigheidbekleeders te doen plaats grijpen. De aartsbisschop schreef in denzelfden geest. Overeenkomstig het bevel der Trentsche kerkvergadering, zond hy zijne geloofsbelijdenis die geene andere

was dan die van paus Pius IV. Zonder op deze en op de vroegere brieven (van 13 Augustus en 29 December) eenig andwoord te hebben gezonden, stierf Innocentius XIII (7 Maart 1724). Het kapittel had reeds besloten de voorspraak te vragen van de mannen van invloed en schreef aan alle bisschoppen (9 Maart), aan de kardinalen (2 May), aan de kapittelen (1 Juny), aan de hoogescholen van Leuven, Douay, Parijs, Rheims, Nantes, Caen, Poitiers, Keulen, Weenen, Praag en Straatsburg (12 Aug). Op al de klachten over het geleden onrecht en de beden om de ondersteuning van hun voornemens kwam er niet één woord van mededoogen, terechtwijzing of opwekking. Welk een geest op den dag vóór palmzondag 's pausen vertegenwoordigers, de kardinalen, bezielde, bleek uit hun brief (8 April) waarin met de hardste woorden het kapittel zoowel als de bisschop van Babylonië aan de algemeene verachting werd prijs gegeven. Josef Spinelli, de internuntius te Brussel, zond dit schrijven aan alle katholieken in het vereenigde Nederland, met een brief van eigen hand, waarin dezelfde geest sprak. Op dergelijke taal meende het kapittel (26 Juny) in een uitvoerig stuk te moeten andwoorden. Drie dagen later gaven Lucas Ahuys en Jacobus Krijs, pastoors te Amsterdam, in naam van andere leden der geestelijkheid van Haarlem, een andwoord uit waarin zy dit werk van Spinelli als een aaneenschakeling van onwaarheden en een weefsel der Jezuiten voorstelden.

Intusschen had het kapittel door zijne vicarissen (6 April) aan geestelijken en leeken een dringende opwekking gezonden tot het gebed voor de ziel van den overleden paus zoowel als voor een waardigen opvolger, waaraan door de hunnen ijverig werd beandwoord. Had misschien de ultramontaansche party in het geloof aan de onfeilbaarheid der pausen een grond meenen te vinden tot den minderen ijver in de gebeden dien zy ten toon spreidde? Toen de keus was gevallen op Benedictus XIII, een lid der dominikaner-orde, wier gehechtheid aan de genadeleer van Augustinus en Thomas bekend was, werd hem terstond een beleefde huldegroet met een bede om hulp toegezonden. (27 July) De kanoniken achtten het noodig, nog eerst al hunne geestelijken

te raadplegen. Nadat de krachtigste stemmen uit beide bisdommen hen daartoe drongen, werd er besloten tot de wijding over te gaan.

In overeenstemming met de kerkelijke regelen vroegen zy (4 Oct.) aan de naburige bisschoppen van Roermond, Antwerpen, Namen en St. Omer, om het werk der wijding te verrichten. De geest die thands de heerschappy voerde had echter deze kerkvoogden stom gemaakt.

Slechts een der tot stomheid veroordeelden gaf een teeken dat duidelijker dan vele woorden sprak en den moed verhoogde. Immers de bisschop van Antwerpen had zijnen broeder gewijd tot bisschop van Rhodus *i. p.*, zonder de hulp van twee andere bisschoppen, en met twee abten de plechtigheden verricht. Daar de nood hem hiertoe niet drong en de naby zijnde bisschoppen van Luik, Brugge, Namen, deze dienst niet zouden geweigerd hebben, werd zulks hier als een verblijdend teeken van deelneming en aanmoediging begroet. De bisschoppen van Montpellier, Senez en Auxerre verklaarden zich voor de wijding, terwijl van de zetels van Bayeux, Pamiers, Macon, Rhodez, Angoulème, Metz, Troyes vriendelijke en bemoedigende getuigenissen werden gebracht. Met verwondering hadden de kanoniken in de overkomst van den bisschop van Babylonië een bewijs gezien van Gods buitengewone barmhartigheid voor de kerk. Dringend wekten zy hem op om de kerk van Nederland voor den ondergang te beveiligen (13 Oct. 1724). De herder die door een machtigen geest verhinderd was om in het Oosten te werken, zag hier zich geroepen om den val van een strijdende kerk in het Westen te verhinderen.

Nog was op den eersten dag der weke (15 October) de zon niet opgegaan toen een belangstellende schare zich te Amsterdam op weg begaf naar de woning waar de bisschop van Babylonië zijn verblijf hield. De pastoors Krijs en Doncker hadden te zeer op dezen dag gehoopt, dan dat zy geen deel zouden nemen aan de plechtigheid, waardoor hun arbeid en gebeden werden gekroond. Gedreven door de zucht om op den gewonen tijd in eigen bedehuizen voor het altaar en op den kansel te verschijnen,

hadden zy tot de wijding den vroegen morgenstond wenschelijk geacht. De klok sloeg zes ure en deze vroege herfstmorgen waarin het licht pas doorbrak was voor den kranken Krijs heerlijker dan een der zondagen in de laatste jaren. Van Erkel, deken, en van Dalenoort, kanonik van het Utrechtsche aartsbisdom, namen de plaats in der twee bisschoppen. Van de vereischte plechtigheden werd er geene verzuimd. De gebeden en lofzangen stegen ten hemel. Velen verblijdden zich by het zien van den herder die voor God zich bereid verklaarde om het kruis op zich te nemen en den staf te aanvaarden. die zonder liefde voor God en zijne kerk te zwaar zou zijn. Terwijl hem aldra vele heilgroeten, ook uit het buitenland, toeklonken, wachtte hem de haat van tallooze tegenstanders.

Na veertien dagen trof hem de tijding dat zijn wakkere medestrijder Jacobus Krijs was ontslapen. Dankbaar dat God hem vóór kort nog in de wijding die hy had bygewoond, de vervulling van zijn vurig bidden en streven had doen zien, was deze tot zijnen Heer gegaan. Met de gedachte aan God en aan de nabyheid van den Rechter Jezus Christus, die levenden en dooden zou oordeelen, schreef de nu reeds sedert eenige jaren zwakke en lijdende aartsbisschop een brief aan den paus (31 Oct.) Wie die hierop hem zijn zegen voorspelde? Ruim drie weken later (23 Nov.) waren de kanoniken met den aartsbisschop byeenvergaderd. Zy maakten zich gereed om met nadruk hunne stem te verheffen tot de geheele katholieke Kerk. Met de herinnering aan het manifest dat voor drie eeuwen uit Utrecht ging tegen den paus die Zweder tot bisschop wilde (1426), zonden zy een beroep in op een algemeene kerkvergadering over de verdrukkingen door Romes hof hun aangedaan. Den 21sten Febr. 1725 verscheen een brief van Benedictus XIII aan alle katholieke kinderen in Nederland, die aanving met betuigingen van zijne vaderlijke liefde en droefheid. Den naam van God en den Heiland noemt hy nergens. In plaats van liefdevol te waarschuwen, worden de verdedigers van Gods woord en genade gescholden als kinderen der tweedracht die 't zaad van kwade leer verspreiden; hoovaardy, vermetelheid, heiligschennis worden

hun toegeschreven. De paus noemt den aartsbisschop een aanvoerder der oproerige bende. Nietig en van geene waarde verklaart hy de verkiezing, ongeoorloofd en vervloekelijk de wijding; de waarneming van bisschoppelijke werkzaamheden noemt hy verboden en verderfelijk voor hem en voor allen die hem erkennen. De pen die deze vervloekingen neerschrijft, eindigt met den apostolischen zegen tot onderpand van 's hemels bescherming en wapen en schild tegen de „macht der duisternis" aan allen, die den aartsbisschop vervloeken. Toen deze brief in de lijdensweken hier aankwam, lag de kerkvoogd op het krankbed. Zijne vertrouwde vrienden achtten zich verplicht hem dien voor te lezen. Met weemoed, maar ook met onwrikbare standvastigheid volgde de kranke nu den Heiland op zijnen weg naar Golgotha in de hope dat hy met Hem lijdende, aldra met Hem zou verheerlijkt worden. Toen de Goede Vrijdag was verschenen, gevoelde hy zich gedrongen om nog openlijk een getuigenis af te leggen van zijn getrouwheid aan de steeds gehuldigde beginselen waarby hy het beroep op een algemeene kerkvergadering herhaalde.

Deze verklaring vangt hy aan met de woorden, dat hy „door de kracht van de ziekte in het uiterste gevaar des levens gebracht zijnde, en niets anders verwachtende dan aanstonds voor de vierschaar van den oppersten Rechter te verschijnen, zich geheel onderwerpt aan Hem, zonder wiens toedoen geen musch op aarde valt. En hoewel ik" getuigde hy „mijne zonden, die helaas, al te veel zijn, erken en dat ik onbekwaam ben my voor mijn Rechter te verandwoorden, indien Hy alles zonder barmhartigheid wil naspeuren, zoo verlies ik echter alle hoop niet, wetende dat wy denzelfden Rechter, onzen Heer Jezus Christus hebben by den Vader tot een voorspraak. Van al zijne beleedigers schreef hy: „Ik vergeef hun gaarne dat ongelijk, en och of zy tot beter gedachten gebracht werden die den vrede verstoren." Op de twee paaschdagen verdiepte hy zich met zijne vrienden in de herinnering aan zijnen Heer, die door lijden was ingegaan in zijne heerlijkheid. Op den volgenden dag scheidde hy met de verzekering dat God zijne kerk zou helpen, vol van hoop en vrede in Christus.

CORNELIS JOHANNES BARCHMAN WUYTIERS, AARTSBISSCHOP.

Weinig in overeenstemming met de pauselijke uitspraken van de laatste jaren waren de teekenen van angst waarmede te Rome de tijdingen uit Nederland werden aangehoord. De mannen die hun doel volkomen meenden bereikt te hebben toen de opvolger van Petrus hunne wenschen had vervuld, verbleekten by het bericht dat een aartsbisschop van Utrecht was opgetreden en den geestelijken arbeid der vroegere kerkvoogden met ijver vervulde. Verheugt zich de vijand als hy den man die hem in den weg stond ter aarde heeft geworpen? Gaat hy heen in het denkbeeld, dat nu niets hem verhinderen kan in het langgewenschte bezit van diens goederen te treden? Hield hy zich verzekerd, dat hy gestaan heeft by een lijk — hoe moet het hem zijn als hy eensklaps ziet dat het verslagen lichaam zich opricht en teekenen van leven geeft en kracht? Werd niet ginds een dergelijke ontroering zichtbaar? Wie hieraan twijfelen mocht behoefde slechts te letten op de algemeene beweging die van het hof te Rome uitging en zich aldra in alle landen verbreidde. Wie moet zich niet verbazen wanneer de zoo als een God verheerlijkte paus het niet beneden zich achtte om als een smeekeling de hulp in te roepen ook van kleine vorsten? Aan den inhoud en den vorm van brieven, die hy zelf schreef aan de keurvorsten van Keulen, Ments, Trier, Beieren en de Palts blijkt wel hoezeer de aartsbisschop van Utrecht hem verschrikte. Ofschoon hy schrijft dat het maar „weinige geestelijken" zijn, die zijn gezag verwerpen en op namen en rechten roemen die hy sedert jaren vernietigd noemt, verschijnt hy voor de keurvorsten „vermanende en smeekende."

Van de protestantsche overheid toont hy de verdediging der pauselijke belangen tegen hare onderdanen te hopen, als hy hen bidt om met hunne brieven en gezanten by Hollands regering op hulp aan te dringen. Te 's Gravenhage werden de gevolgen van dat schrijven merkbaar aan den drang waarmede de roomsche gezanten 's lands overheid tot het ondersteunen van den

paus zochten te bewegen. Niets wekte meer de algemeene verbazing en verontwaardiging dan de brief die in de dagbladen werd medegedeeld, waarin de doge van Venetie de Staten vroeg om te bewerken dat de orde en de kerkelijke tucht van hunne roomsche onderdanen hersteld worde, dat de opperherder door de geestelijkheid erkend en de oproermakers tegen zijn gezag beteugeld worden en de onrustige geesten zich stil mogen houden."

Op waardigen toon andwoordden de Staten (27 April) dat zy, trouw aan de beginsels der republiek, elks godsdienstige overtuiging eerbiedigden en een ieder vrij lieten te gelooven wat hy tot zijn heil noodig achtte, mits men zich als goede en trouwe onderdanen wilde gedragen. Met ernst verzekeren zy nooit te zullen dulden dat het hof van Rome in hun staten een onbepaalde macht zou uitoefenen welke zich zelfs verder zou uitbreiden dan in de landen waar de roomsche godsdienst de heerschende was, en welke macht de oude wareldgeestelijkheid zou berooven van hun rechten en geestelijke bedieningen, waarvan zy meenen sedert aloude tijden in het bezit te zijn, om vreemde zendelingen daarin te brengen. Afkeerig van geweld verklaren zy de eene party zoowel als de andere tegen verdrukking en vervolging met rechtvaardigheid, wijsheid en liefde te zullen beschermen.

Niemand kan het vreemd vinden dat de leden van het kapittel zich nu ook voelden opgewekt om den doge de noodige inlichtingen toe te zenden. Op zijne harde beschuldigingen andwoordden zy met een uitvoerig schrijven, waarby zy de voornaamste hunner verdedigschriften hem aanboden. By hunne schets van den treurigen toestand hunner kerk, als het werk der Jezuiten, wijzen zy op den strijd dien de regering van Venetië eens met de orde had gevoerd. Op een meesterlijke wijze maken zy gebruik van de uitspraken van zijne beroemdste voorgangers in de vorige eeuw om den doge te toonen dat deze in denzelfden strijd dezelfde beginselen hadden verkondigd.

Bleek het hieruit niet duidelijk, dat de strijd in Nederland geheel overeenkomstig de beginselen van het oude Venetië werd gestreden? Indien daar alle eerbied voor den bloeitijd en den

ouden roem der vaderen nog niet was uitgedoofd, dan moest deze herinnering zeker beschamend zijn.

Voor dat deze brief werd verzonden waren op 15 May 1725 te Utrecht de leden van het kapittel opgekomen om den ledigen zetel te vervullen. Cornelis Joh. Barchman Wuytiers, tot algemeen vicaris reeds benoemd, werd verkozen tot aartsbisschop. Geboren te Utrecht uit een aanzienlijk geslacht, dat reeds in de dertiende eeuw in Willem van Berthold een bisschop van Utrecht had geschonken, had hy tot beter strijd dan deze, zich in de kweekscholen der Oratorianen te Leuven en te Parijs voorbereid.

Ook hy schreef aan den paus en maakte hem bekend dat de wijze zijner verkiezing in alles geheel met de kerkregels overeenkomstig was. Met de betuiging van zijn eerbied en onderdanigheid vroeg hy om de bevestiging te ontfangen. Hy zond de vereischte geloofsbelijdenis, verlangde des pausen toestemming om zich door één bisschop te doen wijden en dringt hierop aan met de herinnering dat by minderen nood, zulks ook onlangs nog aan de bisschoppen van Rhodus en van Luik was toegestaan.

Van nu aan ontbrak het niet aan pogingen der tegenparty om de benoeming ijdel te maken. Zy vroeg de toestemming der regering tot het zenden van een apostolischen vicaris in Nederland, die aan hare verlangens zou voldoen. Er werd hierby gefluisterd dat hem de paus wel den naam van bisschop van Haarlem zou willen geven. De staten vreesden echter reeds al te zeer het vuur der twisten dat door Romes gezanten werd gevoed, dan dat zy onder dezen vorm nieuwe brandstoffen zouden laten aandragen. Een scherp wapen meende de ultramontaansche party in handen te hebben als zy de wijding door één enkelen bisschop, in strijd noemden met de oude kerkregelen. Ter naauwernood was de pauselijke bul tegen Steenoven verschenen of Hendrik Damen, doctor in de rechten te Leuven, verblijdde zijne Jezuitische geestverwanten door een kleine verhandeling, met dat doel geschreven. Begeerig om door het gezag van een beroemden naam hunne zaak te versterken, had een van

's lands hooge geestelijken den onvermoeiden van Espen gevraagd om dat geschrift te weerleggen. By zijne aanraking viel het gebouw dat in de H. Schrift of in de apostolische overlevering geen grond vond en dat steunen moest op aanhalingen uit verdichte brieven, wier onechtheid reeds lang door de wetenschap was bewezen. [12])

De vriend tot wien dit andwoord kwam, gaf aldra den brief uit en voegde er een voorrede by die van Espen duur kwam te staan. Dit woord toch waaraan de Leuvensche geleerde geheel vreemd was, gaf aanleiding tot een rechtsgeding, dat na twee jaren eindigde met eene veroordeeling van den twee en tachtigjarigen grijzaart. Met het oog op den hemelschen Rechter, die hem wachtte, verklaarde hy door onderzoek en gebed om de hulp des Heiligen Geestes zich gedrongen tot het verdedigen der Utrechtsche kerk. De vrees, dat by het verflaauwen in dat werk, straks Jezus Christus hem niet als zijn discipel zou erkennen, deed hem bereid zijn tot het brengen van de moeilijkste offers. Toen hy te Leuven te vergeefs recht had gezocht, vond hy zich troost en ruste bereid door zijne noordnederlandsche vrienden. Te Amersfoort opgenomen, zag hy in den bloei der kweekschool een teeken, dat zijn geest bewaard en zijn arbeid niet ijdel zou zijn toen hy (2 Oct. 1728) ontsliep. [13])

Waren het zulke wapenen waarmede de edelste en geleerdste mannen bestreden werden? Zeker toonde Damen in een tweede vertoog tegen den brief van van Espen, dat hy zich zelven eerder wonden dan zijn tegenstander vernietigen kon. Indien zijne bondgenooten dit nog niet toegaven — dan zou aldra Filippus Verhulst, een jeugdige strijder, hem te gemoet treden, die in een „vijftal brieven van een Utrechtschen priester" hem bestreed en verwon. Immers in het hiertegen gerichte „zestal brieven van een Leuvenschen priester" gaf de Jezuit Meyer slechts een bewijs, dat een verdediging van Damen noodig maar ook hem te moeielijk was. [14]) De bisschop van Babylonië, door eigen ondervinding en raadgevingen van vrienden gewapend tegen de plannen om hem het wijdingswerk onmogelijk te maken, toonde zich doof voor de zoete stemmen waarin hy dien geheimen toeleg

bespeurde. Daar de andwoorden van den paus en van de uitgenoodigde drie naburige bisschoppen uit België achterbleven, werd de laatste Septemberdag bestemd voor de wijding. Varlet, bygestaan door van Erkel en Dalenoort, verhoorde nu de beden, die door anderen waren afgewezen. De kerk te 's Gravenhage werd getuige van de plechtigheden waarmede aan de oud katholieke kerk van Utrecht een aartsbisschop werd hergeven. Zou Rome, dat op het klagen en smeeken van de nederlandsche geestelijkheid niet andwoordde, nu ook stom blijven by hare daden? De wijding was reeds geschied toen hier de tijding kwam, dat een pauselijke bul was uitgegeven (23 Aug. 1725) die de vroegere in uitdrukkingen van haat en woede ver overtrof. Er schenen redenen te bestaan, die den internuntius verhinderden haar in Nederland te verspreiden, nadat zy te Rome en elders was bekend gemaakt. Die redenen werden aldra zeer duidelijk. Eenige exemplaren werden uit Rome gevraagd en ontfangen. Welk christen was niet over den inhoud geërgerd? Wie zich herinnert dat de verkiezing van den nieuwen aartsbisschop plaats had te Utrecht, den 15 May, moet zijn geloof aan 's pausen onfeilbaarheid en waarheidszin beschaamd zien door den brief waarin deze verklaart dat te Leyden, den 17 April, de keuze was uitgebracht. Te meer moest dit bericht de algemeene verbazing wekken omdat aan den paus door het kapittel de rechte tijd en plaats waren opgegeven. Voorts was er zeker niets geschikter om de lezers met een diepen schrik te vervullen, dan de stellige toon waarop de mensch te Rome verklaarde, dat God door hem in 't vervloeken had gesproken, en dat in het versmaden van 's pausen gezag God was gesmaad. Als had hy in den raad des eeuwigen Rechters gezeten, betuigt hy dat daarom „de ontzaggelijke en sterke God zijne hand heeft uitgestrekt om de dwalenden door het toonen van Zijne macht van de meest ondeugende wegen af te trekken.” Zijne verzekering dat zijn brief van 21 Febr. in Nederland was verspreid op den 17 Maart, wordt gelogenstraft door het bewijs, dat op dien dag de internuntius te Brussel hem eerst had ontfangen, zoodat het stuk dus hier niet vóór 20 der maand kon zijn aangekomen. Op

deze valsche voorstelling berustte dus des pausen verzekering, dat de aartsbisschop door God met den dood is gestraft omdat hy na het pauselijk verbod met een heiligschennende hand zou gewijd en gevormd hebben. Immers het was op den 17 Maart dat hy de wijding en twee dagen later het vormsel voor het laatst had bediend. Wie kon dit opmerken en nog geloof slaan aan de taal, dat de Utrechtsche kerkvoogd om die ongehoorzaamheid van hem niet bekend geworden bevelen, was „aangetast door een doodelijke ziekte en gesleept voor de schrikkelijke vierschaar van Christus om rekenschap van zooveel kwaad en oproeren te geven?" Maar hoe moest de verontwaardiging ten top stijgen by het lezen, dat ook „zonder eenig teeken van boetvaardigheid te geven, in hunne ware verdoemelijke ongehoorzaamheid gestorven waren de priester Jacobus Krijs, die voor anderen de krachtigste aanzetter tot de wijding (van Steenoven) geweest was en de leek Doncker in wiens huis die heiligschennende wijding verricht was." Immers de eenige die den laatsten naam droeg in de gemeente te Amsterdam, was geen leek maar een priester, die ruim zes en dertig jaren de kerk had gediend, waarvan de laatste vijftien jaren aan eene der Amsterdamsche gemeenten waren toegewijd.

Even onwaar was het, dat in het huis van dezen Doncker de wijding was geschied. Of was het niet algemeen bekend dat de huiskapel van den bisschop van Babylonië daartoe had gediend?

Wanneer de paus Doncker in verdoemelijke ongehoorzaamheid en onboetvaardigheid gestorven noemt, mocht er dan niet gezegd worden, dat de leugengeest dit stuk hem had ingegeven? Immers nog bevond zich Doncker onder de levenden. In het genot van een goede gezondheid trad hy op den kansel met de bul in handen, die hy voorleest aan zijne gemeente. Zeker had nooit eenige redevoering van hem of zijne geestverwanten zoo krachtig de onfeilbaarheid des pausen bestreden als deze bul, door Benedictus XIII geteekend den 23 Aug. 1725 en „ex cathedra" bestemd om door de geheele wareld geloofd te worden.

Hoe kon nu nog iemand de geringste waarde toekennen aan de

pauselijke verzekering dat de kapittelen van Utrecht en Haarlem hadden opgehouden te bestaan, nu het hier voor de oogen van allen bleek dat de man wiens zonde, dood en eeuwige straf door den paus aan de geheele wareld waren aangezegd, het Woord des Heeren nog jaren lang stond te prediken? Wat moesten de blindste vereerders zeggen by het vernemen van zooveel leugen uit den mond van hem, die zeide dat „God door hem sprak"? Had de bliksem waarmede de paus had gespeeld, thands in het oog der wareld, zijn eigen hoofd getroffen, hoe zou er voortaan nog iemand in Nederland kunnen geloof hechten aan al die oordeelen voor tijd en eeuwigheid waarmede hy velen had verschrikt?

Mocht het kapittel zich voorstellen toen het in een schrijven aan den paus (31 Oct. 1725) hem opmerkzaam maakte op de verschillende leugens, door hem der wareld bekend gemaakt, dat deze in het openbaar zou verklaren dat hy misleid was geworden?

Wie op deze letteren of op de beleefde kennisgeving en vragen des aartsbisschops een waardig andwoord verwachtte, werd zeer teleurgesteld toen een brief van Benedictus XIII (6 Dec. 1725) hier werd verspreid. Daarin wordt van zijn vorig schrijven in het geheel geen melding gemaakt. Toch durft de paus, die de leugentaal waarop hem het kapittel wees, niet herhaalt, op nieuw verkondigen dat de God, de Heer der wrake, Cornelis Steenoven, die zijne oordeelen weinig achtte, met den dood had gestraft om van hem rekening te eischen van de verloren schapen." Niet minder hard was het vonnis over den nieuwen aartsbisschop en diens aanhangers. Deze verheft echter aldra hiertegen met kracht zijne stem. Hy schetst den staat der kerk, beoordeelt de brieven van den paus van 23 Aug. en 6 Dec. 1725, en betoogt dat deze geen rechter kan zijn in deze zaak, dat daar geen misdaad was gepleegd, dat de noodzakelijke plechtigheden zijn nagelaten.

Hy dient hiermede een beroep in op „de aanstaande algemeene kerkvergadering, die wettelijk en op een vrije plaats vergaderd zal worden, waarop wy" zegt hy „of zy, die wy daartoe zullen afzenden, vrij en onbekommerd zullen mogen komen."

Als bewijzen dat het oud-katholieke aartsbisdom van Utrecht niet

van de gemeenschap der geheele Kerk was gescheiden en niet alleen staat, moeten strekken de vele gelukwenschen, dezen aartsbisschop door en namens verscheiden bisschoppen, geleerden en priesters by zijne wijding toegezonden. Te recht is een groot gedeelte er van in het licht gegeven.[15]) Met zoovele andere getuigenissen van geestelijken, die door Rome in hooge eer zijn gehouden, mogen zy ook aan latere geslachten toonen dat de banden waarmede de verdedigers van het aartsbisdom aan de roomsch-katholieke kerk en velen van hare trouwste zonen waren gehecht, niet door bullen waren vernietigd. Werden er dus niet nieuwe middelen tot versterking der vijanden geëischt? Een „Historie der Utrechtsche kerk" werd geschreven door den kanonik te Mechelen, C. P. Hoynck van Papendrecht. (1725) In de opdracht aan d'Alsace, kardinaal, aartsbisschop van Mechelen, noemt hy dit boek minder zijn eigen arbeid, dan het werk van dien kardinaal, die reeds door Clemens XI ter hulp was geroepen, en die hem uit Rome de gewenschte brieven en bewijsstukken had geleverd. Het maakt een vreemden indruk dat al dadelijk over al de ultramontaansche schrijvers die tot dusver het Utrechtsche aartsbisdom bestreden hadden, door een geestverwant hier een minachtend vonnis wordt uitgesproken. Hoynck zegt toch, dat „men veel schreiers maar geen verdedigers vond." Zóó werd de moeite beloond van Desirant, wiens voorstelling door den kardinaal Bussi hoog was geprezen, van Bonaventura van Dijke en Theodorus de Cock die te Rome tot de bronnen den vrijen toegang had gehad.

Had Desirant, met Bussi's goedkeuring, Vosmeer en Rovenius aartsbisschoppen van Utrecht genoemd, ook hun wordt thands die waardigheid ontzegd. Volgens Hoynck zou diens leer nu niet meer waar zijn dat eerst sedert de vrede van Munster er geen Utrechtsche aartsbisschoppen meer konden zijn, omdat toen de roomsche regering door een protestantsche was vervangen. Neen, met de taal, door de eerste Jezuïten in den tijd van beide kerkvoogden verkondigd, maar toen nog te Rome steeds bestreden, werd beweerd, dat het de hervormde regering was die met het verbieden van titels en het wegnemen van tijdelijke voor-

deelen, ook de geestelijke ampten aan de kerk had ontnomen.

Was reeds in tal van schriften getoond, dat evenmin als in de eerste eeuwen van de vervolgingen der kerk, zoo ook later een onkatholieke regering de aartsbisschoppelijke zetels, de kapittels en de pastoors ooit vernietigen kon, — wat zou Hoynck hierop nu kunnen andwoorden?

Deze strijder waagt het die schrijvers voorby te gaan en, in plaats van hen met gelijke wapenen te bestrijden, hen met hartstochtelijke uitroepingen en scheldwoorden te overladen. Op zijn roepen maakt zich een viertal wakkere mannen op ter verdediging. Nadat zy het slijk op hen geworpen, afschudden, brengen zy vele oude en nieuwe wapenen, uit het rijk voorziene tuighuis te voorschijn. [16])

Van Erkel die Desirant, van Dijke, de Cock had doen verstommen, trad het eerst tegen den Mechelschen kanonik op. In voorloopige opmerkingen kondigde hy zijn plan tot een ernstigen strijd aan. Van nu aan vindt gy den deken maanden lang verdiept in de oude gedenkstukken, brieven, handschriften, die in de schatkameren zijner kerk werden bewaard. De vrucht van dat ernstig onderzoek wordt der geleerde wareld aangeboden, in een lijvig werk onder den titel: Verdediging van den staat en de rechten der Utrechtsche kerk ten blijke dat zy nog bestaat en niet tot een zending vervalt. Tegenover de uitroepingen deelde hy de oorspronkelijke stukken mede, om te bewijzen dat Vosmeer en zijne opvolgers in waarheid den aartsbisschoppelijken zetel van Utrecht hadden bekleed, en dat het kapittel en de eigenlijke pastoors nimmer zijn verdwenen.

Met geen minder naauwkeurigheid en vlijt sloeg de kanonik Nicolaas Broedersen, pastoor te Delft, denzelfden weg in om het ijdele van Hoyncks beweringen over den ondergang van het Utrechtsche kapittel aan te wijzen. Niet slechts de namen der kanoniken na de Hervorming zien wy ons opgegeven. Verscheidene berichten aangaande hunne werkzaamheden deed hy drukken, waaruit de lezer de zekerheid opdoet dat by het verlies van tijdelijke voorrechten en by het weggaan en de geloofsverandering van vele kanoniken in den hervormingstijd,

het kapittel in zijn geestelijken arbeid is voortgegaan. Met een byzondere zorg doet hy in het licht der geschiedenis zien, dat het kapittel, ver van vernietigd, juist door Rovenius onder den naam van „vicariaat" is behouden en voortgezet. Kon hy niet den internuntius Bussi doen optreden met het krachtige bewijs dat de „beroemde kapittels," nog 21 Juny 1703, door Rome werden erkend?

By deze strijders kon ook van Espen niet achterblijven. In een uitvoerig werk verdedigde hy het door hem met andere Leuvensche geleerden uitgegeven geschrift. De gronden die de tegenstanders ontleenden aan het gemis van uitwendigen praal en tijdelijke macht, aan „de titels van Filippi enz., van apostolische vicarissen," worden door hem getoetst aan het oude kerkrecht en geheel nietig bevonden. Met krachtige bewijzen zien wy de leeringen dat de paus de eigen onmiddellijke herder der kerk van Utrecht zou zijn, dat hy als met de machtsvolkomenheid toegerust, tot alles bevoegd was en als de algemeene bisschop handelen moest, — als dwalingen door de kerk gevonnisd. Daartegen stelt hy de beginselen der oud-katholieke kerk in het licht, als hy leert dat aan den bisschop te gelijk met de geestelijkheid het rechtsgebied wordt verleend en dat deze by zijn dood dit overgeeft aan het kapittel. De oprichting, de vernietiging of eenige andere beschikking (door reservatie of devolutie) wordt evenzeer als de macht om aan het kapittel zijne rechten te ontnemen, den paus door het oude kerkrecht ontzegd. Zal Rome, dat door deze talrijke onwedersprekelijke uitspraken van dat oude kerkrecht zijn tegenwoordig gedrag veroordeeld ziet, nu nog zijne nieuwe beginselen in overeenstemming kunnen brengen met den roem dien het draagt op zijn oudheid en onveranderlijkheid?

Ook de bisschop van Babylonië geeft in een degelijk verdedigschrift nog voor het nageslacht de blijken met welk een naauwgezetheid, geleerdheid en gehechtheid aan zijne kerk hy rekenschap wist te geven van de beginselen die hem drongen tot het bewijzen van diensten aan de lijdende kudde. Op al de bedenkingen tegen de verkiezing en wijding andwoordt hy met vele voorbeelden uit al de eeuwen, zoo dat de oude regelen door de nederlandsche

geestelijkheid blijken gehoorzaamd en door de pausen geschonden te zijn. Wie durft zeggen dat latere pausen het recht hebben tot het bevelen van hetgeen de vroegere hebben verboden? [17])

Een naauwkeurige beoefening van deze vier geschriften is een dringende behoefte voor allen die Romes kerk naauwkeurig wenschen te kennen. Hieruit zal blijken dat de strijd volstrekt niet, zooals dit den onkundige toe moet schijnen, gevoerd is tegen enkele nieuwe leeringen maar tegen de oude beginselen der katholieke kerk, die hier met een indrukwekkende wetenschap en zelfverloochening als de eenig ware en alleen verplichtende worden uiteengezet en gehoorzaamd. Gy wordt hier overtuigd dat er in de kerk twee verschillende afdeelingen bestaan, die vijandig tegen elkander zijn opgetreden. De Jezuiten zijn de aanvoerders der eene, die met het ten toon spreiden van een verblindenden praal en onder het gezang van Marialiederen en met de prediking van 's pausen onfeilbaarheid den weg naar den hemel voor het volk met bloemen bestrooien. Zeker zijn de middelen die zy aanwenden, zeer geschikt om de groote menigte te trekken. Tegenover hen zien wy een rij van mannen die in de innige gehechtheid aan den geest der apostelen en kerkvergaderingen de kenmerken der echte kinderen van de roomsch-katholieke kerk willen zien. Als de eersten in de uitspraken der laatste pausen een bewijs aanvoeren voor hun spreken: „de kerk zijn wy," dan worden zy gemakkelijker begrepen en gevolgd door de scharen. De anderen voeren u tot de vroegere eeuwen en toonen dat de Heiland in het Euangelie waarheid en gerechtigheid by zijne volgers en echte leden der kerk zoekt. Als zy daarop hun aanspraak op den naam: katholiek gronden, dan kost het hun meerder moeite ingang te vinden by de menigte. Wie dan naauwkeurig deze werken leest, begrijpt dat de naam Jansenisme volstrekt niet den geest uitdrukt van hen die geheel iets anders doen dan de vijf stellingen en den Iperschen bisschop verdedigen. Het onderscheid tusschen een „oud-katholieke en nieuw-roomsche" afdeeling in dezelfde kerk, hoe ook door Rome met den kunstigen sektenaam van Jansenisten voor den onkundigen en oppervlakkigen beschouwer

verborgen, zal voor elken onpartijdigen lezer dezer werken in helder licht verschijnen.

Wie wachtte niet by het beoefenen van deze vier doorwrochte werken een even grondige wederlegging? En wat is geschied? Hoynck achtte zich verplicht om al spoedig te andwoorden, dat hy, zoodra de tijd hem vergund werd, al deze werken zou vernietigen. Nog geruimen tijd heeft hy geleefd en toen hy ruste vond van zijne amptswerkzaamheden, wat verhinderde hem deze zijne belofte te vervullen? Van zijne wederlegging is echter nooit één letter in het licht verschenen. Moest de party die hem de pen in handen gaf, het niet haar duurste plicht rekenen, om den schijn van onmacht van zich af te weeren en hare volgers krachtig te wapenen? Men rekende zijn doel gemakkelijker te kunnen bereiken. Tileman Backhusius uit Ostende, had eerst zich aangesloten aan de oud-katholieken, wier beroep op de algemeene kerkvergadering hy met zijn naamteekening zocht te te steunen. Later ging hy tot zijne vroegere vijanden over. Door hen werd hy welkom geheeten als hy zich bereid toonde tot het schrijven van werkjens, waarin hy den geest en stijl van Hoynck volgt en met meer of minder juistheid de geheimen zijner vroegere vrienden openbaart. Als hy tot in onze dagen om zulk geschrijf geprezen wordt, levert wel de nieuwroomsche party het bewijs dat zy nog niet gedacht heeft aan hare roeping om de belofte van Hoynck te vervullen. De vier helden der oud-katholieke kerk van Nederland staan nog heden onverwrikt, met scheldnamen begroet, maar nooit uit hun sterkte verdreven met den eisch dat hun arbeid met dezelfde geleerdheid en christelijke gezindheid, die zy er aan wijdden, moet weerlegd worden, eer hunne zaak verloren mag heeten. [18])

Van eene kerk, die zulke geleerden onder hare zonen en beschermers heeft, verwachten wy een vurige belangstelling in de opleiding tot het priesterampt. De geest van Vosmeer, Rovenius en Neercassel leefde in de beide kweekscholen te Leuven. Hunne overtuiging dat een grondige wetenschap volstrekt noodig was voor den bloei der hard bestreden kerk, bezielde steeds hare bestuurders en leeraars. Toen de school, die door Neercassel uit

Keulen naar Leuven was overgebracht, haren uitstekenden voorzitter Verschuren door den dood (1723) had verloren, wilde het kapittel hem een waardigen opvolger geven. Daarom ging Broedersen derwaarts. Toen deze den door hem benoemden Barchman Wuytiers naar het voor hem bestemde verblijf leidde, vond hy de deuren verzegeld. In de overtuiging, dat niemand in dit, door het Utrechtsche kapittel gekochte huis hem, als gemachtigde der eigenaren, het recht daartoe zou betwisten, liet hy de zegels wegnemen. Wie schetst zijne verbazing, toen hy zich daarom als een misdadiger zag behandeld, op grond van een bevel van den rector der universiteit, dat er geen president mocht worden aangesteld, dan die vooraf zijn recht daarop aan het bestuur had bewezen? Elk wist dat dit huis nooit was ingelijfd in de universiteit. Hoe dus haar rector hierover eenig rechtsgebied kon oefenen, was moeielijk te begrijpen. De wareldsche macht stond den internuntius ten dienste om Barchman hieruit te verwijderen en zelfs in zijne plaats tot voorzitter aan te stellen een man dien het kapittel niet wilde. Den eigenaars werd het huis met al wat het bezat ontnomen en zelfs op hunne vraag om het te mogen verkoopen, kwam een weigerend andwoord. En welk lot was der kweekschool van het Haarlemsche bisdom beschoren? Sedert het kapittel besloot zijne rechten niet meer uit te oefenen, werd zy aan zich zelve overgelaten. Toen Steenoven vicaris was geworden, trok hy zich haar lot aan en onder twee ijverige verzorgers, door hem (Aug. 1719) aangesteld, openbaarden zich aldra de teekenen van een nieuw leven. Eensklaps verzetten tegen hen zich (Sept. 1722) twee geestelijken, die zich leden van het Haarlemsche kapittel noemden, met den eisch om als de wettige verzorgers der kweekschool erkend te worden. Nu werd hierover een rechtsgeding gevoerd by welks einde de geest die deze school gesticht en ongeveer een eeuw lang bewaard had, een zwaar verlies betreurde.

Gestorven was die geest echter niet. Het kapittel van Utrecht besloot aldra een kweekschool op te richten te Amersfoort. Hiertegen verzette zich zeer de nieuwroomsche party, die in den ondergang der scholen te Leuven een groote schrede tot haar

volkomen zegepraal meende gedaan te hebben. Zy ging zoover in hare verbittering dat zy zich niet slechts tot de regering maar ook zelfs tot hervormde predikanten wendde, om door de voorstelling van vele gevaren, aan zulk een kweekschool verbonden, het plan te verijdelen. Hier toonden echter de besturen van land en stad geenszins de bereidwilligheid der Belgische overheid te Leuven om haar te dienen. Nevens de inrichting voor jeugdige kweekelingen die in de talen onderricht ontfingen (humanisten), verrees de kweekschool voor hen die zich in de godgeleerdheid en wijsbegeerte wilden oefenen. [19])

Het kapittel verkoos onder voorzitting van den aartsbisschop, (16 Nov. 1737) den voormaligen Leuvenschen hoogleeraar Johannes Willemaers tot president, die twee maanden later deze betrekking aanvaardde. Gelijk hy, waren velen uit Frankrijk by den strijd, door de bul Unigenitus gewekt, by hunne noordnederlandsche oud-katholieke geestverwanten ontfangen en welkom geheeten. Van hen werden de beroemde Nic. Le Gros, Dessart en Hoffreumont het eerste tot hoogleeraren gekozen.

Hoezeer de opleiding der gemeente tot een leven in waarheid en heiligheid het hoofddoel der geestelijkheid bleef, wordt duidelijk uit de geschriften die zy het volk in handen gaf. Pesser en Andreas van der Schuur hadden van de meeste kerkhymnen berijmde vertolkingen vervaardigd en die van den laatste werden opgenomen in de vertalingen der kerkboeken, die de kanonik Willebrord Kemp met grooten ijver bezorgde. Het misboek, het vesperboek, het getijdenboek, het boek der sakramentsbedieningen, werden met stichtelijke opmerkingen voorzien en aan allen ten gebruike geschonken. Moest ieder die de heiligdommen binnentrad der verschillende roomsche gemeenten, de grootste overeenkomst in de uitwendige vormen en plechtigheden opmerken? By een naauwkeuriger onderzoek bleek het groote verschil tusschen den oud-nederlandschen en den nieuw-roomschen geest. De trouw aan de hun ingeprente leer dat God een geest is die in geest en waarheid moet worden aangebeden, bleek in de aandacht waarmede al de oudkatholieke leeken, met de hollandsche vertalingen voor zich, de latijnsche woorden by de dienst volgden.

In de nieuwroomsche kerken ziet gy hoe hier de eene en daar de andere bezig is met het tellen der koralen van de rozekrans of met het lezen uit verschillende gebedenboeken, die in geen verband staan met de latijnsche woorden die door het heiligdom klinken. Dáár deelt de schare niet in die klanken. Hier echter wordt in het vesperboek gelezen, dat in de oudste kerken het gezang niet enkel door de geestelijken maar ook door leeken, mannen en vrouwen, werd aangeheven en op de sporen van dat gemeentegezang in de moedertaal in naburige landen wordt hierin gewezen. Met de taal van beroemde oude leeraars wordt er op het bywonen van de prediking van Gods woord aangedrongen. Ook uit verscheiden uitgegeven toespraken blijkt de zorg van de priesters om de christelijke waarheden in waardige taal den hoorders voor te dragen. De noodzakelijkheid van Gods genade in Christus tot vergeving en heiliging der zondaars werd verkondigd tegenover hen die met zoogenaamde goede werken de zaligheid meenen te verdienen. Worden elders de namen en beelden der heiligen verheerlijkt, hier worden vooral hunne woorden en daden bekend gemaakt, om tot liefde voor God en den Heiland op te wekken. Tegenover de bygeloovigheden en onkunde die ultramontanen bevorderen, toont men hier dat de katholieke kerk geen duisternis maar licht verlangt. En wanneer de priesters hunne verklaringen staven met uitspraken van heiligen, kerkvaders en pausen uit vroegere eeuwen — Wie mag hun dan den naam van katholiek ontzeggen? Mild waren de voorgangers in het verspreiden van kleine geschriften, waarin de voortreffelijkheid van de katholieke kerk, haar leer en instellingen en het rechte gebruik er van werd aangewezen. Zag men niet op zulk een wijze de leeken vervuld met liefde voor de H. Schriften? In een dier werkjens wordt naar de katholieke leer, de noodzakelijkheid getoond, om den Bijbel en vooral het N. Testament te lezen en ook den kinderen bekend te maken. Het N. Testament was reeds in aller handen. Toen by het eindigen van de vertaling van het laatste boek der Koningen de dood in 1721 van der Schuur wegnam, zorgden andere godgeleerden voor de voortzetting van dit werk. De uitstekende Hendrik van Rhijn bekroonde zijn onafgebroken letterkundigen

arbeid waardoor hy de eer en het heil zijner kerk had bevorderd, met de voltooiing van de Bijbelvertaling, die zijnen geloofsgenooten tot heden ten zegen strekt, en in vele opzichten een hooge belangstelling verdient.

Het was niet lang na de optreding van den aartsbisschop Barchman Wuytiers, toen een plotselinge genezing van eene vijf en veertigjarige vrouw te Amsterdam de algemeene aandacht trok. Door drie geneesheeren als onherstelbaar opgegeven, had Agatha Leenders Stouthandel sedert verscheiden maanden hare gebeden om redding tot God opgezonden en zich van de verhooring verzekerd, zoodra zy uit de handen van den aartsbisschop de heilige communie ontfangen en zijn kleed aan zou mogen raken. Zy verheugde zich toen haar dit voorrecht ten deele viel, op driekoningendag 1725. Nadat zy met moeite in de kerk van Doncker was gekomen, waar de kerkvoogd het vormsel bediende, gevoelde zy zich eensklaps hersteld. Door een zeer naauwkeurig onderzoek, waarby niet alleen hare drie geneesheeren maar ook een getal van honderd zeventig geloofsgenooten en dertig protestanten als getuigen waren opgeroepen, werd de waarheid van deze plotselinge genezing gestaafd. Het verdient opmerking, dat dit teeken niet volgens haar gebed, gestrekt heeft om de oogen van blinden te openen voor de wettigheid van de zending des aartsbisschops. Met spotterny en met de verzekering dat ook de antichrist wonderen zou doen, werd die uitwerking verhinderd. [20])

Ook het kapittel van Haarlem gaf geen acht op dit teeken. Als vroeger bleef het by het verdedigen van zijn recht en het verzuimen van zijn plicht. De namen der kânoniken worden vermeld te gelijk met de bewijzen dat zy hun werk overlaten aan den internuntius. Een hunner verklaarde dat hy tot vicaris was benoemd onder de voorwaarde van dat ampt niet uit te zullen oefenen. Hierom waren door het metropolitaansch kapittel, waaraan het recht verviel dat het Haarlemsche niet had gebruikt, Steenoven (28 Febr. 1719) en later Barchman Wuytiers tot dat werk benoemd en door de regering toegelaten.

Na een langdurig onderzoek en overleg, ook met beroemde vreemden, riep de aartsbisschop het Haarlemsche kapittel (16

Dec. 1726) op om over te gaan tot de keus van een bisschop. Hy deed dit op grond van het kerkrecht, dat aan een kapittel, hetwelk het verkiezingswerk verzuimt, dit recht ontneemt en overdraagt (jus devolutionis) aan den naburigen metropolitaan, die dan met den raad van zijn kapittel en andere voorzichtige mannen dat werk moet verrichten. Toen in den door hem gestelden tijd van drie maanden, Haarlems kanoniken werkeloos bleven, ging de aartsbisschop met zijn kapittel, waarby Varlet als wijbisschop tegenwoordig was, tot de verkiezing over. Met algemeene stemmen werd nu aan Theodorus Doncker het bisschopsampt opgedragen. De vijf en zeventigjarige grijzaart wees op zijn toenemende lichaamszwakte, maar zijn geest was te krachtig om zich aan die taak te onttrekken. Toch zou die last niet op zijn schouders worden gelegd. Werd de voet die gereed stond den stoel te beklimmen, daarvan niet teruggehouden door een besluit der Staten? Hunne toestemming was noodig geacht voordat de gekozene zijn werk aanvaardde. Toen deze hierom vroeg, ontfing hy een afwijzend andwoord. Als een duistere wolk zweefde dat besluit boven den Haarlemschen maar evenzeer boven den Utrechtschen zetel. Na vier jaren toen de verkozene ontsliep (July 1732) gingen er bange zuchten op. Of zou niet het dreigend onweder het overblijfsel der oude kerk verpletteren, wanneer de bisschop van Babylonië zijn dienst niet meer zou kunnen verrichten?

Het was niet vreemd dat de geestelijkheid steeds gaarne luisterde naar de stem van dien man, dien zy als den door God gezonden beschermengel harer kerk vereerde. Toch bleven de Nederlanders, ook by den diepsten eerbied voor den bisschop, hunne zelfstandigheid bewaren. Dit bleek onder anderen ook by de behandeling van een vraagstuk, dat hier in dezen tijd ter spraak was gebracht. Een verschillend andwoord werd gegeven op de vraag: of onder den door God veroordeelden woeker, waartegen allen gelijkelijk streden, ook moest geteld worden het in Nederland algemeene gebruik van het koopen en verkoopen van zoogenaamde losse renten. Wat was hier gewoner dan dat iemand geld leent aan een ander, die hem daarvoor jaarlijks renten be-

taalt, onder voorwaarde dat hy die leent en hy die ontfangt de geleende som elkander op kunnen zeggen. Varlet verklaarde deze gewoonte voor een verschrikkelijke zonde, en een reeks van ernstige en geleerde vreemdelingen die herwaarts waren gevlucht, stond aan zijne zijde. Al de bedreigingen van Gods woord tegen de onrechtvaardige, oneerlijke, liefdelooze woekeraars die ten koste van armen en ongelukkigen zich verrijkten, werden door hen toegepast op hen die zulke renten bezaten. Op hen wierpen zy de schuld van al de rampen der nederlandsche kerk. Aan hen moest de vergeving worden geweigerd. Van alles wat op zulk eene wijze gewonnen of geërfd was, moest de teruggave worden geeischt. Tegen deze voorstelling trad het kapittel op dat met smart den aartsbisschop aan de zijde der vreemdelingen zag. Broedersen en Godefridus Valkenburg toonden in hunne schriften geen minder eerbied voor Gods woord dan le Gros en Hoffreumont, die op de kweekschool te Amersfoort het tegendeel onderwezen. [21]) Zy konden zich voorts beroepen op Neercassel, Codde en Steenoven, die niet als woeker veroordeelen en uitroeien wilden, wat de regering des lands niet slechts duldde maar goedkeurde. Eerbied voor hare wetten, vrees voor botsing met den Staat en voor ontevredenheid van vele vermogenden, sprak in hunne handelingen. Door naauwkeurige verklaringen van hetgeen de H. Schriften over woeker en over leenen en de plichten van armen en rijken leerden, toonden zy dat hier van geen door God veroordeelden woeker sprake kon zijn. Wel mochten zy tevens wijzen op de schade die hierby hunne kerk zou lijden door het verstooten van vermogenden. Of zouden deze straks niet de ultramontanen bereid vinden tot het verleenen der hier geweigerde zegeningen?

Het kapittel ontsloeg le Gros en Hoffreumont en bestreed den aartsbisschop, waar deze op de kweekschool den vreemden geest by de nederlandsche aanstaande priesters zocht te bevorderen. Barchman Wuytiers beweerde dat het hoofdbestuur niet, zoo als tot heden toe, aan het kapittel waarvan de aartbisschop het hoofd is, maar aan hem toekwam. Het kapittel dat tegen hem zijn recht bleef handhaven, gaf in dezen strijd de bewijzen van met de

mannen wie het moest tegenstaan op dit gebied, toch geheel een te zijn in een gestrenge en ernstige zucht om Gode gehoorzaam te zijn.

Liefelijk blonk het licht eener blijde toekomst van vrede en eenheid den aartsbisschop tegen, toen hy in het bedehuis te Leyden (11 Juny 1728) de Russische vorstin Irene Galitzin, gemalin van den Prins Serguier Dolgorouki, in den schoot der Westersche kerk opnam. Op haar vurigen wensch om in haar land, werwaarts zy aldra terugkeerde, aan de hereeniging van de griek-sche en roomsche kerken te arbeiden, schonk hy haar tot helper den franschen priester, Jubé, die in Nederland de vervolgingen om de bul Unigenitus was ontkomen. De dood van Peter II beroofde aldra het geslacht van Dolgorouki van den vroegeren invloed en na drie jaren arbeids, die de gewenschte vruchten beloofd had, zag zich deze geestelijke uit Rusland verdreven om hier de boodschap te brengen van de hevige vijandschap waarmede dit verzoeningswerk was verwoest.

Hoezeer de aartsbisschop de uitbreiding zijner kerk wenschte, blijkt ook uit den ijver waarmede hy het pogen steunde van vrienden uit Frankrijk om een kweekschool en toevluchtsoord te ontsluiten voor Indische zendelingen die de bul verwierpen.

Wie zijn talenten en invloed kenden, gevoelden welk een zwaar verlies zijne kerk trof toen hy onverwacht werd weggenomen (13 May 1733). Van Amersfoort waar hy zich in den bloei der jeugdige kweekschool had verlustigd, had hy zich begeven naar de beide buitenverblijven by Utrecht, Schoonauen waar Karthuisers uit Frankrijk — en Rhijnwijk waar Cisterciensers uit Orval, onder zijn bestuur zich de rust zagen bereid, die in hunne kloosters hun door den storm, door de bul Unigenitus verwekt, was ontroofd. Nadat hy zijne geliefden te Schoonauen had vaarwel gezegd, werd hy te Rhijnwijk welkom geheeten. Hier werd hy door een hevige krankte aangetast die de broeders aldra deed klagen dat eensklaps op den middag een helder licht werd verdonkerd. De bisschop Varlet die hem gewijd had, bewees hem thands de laatste diensten en prees den dienaar gelukkig, dien de Heiland tegen het feest zijner hemelvaart, dat de kerk op den volgenden dag vieren zou, tot zich riep.

THEODORUS VAN DER CROON, AARTSBISSCHOP.

Het heir van driehonderd priesters dat eens was opgetreden om het recht en de eer van het aartsbisdom van Utrecht en zijn opperhoofd tegen het geweld van Rome te verdedigen, was na twee en dertig jaren voor het grootste gedeelte versmolten. Terwijl hier velen verschrikt de oude banier hadden verlaten en de vlucht genomen, waren anderen door den dood weggerukt. Slechts een vierde deel van de toen bezette posten werd nog met trouw bewaakt door mannen die in de oude beginselen grijs waren geworden en door enkele jongeren die hun geest hadden opgenomen. Onder de eerste rijen stond Theodorus van der Croon, die in de laatste vijf en twintig jaren, door zijne Euangelieprediking, door de aanbeveling der H. Schriften en door den ijver waarmede hy den geest en de plechtigheden zijner kerk in de moedertaal deed kennen, zijne gemeente te Gouda in het haar overgeleverde geloof aan Gods genade sterkte. Hem keurden na een veertigjarige priesterdienst zijne medekanoniken den zetel waardig (22 July 1733) dien hy sedert lang had helpen bevestigen.

By deze benoeming bleek het weder dat de woorden, door de pausen gebruikt, hard genoeg waren om te kwetsen, maar niet krachtig genoeg om te vernielen, zelfs niet om af te stooten. Immers nog naauwelijks had Theodorus van der Croon den aartsbisschoppelijken staf zich zien toegereikt of er gingen van de kiezers (26 Aug. 1733) en van den gekozene (1 Sept.) brieven naar Rome, waarin deze keuze den paus werd bekend gemaakt en de vraag om de bevestiging daarvan tot hem werd gericht. Toen de paus in tien maanden geen andwoord zond, kon hy door een tweeden brief van den verkorene (24 July 1734) zich overtuigen, dat zijn stilzwijgen het nederlandsch geduld niet had uitgeput. Intusschen bleek het uit sommige verschijnselen dat door het vloeken en zwijgen, toch nog de geest der ultramontanen volstrekt niet boven alle vrees voor Utrecht was verheven.

De portugeesche gezant te 's Hage had aan de gravin van Auxerre (Aremberg) zijn verlangen te kennen gegeven om den bisschop Varlet te spreken. Deze toonde zich bereid tot een onderhoud maar gaf,

in plaats van den Haag of Bodegraven, wat de gezant begeerde, het slot te Zeist op, als de plek waar de ontmoeting plaats kon grijpen. Vreemd zag hy op toen hy, daar gekomen, niet den portugeeschen maar den franschen gezant Fenelon mocht begroeten. Vreemder nog was het hem aldra van diens lippen een noodiging, in naam van den kardinaal de Fleury te ontfangen, om in Frankrijk terug te keeren. Hoe waren diens beloften, dat hy in staat zou worden gesteld om daar onbezorgd, overeenkomstig zijn stand te leven, overeen te brengen met de wijze waarop de paus hem had behandeld en zijn bisschoppelijk werk aan de verachting had prijs gegeven? Het was den gezant een groote teleurstelling toen de bisschop hem te kennen gaf, dat hy den smaad en het lijden in een vreemd land bleef stellen boven de eer en voordeelen, die met het opofferen zijner beginselen al te duur moesten worden gekocht. De portugeesche gezant duidde het Fenelon ten kwade, dat hy deze gelegenheid niet had aangegrepen om den bisschop te doen wegvoeren. Hy gaf daarmede een nieuw bewijs, dat de party, die hy diende, het werk van dezen bisschop niet zoo nietig beschouwde als de paus dit genoemd had. De wijding kon niet worden verhinderd, maar wel gevloekt. Zy werd verricht (28 Oct. 1734) met al de woorden en plechtigheden, die de kerk had voorgeschreven en — verdoemd door Clemens XII (17 Febr. 1735) met nagenoeg dezelfde woorden, die paus Benedictus XII had gebruikt vóór tien jaren. Zijn stuk, dat door geen geheimschrijver was geteekend, dat niet de kenmerken droeg van te Rome te zijn aangeplakt, en met geen getuigenis van den nuntius was voorzien, werd in een dagblad, waarin waarheid en logen dikwijls gemengd wordt, nu den volke bekend gemaakt. Het verscheen zonder deze onderscheiden waarborgen van echtheid, die de oud-katholiek, overeenkomstig de vereischte voorschriften of gewoonten, met recht verlangde maar die de nieuw-roomsche niet meer behoefde en vroeg om ze aan te nemen. Al de bezwaren tegen den pauselijken brief werden hier straks bloot gelegd. De klachten over de handelwijze van Rome, sedert den aanvang dezer eeuw ingebracht, werden herhaald en met de vermelding van de

nieuwe vermeerderd. Van de onrechtvaardigheid der oordeelen van den paus overtuigd, treedt ook de aartsbisschop van der Croon in het spoor zijner voorgangers en verheft zijn stem tot een algemeene kerkvergadering die op wettige wijze en in een veilige plaats vergaderd zal zijn en waarby de Utrechtsche aartsbisschop vrij en met gerustheid zich of zijnen afgevaardigden den toegang zou zien ontsloten. Zeer bevreemdde het velen dat deze een afschrift van het beroepschrift kon zenden aan den ultramontaanschen aartsbisschop van Mechelen, d'Alsace, die zich berucht had gemaakt door het vervolgen van de beroemdste Leuvensche hoogleeraren, die Hoynck van Papendrecht tot het schrijven van zijn werk had aangespoord en die om zulk een ijver door den paus met den kardinaalshoed was beloond. Gaven de vorige kerkvoogden telkens de blijken van diepen eerbied jegens den paus, ook by het verdedigen hunner zaak tegen zijne uitspraken? Zoo naderde ook nu de door den paus gevloekte aartsbisschop den door den paus hoogverheven medebroeder. Hy hield zich overtuigd dat deze slechts de zaak naauwkeuriger moest kennen om als haar verdediger op te treden en by den paus al zijn invloed aan te wenden tot heil van het tot dusver onderdrukte aartsbisdom. Aldra toonde de Mechelsche prelaat in een schrift van zes en twintig bladzijden aan de wareld met welk een treurig gevolg de poging was beproefd.

Ieder die het oog sloeg op het beeld van den waren bisschop, zooals het door Petrus en Paulus geteekend is, zal zeker met groote verbazing opmerken hoeveel meer de aartsbisschop van Utrecht in zijn verdrukking daaraan beandwoordt dan de aartsbisschop van Mechelen in zijn schitterende aardsche heerlijkheid. Immers de laatste zendt een andwoord in het licht met het opschrift: (14 January 1736) „Aan Theodorus van der Croon, gewaanden bisschop" dat dus aanvangt:

„Wat stout bestaan is dit van u, o Theodorus, dat gy aan my hebt durven schrijven? Wie zijt gy en van waar komt gy? Ik ben, zegt gy, aartsbisschop van Utrecht. Maar wie heeft u een bisdom gegeven? Wie heeft u den titel van deze waardigheid toegelegd? Gy matigt dan u een titel aan waar het volk meê lacht, dien

de kerk verfoeit, dien de roomsche paus u verbiedt, dien alle katholieke bisschoppen u weigeren te geven en dien de onkatholieken zelve niet dulden."

Het beroep op een algemeene kerkvergadering wordt in dit schrijven als een beuzelachtige en nietige handelwijze en een schandelijke navolging van het voorbeeld der ketters voorgesteld, veroordeeld en verfoeid. Op de vraag om de zaak te onderzoeken, andwoordt d'Alsace met de verklaring, dat het aan elk bekend is hoe onder zijn oog reeds sedert tien jaren die zaak door Hoynck was vergruisd. Utrechts kerk heet hier „een kettersche en kerkscheurige kerk, by God en de wareld gehaat" — en haar tegenwoordig opperhoofd wordt erger genoemd dan Novatianus, die door drie dronken bisschoppen zich liet wijden, waarvan er een, beter dan Varlet, berouw kreeg, en de twee anderen afgezet werden.

De kardinaal waagt het openlijk uit te spreken, dat Utrecht te vergeefs op de oude kerktucht zich beroept, daar „in Gods kerk thands een andere wet is die onderhouden wordt en in kracht blijft en men geen voorbeeld heeft dat iemand den bisschopstoel beklom en het ampt behield in weerwil en tegen het verbod van den apostolischen stoel en dat, zoo zulks zou gebeuren, dit buiten de eenigheid der kerk zou geschieden."

Het is een zoo hoog geplaatste prelaat in Romes kerk, die de aan hare oude leer ontleende drangredenen om een aartsbisschop te benoemen, schetst als „baldadige woorden die wel aan Luther zouden passen, als hy lustig gedronken had."

Volgens hem is het de paus die alleen de bisschoppelijke zending kan opdragen, en het gemis van blinde gehoorzaamheid aan Rome is by hem het bewijs dat Utrechts kerk schuldig is aan kettery, scheuring en heiligschennis. Over het beroep op de algemeene kerkvergadering zegt hy: „Gy biedt my uw beroepschrift eerbiedig aan, maar ik begeer deze eerbiedigheid niet, ik wijs de aanbiedingen van de hand en verfoei uw geschenk! Hy zegt dat deze nieuwe mode is ingevoerd in de kerk van hen, die door de strafvonnissen van 't roomsche hof gedrukt meenden te zijn, maar dat men in de kerk nooit toegelaten heeft een beroep

van den paus tot de algemeene kerkvergadering." Alle recht om te klagen over een pauselijke veroordeeling wordt ontzegd aan hen die hy in „'gantsch Europa maar ook daarbuiten door onstuimig zwetsen en roemen bekend noemt als gaauwdieven op de markten."

Volgens hem zou Utrechts kerk van een algemeene kerkvergadering niet anders dan een nieuwe veroordeeling kunnen wegdragen, „want" zegt hy, „geen kerkvergadering, hoe algemeen zy ook mag wezen, heeft ooit de uitspraak van den H. Stoel veranderd of hetgeen St. Pietersstoel had uitgewezen, tegengesproken, maar haar altijd met alle krachten ondersteund en hen die veroordeeld waren, met de zwaarste straffen beladen."

En hoe is nu de raad dien hy geeft? „Laat de kleine tijdelijke voorspoed en ongelukkige gerustheid varen, die u verderfelijker en schadelijker is dan gy denkt en dié gy onder de onkatholieke overheid geniet, waar u de strafroede der katholieke kerk niet kan raken." Dat de kerkelijke strafvonnissen tegen hen geveld, niet afgekondigd en ter uitvoering gebracht worden, is hem een ergernis.

Mocht de aartsbisschop van Utrecht deze taal onbeandwoord laten? Aldra verscheen er van zijne hand een verdedigschrift, waarin hy de kwade trouw en verwaandheid en de beschuldigingen van kettery, kerkscheuring en schijnheiligheid uitvoerig wederlegt. Tegenover de uitroepingen van den kardinaal worden krachtige bewijzen uit de geschiedenis en het katholieke kerkrecht door hem aangevoerd. Hoe weinig echter de kardinaal voornemens was zich op dit wettig gebied, waar hem zijn amptgenoot riep, te begeven, blijkt uit het paar bladzijden dat hy nu uitgaf in denzelfden geest en stijl, waarmede hy was begonnen. In plaats van een enkele poging om de aangevoerde gronden te weerleggen, had hy een brief daarby laten drukken, waarin paus Clemens XII hem als zijn bemiuden zoon dankte voor zijn betoonden ijver en waakzaamheid en den door hem gescholden aartsbisschop met niet minder hatelijke scheldnamen overlaadde.

Zoo verheerlijkt de paus een geschrift dat Utrechts kerkvoogd, op grond van den geest en vorm, een aartsbisschop onwaardig

gekeurd en daarom voorgesteld had als een werk van Jezuiten, waaraan de prelaat zijn naam had geleend. Deze voorstelling wordt door d'Alsace als beleedigende vleitaal met toorn verworpen in dit andwoord.

Nog eenmaal vat de oud-katholieke aartsbisschop de pen op. Alles wat tegen zijne zaak ook nu weer was ingebracht, wordt door hem op de weegschaal geworpen en te licht bevonden. Scheen de pauselijke brief als een blijk te moeten gelden, dat de stedehouder van Christus het zegel had gezet op de woorden van den kardinaal? Dit wapen wordt afgeweerd met de opmerking, dat de paus afzonderlijk opgeeft hetgeen hy te prijzen heeft in zijn dienaar te Mechelen, maar daarby geen enkel woord van lof heeft voor hetgeen deze over kettery, kerkscheuring en het beroep op een algemeene kerkvergadering had geschreven. Van der Croon ziet daarin een bewijs dat de paus, door hierover geheel te zwijgen, althands deze beschuldigingen afkeurt. In Clemens raad aan d'Alsace om zijne amptsbediening te vervullen, wil hy een wenk zien om den strijd met Utrecht te staken. [22])

Drie jaren mocht de grijzaart zijn onvermoeide zorgen wijden aan het belang der hem vertrouwde kudde. Terwijl hy het getrouw gebleven gedeelte inzonderheid zocht te versterken in de beginselen van Gods woord, dat hy als den grond der ware katholieke kerk aanprees, gingen de zendelingen in grooten getale uit om, met het woord van den paus, de schapen van hun wettigen herder te verwijderen. Het voedsel, dat deze aanbood, werd als schadelijk venijn voorgesteld. Zijne schriften werden door het volk niet gelezen.

De strenge bepalingen ten aanzien van hetgeen men een door God veroordeelden woeker noemde, in deze dagen gemaakt, werkten zeer schadelijk. Door den invloed der fransche geestelijken uitgelokt, dreven zy vele aanzienlijken naar de zachter gestemde ultramontaansche biechtvaders.

Vermoeid van het waken ontsliep de aartsbisschop in het midden der gemeente te Gouda (9 Juny 1739), die zijne trouw waarmede hy haar steeds was blijven dienen, met hare vurigste liefde vergold.

PETRUS JOHANNES MEINDAËRTS, AARTSBISSCHOP.

Naar het noorden des lands waarop de vrienden van het oude kerkbestuur sedert geruimen tijd met weemoed staarden, sloegen de leden van het Utrechtsche kapittel een hoopvollen blik, toen zy een verlicht en kloek opperhoofd voor het aartsbisdom zochten (2 July). In het Haarlemsche kapittel had het bisdom van Leeuwarden een voogd gevonden, die sedert het begin dezer eeuw zich ongeschikt had verklaard om zijne eigen zaak te besturen. Roemende in hunne rechten en titels, lieten toch de kanoniken van Haarlem het bestuur van hun bisdom over aan den gezant van het roomsche hof, dat openlijk het bestaan van het kapittel ontkende. Tegen den titel waarmede zy zich tevreden stelden streden de latere internuntiussen niet, waar zy hen als hunne werktuigen gaarne gebruikten. Onder zulk een bescherming hadden dus ook de kinderen der vrije Friezen zich gebogen onder den scepter der Romeinen. [23]) Tusschen de vele teekenen der ultramontaansche heerschappy in dit gebied, verhief zich nog een enkele gemeente, die in de stad Leeuwarden gevestigd, van den Utrechtschen kerkvoogd haar heil verwachtte. Aan haar hoofd bevond zich Petrus Johannes Meindaerts, aartspriester van Friesland. Geboren op den feestdag, aan den eersten apostel der Friezen gewijd, werd hy waardig gekeurd om den zetel van Utrecht te beklimmen waarop Willebrord het eerst had gezeten. In Groningen, de geboortestad van Wessel Gansfoort, had zijn wieg gestaan en het licht dat deze voor drie eeuwen daar had ontstoken, had reeds van zijne jonkheid hem beschenen. Openbaarde hy niet de oude beginselen toen hy na zijne benoeming, ver verwijderd van het ontplooien van de vaan des oproers, het kruis omklemde en eerbiedig zich tot Rome wendde?

Aan den rand van het graf lag Clemens XII neder, toen hem een brief werd ter hand gesteld waarin de verkorene en het kapittel van Utrecht hem eerbiedig de gedane keuze berichtten en van hem de bevestiging vroegen. Verschrikkelijker dan ooit verschenen voor den geest van den blinden grijzaart de voorgangers van het beroemde aartsbisdom als mannen, „die de geesten met het vergif van een verkeerde leer besmetten en

begraven waren in de duisternissen van een verpestende leer." Zijn bange droom werd als een goddelijke openbaring in een brief door hem geteekend (6 Oct.), onder de roomschen die aan hun aartsbisschoppelijken stoel trouw en ontrouw waren, vermeld. Zonder echter dit schrijven af te wachten, liet zich de verkorene wijden (18 Oct.) en een van zijne eerste werkzaamheden was, zulks bekend te maken aan den paus. Hoe hy een vervloeking van Rome verwachtte blijkt uit den herderlijken brief (1 Dec.) waarin hy zich tot al de roomschen in de geheele vaderlandsche kerk richt met de blijken van zijne innige gehechtheid aan de beginselen zijner kerk, maar ook in het besef van zijne wettige bisschoppelijke roeping om deze tegen elke macht, zooveel hy kan, te beschermen. Met zulke gezindheden vervuld, las hy later de vervloekingen van den paus tegelijk met de tijding dat deze voor een hooger rechter was geroepen en zweeg.

Niet vriendelijker dan het afscheidswoord van den stervenden paus klonk hem de eerste groet in de ooren van diens opvolger (24 January 1741). Volgens Benedictus XIV moest hy beschouwd worden als „een kind der ongerechtigheid, een ontaarde zoon, die zich tegen de kerkelijke straffen verhardt, een listige, onverzoenlijke wolf, die den rok zonder naad van Christus wil verscheuren, een der sluwste verleiders tegen wiens schier wanhopige razerny geen geneesmiddel meer baat dan het ergste, de banvloek." Uit de gronden waarop deze titels werden gebouwd blijkt dat den nieuwen paus de gave der onfeilbaarheid niet ten deel was gevallen. Immers hy verklaarde dat de aartsbisschop reeds op den dag zijner wijding bekend was geweest met den brief dien Clemens XII eerst twaalf dagen te voren, had geteekend waarin hem die wijding verboden werd. Op de verkeerde spelling van den naam des aartsbisschops dien deze zelf in zijne brieven aan den paus had opgegeven werd hier de aandacht gevestigd. Ontbrak in 't stuk verder niet ieder blijk van die wijsheid en gematigdheid die dezen paus onderscheidden? Er werd opgemerkt dat Clemens XII op den dag waarop hy zijn naam schreef onder den brief, zich in een erg lijdenden toestand bevond. Ter verklaring van de raadselachtige en in de vroegere

veroordeelingen niet voorkomende uitdrukkingen over Utrechts „bedorven en verpestende leer", van den vorigen en den tegenwoordigen paus, herinnerde men zich dat de kardinaal-aartsbisschop van Mechelen zich juist te Rome bevond by het vervaardigen van de beide pauselijke stukken, wier geest en toon geheel overeenstemden met zijne, door Clemens nog niet genoeg bevestigde, schriften tegen den aartsbisschop van der Croon. Van den dooden en den levenden paus wendde zich de veroordeelde nu af met een beroep op een algemeene kerkvergadering (1 July 1741). Aldra bleek dat eene krachtige hand het roer omklemde. Wanneer was dat ook noodzakelijker, dan by de mare, dat de hoog geroemde bisschop van Babylonië te Rijnwijk was ontslapen?

Het was de tweede pinksterdag (14 May 1742) toen de bisschop dien de Geest des Heeren uit het Oosten herwaarts had gezonden, aan de strijdende kerk werd ontrukt. By de herinnering aan de vervulling van de belofte, dat de Heer den Trooster zenden zou, rezen met vertrouwen de dringende beden op dat Hy ook nu de tot dusver bewaarde kerk niet zou verlaten. Het zonlicht had dan ook de onweêrswolken verdreven toen op 26 July de aartsbisschop met zijn raad vergaderd was om aan de kerk een nieuwen bisschop te geven. Naar de oude kerkelijke gewoonten werd de Amsterdamsche pastoor Hieronymus de Bock verkozen tot bisschop van Haarlem.

Des daags vóór de wijding schreef de paus zijn vervloeking. (1 Sept.) Op de gewone wijze straks met die wijding bekend gemaakt, zond, vijf dagen vóór het kersfeest, de herder te Rome aan zijn medeherders in Nederland de boodschap, dat hy voor den hier gewenschten vrede, slechts woorden van smaad te geven had. Geen vloek verhinderde echter de nederlandsche regering hare toestemming te verleenen tot de optrede van den kerkvoogd. Op een van hare zijde gegeven wenk werd het verlof nu, niet zoo als by de benoeming van Doncker, vóór maar na de wijding gevraagd en geschonken (11 Nov.). Te vergeefs verzette zich tegen de Bock het kapittel van Haarlem dat een anderen geest huldigde. Het had gezwegen op de vraag om binnen den tijd van drie maanden tot de keus van een bisschop over te gaan, maar by

dat teeken van volharding in het plichtverzuim, zich door den aartsbisschop naar het oude kerkrecht een kerkvoogd moeten zien schenken. Toen het nu zijn zwijgen brak, rechtvaardigde het juist den metropolitaan, terwijl het hem bestrijden wilde. Immers weersprak niet het Haarlemsche kapittel de ultramontaansche beweeringen waar het zelf nog steeds zijn bestaan en rechten verdedigde? Of moest het metropolitaansche kapittel waarmede het tot 1705 den zelfden strijd streed, nu ook zijn plicht verzaken omdat het Haarlemsche dien schond maar toch zijn recht zeide te handhaven?

De nieuwe bisschop zette rustig zijn arbeid voort. Zijn recht daartoe verdedigde hy met zijn metropolitaan in een uitvoerig geschrift, waarin eerst de geschiedenis van het Haarlemsche bisdom en de bewijzen van zijn voortdurend bestaan worden opgegeven en de roeping van den Utrechtschen kerkvoogd om in de behoeften hiervan te voorzien wordt aangetoond. Hierop volgt een weerlegging van de leer, dat de paus als algemeen bisschop, met dit bisdom naar goeddunken kon handelen. Met de bewijzen van de nietigheid der banvonnissen in beide pauselijke brieven eindigde dit schrijven dat met een beroep op een algemeene kerkvergadering werd uitgegeven. Reeds na twee jaren (11 Dec. 1744) werd deze Haarlemsche kerkvoogd van zijn taak op aarde afgeroepen, die aldra opgedragen werd aan Johannes Stiphout. De keuze op hem uitgebracht (5 May 1745) werd door den paus veroordeeld (26 July) toen de nieuwe kerkvoogd reeds de wijding had ontfangen (4 July). Deze bereidde zich tot een plechtige viering van den feestdag van den H. Augustinus door het schrijven van een herderlijken brief, (27 Aug.) waarin hy zijne kudde troostte met het woord diens kerkvaders, dat „waar een geloovige onrechtvaardig in den ban wordt gedaan, zulks eer hem die dit ongelijk begaat, dan hem die het lijdt, benadeelt.” Juist op den volgenden dag, terwijl de bisschop in het heiligdom in den geest van dien hoog vereerden heilige den roem van Gods genade verhief, schreef de paus zijn naam onder een vloek over den broeder, die voor hem biddende een zegen vroeg. Is er in de geschiedenis der roomsche kerk wel eene bladzijde te ver-

gelijken met die waarop de strijd van het oudkatholiek nederlandsch beginsel met het nieuwroomsche is opgeteekend? Wie naauwkeurig de handelingen en de geschriften van deze bisschoppen nagaat, zal zich aanhoudend verbazen over den ernst waarmede zy, ook by het gevoel van de zwaarste miskenning van Romes zijde, steeds op nieuw zich aan verguizing en smaad blootstellen om niet den minsten schijn van ontrouw aan de katholieke leer op zich te laden. Steeds wordt de paus door hen onderscheiden van de schrijvers der banbrieven die onder zijn naam tegen hen werden gericht, daar het hun moeite kostte te gelooven, dat de man, in wien zy het wettig hoofd der kerk begroetten, de beginselen der oude kerk, waarvoor zy zich bewust waren te strijden, zoozeer kon miskennen. Het stond by hen vast dat deze enkel door den invloed der Jezuiten verhinderd werd om hun geest en doel te kennen en te waardeeren. Met zorg zamelden zy de bewijzen hiervoor op. De voorstelling dat aan dezen paus vooral slechts de waarheid recht moest worden getoond om haar te beschermen, gaf nu aan het kapittel den moed om zich naar Rome te wenden waar de geleerde Benedictus XIV ten throon was gezeten. Daartoe schreef de kanonik Broedersen den paus een brief (16 Febr. 1741). Hoewel hierop niet één teeken van belangstelling volgde, richtte het kapittel drie jaren later (1744) zich tot den paus en riep den invloed der kardinalen in by het aanbieden van een stuk waarin zy hunne gevoelens over de gewichtigste verschilpunten blootleggen.

Vond te Rome de aanklacht ingang, dat Utrechts geestelijkheid de leer der kerk aangaande de macht en het gezag van den paus verwierp? Maar zou daar deze beschuldiging niet worden afgewezen als de leer der beroemdste leeraars der kerk de hunne blijkt te zijn? Zy verklaren hunne instemming met eene verklaring van Bossuet, die zy aanbieden met de opmerking, dat deze door paus Innocentius XI (4 January 1679) met hooge lofspraken was begroet.

Had de leer der nederlandsche kerk over de genade sedert lang mishaagd aan de invloedrijke party, die de pausen tot

hare dienaren maakte? Zy vereenigen zich met een vijftal stellingen, die in het jaar 1663 aan den paus Alexander VII toegezonden, en by een streng onderzoek te Rome onberispelijk waren gekeurd. Kon die paus hieraan zelfs een teeken van goedkeuring niet onthouden? Hoe zou dan nu Benedictus XIV op een kerk die haar onderschreef, nog langer de blaam van onrechtzinnigheid doen rusten?

Hierop laten zy volgen verscheiden stellingen die door Leuvensche godgeleerden in 1677 den paus Innocentius XI waren aangeboden, ter bestrijding der jezuitische begrippen over onwetendheid, waarschijnlijkheid, de goddelijke deugden, eed, leugen, moord, ontucht, berouw en biecht. Over deze stellingen had die paus geen woord van afkeuring gesproken, terwijl hy vijf en zestig andere van hunne tegenstanders, door hen aangeklaagd, veroordeelde. Wanneer de Utrechtenaren nu een der hevigste bestrijders van Jansenius zoo als Martinus Steyaert met Frans van Vianen en Christiaan Lupus onder hunne voorgangers vermelden, zal dan de vlek van Jansenisme, hun aangewreven, niet worden uitgewischt? Opdat er geen twijfel aan hunne rechtzinnigheid zou overblijven, nemen zy nog een twaalftal leeringen van den kardinaal de Noailles over deze en dergelijke onderwerpen die Benedictus XIII had goedgekeurd, als de hunne over. [24])

Aldra kwam de tijding dat de tegenwoordige paus niet had berispt wat zijne voorgangers hadden geprezen. Dit was echter een al te geringe belooning voor de zorg waarmede zy hunne overtuigingen hem hadden medegedeeld. Wat baatte het hun waar hy evenzeer weigerde te prijzen wat zijne voorgangers hadden veroordeeld? Even dreigend als altijd werden hun het formulier en de bul weer voorgehouden. Wanneer de bisschop en de kanoniken hunne titels en waardigheden neerlegden, formulier en bul teekenden, hunne beroepschriften verscheurden, de vrijspraak van al de banvonnissen vroegen en met boete en blinde gehoorzaamheid zich aan de voeten hunner bestrijders wilden neerbuigen, dan zouden de banden gereed zijn waarmede de paus weder genadig hen aan Romes stoel wilde binden.

Die prijs was al te duur.

Niet op de belijdenis van het geloof, dat de paus met zijne geheele kerk beleed, gingen voor hen de deuren van het roomsche heiligdom open. Op den drempel vertoonden zich als onverbiddelijke dreigende gestalten, het formulier en de bul, die den toegang verhinderden. Was het niet den erfgenamen van Alexander VII en Clemens XI by het bestijgen van hnn throon gezegd dat met het vernietigen van deze, het gebouw der pauselijke opperheerschappy en onfeilbaarheid moest instorten en de afgrond hen zou verslinden? Waar was nu de man die het middel kende om de telkens verdrevenen veilig naar het doel hunner wenschen te voeren?

Een Augustijner monnik uit Aken, Antoni van Hochkirchen, meende het toovermiddel te hebben gevonden.

Van de gouden munten van het Utrechtsche aartsbisdom beloofde hy een sleutel te zullen maken, die de poorten van het heiligdom te Rome openen zou. Hy gewaagde van zijn invloed bij Spinola, den internuntius te Keulen, by 's pausen geheimschrijver Valenti, by de hoofden zijner orde en andere grooten te Rome. Te 's Gravenhage was hy bekend geworden met het vurige verlangen van vermogende leeken naar eene naauwe vereeniging met den paus dat ook tot groote offers bereid was. Van den geest die de hoofden dezer kerk bezielde toonde hy echter niets te kennen, toen hy hen ried de voetstappen der Augustijners en Thomisten te drukken. Deze hadden toch den vloek van het Jansenisme, die op hen gekleefd had, zien wegnemen toen zy de gevloekte stellingen in Bajus, Jansenius en Quesnel hadden veroordeeld. En bleven zy in weerwil daarvan nog niet steeds, even als vroeger, de oude leer verdedigen? De toon waarop dit voorstel hier beandwoord werd, schrikte hem niet af. Onvermoeid zette van Hochkirchen de aangevangen taak voort. Te Rome verzekerde hy dat de meerderheid der Utrechtsche geestelijkheid, zachter dan vroeger gestemd en bereid was zich aan alle pauselijke besluiten, naar de regelen vastgesteld, te onderwerpen. Was het beroep van den paus op een algemeene kerkvergadering voor het hof van Rome een steen der ergernis, hy meende dien te kunnen wegnemen door een beroep van den verkeerd on-

derrichten tot den beter te onderrichten paus in de plaats daarvan echter te stellen. Zoodra echter de geestelijkheid in de geheimen van zijne werkplaats een blik wenschte te slaan, werd het merkbaar, dat hy in het verlangen naar hereeniging slechts een middel tot bevordering van eigen voordeel had gezocht. Vloekende verliet hy het tooneel van zijn schandelijk bedrog.

Spoedig scheen het dat een zendeling uit het Oosten zijne hand met beter gevolg zou leenen tot het herstel der gemeenschap met Rome. De kapucijner Norbert had de prediking van het kruis door zijne orde in Madaura erg zien benadeeld door de lichtzinnigheid der Jezuiten, die in het getal maar niet in de verlichting en heiliging hunner bekeerlingen roemden. In een uitvoerig werk had hy hun gedrag als onchristelijk en strijdig met de pauselijke bevelen geschetst. Met hun vloek beladen kon hy te Rome zelfs geen veilige schuilplaats vinden by den paus, die aan zijn klachten had gehoor gegeven. Zwervende in protestantsche landen, bezocht hy in 1747 ook ons vaderland. Moest hy zich niet spoedig getrokken gevoelen tot dat gedeelte zijner geloofsgenooten, dat even als hy door dezelfde vijanden werd vervolgd? Hy bood zijne tusschenkomst te Rome aan en zorgde dat een geloofsbelijdenis met enkele andere verdedigschriften door Broedersen aldra den kardinaal Corsini werd aangeboden. Benedictus las en prees deze belijdenis, maar om zijne vaderarmen te kunnen openen, verklaarde hy nog eene verzekering te behoeven van onderwerping aan formulier en bul. Norbert wees den paus op de besluiten der nederlandsche regering, die zulks verboden en ried hem deze te ontzien, in het belang der kerk. Op zijn raad zonden nu de beide nederlandsche bisschoppen met zeven leden van het kapittel (1 Augustus 1757) aan den paus een schrijven, waarin zy vroegere en latere regeringsbesluiten uitvoerig mededeelden en de gehoorzaamheid aan deze noodig en toch ook volstrekt niet strijdig verklaarden met het katholiek geloof. Met een beroep op het zuivere geloof en de ware tucht, hier steeds bewaard, werd de paus gevraagd zijn eisch te laten varen. Tegen deze handeling herinnerden echter straks verscheidene stemmen in de kerk, dat het de Heiland zelf was die de voorzichtigheid der slangen met de op-

rechtheid der duiven wilde gepaard zien. Al lag er ook in het verzwijgen van de eigenlijke bezwaren, die immers door de beroepschriften den paus bekend waren, niet de flaauwste zweem dat men ze minachtte en introk, — moest zelfs de schijn hiervan niet allerzorgvuldigst worden vermeden? Zes weken later teekende daarom het kapittel met de beide kerkvoogden een verklaring, dat zy, om vrede met den paus te maken, met Gods hulp nooit formulier en bul, hoe ook verklaard, zouden aannemen. Een bul die de leer dat „het lezen der H. Schrift is voor alle menschen," met zoovele andere christelijke waarheden verdoemt, in te trekken, blijkt voor Rome nog even onmogelijk als het aannemen er van voor Utrecht is. Ook nu is het die bul die de nederlandsche kerk, waar die zich tot Rome getrokken voelde, met kracht afstoot en dwingt haar eigen baan te bewandelen.

Met nieuwe hoop luisterden de kerkvoogden toen een edelman uit Florence hen bezocht en zich deed kennen als een oud vriend van den paus, op wiens uitnoodiging hy in Nederland was gekomen tot bevordering van het werk des vredes. Antoni Nicolini toonde gedurende een vertoef van twee maanden zich tot een ernstig onderzoek naar de nooden der kerk bereid en geschikt.

Hy hangt een tafereel op van den toestand der roomschen in Nederland waarin duidelijk de gunstige indruk blijkt, dien het aan het oude bestuur getrouw gebleven gedeelte op hem heeft gemaakt. In den bloei van de ware godsvrucht in deze gemeenten, wijst hy op de sporen van het werk en den geest van vroegere kerkvoogden, onder wie hy aan Neercassel een hooge eer geeft. De aanblik van de twisten, die in Nederland de leden der zelfde kerk die op hare eenheid roemt, verdeelen, vervult hem met weemoed. Gaarne getuigt hy dat hy geen onderscheid in de leer kan opmerken, en dat het enkel eenige pauselijke besluiten zijn waarover de strijd wordt gevoerd. Vruchteloos had hy gezocht in het met Rome vereenigde gedeelte naar die hoogere voortreffelijkheid, die haar zulk een onderscheiding waardig maakte. Waren hem, die by beide partyen den toegang had, niet de bewijzen gegeven, dat in kennis, vroomheid en liefde, in den wandel, in de trouwe waarneming van hun ampt en in

belangeloosheid de geestelijkheid der van Rome afgescheidene boven die der met haar vereenigde gemeenten uitmuntte? In den naam der beste voorgangers en leeken bracht hy den wensch naar de heeling der breuke tot het opperhoofd der kerk. Het afsnijden van goede leden had het lichaam der kerk slechts pijnlijke wonden aangebracht, die het levensbeginsel met bederf dreigden. Was het niet de tijd om naar den genezenden balsem te gaan zoeken? Konden ooit het formulier en de bul, de eischen tot intrekking van het beroep op een kerkvergadering en tot het overleveren van de rechten der bisdommen aan de macht van Rome, de gezondheid hergeven aan het lichaam dat in dit alles juist de oorzaken van zijne kwalen erkent? Zy kunnen het doen sterven, maar daartoe is de geest en het leven nog te krachtig. De markies meende, dat de paus zijn doel beter zou bereiken, als hy enkel een algemeene onderwerping aan de besluiten der kerk vroeg. Hiervan wachtte hy geen bezwaar by de meesten hier van wier verzet hy den grond thands zoekt in de oude regeringsbesluiten, en in den invloed van enkelen die hy het meest gebonden acht door de herinnering aan het voorleden. Ten onrechte. Voorzeker toonde de geestelijkheid haar verlangen naar vrede met Rome. Dat zy echter de waarheid tot geen prijs zich liet ontrooven, had zy ook by het einde der onderhandelingen van Norbert bewezen. Na zijn terugkeer in Italië verklaarde zich Nicolini door zijn geweten gedrongen tot haren roem te spreken. In den kardinaal Tamburini vond hy een krachtigen steun. Deze hoorde met Spinelli, den vroegeren nuntius te Keulen, hoe de markies er zijne verbazing over toonde dat men te Rome met goedheid de koningsmoordenaren, (de in 1759 uit Portugal verdreven Jezuiten) en de weerstrevers van alle pauselijke bullen ontfing, terwijl men de beste katholieken die er in de kerk zijn, in den ban deed.

Nog in het jaar 1760 bleef hy aldus zijne stem verheffen. Maar de hoop die Benedictus XIV niet kon bevredigen, verdween aldra volkomen toen zijn opvolger Clemens XIII zich door zijn secretaris van staat Torreggiano, geheel op een tegenovergestelden weg liet leiden. Nicolini schreef nu dat de vrede

onmogelijk was zoolang de Jezuiten bestonden, die hy „de vijanden van God en de vorsten" [25]) noemt. Met gelijke smart zagen de hooge geestelijken van Utrecht al hunne verwachtingen op de opperhoofden der kerk beschaamd. Geen zegepralen der Jezuiten brachten echter hun geloof aan het wankelen dat God de zaak der waarheid en rechtvaardigheid zou beschermen. Op de beloften van den onzichtbaren Heer en Rechter, die een heerlijke kroon verzekert voor allen die om zijnent wil vervolgd werden, vroegen zy Hem om wijsheid en kracht en deden wat hunne hand vond om te doen.

By den arbeid voor het geestelijk welzijn hunner gemeenten, traden zy straks met beroemde beoefenaars van het kerkelijk recht in overleg over de keuze van een derden bisschop voor de nederlandsche kerk. Ook de vragen door hen gedaan en de andwoorden hun toegezonden, behooren tot de vele bewijzen hoe naauwgezet en ernstig zy ieder hunner daden toetsten aan de wetten der katholieke kerk om eens voor hare vierschaar met vrijmoedigheid te kunnen verschijnen. Naast de oude wetboeken lagen verschillende brieven en schriften open (September 1757) toen de aartsbisschop met zijn raad, voor den zetel van Deventer tot bisschop benoemde den Rotterdamschen pastoor Bartholomeus Johannes Bijevelt. Thands waren wel al de gemeenten van dit bisdom aan het bestuur van den internuntius onderworpen, maar leerde het oude kerkrecht niet op de duidelijkste wijze; dat zulk een gezant nooit een herder maar enkel een voogd kan zijn, die geen recht meer bezit, zoodra het bisdom op den voorgeschreven weg zich een wettig hoofd ziet gegeven? Zonder het andwoord op de berichten en de gewone vragen, die 29 December naar den paus werden afgezonden, te hebben ontfangen, werd de verkozene gewijd (25 Jan. 1758). By het bekend maken hiervan aan den paus zond de aartsbisschop een beknopt en degelijk geschiedverhaal van de vervolgingen waaraan zijne kerk sedert de komst der Jezuiten onder Vosmeer tot op dezen tijd had bloot gestaan. In verschillende landen hadden thands zich krachtige stemmen tegen de orde verheven en de ijver waarmede de overzettingen van den brief van Utrechts kerkvoogd uit het latijn in de fransche, spaansche, portugeesche en italiaansche

talen werden bezorgd en gelezen, schenen grond te geven tot de hope, dat het „hiertoe en niet verder" tot de orde van Loyola gesproken zou worden. Te vergeefs evenwel wachtten de priesters en leeken in het bisdom van Deventer een teeken van hun bisschop, dat hy zich geroepen achtte hunne geestelijke belangen te behartigen. Gelijk vroeger bleef deze te Rotterdam den gewonen arbeid verrichten. Zelfs in geen herderlijken brief legde hy op eene voor het volk verstaanbare wijze de gronden bloot waarop hy zijn titel en waardigheid had ontfangen en het recht dat hy had, om van hen gehoorzaamheid te vragen. Zou een geschrift, gericht tot de kudde die hy de zijne noemde, met de herinnering aan het licht dat uit Deventer voor vier eeuwen was verspreid, geheel onvruchtbaar moeten blijven? Kon hy niet verkondigen dat dezelfde geest der bedelmonniken, die Geert Groote vervolgd en diens prediking van waarheid en heiligheid onmogelijk gemaakt had, ook hem, den tegenwoordigen bisschop de, gelegenheid tot diezelfde prediking in de roomsche bedehuizen van zijn bisdom had ontnomen? Was Deventer beroemd door de Broeders des gemeenen levens, die onvermoeid waren in het verbreiden van Gods woord onder alle standen, in de prediking van Gods vergevende en heiligende genade, terwijl zy ter bevordering eener geestelijke Godsvereering een ruim gebruik maakten van de moedertaal? Hoe zou een erfgenaam van dien nederlandschen oudkatholieken geest niet ten minste kunnen beproeven of hy door eenigen zou worden verstaan? Zou zulk een taal by geen enkelen roomsche in dit bisdom ingang hebben gevonden? In elk geval ware dan aan de ultramontaansche party een zeer duidelijk teeken gegeven, dat zy een bisschop van Deventer, die al de roomschen in dat gebied, ook tegen hun wil, als zijne schapen beschouwt, — geenszins een bisschop in een land van ongeloovigen mag noemen (in partibus infidelium), zoo als de paus aan sommige geestelijken sedert de twaalfde eeuw dien titel geeft. Zeker zou de regering van Overijssel zich niet vijandig betoonen. Zy deed wat die van Friesland had geweigerd, op het tot haar gericht verzoek om een bisschop van Leeuwarden te ontfangen, ofschoon in die

stad nog een gemeente de oud-katholieke beginselen aankleefde.

By de vele teekenen van vijandschap die der nederlandsche geestelijkheid ten deel waren gevallen, waren de bewijzen van deelneming en gemeenschap, door beroemde buitenlandsche godgeleerden en priesters geschonken, haar tot een rijke verkwikking. Mannen die door groote geleerdheid en innige godsvrucht uitmuntten, werden op het leergestoelte aan de kweekschool te Amersfoort verheven. Hier prentten zy de oudkatholieke beginselen, die zy schriftelijk en mondeling in hun vaderland niet meer mochten verkondigen, den aanstaanden priesters van Nederland in. Daar het getal van daar tot het priesterampt opgeleide jongelingen niet groot genoeg was om te kunnen voorzien in de behoeften der gemeenten, namen beproefde vrienden gaarne de plaatsen in, die de ouderdom en de dood van hunne herders had beroofd. Voor de wetenschappelijke en godsdienstige opleiding der geestelijken werd ook nu dezelfde zorg gedragen, die de bisschoppen, aan wie de vroegere kweekscholen te Keulen en Leuven haar bestaan dankten, had gekenmerkt. Konden echter, ook by volkomen overeenstemming in beginselen, de vreemdelingen op gevorderden leeftijd overgeplant in een ander land, wel genoeg doordringen in de kennis van den geest, de taal, de geschiedenis, de gewoonten in het protestantsch Nederland? Verklaarbaar was het dus dat op de rijke schatten die de nederlandsche kerk sedert eeuwen bezat, minder die aandacht werd gevestigd die wy by mannen als van Heussen aantroffen. Geschriften van beroemde fransche geestverwanten uit de laatste eeuw werden door vele hoogleeraren ter aanhoudende beoefening bovenal aangeprezen. Onder de vele getuigenissen van den ernst en de wetenschap waarmede de beginselen en rechten der Utrechtsche kerk tegen de ultramontanen zijn gehandhaafd, wijzen wy op den geleerden arbeid van den hoogleeraar Filippus Verhulst die in drie deelen de drie hoofdgeschillen [26]) in helder licht stelt. Ontbrak het zelfs aan vreemdelingen die door geschriften in de nederlandsche taal de gemeenten aan wier dienst zy zich wijdden, tot verlichte kennis opleidden? De voormalige Belgische hoogleeraren Michiel Bessemers, die te Gouda († 1751) en Cornelius

Boebereel, die te Rotterdam pastoor was, gaven hiervan een bewijs. Gaf niet de eerste een vertaling uit van het misboek? Tot stichting van velen had de tweede in zijn werk: „De christelijke Vader" een verklaring geschonken der epistelen en evangeliën, die in de mis gelezen worden. Ook andere geestelijken, als Karel Ignatius Pennaert, te Enkhuizen (1751) die stichtelijke werken schreef, zelf drukte en verspreidde, werkten ijverig mede aan de vervulling eener dringende behoefte.

DE KERKVERGADERING TE UTRECHT.

Byna twee eeuwen waren voorbygegaan sedert de stad Utrecht getuige was geweest van eene roomsche kerkvergadering die de eerste harer aartsbisschoppen had byeengeroepen. Haar tiende aartsbisschop had thands willen beproeven of hy nog in den herfst van 1763 gezonde rijpe vruchten kon schudden van den boom die in het najaar van 1565 niet dan door spaansche macht gestut, nog slechts voor een korten tijd scheen staande te kunnen blijven. Van de bisschopszetels, toen pas opgericht, zag Meindaerts die van Leeuwarden, Groningen en Middelburg door de wederwaardigheden der tijden nog openstaan, maar hy verheugde zich in de kerkvoogden van Haarlem en Deventer, die gaarne waren opgekomen. De deken en kanoniken en afgevaardigden uit de aartspriesterschappen van Schieland, Utrecht, Rhijnland, Delfland en de geestelijkheid van Haarlem hadden, ten getale van negentien, zich met hunne prelaten vereenigd. Ook heden werd als toen de mis aan den H. Geest opgedragen. Maar wie toefde in het nederige bedehuis van St. Gertrudis, dat in den hoek was verscholen, kon de prachtige domkerk niet vergeten waar koorgezang en orgeltoonen de groote scharen eens tot vervoering stemden. Toch begroet deze kerkvoogd zijne medegeestelijken met dankbaarheid waar hy den tegenwoordigen staat der kerk, door de gunst der overheid verbeterd, vergelijkt met een vroegeren tijd. „Niet om de verarming der kerk te betreuren en te beraadslagen hoe haar het best te verrijken, want wat is die berooving onzer goederen" zegt hy„ anders dan onze

roem en onze kroon?" Om de toevertrouwde panden der vaderen te bewaren en de heillooze nieuwigheden te doemen, verlangde hy niets met de zijnen vast te stellen, dan hetgeen waar, billijk en heilig is, niets dan hetgeen met de oude kerkregelen, met de heilige besluiten der kerkvergaderingen en met de wijze instellingen hunner voorzaten overeenkomt."

Naar het voorbeeld der vaderen en kerkvergaderingen spreken zy nu de Niceensche geloofsbelijdenis uit. Hierop betuigen zy hunne instemming met Bossuets „Uitlegging des Geloofs" en herhalen hunne, voor negentien jaren den paus toegezonden verklaring hunner leer. Hunne vijanden woelden. Wat was er toch geschied? Gelijk zoovele anderen, had Pierre le Clerc, vroeger subdiaken te Rouaan, zich in 1749 naar Noordnederland begeven en daar betrekkingen aangeknoopt met de bisschoppen en hunne geestelijken, in wie hy deelgenooten van zijn strijd en lijden groette. Op zeven en twintigjarigen leeftijd in 1733 had hy zijne vier jaren vroeger geschrevene onderteekening van het formulier met berouw teruggenomen. 's Mans verschil van beschouwing hiervan met vele zijner landgenooten, die zich ook aan dat pauselijk besluit niet onderwierpen, had den bisschop van Haarlem niet verhinderd den te Amsterdam vertoevenden subdiaken blijken van welwillendheid te schenken. Dit kon echter niet voortduren toen, door geen waarschuwing teruggehouden, in meer dan een schrift zijn hand de roode fakkel met klimmende woede zwaaide om het gebouw der roomsche kerk in brand te steken. Zouden zy die het huis dat zy bewonen liefhebben, in de vlammen die het met al hun schat verteeren, het rechte middel zien tot de zuivering die zy wenschten? Hoe moest hun de roomsche subdiaken voorkomen, als hy zijne pijlen richtte naar de pausen? Van hunne lippen ging volgens hem, in 't bekende formulier, een vloek uit over de leer der goddelijke genade. Hun hand had de banden verscheurd, die de kerken van het oosten en het westen verbinden moesten. Met de geloofsbelijdenis van Pius IV wilden zy de Christenheid nederwerpen aan hunne voeten. In de opperhoofdigheid, overheid en rechtsgebied over alle bisschoppen, zag hy een verdichtsel, in strijd met het Euangelie. En al werd dit ook door

de kerkvaderen geleerd, hy erkent deze hunne taal niet als een uitspraak der katholieke kerk, omdat hy zeide dat de verspreide kerk geen uitspraak doet over leerstukken dan in een algemeene kerkvergadering samen gekomen. Zelfs den bisschoppen wilde hy geen verhevener rang zien verleend dan elken priester. Over den banvloek sprak hy een vonnis, voor de aflaten had hy geen woord van vergeving, aan de overlevering ontzegt hy den naam van apostolisch en euangelisch. En Trentes kerkvergadering is en kan naar hem geen algemeene zijn. Al deze leeringen van le Clerc werden hier gevonnisd.

Zoo had deze man binnen de kerk willen blijven om, zonder eenige geschiktheid of lust te toonen tot hare hervorming, haar te beschimpen. Aan Utrechts geestelijkheid, die hy eerst scheen te verdedigen, gaf hy nu aanleiding tot het uitspreken van haar ongeveinsd geloof aan alles wat Romes kerk leerde. [27])

Gy ziet nu de geestelijken nog meer het voorhoofd fronsen, als gy hen in een volgende vergadering ziet luisteren naar de woorden, die de bisschop van Deventer voorleest uit de werken van mannen, die door hunne geleerdheid een veel grooter naam hadden verworven, van Johannes Hardouin en Isaac Josef Berruyer. Deze mannen behoorden tot de Jezuitenorde, die op de eenheid harer leden roem draagt en door de pausen als de kloekste strijders voor hunne macht en de eer der kerk steeds werd begroet. Welke middelen dorsten zy al aanwenden om hun doel te bereiken? De noodzakelijkheid der christelijke godsdienst ontkennen zy. De bewijzen voor hare waarheid berooven zy van kracht. De kerk en hare kenmerken, de H. Schrift en Overlevering worden door hen veracht. Heeten zelfs de schriften en de besluiten der algemeene kerkvergaderingen by hen niet verzinsels uit een later eeuw? Hoe kon men ooit by Jezuiten zulk een strijd verwachten tegen de kerkleer over de Drieeenheid, 's menschen val, de erfzonde, de menschwording des Heilands en de verlossing? Schijnen hier niet twee der grootste vijanden van den Stichter der kerk te worden geschetst als gy hunne leeringen over de genade u ziet medegedeeld? Werd de zedeleer des Euangelies niet door hen vertreden? Werd niet het zaad van heiligheid en godsvrucht door hen verstikt, en de begeer-

lijkheid, weelde, wraak, zelfmoord, leugen goedgekeurd? Maar gy ziet hier de schriften der mannen voor u geopend, waarin met volkomen duidelijkheid de plaatsen u met den vinger worden aangetoond. Van den eersten bestaat een „Uitlegging des nieuwen Testaments," van den tweeden een „Geschiedenis van Gods volk" in drie deelen. Wel hadden pausen en fransche bisschoppen reeds deze schriften ook veroordeeld. Mocht het echter nu de aandacht dezer nederlandsche geestelijken ontgaan, dat nog zelfs geen pauselijk verbod vele jezuiten kon terughouden van het verspreiden dier beginselen? Waren toch niet te Amsterdam, het werk van Hardouin en de twee laatste deelen van Berruyer gedrukt en by velen hier verbreid? [28])

Hoezeer de geest der vaderen in de kerk bewaard was gebleven, kon blijken in een volgende zitting waarin aan alle geestelijken op dringende wijze de beoefening van de schriften van den beroemden kerkvoogd Neercassel werd aangeprezen. Tot heden toe had de boetvaardige liefde de hevigste vijanden in de Jezuiten. Ook nog werd hier de oude strijd voortgezet daar het vonnis werd geveld over het in 1658 te Leuven en in 1695 te Amsterdam gedrukte, door Rome zelfs gedoemde en toch hier gebruikte: „Onderwijs voor de eerste communie, dat is Geestelyke bruyloft van de jonge kinderen" zoowel als over een fransch geschrift van Pichon (1745) die een gedurig nuttigen van 's Heeren lichaam ook zonder boetvaardige liefde tot vergeving en zaligheid voldoende noemde.

Wie de hierop nu behandelde en veroordeelde jezuitische stellingen over de „onwetendheid, het natuurlijke recht, de onoplettendheid op de dwaasheid der zonde, het dwalend geweten, het schijnbewijsbaar gevoelen" leest, zal zich over het diep gewortelde onkruid verbazen. Maar niet minder zal men het ernstig onderzoek, de kennis en de kracht huldigen waarmede de uitroeiing er van met wortel en tak werd beproefd.

Onder de gewichtigste punten die in deze dagen algemeen ter sprake werden gebracht, behoorde de vraag naar de gehoorzaamheid die de onderdanen aan hunne regering schuldig waren. Voor de beschuldiging dat de Jezuiten gevaarlijke en voor de orde en rust

17

hoogst schadelijke leeringen verkondigden werden er elders, gelijk hier reeds vroeger door bisschoppen en kapittels, krachtige gronden aangevoerd. In deze kerkvergadering werden uit verschillende schriften van invloedrijke Jezuiten voorgelezen onderscheiden plaatsen ter verdediging van oproer en vorstenmoord. By het vonnis over deze uitspraken wordt de leer des Euangelies over de dure roeping der volken tot eerbied en gehoorzaamheid aan hunne overheid duidelijk en ernstig in het licht gesteld.

Voor de laatste vergaderingen was het beste deel bewaard. Verscheiden besluiten van tucht, betreffende de zeven sakramenten worden hier vastgesteld. Niets kon aangenamer zijn dan de mededeeling van de verklaring van Benedictus XIV (4 Nov. 1741) betreffende de protestantsche en gemengde huwelijken. Het was immers het werk van den onvergetelijken bisschop Neercassel waarop door dezen geleerden paus het zegel was gedrukt. [29]) Mocht men hierin niet een grond vinden voor de hope dat eens latere pausen de kroon zouden zetten op al den vroegeren en tegenwoordigen arbeid van de aartsbisschoppen van Utrecht en hunne geestelijkheid?

In de laatste zitting werd besloten om de verhandelingen aan den paus te zenden met een brief die hier werd voorgelezen.

Op den 21 September deed de aartsbisschop de mis van dankzegging en werden de besluiten gelezen en geteekend waarop met het Te Deum de arbeid werd gesloten. Aldra zou de geest die hier heerschte alom bekend worden.

Reeds by den eersten blik op de verhandelingen en besluiten der kerkvergadering zou het zeer moeielijk vallen om by haar eenige afwijking van de katholieke leer der voorgeslachten op te merken. Tot veler verbazing had deze kerkvergadering Jansenius niet geroemd maar hoe? zelfs de Jansenisten veroordeeld. Le Clerc toch leerde dat de vijf stellingen, in het formulier van Alexander VII gedoemd, in hun eigen en natuurlijken zin volkomen katholiek zijn en hy zag door de pausen daarin de echte kerkleer over Gods genade veroordeeld. Kon op hem, als openlijk belijder van die vijf stellingen, aan Jansenius toegekend, de naam van Jansenist worden toegepast, hoe kan die naam

geschonken worden aan mannen die lijnrecht tegenover hem staan? Die vijf stellingen die hy aanneemt, worden hier luid en krachtig veroordeeld als onkatholieke dwaalleer. Deze vaders stelden zich geheel aan de zijde der pausen daar zy de bewijzen zochten aan te voeren dat niet een der pausen immer de echte kerkleer over de genade had veroordeeld. Op de vraag, of deze vijf stellingen in het werk van Jansenius te vinden zijn, bewaren zy echter het stilzwijgen by deze gelegenheid. Aangaande de opperhoofdigheid der pausen, de scheuring der Grieksche kerk, het gezag der verspreide kerk in het vaststellen van geloofs- en zedeleer, de geloofsbelijdenis van Pius IV, de overheid der bisschoppen, de overlevering eñ het Trentsche concilie worden de leeringen van Romes kerk tegen haren bestrijder met de meeste kracht verdedigd.

Op den 7 Maart 1765 werd aan Pierre le Clerc, namens den Haarlemschen bisschop, onder wiens rechtsgebied hy zich had begeven, elke kerkelijke bediening en het gebruik der sakramenten ontzegd. Deze zocht zich te wreken door het uitgeven van geschriften vol bitterheid tegen de kerk die hy zelf eens had erkend. Niemand gaf hier echter eenige acht op binnen en buiten Romes kerk.

Zouden de dooden die in de volgende vergaderingen veroordeeld waren, even gemakkelijk overwonnen zijn?

Wat in den hoek te Utrecht was geschied, moest nu voor de geheele katholieke wareld worden openbaar gemaakt. In het gevoel der naauwste gemeenschap met de leden der kerk, wenschten de bisschoppen der nederlandsche roomschen hiervan het teeken te geven aan hunne medebroeders elders, die hen niet anders dan uit een nu en dan uit Rome vliegend blad kenden én als vijanden schuwden. Zy besloten de handelingen ten geschenke aan de voornaamste bisschoppen in het buitenland toe te zenden en daarin het voorbeeld der eerste eeuwen te volgen. Noodig rekenden zy het hen zelve een blik te doen slaan in hun vergadering, opdat niet straks dit streven door verkeerde voorstellingen weer zou veroordeeld worden. Vooraf begrepen zy hiertoe de toestemming der voornaamste roomsche vorsten en hunne eerste staatsdienaren te moeten vragen. Gaarne

werd dit verzoek toegestaan. Na een kennisneming van dien arbeid verklaarden vele regeringsleden hunne ingenomenheid met de door hen uitgesproken beginselen over de gehoorzaamheid die de onderdanen aan hunne overheden schuldig waren. By dit geschenk werd er nog een ander gevoegd. Om het duidelijkste bewijs te geven dat zy, schoon door den paus afgestooten, toch op het naauwst met de kerk verbonden waren, had het kerkbestuur in het licht gegeven een schat van getuigenissen, die door kardinalen, bisschoppen, hoogescholen en geleerden en overheden van verschillenden rang in het voordeel van hunne zaak gegeven waren. Met een geschiedkundige voorrede van Dupac de Bellegarde voorzien, maakte dit boek een diepen indruk. Het waren immers geen ketters, geen van Rome afgescheidenen, maar door de pausen met titels en waarheden bekleede, met hen naauw verbonden prelaten die hier stonden tegenover hen aan Utrechts zijde. Aan de nederlandsche geestelijkheid kon by al de betuigingen van dank en gemeenschap die zy ontfing geen huldeblijk aangenamer zijn dan de rechtsgeleerde faculteit van Parijs haar aanbood. Als een bewijs van dank voor hare in 1718 afgelegde gunstige getuigenis voor Utrechts bisdom waren de besluiten thands haar toegezonden. Na een ernstig onderzoek van drie weken andwoordden zy met een uitnemende lofspraak op den geest en vorm waarin het geloof, de leer en de rechten der Utrechtsche kerk werden voorgesteld. Wie kon vermoeden dat zulk een andwoord ooit de aandacht der fransche regering trekken zou? Van een minister en geheimschrijver van den staat ontfingen de beroemde hoogleeraren in de rechtsgeleerdheid de les dat zy door hunne briefwisseling met vreemdelingen, de wetten en gebruiken van het rijk hadden overtreden. Zy bekenden dat zy nooit of nergens zulke wetten hadden gelezen. Hierom moest de syndicus Parijs verlaten, en op een paar uren afstands van de stad zich eenige weken ophouden. Aldra werd hy echter uit deze ballingschap teruggeroepen en verder was er van straf geen sprake meer. Aan alle fransche onderdanen werd intusschen alle briefwisseling en elk blijk van gemeenschap ten aanzien van de zoogenaamde Utrechtsche kerk-

vergadering verboden, in het belang der rust in staat en kerk en ter bevordering van den eerbied jegens den heiligen stoel, dien de koning by al zijne onderhoorigen eischte. Aanleiding tot deze maatregelen had het gerucht gegeven dat er in Frankrijk blijken werden begeerd en byeengebracht van gehechtheid aan den aartsbisschop van Utrecht, die een samenspanning ten doel hadden in diens belang. Het waren de vele blijken van gemeenschap door de „Handelingen" enkel uitgelokt die men wenschte door dezen laster te keeren.

Het duurde anderhalf jaar eer de wareld het oordeel van den paus over de kerkvergadering van Utrecht vernam. Het jaar 1765 was door hem geopend met een bul: *Apostolicum* (7 January) die de Jezuiten als heiligen ten hemel verhief. Niet zonder jammerlijke bitterheid zond Clemens XIII een schrijven (30 April 1765) tot eeuwige gedachtenis van den te Rome heerschenden geest, dat ten titel had: „Verklaring van de nietigheid van het valsche concilie van Utrecht van 13 September 1763 en veroordeeling van het boek: Handelingen en Besluiten van het tweede Utrechtsche concilie." Was veler verbazing groot geweest by het vernemen van de lofredenen op de pauselijke macht die Utrechts geestelijken hadden doen hooren — nog meerder moest het bevreemding wekken dat het hoofd der kerk toch hen begroette als „hardnekkige zonen der boosheid, in de bedorvenheid hunner harten wandelende, en in hunne zonde opgeblazen, zich zelven in hunne misdaden behagende, verkeerde, goddelooze, onrustige, blinde, naar het oordeel der kerk niet luisterende menschen." Zelfs hunne gehoorzaamheid aan de Trentsche besluiten waardoor dergelijke kerkvergaderingen waren voorgeschreven, werd hun tot zonde toegerekend. In 's pausen oog was deze vereeniging van opzieners der gemeenten ongeoorloofd. Al was ook de bevordering van geloof en reine zeden haar doel — als zonder wettig rechtsgebied en gezag beroepen en gehouden, werd zy der wareld voorgesteld als nietig en stoutmoedig ondernomen. Ofschoon naar de oude kerkwetten byeengeroepen, heette zy een heimelijke en vervloekte vergadering die buiten de kerk byeengekomen was. Wat te Utrecht beschouwd werd

als een door God geeischte arbeid ter bevordering van kerkelijke orde, eenheid en gemeenschap, wordt door Rome genoemd een verfoeilijk werk tot omverwerping van dit alles.

Waar vriend en vijand een aanwijzing verwachtten dat de leeringen al of niet met die der Kerk overeenkwamen, zagen zy niet minder dan „alle verhandelingen" door den paus vernietigd, verworpen, van geen waarde, kracht of gewicht verklaard. Hierop wordt ook het boek gedoemd dat de verhandelingen behelsde, „die de gruwelijke scheuring begunstigen, valsch, lasterlijk en ergerlijk zijn en de kerkelijke onderhoorigheid ondermijnen en den apostolischen stoel verongelijken." Hoogst verderfelijk acht de paus de hier verkondigde leer over wier overeenkomst met die der geheele Kerk vele bisschoppen zich verwonderden. Hy verklaarde dat zelfs de lezing aan allen verboden was en met den kerkelijken ban bestraft zou worden. Op deze wijze zou de vraag onmogelijk worden voor andere roomschen waarin het verschil van leer en geloof bestond tusschen hen en die van Utrecht. Aangenaam was hem een schrijven der kerkvoogden van Keulen en Luik die den paus als den „eenigen stedehouder van Christus" verheerlijkten. Hun scheen 't een eere aan hun volk als knechten van Clemens XIII diens oordeel over een buitenlandsche kerk bekend te maken en daarby den stijl van hun meester na te volgen. Op de vijandige taal waarmede zy ongeroepen optraden, werden hun eenige broederlijke terechtwijzingen door den Utrechtschen aartsbisschop toegezonden.

Wie echter bekend was met den geest die de Gallikaansche geestelijkheid steeds had bezield, moest nog veel meer verwonderd staan over een stem die van de zetels waarop de boezemvrienden van Neercassel hadden gezeten, tot diens opvolgers werd gebracht. In den zomer van 1766 waren de bisschoppen van Frankrijk vereenigd tot het behandelen van tijdelijke belangen hunner gemeenten. Van deze samenkomst was de voorzitter de aartsbisschop van Toulouse, de Lomenie de Brienne van wiens latere staatkundige loopbaan de geschiedenis weinig te prijzen heeft. Op een geheel onbetreden pad wist deze de vergadering te voeren toen hy van haar een vonnis begeerde over

de bisschoppen in Nederland. Om zijn doel te bereiken had hy weinig noodig. Hy liet een beknopt geschiedverhaal voorlezen van de Utrechtsche kerk, vroeg een scherpe veroordeeling van de handelingen der kerkvergadering en gaf ten slotte de woorden zelfs op waarin hy haar wenschte gevonnisd te hebben. Hierby moest vermeld worden dat ieder bisschop afzonderlijk het boek had gezien en onderzocht en dat allen met aanroeping van Gods heiligen naam gemeenschappelijk den vloek hadden uitgesproken. Met de voorlezing van dit opstel ging een gedeelte van den voormiddag voorby. Des namiddags hielden geheel andere zaken de vergadering bezig. Op den morgen van den volgenden dag werd de beslissing vastgesteld. Voor het onderzoek van een werk van 637 bladzijden in 12mo bleven nu alleen de uren van de nacht over. In den tijd tusschen de namiddagszitting tot die van den morgen van 26 Juny moesten dus niet alleen al de handelingen worden gelezen en met het veroordeelend verslag worden vergeleken. Ook de voorstellingen in het beknopte geschiedverhaal moesten aan een hoogst noodig onderzoek worden onderworpen. Toen de bisschoppen elkander op den volgenden morgen begroetten, riepen zy Gods heiligen naam aan en teekenden het voorgelegde stuk. In de woorden waarmede de Utrechtsche handelingen gebrandmerkt worden, blijkt het voorbeeld van de pauselijke verklaring gevolgd te zijn. Wie in de vervloekingen van den paus de taal van den „eenigen „stedehouder van Christus" eerbiedigen, toonen geen gemeenschap te hebben met nederlandsche bisschoppen die zich ook geroepen noemden om medestedehouders van den Heiland te zijn. Van gemeenschap met Hem die de waarheid was, gaven de vreemde prelaten die zich tot rechters over hunne broeders in een ander land opwierpen, hier geene blijken. Immers stonden niet in de handelingen de namen van P. J. Meindaerts, aartsbisschop van Utrecht, Joh. P. van Stiphout, bisschop van Haarlem en Barth. Joh. Bijevelt, bisschop van Deventer, duidelijk uitgedrukt? Toch verklaren de fransche bisschoppen dat behalve door den aartsbisschop van Utrecht, Meindaerts, de kerkvergadering was gehouden onder Hieronymus de Boch, als bisschop van

Haarlem, en Johannes Petrus van Stiphon, als bisschop van Deventer. By een oppervlakkig inzien van de voorrede moest ieder lezen dat de Haarlemsche bisschop de Bock reeds sedert 19 jaren gestorven en opgevolgd was door Johannes van Stiphout, die thands gezeten was op den bisschopsstoel van Haarlem en dat niet deze — maar Bartholomeus Johannes Bijevelt bisschop van Deventer was. Dat alle bisschoppen in de nacht zoo verkeerd hadden gelezen, werd by het morgenlicht van 26 Juny en niet eens by de uitgave door een der onderteekenaars opgemerkt. [30])

Ruim drie maanden na dezen gerichtsdag hadden de drie nederlandsche bisschoppen zich in de kerk van St. Geertrudis vereenigd. Tot het houden van een nieuwe kerkvergadering waren zy, overeenkomstig hun vroeger besluit, na drie jaren, met veertien hooge geestelijken te samen gekomen. Dankbaar merkten zy op dat zy vele nieuwe vrienden in dien tijd hadden gewonnen, en zijn zy moedig weer ten strijd gereed tegen hunne oude vijanden. Naast het pauselijk besluit: „*Non sine acerbo*" lagen de handelingen die er in veroordeeld waren vóór hen. Met naauwkeurigheid werden beide schriften door de geestelijken vergeleken. Later werd voorgelezen een uitgebreid vertoog waarin des pausen veroordeelende uitspraken getoetst en wederlegd worden. Door het belang van Utrechts kerk zoo wel als door dat van Romes stoel gedrongen, vragen zy recht van den paus maar wachten zy dat zeker van God. Op waardigen toon voorspellen zy den paus dat de hollandsche kerk door de genade van Christus tegen al het vermogen harer vijanden vast zal blijven: „Zy zal staan omdat God machtig is haar vast te stellen."

Nog een jaar lang ging de aartsbisschop onder lof en smaad zijn weg rustig voort. Op den 18 October vierde hy met opgewektheid den achtentwintigsten verjaardag zijner wijding tot het ampt waarin hy zoovele blijken van zijn ijver en bekaamheid had gegeven. Met dank voor de hem geschonken genade verkondigde hy het Woord Gods, als zijn kracht tot al zijn werken en strijden en als zijn troost by zijn naderend sterven. Dertien dagen later, acht dagen voor zijn drieentachtigsten verjaardag, ging hy in de rust.

GUALTHERUS MICHAEL VAN NIEUWENHUYSEN, AARTSBISSCHOP.

Ter naauwernood waren de laatste toonen der gezangen op het Pinksterfeest verstomd, toen de voor drie maanden (7 Febr. 1768) gewijde aartsbisschop der roomsche kerk van Nederland, Gualtherus van Nieuwenhuysen uit het nederige bedehuis te Utrecht trad, om zijne hier gedane prediking voor een ruimer kring voort te zetten. Hy strooide eenige bladen uit waarin vrienden en vijanden konden ontdekken of de hof waarin ze gegroeid waren, al dan niet door den regen des H. Geestes was besproeid geworden. In een herderlijken brief (27 May) spreekt hy van de last van zijn ampt en vraagt hy om de voorbede en medewerking van al de geloovigen. Hy dringt hierop aan door een schildering van de vele en groote zonden zijner dagen, wier grond hy zoekt in de verwaarloozing der H. Schrift door de voorgangers, en in de onkunde en onverschilligheid der leeken van een groot deel zijner kerk. Sprekende over zijne schapen die tegen zijne stem zich verzetten, wekte hy zijne gehoorzame volgelingen op om aan hunne bekeering meer door vurige gebeden en een leven in liefde naar het Euangelie, dan door twistredenen werkzaam te zijn. Erge vijandschap en vrees voor de vele geschriften ter verdediging van de oud katholieke beginselen, merkt hy op in het streng verbod der nieuwroomsche geestelijken om deze te lezen met bedreiging van een eeuwig verderf. Door de beoefening hiervan wil hy allen leiden tot een eigen krachtige overtuiging, dat hun eeuwig heil den strijd eischt tegen de nieuw roomsche leeringen waardoor de oude katholieke leer wordt verijdeld. In het vast vertrouwen op de zekere zegepraal der waarheid wijst hy niet alleen op bemoedigende getuigenissen van de beroemdste voorgangers, onlangs in het licht gegeven maar ook op het zichtbaar oordeel dat de Heer heden oefent over het genootschap der machtige Jezuiten die de Kerk zoo lang hebben ontrust en de voornaamste oorzaken van al hare rampen zijn. Hy verlangt dat allen zich wachten van met hun ongeval te spotten maar integendeel medelijden hebben met hetgeen op de natuur aankomt, de zonden om welke zy lijden, wel haten, maar hunne personen beminnen, voor hen bidden en al het mogelijke doen tot behoudenis hunner zielen;

Gods rechtvaardige oordeelen over hen aanbidden en met vreeze en beving belijden dat de Heer getrouw is in al zijne woorden, rechtvaardig in al zijne werken en heilig in al zijne daden, dat Hy de harten der koningen in zijne hand heeft en neigt werwaarts Hy wil en voor hunne oogen de gerechtigheid doet schijnen als het licht en het recht gelijk de middag. Met kracht bestrijdt hy de meening van hen die de heerlijkheid der Kerk in uitwendigen luister en heerschappy zoeken, daar deze geen wapenen kent dan het geloof, het woord Gods, de waarheid en de rechtvaardigheid, waardoor de wareldsche macht nooit bedreigd maar altijd alleen gesteund moet worden. Met het oog op de eerste christenen roept hy eerst heilig te zijn door oprechte liefde, opdat zy beter in staat zijn om hunne broeders daartoe te brengen. Tot hereeniging wekt hy de afgeweken broeders in dien geest des vredes op en het diep betreurende dat een altoos lief en dierbaar deel in de woestijn moet dwalen als schapen die geen herder hebben, draagt hy ze aan den God des vredes en den grooten Herder der schapen zegenende op.

Eén week later (1 Juny) zond paus Clemens XIII een blad af aan hetzelfde adres waarin hy den schrijver van zulk een brief met allen die hem volgen, vervloekt.

Hoe weinig echter die bliksem meer verschrikte blijkt uit onderscheidene teekenen in de landen waar vroeger de vorsten en volken er het werktuig der goddelijke wrake in aanschouwden. Sedert de Jezuiten op de beschuldiging van koningsmoord uit Portugal waren verdreven, was de lucht helder geworden. Uit het zuiden richtten zich de blikken naar het noorden. In plaats van daar Utrechts bisdom als een door het vuur van Rome getroffen, in rook en duisternis gehulde puinhoop te zien, verraste hen het gezicht eener kerk, die op den ouden katholieken grondslag bleek te rusten. Het voorbeeld dat Utrecht gaf by het kiezen en wijden van bisschoppen die de paus niet verlangde, werd door den priester de Figueredo, aan 't Portugeesche hof, allen ter navolging voorgesteld. Ook uit Spanje klonk zulk een stem. Jozef Climent, Barcelonaas bisschop, schreef een paar woorden van lof voor Utrechts bisdom, die de ultramontaansche party zeer verbitterden. Hy

had dit „arm aan goederen en rijk in deugden" genoemd en het houden van kerkvergaderingen naar het voorbeeld van Utrecht aanbevolen met een enkele zucht van weemoed over de eenzaam strijdende kerk. Tegen dit eenvoudig blijk van deelneming werd de wraakkreet aangeheven die ten gevolge had dat de hoogste prelaten van Spanje werden samengeroepen. Hun ernstig onderzoek leidde echter straks tot een volkomen vrijspraak van den beschuldigden kerkvoogd, waarby de zaak van Utrecht wel niet beoordeeld, maar toch in een gunstiger licht werd voorgesteld dan voor haar vijanden aangenaam was. (Nov. 1769) Was het niet opmerkelijk dat koning Karel III van den spaanschen throon zich richtte tot den nieuwen paus Clemens XIV met het verzoek om de klachten van Utrechts kerk te onderzoeken? Met nog sterker aandrang liet de keizerin van Oostenrijk, Maria Theresia, haar wensch tot hem brengen dat deze kerk, ten onrechte van de onmiddellijke gemeenschap met Rome verstoken en een belangrijk en eerbiedwaardig deel der kerk genoemd, in hare vroegere voorrechten mocht worden hersteld. (Oct. 1769)

Aan den invloed der vorsten die in de Jezuitenorde het verderf der volken zagen was het toe te schrijven dat de kardinaal Ganganelli den zetel beklom toen Clemens XIII daarvan door den dood werd afgeroepen. (1769)Had de laatste nog den moed gehad om tegenover de dringende eischen der mogendheden de orde te verheerlijken, zijn opvolger had steeds een tegenovergestelden geest gehuldigd. Terstond toonde Clemens XIV dat ook by zijne verheffing, daar hy reeds in 1773 de in Nederland en in vele andere landen steeds gehate bul *In coena Domini* verbood op witten donderdag af te kondigen. Van hem werd algemeen de zegepraal verwacht over den Jezuitengeest zijne voorgangers. Met grooten ijver werd door spaansche prelaten te Rome aangedrongen op de heiligverklaring van Juan de Palafox, vroeger bisschop te Angelopolis en later te Osma. Tot heden toe waren die pogingen verijdeld door den invloed der Jezuiten die in hem een bestrijder van hun geest zagen. Voor de heiligenkrans die er gevraagd werd begeerden zy een brandmerk. Hoe vele levenden hadden zy enkel door den naam Jansenist aan de ver-

vloeking overgegeven. Zouden zy daardoor ook niet den dooden bisschop zijn kroon kunnen onthouden? Om dien naam hem te geven scheen een herderlijke brief van den aartsbisschop van Utrecht de beste dienst te bewijzen. In zulk een stuk was hy volgens hen onlangs toch hoog geroemd om zijne gehechtheid aan de vijf bekende stellingen, aan Jansenius toegeschreven. Deze verheerlijking moest als de krachtigste waarschuwing den paus worden voorgehouden. Want zou Clemens XIV niet door de heiligverklaring van een Jansenist, het vonnis der veroordeeling over zijne voorgangers, van Alexander VII af, uitspreken? Te betwijfelen scheen de zaak niet daar verscheiden exemplaren van dezen brief in de handen waren geraakt van geestelijken te Rome. Konden niet allen zich van de waarheid overtuigen door 't zien van dezen brief, door Petrus Johannes Meindaerts den 15 December 1770 geteekend, by zijn gewonen drukker G. W. van der Weyde verschenen? Wat te Rome vast stond werd aldra door de dagbladen alom verspreid. In Nederland wekte dit bericht in een Keulsch blad terstond de grootste verbazing. Wist niet ieder die maar eenigzins den geest der bisschoppen kende, dat zy nimmer de standvastige en onveranderlijke gehechtheid aan de vijf stellingen iemand tot een eere hadden toegerekend maar ook nog in de verhandelingen der kerkvergadering als een schande en zonde hadden veroordeeld? Hoe kon aan Palafox dus van die zijde zoodanige eer zijn toegekend? Onbekend met een herderlijken brief waarin eenige flaauwe aanduiding hiervan wordt gevonden, doen de geestelijken onderzoek en zien zich den brief toegezonden waarin duidelijk deze woorden staan gedrukt. Was het noodig dat de Utrechtsche drukker verklaarde geheel geen kennis van dit stuk te dragen? Het papier waarop de brief was gedrukt toont het merk van zijn afkomst uit een italiaansche, door Jezuiten bestuurde fabriek. En wie ziet niet terstond dat Meindaerts dien brief niet 15 December 1770 schrijven kon, daar hy immers 31 October 1767 reeds was ontslapen? Zulk een bedrog was al te schandelijk om het niet met krachtige stem openbaar te maken. Van den aartsbisschop van Utrecht Nieuwenhuysen en zijne twee medebisschoppen ging een bericht aangaande deze lage handelwijze

tot den paus (10 Aug. 1771). Geen krachtiger bewijs konden zy geven voor de waarheid van hunne herhaalde beweeringen dat de Jezuiten geen leugen ontzagen om Utrechts kerk in een hatelijk licht te stellen. Ook het hof van Madrid werd door de bisschoppen ingelicht en drong aldra by den paus te meer aan om het lot der Utrechtsche kerk ter harte te nemen. In een levendige briefwisseling getreden met personen die te Rome grooten invloed hadden, werden de nederlandsche geestelijken met de pogingen tot hun belang in verschillende landen aangewend bekend gemaakt. Wat zy konden deden zy en meer dan een bewijs werd hun gegeven van de oprechte belangstelling in hun zaak die door Clemens XIV werd gekoesterd. Reeds sedert eenigen tijd was hun diens wensch te kennen gegeven dat zy twee afgevaardigen naar Rome mochten zenden. Van hen werden de bewijzen verlangd dat de regering des lands hare goedkeuring wilde schenken aan dit gezantschap en aan de gewenschte hereeniging. Men begeerde daarby tegelijk een verzekering dat een groot gedeelte der overige roomschen die het bisschoppelijk bestuur niet erkenden, zich aan deze hereeniging zou onderwerpen. Met het oog op de wijze waarop de hervormde regering gewoon was te handelen in godsdienstzaken der onderdanen en op de vijandschap der ultramontaansche party kon deze eisch moeilijk worden vervuld. Allen stelden vast dat (1771) by het sluiten van den vrede aan de waarheid en gerechtigheid niets te kort zou worden gedaan en zy van het pad der voorgangers niet mochten afwijken. Geen verklaring mocht geteekend worden die door algemeene en dubbelzinnige uitdrukkingen tot een verkeerde uitlegging aanleiding zou kunnen geven. Voor het overige zou de vrede op den eerlijken weg worden gezocht. Aan de afgevaardigden zou dit worden ingeprent.

Hunne pogingen werden gesteund door den primaat van Duitschland, Hieronymus graaf van Colloredo. Deze was tot de waardigheid van aartsbisschop van Salzburg verkozen onder de voorwaarde dat hy alle krachten zou inspannen tot het herstel van den vrede der Utrechtsche kerk. (Maart 1772) Op zijn schrijven naar Rome dat deze kerk dagelijks toenam in uitstekende vrienden en begunsti-

gers, en hulp vereischte ook in Romes belang, gaf de kardinaal Marefoschi een gunstig woord van hoop.

Voor de behandeling dezer zaak wenschte de paus de noodige stukken gereed te maken. Zijne ziel was toen vervuld van het voornemen om den reuzenstam om te houwen die sedert twee eeuwen zoovele vruchten droeg waarover vorsten en volken klaagden. Wijsheid, moed en kracht had hy daartoe in de hoogste mate noodig. Eerst als hy dat werk had verricht kon en wilde hy zien verder den hof te zuiveren. Op den 21 July 1773, was voor de Jezuiten de dag des oordeels gekomen. De „Dominus ac redemtor" verscheen. Dreunde niet de aarde toen de stedehouder van Jezus de orde van Jezus aan de grootste zonden schuldig en de vernietiging waardig verklaarde? Clemens XIV verkondigt met luide stem:

„Naauwelijks was het genootschap gevormd, of er ontkiemden reeds zaden van verdeeldheid en naijver, niet alleen onder eigen leden, maar ook met andere kloosterorden, met de wareldlijke geestelijkheid, met hoogescholen en andere instellingen van onderwijs en zelfs met vorsten in wier staten de orde was opgenomen." Het is de paus die den Jezuiten een van de oude katholieke kerk afwijkende geloofs- en zedeleer toekent: „Overal zijn er zeer zware geschillen gerezen over de leer der Jezuiten die door zeer velen is aangeklaagd als strijdig met het rechtzinnige geloof en de goede zeden." De paus vermeldt dat een „al te groote begeerte naar aardsche goederen" hun te laste wordt gelegd, die hy onder de gronden opteldt waarop hy hen veroordeelde. Hy erkent: „zeer zware twisten en beroerten heeft zy met hevigheid verwekt tegen de wettige bisschoppen, kloosterorden en alle soort van vereenigingen in Europa, Azie en Amerika waarby aan de zielen een zeer groot verderf is aangebracht." In de geschiedenis der orde heeft hy de bewijzen gevonden van moeite die zy zelfs den pausen hebben berokkend: „Vele aangewende middelen om zoo groote en zoovele beroerten, beschuldigingen en klachten tegen de orde te stillen hebben byna niet de minste kracht en invloed gehad en onze voorgangers Urbanus VIII, Clemens IX, X, XI, XII, Alexander VII en VIII, Innocentius X,

XI, XII, XIII, Benedictus XIV hebben er ook te vergeefs aan gearbeid." Als getuigen van den door hen gewekten geest spreekt hy van „de steeds klimmende klachten en stemmen tegen deze orde, van de hier en daar ontstane allergevaarlijkste oproeren, bewegingen, twisten en ergerlijke tooneelen die den band der christelijke liefde losrukten en partyschap, haat en vijandschap in de gemoederen ontstaken, waarom onze geliefde zonen in Christus, de koningen van Frankrijk, Spanje Portugal en Siciliën volstrekt gedwongen zijn geworden om de Jezuiten uit hunne rijken te verdrijven in de meening dat dit het eenige geneesmiddel zou zijn tegen zoovele onheilen, zonder hetwelk de christenvolken in den schoot der kerk zelve elkander zouden aanvallen en verscheuren."

De paus zegt te zien dat het onmogelijk is den vrede der kerk op een goeden en vasten grond te herstellen zoolang deze orde bestaat en verklaart op dien grond haar te vernietigen en op te heffen. Had niet de paus hier de taal van Utrechtsche aartsbisschoppen van Vosmeer tot Meindaerts tot de zijne gemaakt? Werden niet hunne klachten sedert anderhalve eeuw tot den pauselijken throon gebracht, thands door een paus gebillijkt en verhoord? Na dit besluit scheen de tijd gekomen om Utrechts kerk te ontslaan van den vloek dien de Jezuiten op haar deden rusten. Clemens XIV herhaalde nu zijn vroeger reeds uitgedrukt verlangen, dat de geestelijkheid van het aartsbisdom een afgevaardigde zou afzenden met wien hy onmiddellijk kon onderhandelen. Tot die taak werd niemand door haar geschikter gekeurd dan Gabriël du Pac de Bellegarde, die sedert negentien jaren in Nederland gevestigd, vele blijken van zijn vurige liefde voor het Utrechtsche aartsbisdom gegeven had. Van zijn hoogst naauwkeurig onderzoek en van zijne zucht om haar belangen te bevorderen, getuigden niet alleen de voorrede die hy schreef voor de verzameling van getuigenissen maar ook de geschiedenis der Utrechtsche kerk. [31]) Wel mocht van zijn ijver en talenten de schoonste vrucht worden verwacht. Met volkomen macht om te handelen werd hy naar Rome gezonden. Reeds was de dag door den paus vastgesteld waarop de afgevaardigde door hem ontfangen zou worden. Dit werd verhinderd door een vreesselijke ziekte die Clemens XIV straks ten grave voerde (22 Sept. 1774).

In zijne plaats werd Pius VI gekozen die al spoedig toonde dat hy onder de vijanden van zijn voorganger zijne vrienden zocht. Hunne toejuiching viel hem ten deel op de twee brieven, waarmede hy de kennisgeving van de benoeming en wijding van een bisschop van Haarlem beandwoordde. Stiphout was gestorven en in zijne plaats was Adrianus Johannes Broekman, president van het seminarie te Amersfoort, gekozen en gewijd (21 Juny 1778). Een dag na de wijding zette Pius VI zich neder om den geloovigen in Nederland te toonen dat de pen waarmede de vorige brieven geschreven werden, te Rome nog niet by het schrijven van de bul tegen de Jezuiten was verloren of onbruikbaar gemaakt. Op dien brief liet hy reeds vijftien dagen later een tweede volgen of de adem zijns monds niet het reukoffer der gebeden by de wijding zou kunnen verhinderen tot den hemel te rijzen. Reeds werd voor Nederland veel van de kracht zijner vervloeking weggenomen door zijn woord dat de wijding des bisschops in het geheim had plaats gehad daar ieder hier bekend was met de buitengewone openbaarheid en luister waarmede deze plechtigheid was gevierd. Aan aanmoediging ontbrak het den paus niet en al spoedig vond hy gelegenheid om zich haar waardig te toonen. Den sedert geruimen tijd kranken bisschop van Deventer, Bijevelt viel de staf uit de handen op den dag vóór dat de bisschop van Haarlem dien opnam. Op het geween van den avond volgde het gejuich in den morgen. Voor de ledige plaats werd (Sept.) gekozen Nicolaas Nelleman, pastoor te Delft. In zijne wijding (28 Oct. 1778) verheugden zich de erfgenamen van den nederlandschen geest, die sedert eeuwen uit Deventer zich zegenend had verspreid. Om de heerlijkheid van Romes geest tegenover dat werk te doen uitkomen en die wijding tot een afschrik te maken, bereidde Pius VI zich met buitengewone lust.

Het feest van den stoel van Petrus (18 January) werd door den paus bestemd tot het uitspreken van een vloek over den nederlandschen kerkvoogd. Velen maakten zich gereed om de plechtigheid by te wonen. In de Pieterskerk van het Vatikaan zou de opperpriester met luide stem aan stad en wâreld doen

verkondigen en in schitterend licht doen uitkomen hoe zijn staf reikte tot over verre bisdommen. Eensklaps barstte de klok en weigerde haar geluid te doen hooren. Kort daarop stortte de zware lamp voor den kansel ter aarde. Tegelijk viel de staf van den kardinaalvicaris op den grond in drie stukken. Vol ontzetting zag de schare het feest ter verheerlijking van den pauselijken stoel in het pauselijk heiligdom gestoord. Toch sprak de paus zijn vloek uit over den gestorven en over den nieuwgewijden bisschop van Deventer. Dat de dood den eersten getroffen had in den avond voor de wijding van den bisschop van Haarlem, verklaarde hy als een teeken van Gods gramschap die hem had doen heengaan naar zijne plaats en daardoor het wijdingswerk van den volgenden dag had willen verbieden. Hy verkondigde dat de wijding van Nelleman in 't geheim had plaats gehad en hierdoor zich onderscheidde van de opzien wekkende wijding van Haarlems bisschop. Als hy nu die laatste dus beschrijft, spreekt hy zijn eigen woorden tegen waarin hy vóór vijf maanden de stilte en het gemis van alle praal by die vroegere plechtigheid tot schande had gerekend. Spoedig merkten de tempelgangers met blijdschap op dat niet één mensch het minste letsel had bekomen. Aan de drie bisschoppen in Nederland weervoer op dien dag geen leed. Rustig zat de gevloekte bisschop van Deventer zevenentwintig jaren lang op zijn zetel en bad voor den paus toen deze van zijn stoel werd verdreven en in de gevangenis stierf (28 Aug. 1799.)

In Pius VI zochten en vonden de volgelingen van Loyola, die met hun naam en uiterlijke teekenen, toch niet hun geest hadden afgelegd, ondersteuning en eere by hun strijd tegen Utrecht. Aan den exjezuit Aloyx Mozzi, kanonik van Bergamo, betuigde hy zijne vreugde over diens „Geschiedenis der Utrechtsche kerk" (1785). Door dezen lof heeft hy meer bewijzen van zijn afkeer dan van zijne kennis van die kerk gegeven. Om de vele dwalingen in dat geschrift in het licht te stellen en Utrechts kerk te verdedigen trad aldra een kanonik van de hoofdkerk te Milaan L. Bossi, op Hy toonde dat de tijd voorby was waarin de geestelijkheid voor het woord: „Rome heeft gesproken, de zaak is beslist," door de Jezuiten in dezen strijd telkens uitgeroepen, zich boog. Gedurende de

regering van Jozef II (1780—1790) werd het ultramontanisme in zijne staten krachtig bestreden. Tegen de aflaten, de heiligenvereering, schapulieren en bedevaarten gaf hy verordeningen, de kloosterlingen onderwierp hy aan de bisschoppen en het gegebruik der moedertaal schreef hy voor by godsdienstige handelingen. In denzelfden geest zocht zijn broeder Leopold, groothertog van Toscane (1767—1790), in zijn gebied te arbeiden. Beide vorsten bestreden aldus denzelfden vijand, die sedert een eeuw de Utrechtsche kerk had aangeklaagd en verwoest. Wat na den vrede van Rijswijk, de zonde was gerekend van den aartsbisschop van Utrecht, werd ginds door den keizer en groothertog als de eene ware leer van hunne throonen verkondigd. Moest het gerucht hiervan niet de hope verlevendigen dat God den morgen waarom Utrecht zoolang bad, zou doen aanbreken? Door zulke vorsten aangemoedigd, waagden onderscheidene godgeleerden in hunne rijken het openlijk als kampvechters voor de nederlandsche bisdommen op te treden. Te Pavia klaagde de graaf Thaddeus von Trautmansdorff, in een werk (1783) „over de kerkelijke en staatkundige verdraagzaamheid," over de woede waarmede de nieuwroomsche geest de oudkatholieke beginselen bestreed. Op lasterlijke aanklachten waarvan duizend malen reeds al de ongegrondheid was in het helderste licht gesteld, ziet hy Utrechts bisschoppen, die het zuiverste en rechtzinnigste geloof beleden, met ergere vervloekingen vervolgd dan waarmede ooit de oude kerk hare grootste vijanden bestrafte. Aan de hoogeschool te Pavia werd hem op de verdediging van de stelling dat een kerk als die van Utrecht nooit hare waardigheid verliest ook niet onder 't bewind van onkatholieken (5 July 1783), de doctorgraad gegeven. Een jaar later verwierf daarop een geestelijke, Max. Kollweg, te Weenen dien titel. In Augustus werd te Praag dezelfde waardigheid verleend aan twee Benediktijnen die deze kerk vrij van alle vermoeden van scheuring en als echt roomsch-katholiek voorstelden. In Toskane werd er onder Scipio Ricci, den bisschop van Pistoja, een synode gehouden, die de handelingen en besluiten van de Utrechtsche kerkvergadering voor zeer rechtzinnig verklaarde. [32]) Haar gevoelen te verdedigen werd daar een eervolle taak genoemd (1787).

Jozef II stierf (1790) en Leopold volgde hem op den keizersthroon. Van de hervormingen, door deze vorsten gewild, verdween echter onder hunne opvolgers aldra ieder spoor.

Omringd van zijne getrouwen, zag Utrechts aartsbisschop de zon die een enkele maal zijn kerk vriendelijk had beschenen, in bloedroode en zwarte wolken ondergaan. Machtige vijanden en vrienden had hy zien vallen maar de vijandige heirlegers waren door hunne nederlaag niet zwak en de bevriende vorsten waren door hun overwinning niet krachtig geworden. De stroom der omwentelingen was door geen dijken en dammen te beteugelen en deed de eeuwenoude rotsvaste muren en throonen in de diepte verzinken, maar terwijl de golven tegen den zetel des pausen en de sterkten van den nederlandschen staat zich dreigend verhieven, zorgde hy de hem toevertrouwde kiel voor schipbreuk te behoeden. Zoo kwam het jaar 1797. Wel mochten de vijanden van het Utrechtsche aartsbisdom met blijdschap thands hun honderdjarigen strijd gedenken. By het eeuwfeest dat zy vierden werden echter hunne jubelklanken nog verstoord by het aanschouwen dat de oude burcht nog niet geheel verwonnen was. Nog waren er erfgenamen van den nederlandschen geest die zich door Romes banbliksems, gezanten en strijders niet hadden laten vernietigen. Tegenover de honderdduizenden die deels aan hunne vaderen ontrouw waren geworden, deels uit vreemde landen waren overgekomen, stond eene schare van vijfduizend, onder Utrechts aartsbisschop, wakker en gesterkt onder het lijden, gewapend met Gods woord. Waar de meesten ijverden voor de door Doucin als de kenmerken der roomschkatholieke kerk verheerlijkte schapulieren, koordekens, broederschappen, aflaten, heiligenbeelden en overblijfselen en de latijnsche taal, stond dit kleine getal den bijbel en het geloof in Gods genade niet af en zocht den roem van de door Christus erkende katholieken te zijn.

Met dank herdacht de aartsbisschop van Nieuwenhuysen dat hy het pand, by 't begin van den gedenktijd van Jezus lijden voor negenentwintig jaren hem toevertrouwd, had bewaard. Toen het einde van de lijdensweken was gekomen, konden de zijnen dankbaar opzien. Hy blies den adem uit op den Goeden Vrijdag toen de klok des middags drie uur sloeg. (14 April).

JOHANNES JACOBUS VAN RHIJN, AARTSBISSCHOP.

Het beeld van een verschrikkelijken marteldood waarmede de bisschoppelijke arbeid in Nederland eens vergolden werd, zweefde den tot aartsbisschop verkoren Johannes Jacobus van Rhijn voor den geest, toen hy zijn arbeid begon. Voor zijn wijding toch was de 5de July 1797 bestemd waarop de nederlandsche roomschen den dood van Bonifacius herdachten. Op denzelfden bodem waarop de nieuwe kerkvoogd zich bewoog, had ook zijn groote voorganger gestaan die den bijbel aan allen aanbeval, de genadeleer van Augustinus als die zijner kerk beleed, den hoogvereerden paus op feilen wees en by hem voor de rechten van Utrechts kerk hulpe vroeg en verkreeg. Hoe anders de vroegere pausen waren dan de tegenwoordige bleek weder toen hy van den zwaar beproefden tachtigjarigen Pius VI in plaats van een vredekus en vaderlijken zegen, woorden van smaad en uitsluiting ontfing. Niet om te zalven en de wonden der kerk te genezen, maar om het sedert lang brandende vuur der vijandschap te voeden, werd de olie met bevende hand door den opperpriester uitgegoten toen de tijd van de diepste vernedering voor hem was gekomen. Het grootste gedeelte der roomschen van Nederland liet zich door zijn taal tegen hun nieuwen aartsbisschop opwinden. Toch vertoonden te gelijk zich teekenen dat diens geest niet zoo geheel vreemd van de nieuwroomsche party was als deze zelve wilde gelooven. In 1792 en 1794 werd het vormsel by haar bediend door den nuntius van Brussel, Cesar Brancadoro. Zijn bezoek had geleerd dat zijn geest niet die van alle wareldlijke geestelijken was die in Nederland aan het bestuur van dien vreemden gezant onderworpen waren. Een bisschop die een anderen geest toonde dan hy, werd begeerd door velen hunner aan wier hoofd wy den Amsterdamschen aartspriester H. F. ten Hulscher zien. In een verzoekschrift tot de vertegenwoordigers van het Bataafsche volk verlangden zy de vrijheid om uit de wareldlijke priesters zich een bisschop te verkiezen die een geboren Nederlander zou zijn. Hun werd een gunstig andwoord gegeven, daar zy verwezen werden naar het besluit (31 Jan. 1795) waarin de

scheiding tusschen godsdienst en staat was uitgesproken. Terwijl de hinderpalen die tot dus ver de regering tegen dergelijke wenschen opwierp, waren weggenomen, rezen er nieuwe uit het midden der nieuwroomsche party zelve. Een gedeelte van de zendelingen trad met vrij groote hevigheid op tegen hunne medepriesters van wie het verzoek was uitgegaan. Even als voor een eeuw waren nu geordenden tot den strijd tegen de wareldlijke geestelijken gereed en wilden de heerschappy van den roomschen tegen den nederlandschen geest met kracht verdedigen. In een gedrukt blad beklagen zy zich over hunne broeders die hen hebben uitgesloten. Zy merken op dat zy evenzeer de vrijheid en gelijkheid waardig, voor het grootste gedeelte hier geboren, geen huurlingen maar even wettige zendelingen zijn en in deugd en bekwaamheid niet lager staan dan de wareldlijke priesters die, even als zy geordend en gezonden door den nuntius, toch tot de vernietiging van diens bestuur samenspanden. Hoe weinig zy overtuigd zijn van de behoefte aan het verlangde bisschoppelijk bestuur blijkt uit hunne vraag waarom niet zy ook verkiesbaar zouden zijn indien er een bisschop moet zijn in ons vaderland. Reeds spraken zy van een aanval op het pauselijk gezag en met de namen van scheurmakers en Hulscheristen zochten zy het pogen te verijdelen. Een Jezuit te Amsterdam bestreed den aartspriester zóó dat deze zich gedrongen zag om de dreigende onweersvlagen af te wenden door verklaringen waardoor hy de woorden van zijn verzoekschrift verzwakte. Tegenover de beschuldigingen van eenige overeenstemming met de oudroomschkatholieken en van gebrek aan gehoorzaamheid aan den paus andwoordden zy met betuigingen van hun afkeer daarvan. Had de ontevredenheid over den ultramontaanschen geest van den nuntius hier en daar een zachter toon over de bisschoppelijke geestelijkheid doen opgaan, nu klonken straks te luider van anderen de oude oorlogskreten. [38]) Het werd nu duidelijker openbaar dan ooit dat het niet de onverdraagzaamheid der regering maar de invloed van het ultramontaansche beginsel is geweest waardoor de nieuwroomschen geen bisschoppen hebben ontfangen. Dit verschijnsel moest de aandacht der oudkatholieken trekken. Aldra werden

er „vredelievende gedachten over de komst van een bisschop" openbaar gemaakt, waarvan de schrijver was Willebrord van Os, president van de kweekschool te Amersfoort en lid van het Utrechtsche kapittel. Naar aanleiding van het genoemde verzoekschrift betoogt deze schrijver de behoefte van elke kerk aan een bisschop, die de wijdingen en het vormsel bedienen en geloof en deugd bevorderen kan. Hier noemt hy een geboren Nederlander noodig die de liefde en achting kan winnen van het volk en er invloed op kan uitoefenen. Geen pauselijke stedehouder zoo als een later tijd alleen schiep, en die uit Rome de last ontfangt voor niet langer tijd dan den paus en diens amptenaars behaagt, maar een eigen bisschop, zoo als oudtijds en elders de kerk kent, kan in de behoefte voorzien. Van de afhankelijkheid van vreemdelingen, die de behoefte van dit volk niet kennen, toont hy de nadeelen aan. Een verkiezing naar de oude regels wordt aangeprezen. In een naauwkeurig geschiedverhaal van den strijd, voor ruim twee eeuwen aangevangen bewijst hy hoe de monniken, en vooral de Jezuiten door hun verzet tegen den nederlandschen geest der wareldlijke priesters, de eenige oorzaken zijn van de verdeeldheid die de nederlandsche roomschen scheidt en tot wier wegneming hy de geestelijken van beide partyen wil vereenigd zien.

Een ander teeken van den oudkatholieken geest was de herderlijke brief waarin de aartsbisschop de roomschen van Nederland opriep tot het gebed voor de ziel van den gestorvenen paus en voor de keus van een opvolger. (18 Oct. 1799) Hy dringt aan op de bede voor den gestorvene, op grond van de hooge, zoo lang door hem bekleede plaats en van de vele moeiten en gevaren, waaraan de paus bloot stond aan een hof waar men geheel andere dingen zocht dan de eer van God en de zaligheid der zielen en waar oodmoed en belangloosheid niet zetelen. Hoezeer het gebed voor zijne ziel noodig is toont de aartsbisschop door de herinnering aan zoovele afdwalingen van den paus, in de gedwongen herroeping van Justus Febronius, in het verdoemen van zoovele goede en in het verheerlijken van zoovele slechte boeken en schrijvers, in de brevetten tegen Utrechts kerk en in de bul

tegen de kerkvergadering van Pistoja openbaar geworden. Op de verhooring der bede dat de Heer niet in het recht trede met zijn dienaar, boezemt de kerkvoogd hoop in door te wijzen op de vele beproevingen tot diens loutering in zijn laatsten tijd hem gezonden, die naar het scheen, niet vruchteloos waren. Hierop vermeldt hy de deugden van Pius VI, waaronder hy in de eerste plaats zijne krachtige aanprijzing van de italiaansche bijbelvertaling en van de lezing der H. Schriften aan allen opgeeft. Voorts wordt hem zijne standvastige weigering om de Jezuitenorde te herstellen, waarmede hy zoo zeer bevriend was, tot eere gerekend. Moest den voorstanders der onfeilbaarheid deze vrijmoedige beoordeeling mishagen? Zy konden zich spoedig troosten by de tijding dat niemand minder dan de gekozen opvolger Pius VII aan den wensch der oudkatholieken beandwoordde. Dezen ontfingen van diens vijandige gezindheid de bewijzen (1 Oct. 1802) in het vonnis over den bisschop van Haarlem Johannes Nieuwenhuis, pastoor te Amsterdam, die tot opvolger van Broekman († 28 Nov. 1800) gewijd werd (28 Oct. 1801). Toen Gijsbert Cornelis de Jong, pastoor te Rotterdam (7 Nov. 1805) gewijd werd tot bisschop van Deventer in plaats van Nicolaas Nelleman († 5 May 1805) klonk hem uit Rome dezelfde vloek tegen. (14 Dec.)

Terwijl de drie nederlandsche bisschoppen met moed hun strijd streden, scheen het menigwerf teleurgesteld verlangen naar hereeniging by sommige geestelijken met kracht te ontwaken. Martinus Glasbergen, pastoor aan den Helder, rekende zich gerechtigd tot het openbaar maken van zijne wenschen aan zijne medegeestelijken en riep hen op tot het werk des vredes. Het houden van een provinciale kerkvergadering door al de priesters van de Utrechtsche en Haarlemsche bisdommen werd door hem nuttig geoordeeld. Een verzoekschrift daartoe aan den aartsbisschop werd door hem opgesteld, en ter teekening aan zijne medepriesters vooraf toegezonden. Toen dit schrijven, waarmede eenigen zich vereenigd hadden, onder het oog van den kerkvoogd werd gebracht, klaagde deze over den blinden ijver en het gebrek aan ondervinding dat de onderteekenaars tot een voorstel had ge-

drongen waarvan hy den ondergang der oudkatholieke kerk zeker te gemoet zag. In plaats van te berusten in het weigerend andwoord van zijn aartsbisschop, hoopte nu de priester zijn doel te bereiken met de uitgave van een geschrift waarin hy het algemeen bekend maakte met zijne wenschen. In zijne verbeelding zag hy ten gevolge van zijne voorstellen: „de R. K. kerk in haren ouden luister hersteld.” Door hem werden „priesters en leeken op het dringendste aangespoord om de oude kerkgeschillen op eene voor beide partyen aannemelijke wijze te doen eindigen.”

Onder den naam van Ireneus meent hy den weg daartoe aan te wijzen. Den luister der kerk zoekt hy niet in uitwendige heerlijkheid maar in deugd, goede zeden, godvrucht en eenheid. Om deze te bevorderen wil hy den strijd van Rome en Utrecht doen vergeten. Door met geen enkel woord te gewagen van de groote mannen zijner kerk, van Erkel, van Heussen, van Espen, Codde en zijn latere opvolgers geeft hy een proeve van de wijze waarop hy zijn doel meent te kunnen bereiken. Omtrent het formulier en de bul verlangt hy een volkomen stilzwijgen bewaard te zien daar hy, zoo ooit, de onderteekening en aanneming dier stukken nu niet meer noodig acht, omdat volgens hem beide partyen overeenkomen en enkel verschillen in byzaken waarvan hy de meeste boven het begrip van eenvoudige leeken en door vele samenloopende omstandigheden verdonkerd noemt. Ten bewijze voor zijne beweering dat er geen verschil bestaat in de hoofdzaken zegt hy onder anderen dat by beide partyen dezelfde eerbied voor den paus en dezelfde catechismussen gevonden worden. De belangrijke vraag over het bestaan en de rechten der oude bisdommen en de reeks van degelijke geschriften van de beroemdste geleerden zijner kerk wil hy aan de vergetelheid toewijden. Onder de goedkeuring en bevestiging van den H. Stoel begeert hy eigen bisschoppen aan het hoofd der kerk en waagt hy het in ’t openbaar uit te spreken dat de tegenwoordige bisschoppen zeker bereid zullen zijn om hun ampt neer te leggen wanneer zy daarmede den vrede konden bewerken. Van de woorden die een van Coddes opvolgers by het aanvaarden van het bisschopsampt tot den paus richtte om te toonen dat hy bereid

is zijn bediening neer te leggen wanneer daardoor een vrede die met waarheid en gerechtigheid gepaard is, kan gekocht worden, maakt hy hier een treurig gebruik waar hy een andere vrede zoekt. Door de beginselen waarop zijne kerk rustte, zag hy zich niet verhinderd om een concordaat als dat van Napoleon met den paus aan te prijzen, waarby hy de rechten zijner kerk wil prijs geven aan koning en paus en tegen de gevaren van het opperhoofd der kerk hulp verwacht by het hoofd van den staat. De man die getuigt door de natuur niet met schitterende gaven of buitengewone bekwaamheden te zijn toegerust, ondervond aldra dat hy het tegendeel uitwerkte van hetgeen hy gewenscht had. Zijn schrijven, bestemd om op een voor beide partyen aannemelijke wijze de kerkgeschillen te doen eindigen, werd van beide zijden even onaannemelijk geacht en wekte nieuwe twisten. In de vredelievende gedachten die de bekwaamste mannen zijner kerk koesterden was het opofferen van waarheid en recht, door Ireneus aangeprezen, een onmogelijkheid genoemd. Van de nieuwroomsche party werd hy als een valsche vredebode ten toon gesteld. Wat hy een byzaak had genoemd werd door beide partyen voor de hoofdzaak gerekend. Of wat anders was de strijd voor de Bijbellezing en de genadeleer van Augustinus voor den oudkatholiek? Was de onfeilbaarheid van den paus niet de hoofdzaak voor den nieuwroomsche? En hoe? Zou door het zwijgen over formulier en bul de klove gedempt of slechts bedekt kunnen worden die voor het oog van leeken zoowel als van priesters zoolang zichtbaar was? Waar hy denzelfden eerbied voor den paus aan beide partyen toekent, schudden allen het hoofd. En wie had ooit opgemerkt dat de leer- en gebedenboeken, de vertaalde kerkboeken en bijbels, die een eeuw lang bestreden waren, thands door de oudkatholieken afgeschaft waren of by de nieuwroomschen ingevoerd? Te weinig was voor de laatsten de lofspraak van deze lippen op „het mannelijk en eerwaardig karakter van Pius VII" — en veel te veel voor de eersten die in het vervloeken van twee bisschoppen met al hun volgers en in de verheffing der Jezuiten door hem daarvan geen spoor konden ontdekken.

Door zulk een schrijver konden de wakkere hoofden der kerk

zich het roer niet uit de handen laten nemen. By deze miskenning van hun gezag en by het pogen om aan volk en vorst en paus een te groote vrijheid en macht toe te kennen, dachten zy er niet aan om de teugels te laten glippen maar grepen ze met te meerder kracht. Met beleid en moed zochten zy het hollend ros tot staan te brengen. Niet te vergeefs schetsten mannen als van Os en Wallaert in brieven, die even wijs als krachtig gesteld waren, de gevolgen van de stappen waartoe zich de strijders voor den vrede lieten verleiden. Met scherpe wapens zag Glasbergen zich bestreden in een latijnschen brief die in 't begin van Augustus 1807 hem werd bezorgd. Een spaansche monnik, Alvarez Augustinus a Leagno, had zijn vaderland verlaten en na hevigen strijd met de Jezuiten was hy te Utrecht by de hooge geestelijkheid welkom geheeten. Hier wekten hem de aanhoudende gesprekken over het gedrag van den priester van den Helder uit den droom dat tegen de toenemende macht der ultramontanen, in een klein getal van naauw verbondene hollandsche priesters en leeken de geest der ware katholieke kerk bewaard zou zijn. Ten behoeve van een jongeren reisgenoot schreef hy in het latijn zijne bedenkingen tegen de hem bekend gemaakte denkbeelden van Glasbergen over de hereeniging met Rome. Hy toont dat de vrede sedert lang reeds door Utrechts kerk gezocht maar door hare tegenstanders was verstoord en door geen concordaten, die bronnen van oorlog zijn, noch door het opofferen en verzwijgen van de waarheid noch door een met de kerk strijdige verheffing van vorsten, pausen, of van het volk, maar alleen op den door den God der waarheid aangewezen en zeker eens tot de zege leidenden weg gezocht moet worden. In byzonderheden wijst hy op de vele blijken van onkunde en dwaling en onbezonnenheid by den ijveraar en veroorlooft hy zich uitdrukkingen waarover deze luide klaagde maar die hy niet beproefde te weerleggen. In deze kleine verhandeling, waarvan er eenige exemplaren gedrukt en onder de geestelijken zijner kerk verspreid werden, meende Glasbergen de sporen van een schrikkelijke onteering van den h. stoel, een meer of min zijdelingsche aanranding van het fransche en nederlandsche staatsbestuur en ten minste een sterk

vermoeden van rustverstorende gevoelens ontdekt te hebben. Hy eischte dat de geestelijken by den aartsbisschop hunne stem zouden verheffen tegen deze gruwzame uitdrukkingen. Een geduchter wraak trof den schrijver van den latijnschen brief over een kerkelijk onderwerp die nooit in den handel was verschenen. Terwijl de vreemdeling zich in het midden der hooge geestelijken veilig achtte en evenmin als deze aan eenige bestraffing van zijn brief dacht, ontfing hy van de regering op den 11 December de last om Nederland te verlaten. Het verblijf in het land, waar sedert eeuwen de ballingen om hunne godsdienstige overtuiging de grootste gastvrijheid hadden ondervonden, werd ontzegd aan den Spanjaard, dien de haat der ultramontanen reeds in andere landen hevig had vervolgd. Wie zijn woorden over het concordaat tusschen Napoleon en den paus leest, zal zeker met verbazing vragen hoe deze ooit aanleiding konden geven aan de nederlandsche regering om den schrijver aan 't honen van gekroonde hoofden schuldig te noemen. Zy liet hem daarop reeds den 12 December door een wacht buiten de grenzen des lands voeren. Voor de nieuwroomschen was deze verwijdering van een elders reeds vervolgden tegenstander niet onaangenaam. Glasbergen en zijne vrienden zagen er een teeken in dat de koning hunne pogingen begunstigen zou.

Verscheiden geestelijken van het bisdom van Haarlem zonden straks den koning een verklaring dat zy „hoezeer ook overtuigd van de wettigheid hunner bisschoppen en de rechten van het metropolitaansch kapittel van Utrecht, bereid waren om des vredes wil, zoodanige katholieke bisschoppen te erkennen als door hem zouden worden voorgesteld." [34])

In den biechtvader des konings hadden zy een man die hun pogen by den paus zocht te steunen. Aan den aartsbisschop gaf Lodewijk echter de verzekering dat hy de hereeniging met Rome wilde bevorderen noch verhinderen maar hunne kerk steeds zou beschermen.

In staatkundige en in kerkelijke kringen werden hier bezorgdheid en daar blijde wenschen en verwachtingen opgewekt toen eensklaps de mare zich door het land verspreidde dat de aartsbis-

schop onverwacht op een zeer geheimzinnige wijze was gestorven. Op vrijdagavond 17 Juny 1808 was er iemand die zich voor een brabantsch priester uitgaf, tot den kerkvoogd toegelaten. Hy betuigde zijne ingenomenheid met de oudkatholieke beginselen en drukte zijn verlangen uit om de nieuwroomsche party, met welke hy zich niet langer kon vereenigen, te verlaten en in de dienst van de Utrechtsche kerk werkzaam te zijn. Een groot aantal papieren door hem medegebracht, werd door den aartsbisschop onderzocht. Daar de schemering het lezen moeielijk maakte, stond deze vlak voor het raam en bracht de stukken dicht onder het oog. Op diens vraag naar het bewijs van zijne priesterwijding gaf de vreemdeling zijn verbazing te kennen dat dit gemist werd, en bood den kerkvoogd nog telkens andere stukken die hy zelf niet inzag, aan. Eindelijk gaf hy zijn vermoeden te kennen dat het verlangde papier dan zeker by zijn broeder die als officier in den Haag diende, zou te vinden zijn en verliet den aartsbisschop met de belofte dat hy terstond zich derwaarts begeven en op den volgenden maandag hem het stuk ter hand zou stellen. Kort daarna deden zich by den aartsbisschop verschijnselen voor die toonden dat de gewone helderheid van geest hem begaf. De zoogenaamde priester keerde noch op den bepaalden tijd noch later weder. Toen voor den kerkvoogd de avond van zijn zesenzestigsten geboortedag was gekomen, (24 Juny,) stierf hy. Nadat het lijk (27 Juny) was ten toon gesteld, gaven geneeskundigen die het gezien hadden, op grond van verschillende teekenen, hun vermoeden te kennen dat de dood aan vergiftiging moest worden toegeschreven. Beducht voor de moeiten van een gerechtelijk onderzoek die licht zouden volgen en den geliefden bloedverwant toch niet konden teruggeven, besloten zijne nagelaten betrekkingen de tentoonstelling, op den anderen dag bepaald, niet te doen plaats hebben. [35]) Terwijl zijn verlies werd beschreid door de echte oudkatholieken in zijn vaderland, was een deel van vroegere medestrijders elders, als Scipio Ricci, bisschop van Pistoja, gedwongen zijn kamp op te geven met Rome; terwijl in Frankrijk Henri Gregoire, bisschop van Blois, aan het hoofd van andere bisschoppen nog met moed den strijd voortzette. [36])

Voor de leden van het kapittel, die op het bericht van 's aartsbisschops dood te Utrecht byeen waren gekomen, werd de eerste arbeid tot verzachting der geslagen wonde op een pijnlijke wijze verstoord (27 Juny.) Het was hun alsof de lucht die zy inademden vervuld was van doodelijke stof waardoor het lichaam hunner kerk met een zeker verderf werd bedreigd. Het somber gefluister waarin zy elkander hunne bezorgdheid over de oorzaken en de gevolgen van het geleden verlies te kennen gaven, werd eensklaps vervangen door een eenstemmige klacht toen hun een boodschap des konings werd medegedeeld. Tegen al hunne verwachtingen zagen zy een vreemde hand grijpen in de teugels die zy thands opnamen om zoo spoedig mogelijk ze in de meest geschikte handen te leggen. Lodewijk Napoleon liet, voor dat het kapittel hem de doodstijding zond, hun een bevel toekomen, zooals het kapittel van geen hervormde regering ooit had ontfangen en het minst kon te gemoet zien van een vorst die tot de roomsche kerk behoorde en die steeds zijne bescherming aan alle kerkgenootschappen had toegezegd. Niets minder dan het uitstellen van het verkiezingswerk tot een lateren tijd dien hy bepalen zou, werd door de wareldsche macht geëischt van een kerkelijk bestuur dat steeds met zoo veel moed zijne rechten had verdedigd. In de hoop dat de koning spoedig de gewenschte vrijheid verleenen zou, begreep het kapittel te mogen zwijgen en benoemde tot algemeene vicarissen van het Utrechtsche aartsbisdom, den bisschop van Deventer, Gijsbert de Jong, en den door zijne geleerdheid en ijver beroemden Willebrord v. Os. De koning wenschte op het spoor van andere vorsten de zaken zijner roomsche onderdanen te regelen en vond steun in die geestelijken van 't Haarlemsche bisdom die om des vredes wil een door hem te benoemen aartsbisschop beloofden te erkennen. Zoo aangenaam als voor deze mannen in het naburig bisdom, het koninklijk verbod aan het metropolitaansch kapittel klonk, zoo vurig wenschte dit van de nieuwe kluisters te worden ontslagen. Een nederig verzoekschrift daartoe werd den vorst aangeboden. Dit bleef echter onbe-

andwoord. Toen de zetel drie maanden lang onbezet bleef, drong het kapittel ten krachtigste op de opheffing van het verbod aan (27 Sept. 1808). Hun vraag werd hun na weinig dagen teruggezonden met de vermelding dat de redenen die den koning tot het verbod hadden gedrongen, nog bestonden.

Om de bezorgdheid van een zeer groot gedeelte der gemeente te matigen en den invloed van die geestelijken tegen te gaan die den koning toejuichten, verscheen een woord van troost en inlichting aan de gemeente. Het was de algemeene vicaris van Os, die in een zonder zijn naam uitgegeven blad de hope uitspreekt dat de koning die de godsdienstvrijheid bezworen heeft, zeker zijn eed niet zal breken, maar ver van gewetensdwang te oefenen, onder een toekomenden bisschop zal geven wat godsdienst en geweten vragen. Tot een trouw gebruik van Gods woord, vooral van het Nieuwe Testament en van boeken in evangelischen geest, zoowel als tot het gebed voor koning en kapittel roept hy op. Vervolgens bestrijdt hy het voorstel om in plaats van door het kapittel een bisschop te laten benoemen door den koning met goedkeuring van den paus, wien immers daardoor de schoonste gelegenheid tot het volvoeren zijner vernietigingsplannen zou gegeven worden.

Hoezeer de koning evenwel het gevoelen van de Utrechtsche oudkatholieken op prijs wist te stellen, blijkt uit de tot hen zoowel als tot de nieuwroomschen gerichte vraag van den minister van eeredienst over de middelen ter vereeniging. Zijne oproeping riep een bewijs te voorschijn dat de geest van de meerderheid niet de geheele nieuwroomsche party had doordrongen. De voormalige hoogleeraar aan de R. K. kweekschool te Warmond, Johannes Henricus Lexius, die thands te Amsterdam het herdersampt vervulde, schroomde niet openlijk uit te spreken dat hy den oudkatholieken niet als vijanden den weg ter verzoening afsnijden maar als verwijderde broeders gemakkelijk wenschte te maken. Hy stelde voor formulier en bul aan de vergetelheid prijs te geven, vroeg een nieuwe kerkelijke indeeling waardoor op wettige wijze de rechten van het metropolitaansch kapittel gewijzigd werden, en wilde de nederlandsche door den paus in den ban gedane bisschoppen op nieuw door den koning laten benoemen en door den paus bevestigen.

Over Jansenisten, Jansenius, Quesnel, Arnauld een diep stilzwijgen te bewaren was verder zijn eisch. Daarby zou hy de geloofsbelijdenis van Pius IV voldoende achten om de katholiciteit van de kerk van Utrecht te staven. En eindelijk stelde hy voor de oprichting van een nieuw metropolitaansch kapittel waarin bisschoppelijke geestelijken en zendelingen zouden worden opgenomen. Zulke voorstellen streden echter tegen den geest der Jezuiten en hun vriend Pius VII die met niets anders dan met een blinde gehoorzaamheid zich te vreden stelden. Tegenover hen stond de geest van den hoogvereerden oudhoogleeraar en zijne vrienden. Door zijn leer en door zijn vriendschappelijken omgang met bisschoppelijke geestelijken toonde hy weinig waarde te hechten aan den naam Jansenisme, dien de Jezuiten als een onoverkomelijken scheidsmuur hadden opgebouwd en steeds met pauselijke hulp van nieuws versterkten. Het was echter niet vreemd dat in dit gedeelte der roomsche kerk de geest der Jezuiten machtiger was dan die van mannen als Lexius en het ultramontaansche beginsel ook nu elke opwelling van het nederlandsche onderdrukte.[37])

Voor de oudkatholieken werden de uitzichten op een gunstige wending al meer verdonkerd toen de bisschop van Haarlem door den dood werd weggerukt. (10 Jan. 1810.) Van de drie bisschoppen was dus nu alleen die van Deventer overig. Wanneer deze mocht sterven vóór dat beide zetels waren bezet, wat zou het lot der oudkatholieke kerk zijn? Het gevoel dat zy even zwak en teer was als de levensdraad van haren laatst overgebleven bisschop, werd levendig by de mare dat deze in een donkeren winteravond aan den rand van het water uitgleed en op het punt was van door den stroom te worden bedolven. Zijne redding uit dat doodsgevaar versterkte echter ook het geloof dat al de draden van het lot van kerkelijke en wareldlijke machten in de hand liggen van God, die nu als vroeger het zwakke had bewaard en beveiligd. Terwijl met de gedachten aan het omverwerpen en oprichten van bisschopszetels de ziel des konings was vervuld, gevoelt deze zich zelf gedrongen om van zijn throon te dalen. (1810) Toen zijn broeder Napoleon het bevel gaf om den naam van het nederlandsche volk en de spo-

ren van zijn bestaan uit te wisschen, was de vraag wat deze zou doen met het overblijfsel der oudkatholieke kerk van Utrecht. Met groote belangstelling hielden hare leden nu het oog op de houding van den keizer tegenover den paus die de door hem aangestelde fransche bisschoppen weigerde te bevestigen. Overtuigd van den invloed dien het door Napoleon uitgeschreven nationaal concilie ook op den toestand der vaderlandsche kerk kon uitoefenen, luisterden zy naar de keizerlijke woorden ter verdediging der oude kapittelrechten. Het was zijn voornemen om by het vervullen der ledig staande stoelen terug te keeren tot het gebruik, dat onder Karel den Groote en zijne opvolgers, vóór het concordaat van Frans I met Leo X, in Frankrijk had gegolden. Zulks bleek uit een redevoering van zijn minister van binnenlandsche zaken voor het wetgevend ligchaam (29 Juny 1811) die by 't opheffen van het concordaat verklaarde dat zich de kerk, de universiteit en gerechtshoven sedert lang daartegen verzet hadden, en waarby koning en paus weggaven wat hun niet toebehoorde. [38]) De algemeene vicaris van het Utrechtsche aartsbisdom van Os haastte zich om aan het nationaal concilie dat geopend werd (17 Juny 1811) een uitvoerig vertoog te zenden, waarin hy de geschiedenis en de rechten van het aartsbisdom schetste en tegen de vervolgingen van het hof van Rome bescherming verlangt. Het was een teleurstelling te vernemen, dat Napoleon het concilie reeds 11 July ontbond, toen dit vertoog nog niet in behandeling was geweest. Van Os zorgde nu dat afschriften van de by den keizer en de kerkvergadering ingediende stukken bekend werden aan den minister van eeredienst en aan de vrienden zijner zaak in Frankrijk en Italië en in zijn vaderland.

Met vreugde werd hier het gerucht opgevangen dat de keizer in het najaar een bezoek aan de oude bisschopsstad zou brengen. Zou het nu niet den vertegenwoordigers van de oudkatholieke kerk gegund worden mondeling den keizer met den staat van het aartsbisdom bekend te maken? Op 6 October toegelaten, richtten zy tot hem hun verzoek om zijne ondersteuning. Napoleon andwoordde dat hy met den paus had overlegd dat binnen zes

maanden de bisschoppen door hem te benoemen, door den paus of met zijn goedkeuring door den metropolitaan zouden goedgekeurd worden. Van Os herinnerde nu den keizer zijne oproeping tot het nationaal concilie, zoowel als de rede van zijn minister, (29 Juny 1811) waarin de concordaten werden veroordeeld als beschikkende over het recht der kapittels. Tot de bisschopskeuze vroeg hy de toestemming van den vorst die immers dat recht had erkend. Gedurig keerde zich de keizer tot den algemeenen vicaris met vele vragen die van zijne belangstelling in de zaak getuigden, waarvan hy by een tweede ontmoeting op den volgenden dag nieuwe bewijzen gaf. Welk een indruk op Napoleon de zaak van de oudkatholieken had gemaakt, blijkt uit zijn gesprek met de nieuwroomsche zendelingen, die by hem te Rotterdam ten gehoore werden toegelaten. Hy wekte hen op om zich tot het Utrechtsche kapittel te wenden tot het sluiten van een wenschelijke vrede. Op hun andwoord dat zy dit niet erkenden gaf hy op een zeer beslisten toon te kennen dat dit kapittel toch bestond.

Hoezeer de keizer dit bleef eerbiedigen bleek later toen hy de stem van zijn begaafden woordvoerder van Os wenschte te vernemen over een ontwerp van een nieuwe indeeling van gemeenten in de zeven departementen van Holland. By het beramen en uitvoeren van de ontzettende plannen ter vernedering van Ruslands heerschappy, toonde hy zijn voornemen om den vrede aan de roomschen in ons land te geven. Het beeld van den vertegenwoordiger van het aartsbisdom Utrecht was niet uitgewischt. Een ontwerp, door hem aan een burgerlijk amptenaar opgedragen, wenschte hy aan het oordeel van den algemeenen vicaris van Os en aan dat van den aartspriester der roomsche zendelingen te Amsterdam J. J. Cramer te onderwerpen. By zijn vertrek naar Amsterdam, waar de vergadering onder een franschen voorzitter zou worden gehouden (8 Juny 1812) verklaarde van Os aan zijne vrienden nooit iets te zullen toestemmen wat hem zijn geweten verbood. Het machtwoord des keizers had hier byeengebracht den man, die reeds voor vele jaren krachtig de oudkatholieke beginselen had verdedigd met iemand die deze openlijk had bestreden.

Terwijl de machtige heerscher aan het hoofd zijner talrijke legerbenden optrok, kon hy de vertegenwoordigers van den nederlandschen en den roomschen geest niet dwingen de handen in een te slaan. Ter naauwernood had van Os het ontwerp ingezien of het was hem duidelijk dat niets anders dan het doodvonnis over de kerk die hy diende hierin werd uitgesproken. Waar hy geroepen werd om dat te onderteekenen, terwijl de aartspriester zich de volkomen overwinning zijner party zag verzekerd, kon er wel geen enkel oogenblik aan medewerken te denken zijn. Er werd voorgesteld om het getal der roomsche gemeenten te verminderen door het inlijven der oudkatholieken in die der nieuwroomschen. Ook de verschillende gemeenten der zendelingen zouden ineensmelten en aldus in de plaats van kleine kerken, nu hier en daar een groot Hervormd heiligdom innemen. Het getal pastoors zou worden verminderd. Allen zouden hunne posten neerleggen en de bisschop zou dan de pastoors die hy behoefde, benoemen. Terwijl zijn tegenstander, Cramer, met vreugde party zocht te trekken van de gunstige gelegenheid om het lang gewenschte doel der ultramontanen te bereiken, schreef van Os zijne opmerkingen en beschouwingen over de regeling der kerk. Met het geschiedboek voor zich schetst hy den oorsprong, het doel der nederlandsche bisschopszetels en het wenschelijke van deze te behouden ter bevordering van de reinste beginselen onder het volk. Daartoe acht hy geen vermeerdering van uitgaven voor den Staat noodig. Geen kerkvoogd wil hy gewijd hebben zonder de toestemming van den vorst. Tot het kiezen der bisschoppen en het oprichten van kweekscholen voor priesters wenscht hy de oude rechten van het kapittel tegen de pausen en Jezuiten bevestigd te zien, gelijk dit door den keizer erkend was. In een ander stuk toont hy aan dat het ontwerp gemaakt is door een burgerlijk amptenaar, in strijd met de wet op de regeling van de eeredienst die elken bisschop de indeeling der gemeenten in zijn gebied opdraagt, zoodat, volgens Napoleons eigen verklaring, het Utrechtsche kapittel zich met deze zaak moest belasten. In de vermindering van gemeenten en pastoors ziet hy de vernietiging der oudkatholieke kerk wanneer een bisschop niet door het

Utrechtsche kapittel verkozen werd. Toonde de scheldnaam: Jansenist, door de Jezuiten uitgestrooid en onder de nieuwroomschen verbreid, niet den toeleg om de oudkatholieken als een kettersche sekte te vervolgen en zoodra men kon te verwoesten? Hy wijst op het ongerijmde dat de bedehuizen, de wettige eigendommen der kerk, die ze zelve gebouwd en onderhouden had, aan hunne bezitters zouden kunnen worden ontroofd om hen die aan hun vaandel trouw waren voor hen die het verlaten hadden te doen wijken. Zonder een bisschop die de oudkatholieken als echte kinderen der kerk beschouwt, lief heeft en verzorgt in al wat hun geloof behoeft, moet hun ondergang zeker zijn. En was het vreemd dat de vertegenwoordiger van het aartsbisdom het bewaren van de rechten en den geest der kerk van Willebrord en zijne opvolgers en van steunpilaren als Geert Groote, Wessel Gansfoort, Erasmus, als een heilige plicht beschouwt? Al schijnt die kerk in het oog der wareld een klein en veracht en zwak overblijfsel — gevoelt zy zich niet een erfgenaam van de oude heiligste schatten, haar door God toevertrouwd, en die zy door hare voorgangers tegen staats- en kerkmachten, tegen geloofsgenoot en geloofsbestrijder verdedigd wil zien. Van Os kon zijn eischen als dwaas zien ter zijde leggen door mannen die hem niet begrepen. De kracht en den bloei en de zegepraal zijner beginselen wachtte hy van den God der waarheid en des rechts, wiens tijd hy onder gebed en trouwe werkzaamheid naar zijn wil eerbiedig verwachtte. [39]) Tot de uitvoering van zijne plannen met deze kerk werd den machtigen keizer de gelegenheid niet gegeven. De hoop en de vrees van velen werden beschaamd toen Napoleons throon instortte.

Een nieuwe dag rees aan de kimmen en ook in de heiligdommen der oudkatholieken ging de danktoon op dat hun bedreigde kerk onder de stormen tot heden toe was staande gebleven. Wie eens van vrede gedroomd hadden die vreemden zouden geven, zagen zich teleurgesteld, maar getroost door beter vrede die hun door landgenooten geschonken scheen. Het kapittel van Utrecht voelde zich verlost van de vreemde kluisters en haastte zich in zijne vreugde over de onverwachte vrijheid aan zijn vurigste wenschen

te voldoen. Een aartsbisschop van Utrecht werd gekozen. Wie kon met meerder blijdschap worden begroet door geestelijken en leden dan de zeventigjarige Willebrord van Os die op den leerstoel en by het altaar en voor de throonen, liefde en eerbied voor de beginselen zijner kerk had bevorderd. Het feest zijner wijding werd gevierd (24 April 1814). Rondom den wijzen en zachtmoedigen vader geschaard, gevoelden priesters en leeken zich door den band des vredes naauw verbonden en krachtig. Hunne blijdschap werd straks echter zeer verstoord door een schrijven (17 May 1814) van den minister Roëll, waarin het kapittel een bestraffing ontfing over zijne handelwijze. In de overtuiging dat volgens de grondwet elk bestaand kerkgenootschap beschermd en in het vrije uitoefenen van hare aangelegenheden gehandhaafd moest worden, hadden de opzieners der kerk niet gedacht dat de regering weigeren kon den door hen benoemden aartsbisschop van Utrecht te erkennen. Steeds waren onder het nederlandsch bewind in de vorige eeuw de bisschoppen eerst gekozen en gewijd en na dit alles was de erkenning door den Staat gevraagd en geschonken. In strijd hiermede verlangde nu de regering dat het kapittel haar zou vragen of het een bisschop mocht verkiezen en dan of het den verkozene mocht wijden. Op grond van de verklaring dat 's konings toestemming niet geweigerd zou zijn indien zy gevraagd was, wenschte voortaan de hooge geestelijkheid den voorgeschreven weg in te slaan. Voor den Haarlemschen zetel benoemde de aartsbisschop den pastoor Johannes Bon, die sedert den dood van Joh. Nieuwenhuis, met Wallaert als vicaris van het bisdom van Haarlem werkzaam was.

Wat de regering had geeischt werd nu vervuld, maar de gevraagde toestemming werd geenszins geschonken. Geroepen om over een talrijke roomsche bevolking in de zuidelijke gewesten te heerschen, had koning Willem I zich geneigd betoond tot het sluiten van een concordaat met den paus. Welke bedoelingen Pius VII koesterde was uit zijne brevetten ter herstel der Jezuiten in Rusland (7 May 1801) en in de beide Siciliën (13 July 1804) door van Os voor tien jaren in een klein geschrift aangetoond en uit de banvonnissen tegen

de bisschoppen Nieuwenhuis en de Jong gebleken. Onder de eerste daden waarmede deze paus zijn terugkeer in Rome wilde verheerlijken, behoorde de afkondiging van de bul: *sollicitudo omnium ecclesiarum* (7 Aug. 1814) waarin hy de Jezuitenorde herstelt en de breve van paus Clemens XIV door de zijne buiten kracht en toepassing stelt. Van zulk een paus moest een banvloek op de toegezonden kennisgeving worden verwacht die verscheen (7 Sept.) Toen Neerlands koning als zijnen zaakgelastigde J. G. Reinholt naar Rome had gezonden, stelde de paus de verdelging der oudkatholieke kerk op den voorgrond. Als beginsel van het concordaat verlangde hy de bepaalde verklaring dat de regeling van het bisschoppelijk bestuur van 1559 geheel vernietigd was. Niemand twijfelde er aan of de val der oudkatholieke kerk van Nederland die hierop immers was gegrond, was hiermede geeischt. Reeds was het een sterk bewijs van den invloed dien de ultramontaansche geest uitoefende op de regering dat zy vijf jaren lang de gevraagde toestemming tot het vervullen van den Haarlemschen zetel weigerde te geven. Doordrongen van het gevoel dat hiermede de weg gekozen scheen die na eenigen tijd tot den ondergang der geheele oudkatholieke kerk moest leiden, drong de aartsbisschop in 1819 by de regering aan op de bevrediging der dringende behoefte. Het andwoord luidde dat de geestelijkheid moest doen wat zy meende te moeten doen indien zy zoo ongeduldig was. Nu achtte de aartsbisschop de ure gekomen om te handelen. Hy riep Johannes Bon nog eens plechtig tot het gewichtig ampt (2 Dec. 1818). Was het ruim negen jaren van een herder verstoken, nu kon het bisdom van Haarlem (22 April 1819) by het wijdingsfeest de blijde lofgezangen en gebeden doen hooren, na de pijnlijke vrees dat de regering door het weigeren harer toestemming het oogmerk van den paus zocht te bevorderen. Indien die weg niet ware verlaten, zou by het sterven van de bejaarde bisschoppen van Utrecht en Deventer, de oudkatholieke kerk van Nederland aldra zonder hoofd en onherstelbaar vernietigd zijn.

De vijfduizend nederlandsche oudkatholieken die by het graf van hun laatsten bisschop zouden worden ten offer gebracht aan den

kerkvorst te Rome, konden nu vrijer adem halen. Toch was de tijd van bevreemdende teekenen nog niet voorbygegaan. Terwijl op het bericht der wijding aan den paus de gewone uitbarsting van Romes woede werd verwacht, heerschte er een drukkende doodelijke stilte. Ieder die de herderlijke onderrichting en vermaning van den nieuwen bisschop (25 May 1819) had gelezen, wist dat deze niet de minste poging had aangewend om zich de op zijne amptgenooten rustende wraak van den grooten vriend der Jezuïten minder waardig te maken. Diens vroegere verklaring dat al het werk van deze twee bisschoppen ongeoorloofd, nietig en heiligschennend was, gold immers ook nog het wijdingswerk, thands door hen verricht en werd door het tegenwoordig zwijgen niet ingetrokken. Dat Pius VII die de verdelging der oud-katholieken had geëischt, afweek van de vroegere gewoonte, toonde dat deze paus die vervloeking niet altijd noodig keurde. Maar menigeen vermoedde dat dit zwijgen nog gevaarlijker kon zijn dan het spreken. In deze dagen waarin Willem I onderhandelde met den paus over het belang zijner roomsche onderdanen, werd dat gedeelte, dat door de vroegere regeringen geëerbiedigd en gesteund en door Napoleon zelfs geraadpleegd werd, in een volkomen onzekerheid gelaten omtrent hetgeen een nederlandsch eigen koning en een vreemde vijandige mogendheid ten hunnen aanzien behandelden. Van beide zijden heerschte er dezelfde geheimzinnige stilte. Onheilspellend moest dit schijnen toen elk teeken achterbleef dat de bisschop van Haarlem door de regering werd erkend. Had zy in hare briefwisseling tot heden toe Bon als vicaris van het bisdom van Haarlem begroet, van nu aan scheen zy niet alleen geen bisschop maar ook geen bisdom van Haarlem te kennen. Hoe? zelfs de stukken die van haar uitgingen [40]) werden niet meer aan den bisschop van Haarlem gezonden. Wat zouden de voortreffelijkste staatslieden der vorige eeuw hebben gezegd by dit lot der echt nederlandsche katholieken die om hunne trouw aan 's lands regering, door hunne tegenstanders smadelijk als staatskatholieken werden begroet? Maar de geschriften van den beroemden raadsheer Slicher werden niet meer gelezen. Mannen die tegenover hen zich den naam roomschkatholieken

gaven en het belang van Rome boven dat van Nederland zochten, werden gehoord. Wie sloeg het boek der geschiedenis op om tegenover hunne verkeerde voorstellingen de waarheid te leeren kennen? De kerkelijke plakkaatboeken der vorige eeuw werden ontsloten, om de onverdraagzaamheid der oude regering jegens de geloofsovertuiging harer roomsche onderdanen te doen uitkomen tegenover de verdraagzaamheid en vrijzinnigheid van het tegenwoordig bewind. Waar waren de naauwkeurige lezers die daarin aanwezen dat de strijd der vroegere regering volstrekt niet tegen het roomsche geloof maar tegen de voor haar gevaarlijke vreemde zendelingen, vooral de Jezuiten, was gericht en dat een bewind dat hun zoekt te behagen, zeker na korten tijd de bittere vruchten er van zou plukken.

Een der geleerdste oudkatholieke priesters, Petrus Buys greep de pen tegen een nieuwroomschen priester J. Bramer, die zich in een geschrift een aanval op de bisschoppelijke geestelijkheid en gemeenten had veroorloofd. By het opmerken van de vele valsche voorstellingen die van deze zijde werden verspreid, bespeurde hy dat de schriften van de groote mannen der vorige eeuw, van Erkel, Verhulst buiten den kring zijner kerk onbekend waren. Om de behoefte van deze dagen te voldoen gaf hy „minzame brieven" uit aan den aanvaller, waarin hy de geschiedenis van formulier en bul en de rechten zijner kerk in het licht stelt op een wijze die de belangstelling van menigeen buiten zijne kerk trok. Dat het werk op de nieuwroomsche party indruk maakte was al spoedig merkbaar. Waarschuwingen werden door priesters tot hunne leeken gericht om het gevaarlijk en verleidelijk geschrift niet te lezen. Er werd een roomschkatholieke maatschappy gesticht met het doel om tegen den invloed van een dus gewapende tegenparty te waken. Dit plan bleek al spoedig uit een prijsvraag die zy uitschreef en waarin zy haar goud toonde over te hebben voor een „geschiedenis der Jansenisten, hun oorsprong, hun voortgang in de Nederlanden, inzonderheid te Utrecht, de redenen om welke zy de bescherming van het anderzins zoo onverdraagzaam gouvernement genoten hebben en andere byzonderheden, deze sekte betreffende." Het goud werd niet uit-

gereikt maar een andwoord verscheen van den bekwamen strijder Buys. De Utrechtsche bisschoppen Vosmeer, Rovenius, Neercassel laat hy optreden met de getuigenissen dat de Jezuiten door hunne vele en groote ondeugden hun heiligen arbeid hebben tegengewerkt en daartoe ook onderscheiden scheldnamen, en het laatst dien van Jansenisten hadden ingevoerd. Op de vraag naar de oorzaak van de gunstige gezindheid der regering wijst hy op de plakkaten in verschillende jaren, ten bewijze dat de vervolgingen waarover geklaagd werd, niet de inlandsche maar de vreemde priesters troffen, omdat de staat niet in de eerste maar in de laatste de allergevaarlijkste vertreders der wetten had gezien. Om deze getuigenissen te versterken herinnert hy de bul van Clemens XIV *Dominus ac redemtor*, volgens welke zestien pausen tegen de vele verkeerdheden der Jezuiten hebben gestreden, en waartegen hy by de voorvechters der pauselijke onfeilbaarheid geen bedenking meent te mogen verwachten.

Pius VII stierf 20 Aug. 1823 en Leo XII die ten zetel steeg (28 Sept.) haastte zich om de bewijzen te geven dat de gunst der Jezuitenparty hem boven alles ter harte ging. Het was 18 November 1823 dat de tachtigjarige aartsbisschop van Utrecht zich met de bisschoppen von Haarlem en Deventer en eenige andere geestelijken naar den Haag begaf. Nazalli, aartsbisschop van Cyr *i. p.* was als gevolmachtigde van den paus by den koning verschenen om over het concordaat te onderhandelen. Zy wenschten in het begroeten van den gezant een blijk van eerbied en onderdanigheid aan den paus te geven en zoo het kon tot den vrede tusschen Rome en Utrecht met hem mede te werken. Op de minzaamste wijze werden zy door den koning en eenige zijner hoogstgeplaatste dienaren ontfangen. Door den vreemdeling die de last had om den stedehouder van den Heiland te vertegenwoordigen, werd hun verzoek om te worden toegelaten afgewezen, indien zy niet vooraf een blinde gehoorzaamheid ten aanzien van formulier en bul beloofden. Over zulk een behandeling verontwaardigd, andwoordden de mannen, die uit beleefdheid niet eens onder hunne namen hunne titels hadden vermeld, dat zy hun karakter als bisschoppen niet wilden schandvlekken door toe te

geven aan zulke vernederende voorwaarden en herhalen hun verzoek. Uit het andwoord hierop bleek dat de gezant er wel door geleerd had zijn toon maar geenszins zijne eischen te matigen. Een gesprek door twee geestelijken van het Haarlemsche bisdom met den secretaris Belli gehouden, bevestigde de overtuiging dat Rome niets minder dan de onbeperkte heerschappy begeerde. [41]) In een heilwensch, door den aartsbisschop van Utrecht den paus by zijn throonsbeklimming toegezonden, kon Leo XII de gevoelens en begeerten lezen die zijn gezant had versmaad. Ook by hem vonden zy evenmin gehoor. Nazalli vertrok naar Rome om zijn meester te verkondigen dat Neerlands koning niet geneigd was om op de gestelde voorwaarden tot het sluiten van een concordaat over te gaan.

Voor de vernietiging die Rome had geeischt was de oudkatholieke kerk van Nederland behoed. Toen nu kort hierna (9 July 1824) de bisschop van Deventer, Gijsbert de Jong door den dood werd weggenomen, werd de droeve klacht opgelost in dank aan God die zijn leven zoolang had beveiligd onder de grootste gevaren als tot behoud der kerk noodig was. De pilaar waarop het gebouw eenige jaren had gerust, kon nu vallen zonder het dak te doen instorten op de hoofden der getrouwe gemeente. Er was een aartsbisschop die in 's mans plaats, Wilhelmus Vet, pastoor te 's Hage, tot bisschop van Deventer benoemde.

Weinige maanden later ontsliep het opperhoofd der nederlandsche katholieke kerk, Willebrord van Os (28 Febr. 1825) voordat de door hem verkorene was gewijd. By zijn graf werd God geprezen die tot den hoogen en krachtvollen ouderdom den voortreffelijken kerkvoogd had doen komen. Wel mocht de bisschop van Haarlem de gemeenten opwekken om de groote verdiensten van den ontslapene te gedenken die tot haar behoud dezen bisschop tegen den wensch en het doel der regering had weten te verkrijgen. Zonder die daad zou anders met zijn doodsure ook de laatste ure voor zijne kerk zijn geslagen. Thands werden enkele teekenen gezien die voorspelden dat de last, die op de schouders van den eenigen overgebleven bisschop rustte, door anderen straks zou worden medegedragen.

JOHANNES VAN SANTEN, AARTSBISSCHOP.

In de Junydagen van het jaar 1825 hadden de vrienden der oudkatholieke kerk van Noordnederland zich te verblijden in heldere zonnestralen die sedert vele jaren niet door de wolken hadden kunnen breken. Als een veelbeteekenend verschijnsel werd in het zuiden en noorden de plechtigheid beschouwd, waarmede de bisschop van Deventer in de kerk te 's Gravenhage tot zijn bediening was gewijd (12 Juny). Daar was een talrijke schare, die het by deze gelegenheid te kleine, schoone heiligdom bezocht, getuige van een groote verandering die in de gezindheid der regering ten aanzien van de kleinste afdeeling der roomsche kerk had plaats gegrepen. Door de woelingen der ultramontaansche party in België, die al stouter het hoofd opstak en steun zocht in de door Karel X begunstigde fransche jezuitische priesters, had koning Willem I begrepen dat hy op zijne hoede moest zijn. In de noordelijke hofstad sloeg hy een vriendelijk oog op een bisschop van katholieken die dien geest weerstonden en van wier nederlandsche gezindheid hy zich verzekerd hield, vooral sedert hy die ook in de onderhandelingen met Nazalli had leeren kennen.

De geestelijken hadden op goede gronden vernomen dat de koning al hun verlangens wenschte in te willigen, maar zagen zich toch teleurgesteld by het lezen van het besluit waarin zy de vervulling hunner hope dachten te lezen (8 May). Wat zy gevraagd hadden scheen hun te worden verleend. Tot de verkiezing van een nieuwen aartsbisschop werd de toestemming gegeven. Joh. Bon, die reeds vóór zes jaren als bisschop van Haarlem gewijd was, en W. Vet, die benoemd was tot bisschop van Deventer, werden erkend en de wijding van den laatsten werd toegestaan. Twee dagen na deze wijding kwam het kapittel byeen en verkoos Johannes van Santen, pastoor te Schiedam, tot aartsbisschop van Utrecht. Ook daartoe werd de toestemming des konings gevraagd en geschonken. Paus Leo XII had van beide kerkvoogden de gewone kennisgeving en vragen ontfangen en sloeg weer den vroegeren weg in, waarvan alleen zijn voor-

ganger by de benoeming en wijding van den bisschop van Haarlem, was afgeweken. De wijding had plaats op den zondag in het oktaaf van den H. Willebrord (13 Nov.) in de kerk van de H. Gertrudis.

Er ontbrak slechts iets aan dat in het oog der regering gering maar in dat der geestelijkheid hoogst belangrijk scheen. Immers wat gevraagd was voor een aartsbisschop van Utrecht, voor bisschoppen van Haarlem en van Deventer, werd toegestaan voor een aartsbisschop te Utrecht, bisschoppen te Haarlem en te Deventer. Op deze wijze meende het bewind zonder opzien te baren de begeerten der oudkatholieken genoeg te bevredigen, en de nieuwroomschen niet te zeer te ergeren. Met deze verandering van titels konden echter de mannen die geheel iets anders hadden gevraagd, moeilijk te vreden zijn. Even als hunne voorgangers onder verschillende regeringen, wilden de bisschoppen in dien titel het rechtsgebied zien aangeduid waarover zy gezag hadden uit te oefenen. De regering gaf met hare verandering de steden op waar zy bisschoppen zouden zijn. Daar de bisschop van Deventer niet te Deventer woonde, zag hy zich later in regeringstukken betiteld als bisschop in 's Gravenhage. Terwijl zy het onrechtvaardige en ongerijmde van deze verandering van titels op verschillende gronden aantoonden, ondervonden zy toch dat de regering by haar vrees om Rome te ergeren, geenszins vijandige oogmerken koesterde. Aldra werden de drie bisschoppen in een plechtig gehoor by den koning toegelaten om den eed in zijne handen af te leggen, en bezoldigingen werden hun en hun algemeenen secretaris toegelegd. Zy bleven zich [42]) den naam van aartsbisschop van Utrecht, bisschop van Haarlem en van Deventer geven. Zoo verscheen er in February 1826 eene „Verklaring van de doorluchtige en hoogeerwaardige heeren, den aartsbisschop van Utrecht, den bisschop van Haarlem en den bisschop van Deventer aan de doorluchtige en hoogeerwaardige aartsbisschoppen, bisschoppen, prelaten en kapittelen, pastoren, doctoren, alle geestelijke en wareldlijke personen van de katholieke kerk in het algemeen en in het byzonder die van het koningrijk der Nederlanden, zoo ter rechtvaardiging van

hun gedrag, als ter hunner openlijke verdediging wegens twee gewaande bullen van excommunicatie op naam van Z. H. Leo XII."

Dit schrijven was door hen bestemd om voor de geheele roomsch-katholieke kerk hunne beginselen bloot te leggen en was een krachtig bewijs dat de geest der vaderen ook nog de zonen bezielde. En zoover was het er van verwijderd dat de regering zich verzetten zou tegen het gebruik der oude titels door de bisschoppen, dat met overleg van de regering en den koning, dit stuk was opgesteld en naar het buitenland verzonden.

In de overtuiging dat nu evenmin als in de vorige eeuw hun recht hun kon worden ontnomen door pausen en vorsten, treden de bisschoppen met hun wettig geerfde titels op, en spreken zy tot de kerkvoogden in alle landen als tot hunne broeders en medeherders in dezelfde kerk voor wier bestuur en leer en instellingen zy den diepsten eerbied openbaren. By de herinnering aan getuigenissen en vroegere verklaringen, afgelegd door hunne voorgangers, voegen zy inzonderheid nieuwe bewijzen uit de lotgevallen van den laatsten tijd, om de onrechtvaardigheid en onwaarheid van scheldnamen als: „Jansenisten" en van pauselijke banvonnissen aan te toonen. Zy betuigen voor God en menschen dat geen geest van hoogmoed, oproer en tegenstand maar alleen de stem des gewetens, die der verdrukte onschuld en de dure plicht om voor het heilig pand van waarheid en recht op te komen, hen dringt om het voorbeeld, voor vier eeuwen (1426) gegeven door Utrechts bisschop, Rudolf van Diepholt, te volgen. Zy beroepen zich van de bullen van Leo XII (25 Aug. 1825 en 13 January 1826) en „van alle aangedane of hen nog wachtende verongelijkingen tot de naast volgende kerkvergadering, wettig en in een veilige plaats te vergaderen daar wy of zy die wy er naar toe zullen zenden, vrij en vrank naar toe kunnen komen."

In Augustus van hetzelfde jaar verscheen er een „Bevelschrift van de drie kerkvoogden ter aankondiging van het jubilé, verleend door onzen h. vader, paus Leo XII en voor de geheele R. K. Christenheid algemeen gemaakt." Ernstig wordt hier aangedrongen op een echt berouw dat voortvloeit uit een beginsel der liefde tot God en gewaarschuwd tegen de meening van hen die door

het volbrengen van uitwendige werken en godsdienstige verrichtingen het geweten des zondaars in slaap wiegen en door een valsche hoop op kwijtschelding van straf hem in zijn kwaad te sterken en die den aflaat houden voor een vrijbrief tot de zonde. Te wijzen op 's Heilands zoendood als de bron van zielereiniging en vernieuwing van zedelijke krachten waarin Gods genade troost en zaligt — op te wekken tot liefde en verdraagzaamheid ook jegens andersdenkenden, tot gehoorzaamheid aan den vorst en tot strijd tegen bygeloof en onkunde, is het hoofddoel van dezen brief.

De beleedigende toon en houding van Nazalli tegenover de bisschoppen die als de kerkelijke overheden van een deel van 's konings onderdanen de algemeene achting genoten,[43]) had de regering en het pauselijk hof overtuigd dat een ander weg moest worden ingeslagen, indien het doel zou worden bereikt dat men zich hier en te Rome had voorgesteld. De onderhandelingen, met Nazalli aangevangen en afgebroken, werden hervat. Een concordaat kwam 18 Juny 1827 waarby Utrechts kerk scheen vernietigd. Franciscus Capaccini zocht Romes belang hier te bevorderen. Hy noodigde den aartsbisschop van Santen tot een samenspreking uit in 1828 waarnaar deze zich schikte.

By het eerste onderhoud zocht Capaccini van Santen te streelen door die soort van vleiery waarvan een italiaansch priester zoo goed gebruik weet te maken. Hy sprak veel van de eenheid der kerk, van het levendig belang dat de pauselijke grooten te Rome in de Jansenisten stelden, wier trouwe gehechtheid aan den apostolischen stoel zy bewonderden. Hy hoopte dat er geene wezenlijke bezwaren hen zouden dringen om voort te gaan met zich van het lichaam der katholieke kerk af te scheiden. Capaccini hield den aartsbisschop voor hoezeer zijne hoop vooral gevestigd was op hem als een man, zoo ijverig in het betrachten van alle kanonieke regelen en sprak veel van zijne persoonlijke hoedanigheden, zijne geleerdheid.

By de tweede samenspreking begon Capaccini weder hem te prijzen als iemand van groote bedachtzaamheid en naauwgezetheid. Daarop zeide hy dat al de geschillen tusschen de Jansenisten en den roomschen stoel tot een enkel nietsbeteekenend

punt teruggebracht konden worden, een kleinigheid, die voor een zoo kerkelijk en voorzichtig man als de aartsbisschop was, onmogelijk eenig bezwaar kon hebben. De aartsbisschop zeide: „ik zie wat gy meent, de formule" waarop het bevestigend andwoord van den nuntius volgde. Krachtig weigerde hy haar te onderteekenen toen deze hierop aandrong: „het is een bloote vorm, al wat ik u vraag is dat gy uw naam zet op een strook papier, en daarmede is alles in orde." Met verontwaardiging andwoordde van Santen: „een vorm heeft eene beteekenis en ik kan geen stuk onderteekenen en met een eed bevestigen, tenzij ik in mijn geweten verzekerd ben van de waarheid van hetgeen waaronder ik mijn naam zal zetten."

Capaccini. „Maar gy zijt in uw geweten voor God gebonden om het gezag van den heiligen vader te erkennen, en wanneer deze u van de waarheid der formule verzekering doet, dan is zulks voldoende om iedere bedenking weg te nemen. Alle twijfel ontspringt by u uit eene persoonlijke meening, terwijl van den anderen kant het volle gezag daar is, beide om u te onderwijzen dat de formule waarheid behelst en om van u te eischen dat gy die waarheid als ontwijfelbaar erkent."

De aartsbisschop. „Ik heb den Augustinus van Jansenius meer dan eens doorgelezen; ik weet dat de vijf stellingen die veroordeeld zijn, in dat boek niet gevonden worden, hoe kan ik dan als eerlijk man en christen eene verklaring als waar onderteekenen, waarin een waarachtig feit wordt ontkend? Ik heb met God en mijn geweten te doen, al mocht de paus en de geheele kerk verkeerd onderricht wezen. Daar zy geen feit kunnen veranderen, zoo hebben zy ook geen macht van God om te eischen dat ik mijn naam zal zetten onder eene verklaring die in tegenspraak is met een feit."

Capaccini zocht nu het roomsche denkbeeld van onvoorwaardelijke onderwerping aan den h. Stoel toe te lichten en zeide: „Gy ziet dat de tafel waaraan wy zitten met een groen kleed bedekt is; stellen wij ons nu voor dat een huisvader zijne kinderen stellig verboden had in deze kamer te komen of daar zelfs maar in te zien, maar nu had een der kinderen door het sleutelgat gekeken en ware zóó door ongehoorzaamheid te weten gekomen dat het

tafelkleed groen is, wat zou dan het geval zijn? Indien nu de vader een inventaris opmaakte van hetgeen zich in het vertrek bevond en (hetzij by vergissing of met opzet, dat is onverschillig) dit kleed als rood beschreef, en indien hy op grond van zijn vaderlijk gezag, van elk zijner kinderen vorderde om, op zijne voorlichting steunende, dien inventaris als volkomen juist te onderteekenen, zoo zou het aan het kind dat het kleed gezien had, niet vrijstaan te handelen volgens de kennis welke het door ongehoorzaamheid verkreeg en zijn onderteekening te weigeren aan een stuk, waarin die kleur rood wordt genoemd. De vader had het recht om zijne kinderen te verbieden in de kamer te zien, hy had evenzoo het recht om aan zijne kinderen voor te schrijven wat zy moesten onderteekenen. Geen daad van vroegere ongehoorzaamheid van de zijde van een hunner kon van de verplichting ontheffen om zich oogenblikkelijk naar het ontfangen gebod te voegen."

De aartsbisschop. „Gy hebt u van een zonderlinge toelichting bediend; maar de toepassing? Hoe kunt gy, zelfs in zoodanig geval, de onderteekening eener erkende onwaarheid rechtvaardigen?"

Capaccini. „Daar is in het geheel geene veronderstelling van onwaarheid in het geval dat ik heb bygebracht. Het kind is onvoorwaardelijk verplicht zijn vader te gelooven, en daar de eenige grond voor eenige gewetensknaging een gevolg zou moeten zijn van zijne zondige ongehoorzaamheid, zoo behoorde hy te zeggen: het gebod Gods eischt dat ik mijnen vader gehoorzaam zal zijn; ik moet hem dus, met verloochening van mijn eigen meening, in dit punt te wille zijn, en daar ik door mijne verplichting jegens God gebonden ben tot de verklaring dat ik het kleed voor rood houd, mag ik redelijkerwijze aannemen dat mijne oogen zich by het zien bedrogen hebben. Misschien heeft een zonnestraal my belet de kleur naauwkeurig te onderscheiden of misschien heeft tot straf voor mijne ongehoorzaamheid een optisch bedrog my misleid. Een van deze redenen is voldoende om my volkomen te rechtvaardigen wanneer ik verklaar oprechtelijk te gelooven dat het voorwerp werkelijk rood is en niet groen."

De aartsbisschop. „Maar welke toepassing maakt gy van het denkbeeld eener kennis door ongehoorzaamheid verkregen op de beslissing van een feit, zooals in de onderteekening der formule ligt opgesloten?"

Capaccini. „Luister opdat ik u mijne meening zegge. Gy zijt u wel bewust dat in het godsdienstige geen deugd helderder schittert dan die der blinde gehoorzaamheid. De H. Schrift, de vaders en leeraars der kerk bevelen die deugd zoo zeer aan dat het niet noodig is daarby stil te staan. Gehoorzaamheid zou eischen dat het werk van Jansenius: Augustinus getiteld, niet gelezen werd, sedert het veroordeeld is door Urbanus VII (*in eminenti*). Alle kennis dus die iemand heeft van den inhoud van dat boek moet verkregen zijn door schending dier gehoorzaamheid waartoe hy gebonden was. Niemand kan het recht hebben om te weten wat dat boek behelst, buiten hetgeen betrekking heeft tot de veroordeelde stellingen en dat wel eeniglijk uit het geschrift waarin zy veroordeeld worden. Gy moogt er by gevolg, als een onderdanig kind niet op staan om te handelen overeenkomstig de kennis die gy door ongehoorzaamheid verkregen hebt. Gy behoort in oodmoed te erkennen dat gy by de lezing van dat veroordeelde boek misleid hebt kunnen zijn, ja dat gy misleid hebt moeten zijn, dat God u geen helder licht heeft geschonken toen gy dus stoutelijk handeldet, zoodat al hetgeen gy te doen hebt, is: de formule zonder voorbehoud of tegenspraak te onderteekenen en den zegen te ontfangen die uit zulk eene verloochening van eigen wil moet voortvloeien terwijl gy langs dien zelfden weg de voldoening smaakt van den vrede de kerk hersteld te hebben."

De aartsbisschop. „Indien het den vrede der kerk betreft, waarom dan breekt de paus dien op grond der eenvoudige vraag naar een feit? Gy hebt de onderteekening reeds een blooten vorm genoemd; waarom dan zoo veel gewicht gehecht aan een blooten vorm?"

Capaccini. „Ik heb het door ons besprokene punt bewezen en toegelicht, alleen om aan uw gemoedsbezwaren te gemoet te komen. Ik kan niet vooronderstellen dat gy uwe persoonlijke meening hardnekkig zult willen vasthouden, vooral niet als gy

u herinnert hoevele wijze en geleerde mannen daaromtrent overeenkomen dat de vijf stellingen in Jansenius staan."

De aartsbisschop. „Ik wensch mijn oordeel volstrekt niet boven dat van anderen te plaatsen, alleen vraag ik: laat de vijf veroordeelde stellingen my in Jansenius worden aangewezen en laat het worden aangetoond dat zy daar voorkomen in den zin waarin zy veroordeeld zijn, dat is, niet in den zin waarin iets dergelijks in de werken van den H. Augustinus gevonden wordt. Gy weet, de formule heeft die strekking en de paus heeft nooit verklaard dat hy den H. Augustinus, een van de vaders en leeraars der kerk veroordeelde; en hy kan geen stellingen veroordeelen indien zy in een orthodoxen zin worden opgevat b. v. in dien van den H. Augustinus."

Capaccini. „Het kan van my niet verwacht worden dat ik punten zal willen bewijzen, waarvoor niets dan eenvoudige onderwerping wordt gevraagd. Men kan den H. Augustinus licht misverstaan, en wy zouden mogelijk van het behandelde punt afwijken, indien wy onderzoek deden naar zijne meening over zulke diepzinnige onderwerpen."

De aartsbisschop. „Maar met betrekking tot de formule is het voor my toch noodzakelijk te vragen wat de H. Augustinus geschreven heeft en wat er in Jansenius staat. Gy verlangt immers van my de plechtige verklaring dat Jansenius de leer van den H. Augustinus verkeerd heeft voorgedragen. Hoe kan ik zulk een verklaring afleggen indien ik niet weet welke de leer zij en of zy al dan niet verkeerd werd voorgedragen?"

Capaccini. „Waarlijk wy kunnen dit kleine geschil wel byleggen. Het is alleen op grond van fijne onderscheidingen die gy maakt tusschen den zin waarin woorden kunnen worden opgevat, dat gy bedenking kunt hebben tegen de onderteekening. Gy weet niet hoe ernstig de goede wil en het medelijdes h. vaders ten aanzien van u allen zij. Zijn vaderlijk hart verlangt er naar u als een terugkeerend kind te kunnen verwelkomen. Zeker, gy moogt hem gelooven als hy u verzekert dat de meening van zekere stellingen die is welke de kerk daaraan heeft toegekend. Gy weet niet hoe gunstig de paus

over vele uwer gevoelens denkt, b. v. de kerk heeft het leerstuk der werkdadige genade die zoo hoog by u staat aangeschreven, nooit verworpen, en daar het niet veroordeeld is, zoo ziet gy hoe alles tusschen ons geschikt kan worden door alleen voor den vorm uw naam te teekenen. Een droppel inkt en weinig sekonden en de zaak is in orde. Dit is het eenige wat de h. vader vraagt."

De aartsbisschop. „Moet ik dit dan zoo verstaan dat Z. H. van my verlangt met een plechtigen eed God tot getuige aan te roepen dat ik geloof hetgeen ik niet geloof — wat de paus w e e t dat ik niet geloof — wat de almachtige God, de kenner der harten weet dat ik niet geloof? Moet de katholieke eenheid gehandhaafd worden door meineed, die gruwelijke zonde voor God en de menschen? En bedoelt gy met hetgeen gy zeidet dat indien ik willens en wetens die misdaad pleeg, dit het zijn zal wat de paus begeert en van my vraagt?"

„Capaccini. De h. vader eischt alleen datgene van u wat ligt binnen de grenzen van zijn gezag. Wanneer de kerk u onderwijst wat gy behoort te gelooven, dan zijt gy verplicht alle gemoedsbezwaren tot zwijgen te brengen."

De aartsbisschop. „Ik kan mijne verontwaardiging niet verbergen over de pogingen, door u aangewend om my te doen verklaren in de tegenwoordigheid Gods dat ik geloof hetgeen ik niet geloof. Mijn geweten is aan Hem onderworpen en met zijne hulp wil ik in zijne vreeze handelen. Ik moet volharden by mijne weigering om mijn naam te zetten onder eene formule die ik verwerp. Mijn hand mag mijn hart niet weerspreken!"

By dit andwoord van den aartsbisschop, met vastheid uitgesproken, bespeurde de Italiaan dat de door hem aangewende moeite volkomen vruchteloos was en veranderde eensklaps van toon by het eindigen van het gesprek.

„Ik heb geduldig getracht u van dwaling te overtuigen, en alzoo door zachte middelen uwe dolende schapen terecht te brengen. Ik heb daarom ook op den staat gelet waarin gy alreeds verkeert, als zijnde voor eenigen tijd in den ban gedaan. Uwe wijding als aartsbisschop is nietig en zonder eenige de

minste waarde. Gy zijt onbekwaam om eenig bisschoppelijk gezag of rechtsmacht uit te oefenen, en toch verwaardigt zich de h. stoel om met u te handelen alsof hiervan niets gebeurd ware, in de lang gekoesterde hoop van een dwalend schaap te zullen behouden. Dan helaas, al dat voorkomend liefdebetoon stuit af op uwe laatdunkenheid en hardnekkigheid. En zoo blijft dus ook het vonnis der uitbanning van kracht in plaats van opgeheven te worden. De zoogenaamde wijding die gy ontfangen hebt en de voorgewende bevelen die gy uitvaardigt, zijn even heiligschennend en allen die eenige gemeenschap met u hebben zijn scheurmakers en begunstigers der ketters of ook zelve ketters. O dat gy terugkeerdet tot de eenige schaapskooi van Christus, buiten welke geen behoudenis is. Dat gy niet voortgingt de zielen van anderen zoowel als uwe eigene ten verderve te brengen." [4])

Uit dit onderhoud bleek op nieuw welke beteekenis Rome hecht aan de kettery waaraan zy de oudkatholieken in Nederland schuldig oordeelt. Met het teekenen van zijnen naam zou de aartsbisschop door den paus zijn erkend en geëerd, indien hy den gevraagden eed niet zwaarder had geacht dan Romes hooggeplaatste dienaar. By de dikwijls zeer sterke neiging om de kostelijkste offers voor het verkrijgen van den vrede met Rome te brengen, bleef de oudkatholieke kerk nu en vroeger voor afdwalen bewaard door de overtuiging dat het beter is Gode dan den paus te gehoorzamen.

DE STRIJD MET DE REGERING.

In den minister de Pelichy, die met het bestuur van de zaken der R.-K. eeredienst was belast, vond Rome in Nederland den ijverigsten helper. Door koning Willem I met deze betrekking in 1830 bekleed, had hy zich ontevreden getoond dat in het concordaat te Amsterdam de nieuwe bisschopszetel werd gevestigd. Met spijt zag hy dat de bisschopsstoel van Haarlem bezet was door een geestelijke, wiens oudkatholieke nederlandsche beginselen

streden met Romes begeerte om in Nederland de onbeperkte heerschappy te voeren. Zijn voordracht om een bisschop te Haarlem in plaats van te Amsterdam te vestigen, werd echter verworpen door den vorst omdat deze den door hem erkenden bisschop Bon niet in de uitoefening van zijn gezag wilde belemmerd zien.

Op een gelukkiger uitslag hoopte de minister toen in 1840 Willem II den throon had beklommen. De dood van den bisschop Bon (25 Juny 1841) dompelde de oudkatholieken in diepe droefheid. Kort nadat de aartsbisschop van Utrecht zich tot den koning had gewend met het verzoek om diens toestemming tot het kiezen en benoemen van een nieuwen kerkvoogd, verspreidde zich aldra het schrikwekkend bericht dat de regering een weigerend andwoord had gezonden.

Had de aartsbisschop in de besluiten van 1825, waarby Willem 1 de drie bisschoppen had erkend en bezoldigd, geen grond om een gunstig andwoord te verwachten? Op de vraag naar de oorzaak van deze teleurstelling, werd geen oplossing gegeven door de woorden dat die bestond in het standpunt waarop de R. K. aangelegenheden thands staan in dit rijk. Geheel onbekend met de bedoeling van deze uitdrukking, konden zy uit deze raadselachtige taal enkel afleiden dat er R. K. aangelegenheden stonden op een standpunt waardoor de oudkatholieken verdrongen werden van het standpunt dat zy sedert lang hadden ingenomen. Geen gunstiger andwoord werd op latere verzoeken verkregen. Na ernstig overleg met de geestelijken, achtte zich nu de aartsbisschop verplicht tot het werk dat hem door de wet zijner kerk en door zijne roeping om voor haar behoud te waken was voorgeschreven. Tot bisschop van Haarlem werd nu Henricus Johannes van Buul, pastoor te Amsterdam, verkozen. De wijding had plaats 10 May 1843 en werd op dienzelfden dag den koning bericht. Na zeventien dagen ontfing de aartsbisschop van den minister de tijding dat zijn kerkelijke arbeid den koning had mishaagd en de door hem tot bisschop van Haarlem benoemde door de regering niet kon worden erkend. Tegen een schrijven waarin de aartsbisschop zijn bezwaren en wenschen kenbaar maakte, werd tot andwoord (3 Nov. 1843) ingebracht

dat de regering dus handelde omdat geen bisschop van Haarlem by de grondwetten van 1814 en 1815 was erkend, omdat de koninklijke besluiten van 1825 slechts de drie personen golden en niet sloegen op anderen, en omdat door het concordaat van 1827 de erkenning werd verboden.

Hierop acht de minister zich gerechtigd om aan de bisschoppen van het sedert lang bestaande en erkende kerkgenootschap, de vraag te doen of zy met de hunnen nog wilden behooren tot de roomschkatholieke kerk dan of zy zich daarvan wenschten af te scheiden. Van de beandwoording van deze vraag verklaart de regering dat de erkenning zou afhangen. Verklaarden zy zich katholiek, dan zou de bisschop niet worden erkend, daar zy dan begrepen zijn in het concordaat. Als zy zich afscheiden, dan zullen zy als eene op zich zelve staande godsdienstige gezindheid worden erkend door de regering en zal hare betrekking tot den Staat worden geregeld. Het vreemde van zulk een vraag van zulk een zijde mocht verbazen, het andwoord was gereed (28 Jan. 1844) dat zy niet anders heeten en zijn en blijven willen dan roomsch-katholiek, en ver verwijderd van het kettersche of schismatieke denkbeeld van zich van de roomschkatholieken te willen afscheiden. Van die kerk lieten zy zich door geen voorstellen van de regering of door pauselijke vonnissen losrukken.

In den herfst die tallooze geele en dorre bladen over de aarde strooide, werd hier een blad verspreid waarop paus Gregorius XVI de woorden van vloek, die zijne voorgangers reeds langer dan een eeuw naar Nederland hadden gezonden, toepasselijk maakte op den nieuw benoemden bisschop van Haarlem, die hem met zijn benoeming en wijding had bekend gemaakt en zijn zegen vroeg. In een toon die wel bewees dat de bisschop van Rome en Haarlem geenszins kinderen waren van denzelfden geest, andwoordde de laatste in een „Herderlijk onderricht over de kerkscheuring onder de katholieken in deze gewesten.” (5 Febr. 1844.) Tegen de vele luide kreeten, als had hy met zijne geestverwanten den band der eenheid in de katholieke kerk verscheurd, acht van Buul het nog geenszins een vruchteloozen arbeid om met bewijzen, aan de H. Schrift, de vaders en de

geschiedenis ontleend, de onwaarheid dier beschuldiging aan te toonen. Kon hy niet uit hun werken en lijden, uit hunne leer en belijdenis, aanwijzen dat zy steeds de scheuring hadden vermeden en de vurigste liefde voor de eenheid geopenbaard? Zijn die anderen niet te beschuldigen die hen als afgewekenen, de uitsluiting waardig noemen? — De bisschop van Haarlem wijst op het ongegronde en het heillooze der scheuring en geeft als het middel om dat bezwaar te genezen, den voortgang op van verlichte godsvrucht en liefde onder de katholieken. Overtuigd dat zy in Christus alles hebben, mogen zy volgens hem geen volgers van eenig mensch zijn en zullen zy door niets vervaard, in zijne kracht als trouwe leden zijner kerk strijden en eens overwinnen.

Om dat doel te bevorderen had ook de sedert het jaar 1835 als president van het seminarium te Amersfoort werkzame P. Buys den handschoen opgevat, toen de pastoor van Schoonhoven, Wennekendonk, van zijn nieuwroomsch standpunt den volgers der bisschoppen den naam van katholiek ontzeide en dien van Jansenist hun toekende en hun pausgezindheid onvoldoende noemde. In een geschrift dat een tegenschrift uitlokte en straks tot een nadere verdediging drong, betoogt Buys dat er nooit Jansenisten bestonden en dat die naam, die gegeven werd aan hen die de vijf beruchte stellingen volgen, niet past aan de Nederlanders die ze alle verwerpen en — om ze ook als dwalingen van Jansenius te verwerpen niet anders verlangen dan ze in zijn werk te zien aantoonen. Op het verwijt dat hun weigering om Jansenius en Quesnel te veroordeelen, hen sluit buiten de katholieke kerk, verklaart hy dat zy van deze noch andere menschen hunne leer ontleenen, daar slechts één hun leermeester is: Jezus Christus en zy 'tgeen Hy leert, zelf of door zijne apostelen of door den mond zijner kerk, als een dierbaar pand bewaren. Hy zegt dat Jansenius en Quesnel geen leer van eigene uitvinding, maar die van de katholieke kerk geleerd hebben. Zoo zullen ook zy, die in alles het geloof en de leer der katholieke kerk hebben en al hare erkende geloofsbelijdenissen van harte onderschrijven en aan haar en aan den paus in alles waar gehoorzaamheid kan gevorderd worden, zich

onderwerpen, niet anders dan katholiek mogen heeten. Hun pausgezindheid wordt op verschillende gronden bewezen, waaruit blijkt dat zy wel niet die der ultramontanen maar die der katholieke kerk is.

Dat deze strijd niet tot vrede en waarheid leidde, bleek den schrijver uit den toon waarop zijne tegenparty er op andwoordde. Overtuigd dat hy op al hare ook nu weer herhaalde beschuldigingen in zijne voor vijfentwintig jaren uitgegeven geschriften reeds voldoende geandwoord had, zette hy zich nu aan een arbeid die by waarheidzoekenden een betere vrucht beloofde. In een geschiedkundig werk: „Rome en Utrecht, of korte schets van den oorsprong, voortgang en tegenwoordigen staat hunner drie hoofdgeschillen", stelde Buys de zaak van het formulier, de bul en de Utrechtsche kerk beknopt en naauwkeurig voor. Uit zijne voorstellingen blijkt dat er in Nederland een afdeeling bestaat van roomschkatholieken, die zich met kracht tegen de heerschappy der Jezuiten verzet en de leer der pauselijke onfeilbaarheid en volstrekte opperheerschappy als onkatholiek bestrijdt en die daarom met een op hen niet passenden naam van Jansenist als scheurmakers en ketters gevloekt, zich tegenover hen als de echte katholieken willen beschouwd hebben. [45])

Zou de nieuwroomsche party, door hare voorgangers in het geloof aan de onfeilbaarheid en volstrekte oppermacht opgebracht, onderzoeken? In de lezing van dit geschrift en het toetsen van de hier aangevoerde gronden, leerde men haar reeds een verschrikkelijke zonde zien, die zy als een bron van eeuwig verderf moest schuwen.

De regering ging voort op haren ingeslagen weg. Toen de minister de Pelichy stierf (24 Nov. 1844), andwoordde zijn opvolger van Son, in diens geest op al de bezwaren en vragen van de bisschoppen, zonder het minste toe te geven. Van deze zijne gezindheid gaf hy in het openbaar ten aanhoore van het geheele volk de blijken. Toen in de avondzitting van den 19 Juny 1845 de begrooting voor de r. k. eeredienst in behandeling kwam in de tweede Kamer, deden verscheidene volksvertegenwoordigers hunne bezwaren tegen de handelwijze der regering ten

aanzien van den bisschop van Haarlem hooren. De heeren van Goltstein, den Tex, Bruce en Thorbecke zagen hierdoor het algemeen recht der kerk, het recht van elk kerkgenootschap tegenover den staat, door de grondwet gewaarborgd, aangerand. In het niet erkennen van den bisschop van Haarlem belemmerde volgens hen, de regering den aartsbisschop van Utrecht en zijne kerk in het onbetwistbaarste zijner rechten, reeds vóór de grondwet uitgeoefend en nu op nieuw bevestigd door de grondwet, die de thands geweigerde gelijke bescherming van alle gezindheden en de vrije uitoefening van godsdienst waarborgde. De regering heeft enkel de wetten te handhaven, de staat heeft het gezag over, maar niet in de kerk die haar eigen huishouden regelt. Daar een benoeming moet geschieden volgens de kerkelijke wetten en de staat alleen moet toezien dat de keus niet op een gevaarlijk persoon valle, heeft de regering nu haar plicht geschonden.

De minister beweerde dat de regering zich niet in het benoemen van een bisschop gemengd had en er van jus circa en in sacra geen spraak kon zijn. Als had de minister niet de vraag gericht tot het hoofd der bisschoppelijke geestelijkheid of hy en de zijnen tot de r. k. kerk wilden behooren dan of zy zich wilden afscheiden tot een zelfstandig genootschap. Had hy niet geschreven dat de regering van het andwoord hierop hare beslissing zou doen afhangen? En het gevraagde wordt nu geweigerd, omdat de aartsbisschop de belijdenis schreef dat hy en de zijnen nooit anders wilden heeten en zijn dan roomschkatholieken en dat steeds blijven wilden en dat zy by gevolg gruwden by het kettersche of schismatieke denkbeeld om een afzonderlijke gezindte te willen uitmaken. Wie zich katholieken noemen, wil de regering onderwerpen aan al de bepalingen van het concordaat, dat de paus en koning hebben gesloten. Al was de oudkatholieke kerk hierin niet het minste gekend en geraadpleegd, al bestond zy reeds sedert jaren als een genootschap waarby alles geregeld is en dus volstrekt geen behoefte bestaat aan eene regeling zoo als het grootste deel van Romes paus en den koning begeeren, — Nederlands regering en de paus hebben dit alzoo bepaald.

Dat de regering geen recht had om zich party te stellen in het geschil tusschen Rome en Utrecht, werd met algemeene toestemming door den minister beweerd. Maar wie zag niet dat hy tegen Utrecht voor Rome streed, waar hy den door Utrechts aartsbisschop benoemden kerkvoogd weigerde te erkennen, en daardoor tot de van Rome geeischte vernietiging der oudkatholieke kerk den weg baande? Het woord dat de grondwet niet gebiedt bisschoppen te erkennen, is waar; dit werd bepaald by de koninklijke besluiten van 1825, die thands de regering als niet verbindend wilde beschouwen. Maar het was hier genoeg dat de bisschop van Haarlem werd erkend, zoo als hy altijd onder elken regeringsvorm was erkend. Moest het nog een troost zijn voor de oudkatholieken dat de regering den bisschop dien zy niet erkennen wilde, niet hinderen zoude in zijn amptswerkzaamheden? Maar behoorde niet tot die werkzaamheden de benoeming van pastoors en zoo zouden deze dan door de regering ook niet worden erkend. Hoe zou de kerk dus aldra geheel vernietigd zijn waar zy van bisschoppen, van pastoors, van de sakramenten en de offerande beroofd was en de gemeente zich de uitoefening harer godsdienst volkomen onmogelijk zag gemaakt.

De verklaring des ministers dat de bisschoppen vóór de invoering der grondwet onder verschillende staatsbesturen nooit als bisschoppen van Utrecht, van Haarlem en van Deventer waren erkend, kon alleen geloof vinden by hen die de stukken niet hadden gezien waaruit het tegendeel bleek.

Vreemder dan alles wat hier gesproken was, klonk de verzekering dat de vroegere bisdommen, indien zy nog bestonden, vernietigd waren door het concordaat van 1827. In de afgekondigde en openbaar gemaakte stukken had niemand een enkel woord hiervan gelezen. Bestond er een geheime overeenkomst tusschen den paus en den koning die dat eischte, dan mocht gevraagd worden van waar de regering het recht had om over oude bisschopszetels als waren zy haar eigendom, te beschikken. Als de minister zeide dat door het weigeren van de erkenning der bisschoppen geen wettige rechten verkort werden, dan moest hy veronderstellen dat de geheele oudkatholieke kerk geen wettig

recht van bestaan had. Eerst dan zou de regering met het geheel wegnemen van hetgeen die Kerk tot haar bestaan noodig had, en haar door de vroegere regeringen nooit ontnomen was, in het geheel geen „wettige rechten” verkorten.

Volgens den minister werden de grondwet en de door haar gewaarborgde rechten van de bisschoppelijke geestelijkheid en hare volgelingen, niet geschonden. Om dit te kunnen beweeren, deed hy uitkomen dat de grondwet aan alle godsdienstige gezindheden in het koninkrijk bestaande, een gelijke bescherming verleent. Hieruit leidt hy af dat aan eene kleine afdeeling van roomschkatholieken niet kan gegeven worden wat aan een veel grooter afdeeling wordt geweigerd. Mocht hiertegen niet opgemerkt worden dat de klerezie van de regering iets vraagt, zonder hetwelk hare kerk onmogelijk kan bestaan, — terwijl de nieuwroomsche afdeeling zonder bisschoppen kan bestaan en zich ziet geschonken wat zy daartoe noodig heeft. Men vroeg hoe de grondwet, die den koning gebiedt te zorgen dat geen godsdienst gestoord worde in de vrijheid van uitoefening — gehandhaafd wordt met het niet erkennen van bisschoppen en pastoors, waardoor de uitoefening der godsdienst aan een gedeelte van 's konings onderdanen geheel wordt ontnomen?

Het moest voorzeker hoogst belangrijk worden geacht, dat de behandeling dezer zaak van het standpunt der oudkatholieken werd voorgesteld en toegelicht. Aan dat verlangen werd voldaan by het verschijnen van een geschrift: „De Regering en de Klerezy, een woord over de jongste beraadslagingen der Tweede Kamer, betreffende de zaken der oudbisschoppelijke klerezie.” Alle verklaringen van den minister werden hierin ter toets gebracht en als valsch verworpen. De schrijver vindt den grond hiervan in het verkeerde standpunt dat de minister koos. Geroepen om als een onpartijdige staatsman deze zaak te beschouwen, verschijnt hy als een ultraroomschkatholiek, die voor het gezag van den paus zich op het diepste buigt en leden die zich niet zóó diep meenen te moeten bukken niet als katholiek erkent. De bewijzen hiervoor worden in het licht gesteld en de zaak van de kleinste afdeeling der roomschkatholieke kerk ver-

dedigd tegen den staatsman, aan wiens zorg de belangen van de kleinste zoowel als van de grootste afdeeling zijn toevertrouwd. In de wijze waarop de zaak is behandeld vindt de schrijver een verblijdend teeken dat grond geeft voor de verwachting dat aan zijne kerk volle recht zal geschieden, wanneer hare geestelijkheid hare belangen zelve aan de kamer voordragen en naar eisch verdedigen zal.

De taal van den roomschen minister had door het geheele land geklonken. Had zy niet den protestanten de oogen geopend voor het gevaar dat Nederland van den hierin nu openbaar geworden ultramontaanschen geest dreigde? De optreding van hooggeschatte volksvertegenwoordigers voor de belangen der echt nederlandsche katholieken moest de belangstelling van velen in het lot van dezen opwekken en naar hunne beginselen meer doen vragen. In dagbladen en kleine geschriften werd de behandeling dezer zaak in het openbaar beoordeeld. Was het vreemd dat den voorgangers der oudkatholieke kerk menig vraag en klacht van bezorgdheid en verontwaardiging in de ooren klonk? Zy rekenden zich daarom verplicht aan al de leden hunner kerk een schrijven te richten om hun den weg aan te wijzen dien zy in deze omstandigheden hadden in te slaan. Een „Herderlijke brief des aartsbisschops van Utrecht, der bisschoppen van Haarlem en Deventer, over de plichten hunner onderhoorigen jegens de burgerlijke overheid in moeielijke omstandigheden" verscheen (3 Sept. 1845). Met de hunnen klagen zy dat de minister uit de rij der bisschoppen van Neerlands kerk hunne namen uitgewischt en hunne bisdommen vervallen verklaard, hen van onrechtvaardigheid in hun eisch aan de regering, ja, zelfs van vuige baatzucht had beschuldigd. Toch getuigen zy dat geen concordaat of ministerieele beschikking het kerk- en grondwettig bestaan der afdeeling aan wier hoofd zy staan, kunnen vernietigen en beroepen zich op de onpartijdige volksvertegenwoordigers, die geheel vrijwillig den strijd door en tegen hen gestreden, hebben ter sprake gebracht en in 't licht gesteld.

By het schetsen van de diepe ontroering die al de leden heeft aangegrepen, vangen zy aan met de oorzaak van deze zware ram-

pen te zoeken in eigen schuld. Het gevoel dat zy niet genoeg wandelen in het licht dat hun boven zoo velen gegeven is moest tot belijdenis en boete en gebed om vergiffenis dringen. Zy achten het noodig de gemeenten te leeren, te troosten, op te beuren en te versterken. Daartoe willen zy boven alles een oprechte eerbied voor het tijdelijk oppergezag inprenten, die gegrond is in het geloof dat dit onder Gods bestuur staat en die niet bestaat in plichtplegingen maar die door een volkomen gehoorzaamheid aan de aardsche macht, aan God zich onderdanig wil toonen. Gelijk de bisschoppen steeds gewoon zijn op de eerste Christenen te wijzen, zoo wekken zy ook nu met de taal der Apostelen en der Kerkvaders op om inzonderheid tot het gebed voor de regering en voor hunne zaak te dringen. Ver van werkelooze aanschouwers te zijn van hetgeen er omgaat, wenschen zy alleen op den door de wet voorgeschreven weg, zonder eenige bitterheid en zweem van oneerbiedigheid, hunne vertoogen onder het oog der handhavers van de grondwet te brengen en waarschuwen zy tegen alles wat naar oproer zweemde. Lijdzaamheid, liefde en zachtheid worden verlangd in het geloof dat by het gemis van kerkelijke voorrechten en den steun eener zichtbare macht, het inwendige, de aanbidding des Vaders in geest en waarheid, niet kan ontnomen worden en dat het voorbeeld van profeten en apostelen en bovenal van Jezus Christus, ook nu moet worden gevolgd.

Terwijl de inhoud en toon van dit bisschoppelijk schrijven door velen buiten hunne kerk werd geprezen, ontfingen de kerkvoogden een bericht (17 Oct.) dat de koning het versprei-den er van hoogelijk afkeurt als een poging om onrust en ontevredenheid te wekken, door de zaak voor te stellen als of de tijd der vervolging aangebroken was, de godsdienstige vrijheid zich in gevaar bevond en wettig verkregen rechten of een ongestoorde uitoefening van de eeredienst aangerand en gekrenkt werden. Volgens dit schrijven ondervonden zy de ruimste staatkundige bescherming, en kon het eenige geschil worden opgeruimd en verklaarde de koning, dat ofschoon de politieke erkenning van een bisschop van Haarlem niet kan of mag ge-

schieden zonder de rechten van derden te benadeelen, de regering den heer van Buul in zijne geestelijke verrichtingen op kerkelijk gebied volstrekt ongemoeid laat. Vreemd en zonder voorbeeld was het openbaarmaken van het ongenoegen des konings over een schriftelijke prediking, waarmede de bisschoppen meenden een deel van hun geestelijk werk op hun kerkelijk gebied te moeten volbrengen. Over de vreemde opvatting en bestraffing van hun schrijven aan geloofsgenooten mocht de hooge geestelijkheid haar leedwezen te kennen geven, — al haar pogen om eenige verandering te brengen in de gezindheid der regering mislukte. Aan den bisschop van Haarlem werd steeds de gevraagde erkenning en de vroeger vastgestelde bezoldiging geweigerd. Nu besloten de bisschoppen hunne bezwaren te brengen onder het oog van de vertegenwoordigers des volks. Zy zonden een uitvoerig schrijven aan de leden der Tweede Kamer, waarin zy een naauwkeurige opgave doen van alles wat er in deze zaak door hen en door de regering is verricht en de gronden vermelden waarop zy hunne klacht over het hun aangedane onrecht en hun verzoek om recht te ontfangen bouwen.

Het was op 3 en 4 Aug. 1847 dat door de Kamer de zaak der bisschoppelijke klerezie ter sprake werd gebracht. Op de vraag tot den minister over de behandeling die deze ondervond, andwoordde hy dat de regering de klerezie op kerkelijk gebied ongemoeid laat, in 't staatkundige alles verleent wat zy kan, — geen party kan of mag nemen in het geschil tusschen Rome en Utrecht — dat zy met de vraag of de volgers der klerezie te recht of te onrecht zich roomschkatholiek noemen, als een jus in sacra zich niet mag inlaten, — zelfs verklaarde hy dat de staat haar verlangen om roomschkatholiek te wezen, moet eerbiedigen maar deelgenoot in den strijd zou worden wanneer zy den door het hoofd der klerezie, in strijd met de oorspronkelijke stichtingsacte der nederlandsche bisdommen benoemden maar door de meerderheid der roomschkatholieken niet erkenden bisschop van Haarlem, officieel erkende in die hoedanigheid en onder dien titel. Volgens den minister zou de regering dan beslissen dat het in 1559 opgerichte bisdom van Haarlem wettig

vervuld was en dus niet onzijdig handelen. Wie den minister hoorde spreken, moest zich verbazen dat de regering door het weigeren van de staatkundige erkenning aan den bisschop van Haarlem, het voorzichtig spoor betrad der vroegere staatsbesturen onder de republiek en later, als hadden deze steeds hetzelfde gedaan! Ook nu herhaalt de minister, dat, als de klerezie zich als een op zich zelf bestaand genootschap waarvan zy nadrukkelijk gezegd had te gruwen, wil beschouwd hebben, de regering haar dan behulpzaam zou zijn in het regelen van hare betrekking tot den staat.

Thands bleek het uit de beraadslagingen dat deze beschouwingen geenszins algemeen ingang vonden. Verscheidene leden verheffen hunne stemmen tegen den minister en verklaren dat de regering verplicht is dit kerkgenootschap te behandelen, als by de invoering der grondwet en tot voor weinig jaren. Zy wijzen aan dat de regering zich op het haar verboden gebied van de godsdienst heeft begeven wanneer zy de van oudsher gebruikelijke namen, waartegen zy tot heden toe zich nooit verzet had, thands betwistte aan het kerkgenootschap, tenzij het zich geheel van de roomschkatholieke kerk wilde scheiden. Hun spreken bleek niet ijdel te zijn.

Een jaarwedde werd nu aan van Buul in hoedanigheid van kerkvoogd der oudbisschoppelijke klerezie toegekend. Ofschoon volksvertegenwoordigers, van Goltstein, Corver Hooft, de Kempenaer, van Leeuwen verklaarden dat door eene dergelijke erkenning de regering nog hare roeping niet had vervuld, betuigde de minister dat aan de eischen der klerezie genoegzaam voldaan was. Toch kon de oudkatholieke kerk voor dit loon harer volharding dankbaar zijn en de vrees voor haren ondergang gelukkig zien beschaamd. [46])

DE INVOERING VAN PAUSELIJKE BISSCHOPPEN.

Sedert drie eeuwen was er geen pauselijk schrijven uit Rome in Nederland ontfangen dat zulk een diepen indruk maakte op de geheele bevolking, als de zoogenaamde apostolische brief

dien Pius IX herwaarts zond 4 Maart 1853. De koning Filips II had in 1559 met den paus gemeend het verval van de roomsche godsdienst in Nederland te stuiten door de oprichting van vijf nieuwe bisschoppelijke zetels: Utrecht, Deventer, Leeuwarden, Groningen en Middelburg. Thands had Pius IX verklaard om met het oog op hetgeen hy den vooruitgang der katholieke zaak in Holland en Brabant noemt, vijf bisdommen te stichten van Utrecht, Haarlem, 's Hertogenbosch, Breda en Roermond en op grond van de luisterrijke gedenkteekenen der Utrechtsche kerk, dezen luisterrijken doch thands als het ware begraven zetel te verheffen of te herstellen op den trap der aartsbisschoppelijke waardigheid. Tot overgroote blijdschap zijner ziel verklaart hy tot het herstel der bisschoppelijke hierarchie te zijn overgegaan en de begeerte der apostolische vicarissen, de gantsche geestelijkheid en een groot aantal leeken van allerlei rang en stand, te vervullen. Wie zag niet in mannen door Pius IX gezonden, dienstknechten van hem die als roomsche bisschoppen de hier door de nuntiussen reeds lang verbreide beginselen nog krachtiger zouden voortplanten?

De geschiedenis leert ons dat het bisschoppelijk bestuur sedert eeuwen de ergste vijanden had in de Jezuitische party. Tegen de bisschoppen die na de hervorming den zetel hadden ingenomen, had zy telkens luide aanklachten ingediend by de pausen en het volk. In hare zucht om de heerschappy over nederlandsche roomschen te voeren door de bisschoppen belemmerd, had zy verhinderd dat het bisdom van Haarlem werd vervuld. Sedert den tijd van Vosmeer en later handelde zy als waren er geen aartsbisschoppen. Zy had telkens de pausen gevleid en gedrongen om hun deze bediening te ontrooven, als waren deze niet door kerkelijke wetten verbonden hen te eerbiedigen. Alleen mannen als Arboreus, Paludanus, Adriaan van Wijk, van wie zy met zekerheid wisten dat zy hun gezag zouden bevorderen, verlangde zy tot bisschoppen. Toch hadden de pausen, zoo al niet voor de rechten, nog steeds voor de begeerte der kapittels eerbied getoond, tot het begin der vorige eeuw, by het benoemen van Vosmeer, Rovenius, de la Torre, Neercassel en Codde. Een groote schrede kwamen de Jezuiten nader tot hun

doel onder Clemens XI. Hy zeide den Utrechtschen aartsbisschop Codde in zijne bediening te schorsen en gaf aan Theodorus de Cock de macht om in diens plaats over de roomschkatholieken des lands het bestuur te aanvaarden. Nu verklaarde hy dat de nog door den internuntius in 1705 „doorluchtig” genoemde „kapittels van Utrecht en Haarlem” niet meer bestonden. Zoo luid als in andere tijden door Romes volgelingen de behoefte van een kerk aan een bisschop werd gepredikt, zoo krachtig werd door hen nu die behoefte ontkend, ofschoon in Coddes dagen het getal van roomschkatholieken hier meer dan 320,000 bedroeg. Nu werd van roomsche zijde verkondigd dat een onkatholieke regering de bisdommen had vernietigd — een geheele afhankelijkheid aan den paus voor de roomschen noodig genoemd en Nederland als een land der missie behandeld. Adam Damen, later Johannes Bylevelt, werden door den paus als zijne vicarissen aangesteld. Het was de nederlandsche regering die nu toonde dat zy den paus de heerschappy over hare onderdanen niet toe wilde laten. De Staat beschermde de vaderlandsche bisschoppen en hunne zetels tegen de roomsche party, die de onfeilbaarheid en onbepaalde heerschappy des pausen als het hoofdartikel der katholieke leer beschouwt. Volgens de Jezuiten waren de vrienden van 't bisschoppelijk bestuur staatskatholieken tegen wie zy als de ware roomschkatholieken over stonden. Toen de regering in 1798 het verzoek van wareldlijke priesters, om uit hen een nederlandschen bisschop te mogen kiezen, gunstig opnam, waren het de Jezuiten die dit voorstel als opstand tegen den internuntius veroordeelden en verijdelden, omdat hun de zetel hierdoor zou worden ontzegd.

Zy die tot heden toe den strijd tegen het bisschoppelijk bestuur hadden gevoerd, slaakten in 1853 luide vreugdekreeten. Indien by het concordaat van 1827, dat de vestiging van twee zetels te Amsterdam en 's Hertogenbosch toestond, nog iets aan hunne vreugde ontbroken had, nu is hun zegepraal volkomen. Uit het zwijgen en spreken van den paus over de bisschoppen van Utrecht en Haarlem van de laatste drie eeuwen blijkt de geest van de party, die hen heeft vervolgd met ketternamen en

vonnissen en hen dood verklaard, maar toch niet vernietigd heeft. In Pius IX heeft zy den man gevonden die waagt wat de grootste vrienden der Jezuiten als Alexander VII en Clemens XI hebben gewenscht maar niet kunnen en durven uitvoeren.

In deze dagen had Nederland ministers die verkondigden dat niet eenig kerkgenootschap hinder of schade kon hebben van deze regeling door den paus. Alsof de titels van aartsbisschop van Utrecht en bisschop van Haarlem, die hier door twee mannen gedragen werden, door een vreemden vorst konden gegeven worden aan anderen. Welk een hinder en schade daardoor aan het kerkgenootschap der oudkatholieken werd gedaan, was ook in de kamers en in dagbladen en geschriften ter sprake gebracht.

Niet te vergeefs had de beleedigde natie by haren koning steun gezocht. Willem III ontsloeg 19 April de ministers Thorbecke, van Bosse, Strens, van Zuylen van Nyevelt en benoemde van Hall, D. Donker Curtius, van Reenen, van Doorn en Lightenvelt. Zouden ook de aartsbisschop van Utrecht en de bisschop van Haarlem niet by deze tijding grond hebben tot gunstige verwachting? Nog eerst zocht de tegenparty een vuur te stoken, dat echter slechts gelegenheid gaf om hun recht des te meer in het oog der staatslieden en burgers van Nederland te doen uitkomen.

Hadden de protestanten zich tot den koning gewend met bezwaren en klachten over de wijze waarop de priester te Rome hunne heiligste herinneringen lasterde, — wat zullen de mannen doen die op grond van de beginselen en wetten der katholieke kerk en de geschiedenis, weten de rechte opvolgers van Willebrord te zijn, wier erfdeel zy met opoffering in den strijd tegen vreemden hebben bewaard. Als Pius IX de zetels byna begraven noemt, waarop zy, gelijk hunne voorgangers sedert de hervorming waren gezeten en als hy zegt deze te herstellen, — dan erkennen zy daarin een onrecht, waartegen zy wenschen beschermd te worden. De aartsbisschop van Utrecht en de bisschop van Haarlem zonden tot den koning een klacht in over de wijze waarop de paus te Rome meende te kunnen spreken en handelen ten aanzien van de heiligste en

onvervreemdbaarste rechten die hun ter bewaring zijn toevertrouwd. In de onwrikbare overtuiging dat het woord van vroegere pausen volstrekt geen kracht heeft om te dooden en ten grave te bestemmen en dat Pius IX volstrekt niet kan herstellen wat tot op dezen tijd de teekenen geeft van een leven dat Rome te machtig blijkt, vertrouwen zy op hunnen vorst.

Tegen vreemd geweld vragen zy den koning dat hy het oudste nederlandsche kerkgenootschap beveilige, hetwelk steeds door zijne gematigdheid, vredelievendheid en eerbiediging der gestelde machten, by volk en regering gunst vond. Daar verlangen zy dat de koning de officieële erkenning der nieuwe kerkelijke hierarchie weigere, als in strijd met de grondwet — en de titels van aartsbisschop van Utrecht, bisschoppen van Haarlem en van Deventer erkenne, als onmisbaar voor het bestaan van hun kerk en noodig om hun gezag en rechten te kunnen handhaven. De vroegere bezwaren, aan de onderhandelingen met Rome door de regering ontleend, gelden nu, by 't eindigen van deze immers niet meer? Waar Rome de klerezie eigenmachtig meent te kunnen vernietigen, mag en kan de nederlandsche regering haar bestaan des te vaster gronden, door hare bisschoppen in hunne ware titels te erkennen.

Tegen dit adres trad al spoedig een nieuwroomsche schrijver op met de beweering dat de aartsbisschop van Utrecht en de bisschop van Haarlem ten onrechte hadden verklaard, dat in vroeger tijd de hooge regering dezer landen de bisschoppen in hunne waardigheden erkend en tot het vervullen van hun amptswerk toestemming had gegeven. De oudroomschkatholieke pastoor J. H. de Vries te Amsterdam, riep nu in het dagblad van die stad den ongenoemde toe, dat hy in het bezit was van stukken die de waarheid van het schrijven der beide nederlandsche bisschoppen staafden. Tegelijker tijd richtte hy zich tot de tweede Kamer met een adres (11 July), waarin hy klaagt over de handelwijze van den paus die hier bisschoppen aanstelt, aan wie hy de titels en het rechtsgebied van den aartsbisschop van Utrecht en den bisschop van Haarlem meent te kunnen geven, ten nadeele van de oudbisschoppelijke klerezie, welke die waardigheid en titels van oudsher met volle machtiging der regering dezer landen

uitgeoefend en bezeten heeft. Hy merkt op dat de nederlandsche ministers, aan wie de belangen der oudbisschoppelijke geestelijkheid en der door haar bestuurde gemeenten waren toevertrouwd, — zonder de rechten van deze te beveiligen, den paus de macht lieten om hier de kerkelijke zaken te regelen. Daarby biedt hy een lijst aan van echte bescheiden, waarin het bestaan van de oudbisschoppelijke klerezie niet alleen geduld, maar openlijk van regeringswege erkend wordt en de titels van aartsbisschop van Utrecht en bisschop van Haarlem zijn toegekend met de vergunning om de aan die titels verbonden werkzaamheden te vervullen. Op dien grond verlangt hy dat de vertegenwoordigers des volks zullen zorgen dat geen macht die titels ontroove aan hen die ze wettig dragen, om ze te geven aan anderen, — en dat de door Pius IX gezondene mannen die titels niet openlijk voeren. De handelwijze van den paus en hare verdediging door ministers die de klerezie aan Rome opofferden met de verklaring, dat niet eenig kerkgenootschap daardoor nadeel kon lijden, drong hem hiertoe. [47]) By dit schrijven liet de pastoor de Vries het niet berusten. De nieuwroomsche schrijver, die het adres had bestreden, had zich bekend gemaakt en in een geschrift: „Nieuwe inlichtingen en opmerkingen over de erkenning der oudbisschoppelijke klerezie onder de oude staatskerk en later, door H. J. Sonjee" zijne vroegere beweeringen nog nader zoeken te verdedigen. In dit geschrift toonde de steller ten eenenmale onbekend te zijn met een groot aantal van stukken uit de vorige en tegenwoordige eeuw, die op de duidelijkste wijze zijne meening weerspraken. Dit gaf aanleiding aan den pastoor de Vries tot een naauwkeurig onderzoek. Voor den oudkatholieken geestelijke stond de toegang beter open tot de bronnen waaruit de kennis van dit onderwerp kon worden geput. Door de uitgave van een geschrift, waarin hy de bewijzen leverde voor de waarheid van zijn beweeren, werden vijanden en vrienden nu in staat gesteld om te zien dat de ministers en schrijvers van de nieuwroomsche party zich vergisten toen zy zeiden, dat de bisschoppen nooit door de nederlandsche regeringen waren erkend. Het tegendeel werd voor allen merkbaar. Zy die tegen oudkatholieke schrijvers verkondigden

dat de tegenwoordige regering den weg der vroegere staatsbesturen insloeg, wanneer zy de titels weigerde, moesten nu zich overwonnen zien. In 't werk: „De bisschoppelijke klerezie onder de oude staatskerk en later; of de erkenning van hare bisschoppen onder de titels van aartsbisschop van Utrecht en bisschoppen van Haarlem verdedigd tegen H. J. Sonjee" wierp de Vries een helder licht over een gewichtig vraagstuk, waardoor de verhouding der Kerk tot den Staat voor allen openbaar werd.

Aldra bleek het dat de nederlandsche oudkatholieke bisschoppen niet te vergeefs hunne zaak met krachtige stemmen hadden voorgesteld. De regering besloot de titels hun niet langer te weigeren, maar hen te erkennen als aartsbisschop van Utrecht, bisschoppen van Haarlem en Deventer.

Een „Brief van de bisschoppen van Utrecht en Haarlem aan Z. H. paus Pius IX over den ap. brief *Ex qua die* (4 Mrt. 1853)" verscheen. Zy toch rekenen zich verplicht aan den paus den indruk mede te deelen dien zijn brief op hen gemaakt heeft. Met weinige woorden herinneren zy dat de zaak hunner kerk reeds sedert 150 jaar hangende, door geen kerkelijke rechtbank is onderzocht en behandeld en dat zy ten onrechte beschuldigd van gezagsaanmatiging in 't bestuur der kerken, van dwaling in het geloof en van kerkscheuring, afgewezen in hun billijk verzoek om rechters, te Rome niet zijn gehoord en zich op de kerk hadden beroepen. Had Pius IX gesproken van verscheiden voorgangers die de verdrukte kerken wilden doen herleven en in haren ouden luister herstellen, hy had niet genoemd den paus Clemens XIV die het voornemen had om de zaak der nederlandsche bisdommen te regelen [48]). In een brief van geheel tegenovergestelden geest, zagen zy thands het recht der kerkwet miskend, de zucht tot vrede, elken rechtsvorm geschonden, de scheuring voltooid, het beroep op het gezag der kerk ijdel genoemd.

Zy verzetten zich tegen zijne maatregels als die van een wereldsche heerschzucht, die een paus bestrijden moet. Hierop toonen zy aan, dat de brief niet apostolisch is, op grond van de vele dwalingen hierin voorkomende. Immers: Pius IX schreef dat in 1559 de roomsche godsdienst in Nederland zooveel veld won, zoozeer aangroeide

en zoo bloeiend werd, dat Paulus IV daarom nieuwe bisschoppelijke zetels vestigde. De aartsbisschop van Utrecht en de bisschoppen herinneren dat ieder weet hoe juist het verval der roomsche kerk door de zonden van volk en priesters aanleiding tot dien maatregel gaf.

De paus van Rome verkondigt dat veel minder dan 25 jaren na dezen bloeitijd, de ondergang van den naam zelfs van katholiek voor de deur stond en geen middel overig scheen om zoo groote verliezen te herstellen. De beide nederlandsche bisschoppen verklaren met de woorden van hun voorganger Sasbold Vosmeer, dien de paus zelf als „een allezins voortreffelijk man, blakende van ijver voor den goddelijken naam" roemt, dat er in 1592 meer dan zeshonderd arbeiders in dezen wijngaard waren overgebleven, die hy te weinig noemt om aan de behoeften der hier nog wonende katholieken te voldoen.

Volgens Pius IX zouden de pausen niets onbeproefd hebben gelaten om de overstrooming van zoovele onheilen te keeren en op alle mogelijke wijzen hulp te bieden in den nood. Volgens de bisschoppen zou men moeite hebben één enkele daad van hulpbetoon van pausen in dat tijdgewricht aan te wijzen. Hun was er niet een bekend.

De roomsche paus meldt dat, als de herders hier verdreven en geslagen of gedood waren, paus Gregorius XIII Sasbold Vosmeer, dien hy prijst, herwaarts afvaardigde als pauselijk vicaris. De nederlandsche bisschoppen toonen aan dat volgens Vosmeer de herders hier niet verdreven en geslagen of gedood, maar in een getal van 600 hier nog gebleven waren. Zy wijzen er voorts op dat Gregorius XIII reeds zeven jaren († 1585) dood was toen Vosmeer, de vicaris van het aartsbisdom Utrecht, tot pauselijk vicaris werd aangesteld, krachtens een breve van Clemens VIII (7 Febr. 1592).

Het dacht den paus Pius goed te zeggen dat Sasbold Vosmeer door Clemens VIII onder den titel van Filippi tot aartsbisschop was gewijd, even als ware hy slechts een pauselijk vicaris met den rang en titel van aartsbisschop *i. p.* De nederlandsche

bisschoppen achtten het noodig de woorden van Vosmeer aan te halen, waarin hy zegt gewijd te zijn voor dit volk met verbod om in Filippi eenig gezag uit te oefenen en met byvoeging dat hy, zoodra de aartshertog het goedkeurde, den titel van Utrecht in plaats van Filippi kon aannemen. Zy deelen Vosmeers eigen verklaring mede, dat hy tot aartsbisschop van Utrecht en niet van Filippi gewijd was, dat men algemeen de woorden van Filippi niet aan die stad maar aan koning Filips ontleend achtte, dat de staten hem op dien grond hadden gebannen, ook by het zien dat hy door den aartshertog in een brief als Utrechts aartsbisschop werd betiteld.

Naar het schrijven van den paus zou Vosmeer, als hy een niet gering aantal geestelijke arbeiders uit de beste kloosterinstellingen erlangd had, met Gods hulp niet zonder gelukkig gevolg gearbeid hebben aan het herstel der vervallen godsdienst. Tegen Pius woord brengen de nederlandsche bisschoppen de getuigenis in van Vosmeer dat het een zeer gering getal was, „eenige monniken” die veel meer goeds belet dan gedaan hebben.

Durft Pius IX hier lof geven aan paus Alexander VII, als die by den aanvang van der Jansenisten scheuring niet heeft opgehouden, met mannenmoed zich tegen dat monster en die pest aan te kanten en deszelfs geweld te kiezen en te fnuiken? Hier tegen wordt opgemerkt dat onder paus Alexander VII uit de kerk van Noordnederland nooit zelfs een enkele klacht tegen iemand wegens Jansenisme is ingebracht, zoodat die woorden hier als een verzinsel der lasterzucht staan, dat door geene opgaven van den juisten tijd der beschuldiging en dagvaarding kan worden waar gemaakt.

Op deze gronden wordt het geschiedkundig gedeelte van 's pausen brief voor een zeer broos weefsel van onwaarheid en onbillijke verzwijging verklaard.

Toch willen de bisschoppen in die regeling en dien brief niet het gevoelen zien van den paus en den h. Stoel, dien zy ook nu zeggen, als oprechte katholieken te eerbiedigen. Met de verklaring dat zy slechts zóó veel of liever zoo weinig gezegd hebben als met de handhaving der waarheid hunner rechten bestaanbaar was, wen-

schen zy het door hen aangevoerde, aan de waarheid getoetst en den vrede der kerk bevorderd te zien.

En de regering? Zy ontnam aan de nieuw benoemde bisschoppen de titels niet die de paus had geschonken. Zy zorgde echter dat den bezitters die er een eeuwenoud recht op hadden, hun eigendom niet kon ontnomen worden. Een klein, zaakrijk geschrift „Schets eener geschiedenis der R. K. oudbisschoppelijke klerezie" gaf andwoord op vele vragen in dezen tijd. [49])

Op den grond waarop de oude bisschopszetels stonden, was nog ruimte om er nieuwe by te stichten. Terwijl de grootste afdeeling der roomschkatholieke kerk de geboorte van een aartsbisdom van Utrecht in 1853 bezong, vierde de kleinere afdeeling het 1157ste verjaarfeest van den zetel waarop nu Johannes van Santen zat.

Op Utrechts voor allen even merkwaardigen grond zou nu een nieuw prachtig gebouw verrijzen, waartoe de kunstenaars van het Rome van den laatsten tijd een grooten rijkdom van kerk- en altaarsieraden, relieken en heiligenbeelden, schapulieren en rozenkransen hebben geschonken. Godvruchtige broederschappen en bedevaarten worden hier verheerlijkt. De hier in de hoogste eer staande werken zijn bullen van latere pausen als Alexander VII met vervloekingen van hen die zijn bevel om te vloeken wat hy vloekt, niet gehoorzamen — en met vonnissen van Clemens XI over stellingen als deze: „Het lezen der H. Schrift is voor alle menschen." De verheerlijking der pauselijke oppermacht en onfeilbaarheid wordt hier als vereischte tot zaligheid gepredikt.

Aan het hoofd van dit gebouw heeft Pius IX een dienaar aangesteld, dien hy aartsbisschop van Utrecht noemde en aan wien hy zijne bevelen zendt om ze af te kondigen en te doen uitvoeren door dat gedeelte der roomschkatholieken in Utrecht en andere gewesten van Nederland, dat aan de opperheerschappy en onfeilbaarheid van de laatste pausen gelooft.

De opmerkzame beschouwer ziet op dienzelfden grond een nederig gebouw in de schaduw verscholen. Van al den luister van het nieuwe gebouw wordt hier niet eenig teeken waargenomen. Aan de eischen van den tegenwoordigen romeinschen

smaak voldoet het in geen opzicht. De bouworde en inrichting dragen de kenmerken van den vroegeren in Nederland gehuldigden geest, die op het inwendige meer dan op het uitwendige let en die verhinderde dat de hevige stormen, die er tegen aanwaaiden, het nog niet hebben doen instorten. Voor de schitterende versierselen en kostbaarheden heeft het ten opschrift: God is een geest die in geest en waarheid wil worden aangebeden. De Bijbel ligt er voor ouden en jongen geopend met de aanbeveling van Bonifacius en Gerard Zerbolt aan allen om te lezen. Binnen deze muren liggen eeuwen lang de geschriften van heiligen en kerkvaders als Augustinus, waaruit de geestelijkheid de schare leert haar heil te zoeken in Gods vergevende, heiligende genade. [50])

De stoel waarop een reeks van bisschoppen en aartsbisschoppen van Utrecht zat, is aan het opperhoofd geschonken door nederlandsche kanoniken, die in de oude wetten der katholieke kerk hun roeping daartoe lezen en het recht hun toevertrouwd, tegen allen handhaven. Uit de vragen der bisschoppen aan den paus om een zegen vóór hunne wijding en uit de gebeden voor hem na zijne vervloeking, blijkt hoe ongeveinsd hunne liefde voor de katholieke kerk en hun eerbied is voor den man dien zy haar opperhoofd noemt. [51])

Het kapittel van Haarlem, dat sedert anderhalve eeuw een kwijnend leven had geleid, gaf zich nu geheel over aan Pius IX die (23 July 1853) verklaarde het te vernietigen en door een nieuw kapittel te vervangen.

Terwijl het nieuwe prachtige roomsche gebouw, door Pius IX gesticht, de oogen der groote menigte trekt, staren in den laatsten tijd Nederlanders en vreemdelingen, roomschkatholieken en protestanten met belangstelling op het oude gebouw van Willebrord. [52]) Velen verwonderen zich over het kleine getal dat daarin woont en nog met zoo vast vertrouwen, werkende en lijdende, naar den hoogen opziet. Een nieuw tijdperk opent zich. De klove die de oudkatholieken van de nieuwroomschen scheidt, gaapt wijder dan ooit. Het geloof dat van God de zege vraagt en stellig wacht, blijft de kracht der zwakken.

AANTEEKENINGEN.

1) In vele kleine schriften, tegen Bussi uitgegeven, werd aangetoond hoe hy niet enkel in Nederland, maar ook elders, b. v. den aartsbisschop van Keulen en den bisschop van Munster, aanleiding had gegeven tot klachten over zijn strijd tegen hun bisschoppelijk recht en gezag. *De J. Bussi enormi agendi ratione Epist.* I—III 1709.

2) Bl. 194. Aegidius de Glabais was reeds als een vreemdeling, die de Hollandsche taal, den bijbel en de waarheid gelijkelijk mishandelde, geschetst door de pastoors Gabriël Prauwels, dien hy als den uitgever van Bajus werken (zie bl. 177) ten onrechte had willen brandmerken, — en van Heumen, die eenige proeven meêdeelt van het walgelijk bygeloof dat de Glabais opdischte aangaande de melk van Maria, waarover in Noordnederland de r. k. geestelijkheid en alle beschaafde leeken zich schaamden.

3) Hoogst belangrijke byzonderheden uit den strijd, dien deze onpartijdige italiaansche geestelijke gedurende zijn verblijf hier bywoonde of van geloofwaardige getuigen vernam, worden medegedeeld in het aan Clemens XI opgedragen werk *Storia e sentimento sopra il Giansenismo dell' abbate* Tosini, in 3 dln. Hy noemt de hollandsche katholieken verdeeld in twee partyen, „de eene de ongehoorzamen, de tweede: de oproerigen, of om bescheidener te spreken, de Jezuïten en de Jansenisten.” Eene vertaling van dit gedeelte zijns werks, zou thands, nog veel beter dan vele losse blaadtjens uit die dagen, den Nederlanders doen zien door welke middelen de Jezuïtische over de anti-jezuïtische (als Jansenistisch gescholden) party heeft kunnen zegepralen. Als men leest aan welke vervolgingen een geacht oud katholiek priester als Dalenoort te 's Hage, was blootgesteld, en hoe de dienst in zijne kerk werd verhinderd, dan ziet men met hoe weinig recht de ultramontaansche party klaagt over de overdraagzaamheid der regering, daar deze het ruw geweld in een heiligdom niet wilde dulden, maar tegenging.

4) Op de vraag hoe de onfeilbaarheid kan toegekend worden aan de pausen, wanneer paus Adriaan VI haar ontkent en de zonden van Rome's hof openlijk belijdt en bestrijdt, — andwoorden de vroegere en tegenwoordige voorstanders liefst niet. Liever dan aan pausen als Adriaan VI en Clemens XIV den naam van Jansenisten te geven, willen zy hunne uitspraken niet vermelden en hooren of ze plooien, opdat men die van mannen als Alexander VII en Clemens XI des te beter als godspraken kan doen eerbiedigen.

5) *Protest van de R. C. Clergie der voornaamste steden van Zuidholland tegen de uitgevers en verbreyders van deze brieven. Protest beweerd tegen* (Desirants) *Troostschrift.* Delft 1710. Op het banvonnis van Bussi andwoordde van Erkel met zijn *Berigt aan alle vroome en verstandige R. C. wegens het zoogen. banvonnis enz.* 1711. Tegen nieuwe aanvallen werd het

Protest andermaal beweerd tegen het 2de zoogen. Troostschrift van B. Desirant *en tegen den Lat. brief van Eustachius Jansens* (Bonaventura van Dyke) Utr. 1712 — en later: *Protest met de regten der Utr. kerk de derdemael beweerd tegen den 2den brief van Eustach. Jansens,* Utr. 1714. De gronden, die de nieuwroomschen ontleenden aan 't gemis van uitwendigen luister en macht, aan banvonnissen, aan de leer van 's pausen onfeilbaarheid en opperheerschappy, worden hier weerlegd door oude, maar ook zelfs door nieuwe kanonisten, door de H. S., de vaders, conciliën, pausen, r. k. geleerden, ook geordenden, en uit de rechten der ned. kerk, — die nog van groot belang zijn in den strijd die thands te Rome door de twee partyen wordt gevoerd.

6) Van de verschillende beroemde nederlandsche oudkatholieke strijders vindt men korte biografische aanteekeningen in *Necrologium aliquot utriusque sexus R. Catholicorum qui vel scientia vel pietate vel zelo pro communi ecclesiae bono apud Belgas claruerunt ab anno* 1600 *usque* 1739. Insulis Flandr. 1739. Hugo Franciscus van Heussen was geboren te 's Hage 26 Jan 1659, waar zijn vader als rechtsgeleerde de algemeene achting genoot en van zijne liefde voor zijne kerk en zijn land vele blijken gaf, die zich al vroeg ook by den zoon openbaarden. Zijn *Batavia sacra s. res gestae apostolicorum virorum qui fidem Bataviae primi intulerunt*, waarvan hy zich als den schrijver door de voorletters van zijn naam en titels aanduidt, was de vrucht van de ernstige nasporingen naar de katholieke kerk in Nederland, waartoe zijn wetenschappelijke zin en de betrekking die hy bekleedde, hem in staat stelde. Te Leyden werd zijn *Historia episcopatuum foederati Belgii* (2 tom.) uitgegeven in 1719, na zijn dood (14 Febr. 1719). De hooge waarde van de oorspronkelijke werken zoowel als van de vertalingen met de aanteekeningen wordt door alle bevoegden nog steeds erkend. Hoe dieper hy doordrong in den geest van de sieraden zijner kerk in de vroegere eeuwen, hoe meer hy overtuigd werd van het groote verschil tusschen de beginselen van 't voorgeslacht en die der ultramontanen, die hier de heerschappy reeds vroeger zochten en later verkregen. Met hem was naauw door de banden van wetenschap en liefde voor land en kerk verbonden Hendrik van Rhijn, die te Naaldwijk was geboren en te Delft op het bagijnhof heeft gewoond en stierf (18 April 1732). In een brief aan den paus teekent hy zich: Artium magister. Volgens Codde (*Verkl. en Antw.* p. 156) verkocht hy zonder onderscheid boeken, ook van Jezuïten, gelijk alle kath. boekverkoopers, doch anderen overtreft hy in teerheid des gemoeds. Dat hy te Delft de vriendschap genoot van den dichter Hub. Corn. Poot, toonen diens *Gedichten*, in brief en lofdichten op de werken en 't afbeeldsel van v. Rhijn.

7) Het gebruik van overzettingen van bijbel en misboek werd hier te lande niet verhinderd, toen Alexander VII in een breve van 1661 de fransche vertaling van 't missaal verbood. In 't zelfde jaar gebood die paus dat niemand tegen de vrome meening dat Maria onbevlekt was ontfangen, twijfel mocht uitspreken of daartegen de Heilige Schrift, de vaders en kerkleeraars verklaren, en dat niemand, onder welk voorwendsel ook, er tegen schriftelijk of mondeling mocht getuigen en strijden. Aan het streven der

Jezuïten om die vrome meening tot een leerstuk der kerk te verheffen wenschte wel, maar waagde nog een Alexander VII voor twee eeuwen niet te voldoen. Uit schriften van Neercassel, v. d. Schuer, van Heussen, Tibbel en een ongenoemde, die tegen de afkondiging van het nieuwe feest der ontfangenis der H. Maagd in 1711 te velde trok, blijkt hun bezwaar tegen de leer der onbevl. ontfangenis, die door zendelingen hier ook aangeprezen werd.

De vrees om den Eengeboren Zoon van God en diens vroegere en latere dienaars ook in Nederland, te verloochenen, drong hen tot het verwerpen van de bul *Unigenitus*. Het werk van Quesnel was hier niet vertaald, maar het vonnis over 101 stellingen trof ook de leer, die door Bonifacius en een groote reeks van vaderlandsche bisschoppen en godgeleerden hier vroeger verkondigd en nog was bewaard.

8) Op een wijze die van weinig eerbied getuigde, werd in de ultramontaansche strijdschriften over een algemeen concilie en het beroep daarop gesproken. De kardinaal Pallavicini (Jezuït) getuigt „dat er aan den geestelijken hemel der H. Kerk geen gestarnte kan gedacht worden dat gevaarlijker uitwerkselen heeft dan een algemeen concilie.” Clemens XI zegt dat een beroep op een algemeen concilie, door eenige bisschoppen en hoogescholen ingesteld, door hem en de heilige roomsche kerk openlijk en altijd zal gedoemd en gevloekt worden. Het beroep van Utrecht werd door Haarlem gevolgd. Pasquier Quesnel, priester van het Oratorium, had een *Abrégé de la morale de l'Evangile* (1671) uitgegeven en straks uitgebreid onder den titel: *Le N. T. en françois avec des Reflexions morales sur chaque verset.* Dit werk werd geprezen door Bossuet — en door Noailles, aartsbisschop van Chalons, later van Parijs, uitgegeven en aanbevolen. Het was op raad van Tellier dat Lodewijk XIV paus Clemens XI verzocht om het boek te verdoemen. Eene commissie die het nu onderzocht, veroordeelde 155 stellingen en aldra toonde de paus zich gereed om den schrijver als een wolf in schaapskleederen, als een kind van den vader der leugenen, als een bedriegelijk verleider te brandmerken en 101 stellingen, als de kern van dat boek, van valschheid, ergernis, goddeloosheid, kettery en wat niet al meer, te verdoemen. P. Buys gaf in zijn werk: *Rome en Utrecht* bl. 46—104 een beknopte geschiedenis van de lotgevallen der bul in Frankrijk. Verhulst heeft in zijn tweede deel van. *De drie hoofdgeschillen* de bul in haar geheel medegedeeld, p. 157, en toont dat door deze veroordeeling de duidelijkste uitspraken van den Bijbel, van Augustinus en andere kerkvaders veroordeeld zijn. Zulks werd ook opgemerkt en in tal van schriften aangetoond door fransche godgeleerden en bisschoppen, aan wier hoofd de kardinaal de Noailles zich bevond. Lodewijk strafte vele ongehoorzamen met kerker, ballingschap en ontzetting uit hunne bediening. Toen hy stierf, sloeg de hertog van Orleans, die als regent gedurende de minderjarigheid van Lodewijk XV optrad, een anderen weg in. Daar de paus op diens verzoek weigerde de bul in te trekken of nader te verklaren, traden in Maart 1717 de bisschoppen La Broue, Soanen, Colbert en de l'Angle, van Mirepoix, Senez, Montpellier en Boulogne op met een appel op de Kerk, dat, door den paus veroordeeld, hernieuwd werd in April 1719. Toen 100 bisschoppen straks de bul onder verschillende uitleggingen verklaarden aan te nemen, volgde hun

derde beroep in 1720. Clemens XI († 1721) werd opgevolgd door Innocentius XIII († 1724) en Benedictus XIII, die zijn werk voortzetten.

De regent liet in 1720 de bul door 't parlement aannemen — Noailles nam ze zelfs onder zekere door hem bekend gemaakte verklaringen aan — andere appellanten werden tot stilzwijgen gedwongen. Toen Lodewijk XV de regering in 1723 aanvaardde, liet hy zich door den kardinaal de Fleury bewegen tot de vreesselijkste vervolgingen tegen allen die de bul weigerden aan te nemen. Velen verlieten Frankrijk en werden met open armen ontfangen door de hoofden der r. k. kerk in Nederland, die de leer van den Bijbel, van Bonifacius, Geert Groote, Zerbolt, Thomas à Kempis, Wessel Gansefoort en Erasmus rustig bleven verkondigen, daar hier geen regering als van Lodewijk XIV en XV pauselijke vonnissen uitlokte en verkreeg of liet uitvoeren, om geleerde en godvruchtige onderdanen in 't ongeluk te storten. Het is volstrekt noodig op te merken, dat de scheuring in de ned. r. k. kerk niet is ontstaan tengevolge van de bul *Unigenitus*, maar reeds vóór haar verschijnen in 1713, bestond. De reeds vóór Jansenius optreding gebleken zucht der Jezuïten om de heerschappy aan de Utrechtsche aartsbisschoppen te ontwringen, had in de vijf stellingen gelegenheid gegeven aan den paus om het oude ned. kerkbestuur in 1701 vernietigd te verklaren. Een op de oude wetten en leer der katholieke kerk gegrond verzet tegen 's pausen opperheerschappy en onfeilbaarheid, als een leer van lateren oorsprong, had de scheuring reeds toen voltooid.

In Holland vond Quesnel, aan tallooze vervolgingen en den kerker ontvlucht, rust sedert April 1704 en gaf hy uit „*Avis sincères aux catholiques des Provinces-unies sur le decret de l'inquisition contre Mgr. l'archevêque de Sebaste*, 1704. — *Divers abus et nullités du decret de Rome du* 4 *Oct.* 1707 *contre M. l'archev. de Sebaste.* — *Justification du droit des chapitres* 1720. Hy stierf 2 Dec. 1719 en werd begraven te Warmond in den grafkelder, waarvan een teekening voorkomt in de *Lijkrede op* F. D. Meganck, *Leyden* 1775. Ook andere fransche vluchtelingen verdedigden de ned. kath. kerk, Boulenois, *Mémoire*, 1716 en *Second mémoire pour l'église et le clergé d'Utrecht* 1725; *Lettre d'un prêtre français, refugié en Hollande par* L. Paris-Vaquier. 1754. Zie in de *Causa Eccl. Ultraj.* Delphis z. j. (holl. vertaald 1725) als voorrede een *Kort hist. verhaal van 't geen de kerk van U. sedert* 1700 *wedervaren is.*

9) Willebrord Kemp gaf in zijn naauwkeurig *Kort historisch verhaal van 't gene de Kerk van Utrecht wedervaren is*, Amst. 1719, 9 dln., een trouw verslag van de werkzaamheden en geschriften die waren gericht voor en tegen de kerk, waaraan hy als lid en, na van Erkel († 4 April 1734), als deken van het kapittel, de grootste diensten bewees, ook door het deel dat hy nam aan de oprichting en het bestuur van het gesticht voor humanisten en later ook van het daarby gevoegde collegie voor theologie en filosofie te Amersfoort. Van zijne onvermoeide zorg voor verlichte godsvrucht getuigen zijne vertalingen van mis-, getijde-, vesperboek, een schoone uitgave van den Bijbel en onderscheiden geschriften, waaronder het *Geestelijk manna voor de hongerige zielen of de christelijke waarheden getrokken door een nau-*

keurige opmerkinge uit de werken der Apostelen en aan de geloovigen voorgesteld, 2 *dln.* Hy stierf 2 May 1747.

10) In de *Memorie voor de Kath. in Holl.*, in de *Apologie voor de R. K.* en in *Eenvoudige redeneringen over de gesteldheid der R. K.* openbaart de tegenparty het verlangen om een pausel. vicaris te erlangen en als een ultramontaanschen bisschop te doen heerschen. Hoogstmerkwaardig zijn ter kenschetsing van den geest van de beroemdste ned. staatslieden, de werkjens van Mr. Slicher, *Beredeneerde waarschouwing over het dulden der R. kerkdiensten in de Vereen. Ned., mitsgaders hetgene in aanmerking komt omtrent de verschillen, die tusschen de priesters van die kerk al voor lang geweest zijnde, nu voor eenige weinige jaren tot groote hevigheden onder hen onderling zijn uitgebarsten, door een liefhebber des vaderlands.* Amst. 1719, tweede druk 1726; — *Herhaalde waarschouwing over het tolereeren der R. kerkdiensten in de Vereen. Ned.*, Amst. 1726; — *Kort geding tegen die priesters en andere menschen die hier te lande onder de R. K. ingesetenen de onrust stooken, vervat in de forme van een brief aan een regent geschreven*, Leyden 1725. Op een *Korte Verantwoording*, hiertegen gericht, gaf hy uit: *Collatie der inhoud van het kort geding uit de ondernomen verantwoording voor de Roomsgezinden daartegens opgestelt*, gedrukt te Utrecht 1726, waarby komen eenige *verdere verklaaringen van de Gedachten die in het eerste al te kort zijn aangetoond. Tot naader aanwijzing van de menées der R. Hofpartye insgelijks geadresseert aan een Regent deeser Republycke*, Leyden 1727, herdrukt. — *Het ontdekte slangetje, gedoken onder het kruid van zeker geschrift, geheten: Memorie aan de Ed. G. M. HH. Staten van Holland en Westvriesland, overgegeven uit den naam en van wegens de regte R. K. burgeren en ingesetenen dezer landen*, 's Gravenhage 1727. — *Vervolg van het ontdekte slangetje enz.* Van zulk een zijde kwam het verzet tegen het woelen der ultramontanen om een pausel. vicaris hier te erlangen. Een voorstel van den raadpensionaris aan de Staten van Holland en Westfriesland (18 Dec. 1731) om als vicaris toe te staan een geboren Hollander, hetwelk toonde dat men het vreemde gezag van den internuntius wilde beperken, had geen gevolg, zoodat de door dien gezant benoemde Joh. van der Steen (1732) niet kon optreden.

11) Hoynck v. Papendrecht, *Epist.*, Mech. 1728, schrijft dat „drie pastoors der Klerezie door de Amsterdamsche regering gedagvaard werden om inlichting omtrent de benoeming en inwijding van den aartsb. van Utrecht te geven. Zy scheen met de gegeven andwoorden geheel voldaan.”

12) Van Espen, geb. 1646 te Leuven, als hoogleeraar in het kerkrecht beroemd ook door zijne vele geleerde werken, waaronder zijn *Jus ecclesiasticum universum*, Col. 1702, uitmunt, — gaf op H. Damen's *de numero episcoporum ad validam ordinationem episcopi requisito*, zijn *Responsio epistolaris* uit, waartegen Damen zijn *Dissertatio II* schreef.

13) Zie hierover *Causa Espeniana*, 1727, en andere werken. Dupac schreef het leven van van Espen in de uitgave van het *Supplementum ad varias collectiones operum* Z. B. v. Espen, Brux. 1768.

14) Verhulst schreef: *De consecratione Archiep. Ultraj. adversus dissertationem Doct.* Damen Epist. I—V. — Meyer gaf: *Epistola presbyteri Lovaniensis ad presb. Ultraj. R. C. cum observationibus in* 5 *epistolas anonymas quae adversus geminas dissertationes eximii* D. Herm. Damen, *nuper prodierunt.* Lovan. I—VI.

15) In 't *Recueil de divers temoignages*, Utr. 1763, worden er zestig brieven met een tweehonderdtal getuigenissen medegedeeld.

16) *Vooruitgaande bemerkingen over een boek 't welk onder den naam v. d. hr.* C. P. Hoynck v. Papendrecht *in 't licht gekomen is: Hist. der Utr. Kerk*, Delft 1727. In 't volgend jaar verscheen de *Defensio Eccl. Traj. ejusque status ac jurium, ex Episcoporum diplomatibus ac litteris nec non antiquis chartis, monumentis, descriptionibus, libris manuscriptis, membranis ac potissimum desumpta: qua ostenditur, Ecclesiam illam ad nudae missionis conditionem non esse redactam neque redigendam: contra fictiones ampl. dom.* C. P. Hoynck a Papendrecht, Amst.

N. Broedersen doet in zijn *Tractatus I* op verscheiden bladzijden zien hoe Hoynck zich zelven tegenspreekt, zooals hy b. v. 1580, 1589, 1603, 1623, 1680 in verschillende plaatsen opgeeft als den tijd waarop 't kapittel onderging.

Van Espen schreef: *Vindiciae resolutionis doctorum Lovaniensium super quaestione de subsistentia eccl. Ultr. ejusque episcopis et capitulo*, Amst. 1727.

Varlet gaf: *Seconde Apologie de M. l'Evêque de Babylone*, Amst. 1727.

Nog verschenen *Considerationes ad* 6 *epistolas* D. Hoynck a P., *per* J. C. Erkelium, waarvan Verhulst de zesde schreef.

17) Openlijk dit te zeggen — zou dit niet zijn de beroemdste mannen der katholieke kerk van de eerste eeuwen voor Jansenisten te verklaren? Men scheldt de godgeleerden, die de woorden der ouden willen doen kennen, voor ketters en bidt de heiligen aan wier leer men veroordeelt.

18) Het blijkt uit al de schriftjens, die tot op heden door nieuwroomschen geschreven worden over deze zaak, dat Hoynck's *Hist. Eccl. Ultraj. a tempore mutatae religionis in foed. Belg.*, alras vertaald, de bron is waaruit deze schrijvers steeds putten. In 1725 verscheen *Hist. de rebus eccl. Ultraj.* Dezelfde geest en toon heerscht by allen. Nog gaf F. J. v. Vree, later bisschop der nieuwroomschen van Haarlem, in 1836 een vertaling van een latijnsch werkjen over 't werk van v. Espen, J. C. van Erkel en Backhusius in 't licht.

19) Te Vianen bestond er ook een kleine kweekschool tot 1762.

Na Kemps *Verhaal* verscheen een hoogst belangrijk opstel van J. H. de Vries: „*Het Seminarie-collegie te Amersfoort*" in den *Volksalmanak ter verspreiding van waarheid en deugd voor de Kathol. v. Nederland*, Gron. 1864, bl. 112, die aantoont dat v. d. Graft voor het collegie te Leuven op last van 't Utr. kapittel de gebouwen gekocht en dus niet geschonken heeft, zooals velen meenden. (bl. 144) Als presidenten van de kweekschool vinden wy:

Johannes Willemaers, 17 Jan. 1728. Wynand Brons, 24 Oct. 1758.

Adriaan Johannes Broekman, 1768.	Johannes Rotteveel, 3 Juny 1828.
Jean Toussaint Deschamps, (Drin) 1778.	Aloysius Mödder, Aug. 1830.
Willebrord van Os, 2 Oct. 1802.	Petrus Buys, 10 May 1835.
Willem de Wit, 6 Oct. 1825.	Christianus Karsten, 1 Maart 1854.

20) De openbaarheid, aan deze zaak terstond in 1727 gegeven onder een protestantsche bevolking, de getuigenis van protestanten, de vermelding van al de byzonderheden in het een jaar hierna verschenen werk van den geachten W. Kemp, het zwijgen van de nieuwroomschen, zoodat zelfs Backhusius in zijn vier jaren later uitgegeven geschrift het gerucht niet eens vermeldt, mogen als bewijzen voor de waarheid dezer genezing worden aangevoerd. Eenige maanden later hoorde men van vele genezingen te Parijs, geschied op het graf van François de Paris, den diaken die met het appel in de hand was gestorven, en die als goddelijke beslissingen tegen de bul *Unigenitus* door de fransche appellanten werden voorgesteld. In Nederland bleef het by dit eene teeken en de aartsbisschop en zijne geestelijken, hoewel van de waarheid op een door hen ingesteld naauwkeurig onderzoek overtuigd, prentten het hun leeken in dat de zaak, die zy voorstonden, op hechter grond dan op deze genezing rustte.

21) Van de vele schriften hierover noemen wy: van Broedersen *Tractatus brevis de reditibus utrimque redimilibus*, 1729; van G. Valkenburg *Discussio Responsionis ad difficultates quasdam propositas in materia de usuris*. Delph. 1730. Dat van Erkel aan hunne zijde stond, blijkt uit de *Defense des contrats de rentes rachetables des deux cotez communement usités en Hollande*, Amst. 1730, waarop een strijdschrift volgde dat door een *Suite de la defense* werd weerlegd. Le Gros verdedigde zijne tegenovergestelde meening in: *Dogma Ecclesiae circa usuram*. In 1743 gaf Broedersen zijn groot werk: *De usuris licitis et illicitis.*

22) *Acta quaedam ecclesiae Ultrajectinae exhibitae in defensionem jurium ill. archiep. et cap. ejusdem eccl. adversus scripta emin. cardin. archiep. Mechlin. cum praefatione ad illustr. omnes inclytae Germaniae Episcopos*, Hag. 1737. Op grond van de naauwe betrekking die er bestaat tusschen de kerk van zijn land en van Duitschland, waar nu nog de asch rust van Willebrord en Bonifacius, biedt v. d. Croon de Handelingen met een brief aan de duitsche bisschoppen over den staat van het oude bisdom, zijn beroepschrift en al de stukken, te Utrecht, Mechelen en Rome, in zijn strijd geschreven, aan. Het schrijven van hem en van d'Alsace was in 't hollandsch vertaald.

23) Friesland telde in Codde's tijd 14 standplaatsen door wareldgeestelijken, 17 door geordenden ingenomen. In Groningen hadden de eerste vier, de laatste acht plaatsen in bezit. Meindaerts, de zoon van een Groningschen advocaat, geb. 1684, was gewijd door den Ierschen bisschop Luke Fagan in 1716. Een levensschets van hem vindt men in de *Nouvelles Ecclésiastiques*, 1768, p. 77 sqq.

24) Zie de „Verklaaring der leeringe wegens de geschillen, den paus Be-

nedictus XIV opgedragen," in de *Verhandelingen en Besluiten van de Kerkvergadering te Utrecht in* 1763, bl. 28 v.v.

25) Zie over Norbert 's mans *Mémoires historiques*, Lisbonne 1766. tom. 3. over Nicolini *Nouvelles Eccl.* 1771.

26) Grooten roem hebben, deels ook door latijnsche en fransche godgeleerde werken, behaald de hoogleeraren Le Gros, Hoffreumont, Dessarts, Deschamps, Cateau, Le Plat, Dilouit, enz. Filippus Laurentius Verhulst, geb. te Gend, rector van het collegie van Diest te Leuven, legde zijne bediening neer, schreef tegen jezuïtische dwalingen, teekende met andere Leuvenaars eene verklaring omtrent de bul en het formulier en begaf zich naar Holland. In 1733 hoogleeraar te Amersfoort geworden en tot aan zijn dood, twintig jaren lang daar werkzaam, bestreed hy den Leydschen hoogleeraar J. van den Honert, die tegen de transsubstantiatie had geschreven, en gaf onder den naam: Zeelander de gronden voor de kath. leer op. Zijn hoofdwerk is: *De drie hoofdgeschillen tusschen de R. K.* [1]) *wegens het formulier tegen Jansenius*, [2]) *wegens de bul Unigenitus*, [3]) *wegens het aartsbisdom van Utrecht, opgehelderd in* 22 *brieven tegen een schrift van David Pierman door* Ph. Vlaming. David Pierman was zendeling te Vogelenzang (W. Wytmans). In 't huis Rhijnwijk bestond een school waar d'Etémare onderwijs gaf. In 't huis Klarenburg woonden verscheiden vluchtelingen, onder wie uitmuntten Dupac de Bellegarde en Mouton, die in den laatsten tijd redacteur was der *Nouv. Eccl.*

27) In tal van schriftjens met zeer lange titels, die hy opnoemt in zijn *Preface historique*, 1765, heeft de man aan zijn haat tegen Utrecht lucht gegeven.

28) Jean Hardouin (geb. 1646 † 1729) verklaarde al de schriften der ouden, behalve Cicero, Plinius, Virgilius en Horatius, voor 't werk van monniken in de 13de eeuw. In zijn *Conciliorum collectio* 12 tom, Par. 1715, noemde hy de verhandelingen van alle kerkvergaderingen verdicht. Deze Jezuït meende alle geschiedenis onzeker te mogen maken, om op die puinhopen des te vaster het geloof aan zijne kerk te vestigen. Zijn *Comment in N. T.* kwam uit in 1741. Van Berruyer, zijn leerling, verscheen de *Histoire du peuple de Dieu*, tom 2, 3, Amst. 1753 en 1758.

29) Zie bl. 127.

30) Het procesverbaal van deze vergadering verscheen eerst in 1773. Hiertegen schreef Nieuwenhuysen met zijne twee medebisschoppen: *Lettre a M. l'archevêque de Toulouse au sujet de son rapport contre le concile d'Utrecht de* 1763 *fait dans l'assemblée generale du clergé de France de* 1765 *et de la censure qui en a été la suite.*

31) Gabriel Dupac, geb. 17 Oct. 1717, verliet zijn vaderland om te Rhijnwijk zich by d'Etémare te vestigen. In het *Recueil de divers temoignages* legt de ned. oudkathol. kerk haar kostelijk album open, op welks bladen door de beroemdste bisschoppen en geleerden van 't buitenland getuigenis wordt gegeven dat zy, in weerwil van alle banvloeken en schimpnamen,

geen sekte is maar een zuiver deel der algemeene Kerk uitmaakt. Door zijn werk *Histoire abrégée de l'eglise metropolitaine d'Utrecht* 1765, bewees hy haar een groote dienst. Het werd herdrukt in 1770. Een vervolg tot 1784 van Dupac bleef rusten tot 1852, toen bekwame handen de uitgave bezorgden van een derden druk, door den schrijver zelven vermeerderd en verbeterd. Hy was het die met anderen de hier betoonde herbergzaamheid beloonde door de aandacht van 't buitenland op Utrechts kerk te vestigen. Het was Dupac die steeds gereed stond om voor hare zaak met mond en pen te handelen, toen hy plotseling door eene ziekte werd aangetast waaraan hy stierf te Utr. 13 Dec. 1789.

Jozef II verbood de bullen *Unigenitus* en *In coena Domini* en gaf last om op zware straf ze uit de kerkboeken te scheuren (1781). Dit mishaagde de nieuwroomsche party. De Amsterdamsche priester J. Cramer achtte het noodig als de verdediger van *De rechtmatigheid van het formulier van Alex.* VII *en van de bul Unigenitus* op te treden en ontfing in een uitvoerig werk van den oudkath. pastoor van Zaandam, Th Nauta, *Antwoord op het geschrift van J. C.* Amst. 1784. De exjezuit Mozzi zegt dat ieder sprak van Utrechts kerk en schreef daarom zijn boek dat hy uit Hoynck, Cock enz. putte, waartegen: *Del cattolicismo della chiesa d'Utrecht, e delle altre chiese di Olanda appellante, o confutazione della Storia compendiosa dello scisma della nuova chiesa d' Utrecht del conte* L. Mozzi, in Milano 1786; in 't fransch. Paris 1788, 1796; in 't holl. Haarl. 1796. — *Lettere Ultrajectine, o sia, serie di alcune lettere al conte* L. Mozzi *relativamente alla storia da lui pubblicata Delle rivoluzioni della chiesa d' Utrecht*, Milano 1788. — *Stelling uit eene thesis in 't openbaar* 15 *July* 1784 *te Weenen verdedigd, in welke de kerk van Utrecht voor echt Katholijk erkend wordt. Met* 2 *and. stukken.* Utr. 1784.

Over Ricci schreef de Potter: *Vie de Scipion de Ricci, ev. de Pistoie et Prato et reformateur du catholicisme en Toscane sous le règne de Leopold*, 3 tom. Brux. 1825.

Dupac bezorgde: *Actes du concile de Pistoie*, 1788. 2 vol. *Nouvelles ecclésiastiques* 1784. 85. Van de *Mémoire de quelques jurisconsultes hollandais* 1763 kwam een hoogduitsche vertaling te Weenen in 1782, een italiaansche in Pistoja in *Raccolta di opusculi interessanti la religione*, *tom.* 8.

33) Over het adres van den aartspriester ten Hulscher en de gevolgen die het had, zie men *Nouvelles ecclésiast.* 1799, p. 41. Men vindt het ook in het *Handboekje voor de zaken der R. K. eeredienst*, 2e jaarg. 's Hage 1847, bl. 12 v.v. Hierby wordt het niet gebruik maken van de vrijheid tot het verkrijgen van een bisschop toegeschreven aan „de onrust der tijden en de daaruit geboren verwikkelingen," maar niet vermeld dat tot die onrust en verwikkelingen de Jezuit Adam Beckers te Amsterdam zelfs door schrijven in een daar verschijnend dagblad aanleiding gaf. Uit die dagbladartikelen van hem en anderen en losse blaadtjens van dien tijd blijkt de hevigheid van den strijd.

34) Dat denkbeeld was door Glasbergen in zijn geschrift reeds uitgesproken en den koning kenbaar geworden als de wensch van verscheiden — niet alle — geestelijken van 't Haarlemsche bisdom. De aartsbisschop van

22

Utrecht en leden van het kapittel van Utrecht hadden zich tegen dat streven ernstig verzet en toen de kerkvoogd gestorven was, drong het kapittel aanhoudend aan by den koning dat hy het verbod mocht intrekken en toestemming geven tot het vervullen van den ledigen stoel. By J. H. de Vries, *De bissch. Klerezie*, Arnhem 1853, p. 96 en in het *Handb. v. d. zaken der R. K. Eeredienst*, 1847 p. 16, leest men voorstellen van Haarlems bisschop en van geestelijken. Over het vervullen van den Utrechtschen zetel hadden echter niet zy, maar had het Utrechtsche kapittel te oordeelen en te handelen. Dit koos geen aartsbisschop omdat koning Lodewijk, mede gesteund door Haarlem, het verbood. Zie dit in de *Declaration des evêques de Hollande*, Paris 1827. p. 40. (Van Os) *Woord van troost en inlichting*, p. 1, 2.

35) Uit het rijke archief der bisschoppelijke geestelijkheid in den Driehoek op de Mariaplaats te Utrecht zijn de byzonderheden geput aangaande de laatste dagen van den aartsbisschop van Rhijn. Zy werden opgeteekend door den by hem toen inwonenden neef die zijnen oom in vele opzichten behulpzaam was, Mr. S. J. van Rhijn, later griffier by de arrondissements-rechtbank te 's Hage.

36) Van de betrekking die er bestond tusschen Utrechts geestelijken en den bisschop Ricci schrijft ook Potter. De taak door hem aangevangen op de synode werd hem onmogelijk gemaakt door het gemeen, door de meeste bisschoppen en het vertrek van Leopold. Hy legde zijn ampt neer. Pius VII gaf een bul *Auctorem fidei* 28 Aug. 1795, die 85 stellingen dezer synode doemde. Door zijne vijanden in den kerker geworpen, verklaarde Ricci straks de bul onder zekere voorwaarden aan te nemen. De paus eischte een geheele onderwerping en toen hy na Napoleons kroon gewijd te hebben, naar Rome door Florence trok, zag hy den vermoeiden en verzwakten bisschop bereid tot het vervullen van zijn eisch. Gregoire had by zijn krachtigen strijd om de fransche kerk tegen vele misbruiken en aanmatigingen van Romes hof te beveiligen, zeer vele blijken van deelneming en hulpvaardigheid aan van Rhijn en zijne kerk gegeven. In 1809 verscheen van hem: *Les ruines de Port Royal des Champs en* 1809.

37) M. Glasbergen gaf uit in 1816 *Lykoffer, by het graf van mijnen dierbaren vriend en veel geliefden medebroeder den H.Ew. ZGel. hr.* J. H. Lexius, *voorheen Hoogl. in de H. Godgel. aan de hoogeschool te Warmond, laatst Vicarius gen. van het cathedrale kapittel van Haarlem en R. C. past. in de kerk de Posthoorn.* Amst. z. j.

37) J. H. van der Pels wekt door vele aanteekeningen op zijne *Dichtmatige* (?) *Levensschets van* W. van Os den wensch op dat eene bekwame schrijver het beeld mocht teekenen van dezen aartsbisschop, zoo als deze zich doet kennen in den strijd dien hy voor het behoud zijner kerk heeft gevoerd. Een groot getal van stukken, waaronder naauwkeurige verslagen van hetgeen hy in verschillende samenkomsten met Lodewijk Napoleon, met den keizer, met Willem I, met ministers van hen en van den paus behandelde, — aanteekeningen en geschriften, aan hem, en door hem bewerkt, —brieven en berichten ook tegen het Irenisme, — is zeer de aandacht waardig. Om het volk bekend te maken met zijne kerk, greep van Os telkens de gelegenheid aan

tot het uitgeven van kleine geschriften die alle veel meer wetenschap toonen dan de titels beloven. Zoo gaf hy *Aanmerkingen en ophelderingen op een artikel der Ned. Leydsche Cour. v.* 15 *Junij betreff. den graaf* Cesar Brancadoro. Haarlem 1792 — *Aan de priesters en leden der R. R. gem. in de Kromelleboog te Amersfoort wegens 't afleezen eens briefs, den naam van Paus* Pius VII *aan 't hoofd hebbende, tegen 't inwijden eens bisschops van Haarlem gedaan in gemelde Kerk op* 17 *April d. j. door een R. C. priester.* Toen de nieuwroomsche pastoor van Rinnegom Th. Vos uit woorden van den paus, uit formulier en bul meende te geven het *Bewijs dat de Jansenisten buiten de gemeenschap der kerk zijn. Voor eenvouwigen,* in 24 bladz. in vragen en antwoorden, — volgde een degelijk *Antwoord aan hr. de Vos in drie brieven* 89 blz. 1805. Voorts gaf hy uit: *De twee pausl. brevetten, 't een van Paus Clemens XIV dat de Jezuiten orde vernietigd; 't ander van Pius VII dat de Jezuiten hersteld, tegen elkanderen vergeleken en door de historie opgehelderd.* Amst. 1805.

39) Waar van Os de beginselen der oud kath. kerk als die geen uiterlijke heerlijkheid en macht zocht en by ned. staatsbesturen en 't protestantsche volk achting genoot, blootlegde, werd zijn strijd voor hare rechten als Jansenisme gebrandmerkt. Hoe vast het plan stond by den franschen commissaris om die kerk te verdelgen, blijkt uit zijne stukken waarin de geest van het hevigste ultramontanisme, de grootste bitterheid tegen de ned. oud kath. kerk en het oogmerk om den Jezuiten de volkomen heerschappy te geven blijkt. Zie *Eenige bijzonderheden betreffende de tijdens het bestuur van Lodewijk en Napoleon ontworpen organisatie der R. C. eeredienst in de Holl. departementen* in 't *Handb. v. d. zaken der R. C. eeredienst* 2e jaarg. 1847 : p. 24. „In deze ontwerpen waren de Jansenisten begrepen vermits het buiten twijfel lag dat de organisatie der kerk de vereeniging der Jansenisten met de Katholieken moest te weeg brengen. De keizerlijke commissaris achtte de opheffing der bestaande scheuring volstrekt noodzakelijk en eene afzonderlijke instandhouding der parochiën en kerken van de Jansenisten onbestaanbaar. Zijne consideratiën te dien aanzien waren zoo stellig dat daar tegen niets viel in te brengen. In zijn rapport schreef hy (d'Alphonse) dat door het verbod van 27 Juny en 18 July de heerschende meening was bevredigd, ja, dat de vereeniging door het grootste deel en zelfs door vele priesters der Jansenisten gewenscht en slechts tegengewerkt werd door eenige priesters die grijs geworden in hunne onafhankelijkheid, haar zochten te bewaren en misschien nog meer om den myter te dragen of om te pronken met titels, zonder werkelijkheid, zonder kracht, zonder voordeel!” Volgens dezen franschman die de kracht tot het dragen van myters niet kende, die geen aardsch voordeel maar enkel zware opofferingen aanbrachten, kon deze tegenstand door niets worden gerechtvaardigd. „'t Gold,” zeide hy, „hier niet uitspraak te doen tusschen Rome en Genève, 't gold hier enkel de uitvoering eener wet die het gevolg is van een verdrag tusschen de regering en den h. stoel en waaraan allen die dien stoel erkennen, zich gelijkelijk moeten onderwerpen” enz.

40) J. H. de Vries. *De biss. klerezie* p. 104. Deze handelwijze werd nog eens herhaald ten aanzien van 's mans opvolger van Buul van 1843—1846.

(H. Loos) *Schets eener geschied. van de r. k. oudbisschopp. Klerezy in Ned.* Utr. 1853 p. 43.

41) De kennis van den geest van Rome kan geput worden uit de zoo naauwkeurig mogelijk opgeteekende gesprekken, door de hooge geestelijken of hunne afgevaardigden over hunne kerk, gehouden met de vorsten en hunne pauselijke gezanten. Er werd ook nu nog een geheele onderwerping aan de constitutien van Innocentius X, (31 May 1653) van Alexander VII, van Clemens XI, (*Vineam Domini Sabaoth*, 16 July 1705) en *Unigenitus* gevraagd.

42) Het formulier van den eed was ontleend aan 't concordaat van 1801 voor de fransche bisschoppen en was ook by de vervulling van 't Mechelsche aartsbisdom gebruikt. „Ik zweer en beloof aan God op de H. Evangelien, gehoorzaamheid en getrouwheid aan Z. M. den koning, mijnen geëerbiedigden souverein. Ik beloof tevens geene verstandhouding aan te gaan, geen raad by te wonen, in geen verbond, hetzij binnen of buiten 's lands te treden dat strijdig met de openbare rust zou wezen en wanneer ik ontdekken mocht dat, waar 't ook zij, er iets ten nadeele van den staat wordt gesmeed, zal ik daarvan kennis aan het gouvernement doen dragen. Zoo waarlijk helpe my God almachtig." *Handb.* 2e jaarg. bl. 73.

43) Zie *Verklaring van de drie bisschoppen*, Haarl. 1826, bl. 11: „Z. M., overtuigd dat de nuntius Nazalli van Utrechts geestelijkheid eene gehoorzaamheid eischte die tot een volslagen ongehoorzaamheid aan H. D. en tot overtreding van 's lands wetten moest leiden, — — ziende dat zy alle redelijke middelen om tot eene verzoening te geraken, had uitgeput, stelde het zich ten plicht om — — thans getrouwe onderdanen tegen de zigtbare onderdrukking hunne overheden te beschermen." enz.

44) Het onderhoud van den aartsbisschop met den nuntius werd door dien kerkvoogd zelven medegedeeld aan den op 't gebied der bijbelkritiek hoog geroemden Dr. Tregelles, die op een wetenschappelijke reis naar Holland ook hem bezocht. Uit het fransch bracht deze het in het engelsch over en plaatste het in *The Journal of sacred Literature Edited by* John Kitto, N°. 13, 1851. In een schets over de Jansenisten en hunne overblijfsels in Holland wijst hy op hun ontstaan en de vervolgingen door de Jezuïten hun berokkend, geeft een geschiedenis van 't aartsbisdom van Utrecht en verhaalt het onderhoud van Tregelles met den aartsbisschop. Het werd overgenomen door Neale, *History of the so-called Jansenist church of Holland*, 359. Een ned. vertaling gaf D. Harting in de *Jaarboeken v. Wetensch. theol.* Utr. 1851, p. 749 v. v.

45) Buys, die ook in 1822 een *Briefwisseling tusschen J. G. le Sage ten Broek en P. Vindex* en *Korte aanmerkingen, opgedragen aan J. G. le Sage ten Broek* met een *Antw. op een brief uit Utrecht* en *Een ernstig woordje voor 't Hoofdbestuur der R. K. maatschappij*, Utr. 1823, had uitgegeven, herinnert hoe hy op zijne in 1819 verschenen *Minzame brieven*, een tegenschrift *Over het Jansenisme* van *J. Bramer*, in 1823, ontfing waarop Buys liet volgen: *Noodige bijlagen tot het werk van den Ew. heer J. Bramer over het Jansenismus, ter aanwijzing en wederlegging der veelvuldige onnauw-*

keurigheden, hatelijke aantijgingen, ongerijmde stellingen enz, daarin voorkomende, 2 dln. Rott. 1824, welk werk onbeandwoord bleef.

46) Ned. Staatscourant 4 Sept. 1847, Bijvoegsel 17, 18.

47) Zie in J. P. de Keyser, *De worsteling van het Protestantisme tegen de herstelling der hierarchie in Ned. Verzameling van beschouwingen en officieële stukken overgedrukt uit de Morgenster*, Arnh. 1853, bl. 145 v.v., het adres der oudkath. bisschoppen en dat van den pastoor J. H. de Vries, bl. 359 vv. medegedeeld. Verg. bl. 242. Zie Prof. P. Hofstede de Groot, *De invoering der pauselijke bisschoppen in Ned.*, Gron. 1853, en Dr. J. I. Doedes, *De allocutie van paus Pius IX ter aankondiging van het herstel der biss. hierarchie in de Ned.* Utr. 1853.

48) De oudkath. Rotterdamsche pastoor Adriaan Wittert gaf in 1774 uit *Lijkreden op het zalig afsterven van paus Clemens* XIV, Leyd. Van diens eerbied voor de regering getuigde zijn *Kortbond. verhandel., waarin bewezen wordt dat de R. C. d. ver. Ned. in gemoede verplicht zijn ook den algem. Dank-, Vast-, en Bededag te houden.* Rott. 1775.

49) By den aanvang van een geheel nieuw tijdperk gaf de oudkath. kerk de bewijzen dat zy door den schok der laatste dagen niets had verloren van den ouden moed, het geloof en de kracht waarmede zy sedert de vorige eeuw Rome had weerstaan. Integendeel. Had een sterke zucht om zich met den paus te vereenigen in vroeger tijdperk nu en dan sommigen doen neigen tot al te groote toegefelijkheid, — die vereeniging was nu onmogelijk gemaakt. Toegerust met den geest der vroegere voorgangers, traden de drie bisschoppen op, toen de paus in de bul *Ineffabilis* 8 Dec. 1854, de onbevlekte ontfangenis van Maria, als een van God geopenbaarde en derhalve door alle geloovigen vast en onwrikbaar te gelooven waarheid afkondigde. „Indien eenigen anders denken dan Pius bepaald heeft, dan" zegt hy, „mogen deze erkennen en voortaan weten dat zy door hun eigen oordeel verdoemd, schipbreuk aan 't geloof geleden hebben en van de eenigheid der kerk zijn afgevallen en bovendien door hun daad zelf reeds zich aan de van het recht bepaalde straffen blootstellen wanneer zy hetgeen zy in hun hart denken, wagen mondeling of schriftelijk of op welk een andere uitwendige wijze te kennen te geven." De drie bisschoppen J. van Santen, H. J. van Buul en H. Heykamp toonden dat zy 's pausen woord niet onfeilbaar achtten en juist door onderwerping en zwijgen, den toorn van God en zijne zalige Apostelen Petrus en Paulus op zich zouden laden waarmede de paus hen dreigt als zy hem weerspreken. In de overtuiging dat zy tot herders zijn aangesteld door God, richtten zy zich tot „alle katholieken, zoo geestelijken als leeken in het koninkrijk der Nederlanden en klagen dat „de zwakke Pius, zich eenmaal in de armen der Jezuïten geworpen hebbende, ook nu wederom zijn naam en gezag verleend heeft om een zaak te verrichten die alle braven bedroefd en een nieuw schandaal in de kerk heeft veroorzaakt." Uit de H. schriften, de overlevering, het voortdurend gevoelen der kerk, de wonderlijke eenstemmigheid der kath. herders en geloovigen, de schitterende akten en constitutien der pausen, zijne voorgangers, waarop Pius in zijne bul zijn leer gegrond noemt, worden

juist de duidelijkste bewijzen tegen het nieuwe leerstuk aangevoerd. Zy leeren dat de onbevlekte ontfangenis vóór de 14e eeuw geheel onbekend is en daarna door eene party in de kerk verdedigd en door eene andere krachtig bestreden, door de pausen nooit tot een leerstuk is verklaard, terwijl zy als noch *overal* noch *ten allen tijde* noch door *alle* katholieken aangenomen, nimmer een artikel des geloofs kan worden. Aan het *Herderlijk onderrigt van den aartsbisschop van Utrecht en de bisschoppen van Haarlem en Deventer over de onbevlekte ontvangenis der H. Maagd Maria.* Utr. 1856. is een uitnemende plaats aangewezen onder de wetenschappelijke geschriften, die het nieuwroomsche dogma van het katholieke standpunt beschouwen en verwerpen. In 't fransch, engelsch en hoogduitsch verschenen er vertalingen van. Met een protest werd het den paus toegezonden. Daarop ontfing men straks een besluit der h. inquisitie te Rome, waardoor dat geschrift verboden en verdoemd wordt, zoodat niemand het op eenige wijze of onder wat voorwendsel ook mag drukken of laten drukken, en niemand het, in welke plaats en taal gedrukt, by zich mag houden en lezen, maar het aan de bisschoppen en inquisiteurs der kettersche slechtheid dadelijk en met gevolg moet overgeven, op de straffen in den Index der verboden boeken bepaald.″ (15 Dec. 1856.)

50) Verg. mijn *Specimen de R. C. qui vulgo Jansenistae dicuntur historia et principiis.* Gron. 1841. Prof. Hofstede de Groot in de *Geschied. d. Chr. Kerk in tafereelen.* V. 47—64.

51) In de plaats van den bisschop van Deventer W. Vet († 7 Maart 1853) werd Hermanus Heykamp, pastoor te Rotterdam, gewijd 17 July 1854. De aartsbisschop van Utrecht Joh. van Santen († 3 Juny 1858) werd door Henricus Loos, pastoor te Utrecht en secretaris van het kapittel, vervangen, die gewijd is 21 Sept. 1858. De bisschop van Haarlem H. J. van Buul († 13 July 1862) had tot opvolger Lambertus de Jong, pastoor te Zaandam, gewijd 30 Nov. 1865. Alle drie zonden ook nog op de gewone wijze hunne kennisgevingen en vragen naar Rome, ten teeken dat zy ook nu zich verbonden blijven gevoelen aan de kerk en den paus en — werden gevloekt. De bisschop van Deventer en de aartsbisschop van Utrecht zonden aan de geestelijken en leeken in hunne beide bisdommen geen herderlijke brieven. Alleen de bisschop van Haarlem gaf in July 1866 een *Herderlijk schrijven* uit, waarin hy zijne kennisgeving aan den paus en den daarop gevolgden banvloek mededeelt en in waardige euangelische taal wederlegt.

Van de zucht om duidelijker dan vroeger, naar aanleiding van de verschijnselen des tijds de oude beginselen tegen die der nieuwroomschen te doen kennen, getuigt de *Volksalmanak ter verspreiding van waarheid en deugd voor de Katholijken van Nederland.* Gron. 1858—1864. Daarin behandelen verscheiden priesters voor hunne geloofsgenooten, onder wie zy al de ned. r. kathol. tellen, — de leer der kerk over de heiligenvereering, de lezing der H. S., den paus, de aflaten, den ban, de bisschoppen, de rozenkransen, de kloosters, het gebruik der moedertaal in de r. k. kerk, het doopen van jodenkinderen enz. die zy met de duidelijke uitspraken van heiligen, pausen en kerkvergaderingen in het licht stellen tegen over de nieuwroomsche leeringen. In kleine geschriftjens werden byzonderheden uit de geschiedenis

van onderscheiden oudroomschkatholieke gemeenten medegedeeld. *De oudkath. kerk op het Begijnhof te Delft.* Delft 1859. *De oudkath. kerk aan 't oosteinde van Aalsmeer*, Amst. 1861. Een *Kleine katechismus over de geschiedenis der Katholieke kerk in Nederland*, verscheen 1859, een tweede met het oog op den tegenwoordigen toestand bewerkte uitgave van een Kl. Kat. van 1820. Van oude geschriften van Zerbolt en Erasmus kwamen er vertalingen in 't licht.

52) De aandacht werd in dagbladen en tijdschriften gedurig gevestigd op den toestand en geest der oudkatholieken, o. a. door H. M. C. van Oosterzee in de *Kerk. Cour.*, 1855, door C. Busken Huet in *La seule chose nécessaire*, door A. Reville in de *Revue des deux mondes*, 1860. — J. A. Gerth van Wijck gaf zijn *Specimen historico-theologicum exhibens Historiam Eccl. Ultr. R. C. male Jansenisticae dictae.* Traj. a R. C. 1859. Beroemde hoogduitsche geleerden, als Walch in zijne *N. Religionsgeschichte*, VI 82—164. J. C. W. Augusti in *Das Erzbisthum Utrecht*, 1838, hadden vroeger de zaak der oudkatholieke kerk en haar groote belangrijkheid in den strijd tegen de Jezuiten in het licht gesteld. De tegenwoordige hoogleeraar te Heidelberg, Dr. F. Nippold gaf in de *Protest. Monatsblätter*, Juli 1861 in een opstel: *Die Jansenisten im* 19*Jahrhundert oder die Veteranen des alten Katholicismus im Kampfe gegen den Jesuitismus* een krachtig bewijs dat hy de ned. oudkatholieke kerk een naauwkeurig onderzoek en de algemeene belangstelling waardig keurde. 't Is vertaald: *Eene stem uit Duitschland over de oudkatholieken in Ned. in de* 19*e eeuw.* Gron. 1862.

Nadat in 1851 en 1852 in Engeland de belangstelling in de oudkath. kerk reeds opgewekt was in *The Journal of sacred Literature* en *the Christian Remembrancer* door Dr. Tregelles en J. M. Neale, leverde de laatste *A History of the so-called Jansenist church of Holland with a sketch of its earlier annals and some account of the Brothers of the common life*, Oxford 1858. In *l'Observateur Catholique*, te Parijs uitgegeven, die de oudkatholieke zaak ook in Nederland krachtig voorstond, bezorgde o. a. de oudkatholieke pastoor C. H. van Vlooten te 's Hage, een, ook afzonderlijk uitgegeven: *Esquisse historique sur l'ancienne église catholique des Pays-Bas*, Paris 1861.

Het aartsbisdom Utrecht telt zeventien gemeenten: te Utrecht (3), Amersfoort (2), Hilversum, Culemborg, Leyden, Delft, 's Gravenhage, Rotterdam, (2) Schiedam, Dordrecht, Gouda, Schoonhoven, Oudewater. Het bisdom Haarlem telt negen: Amsterdam (2) Haarlem, Zaandam, Krommenie, Aalsmeer, Egmonden, Enkhuizen, den Helder.

Op Noordstrand bestaat sedert 1681 uit vluchtelingen een kleine gemeente Th. van Vlooten *Die Kath. Gemeinde auf Nordstrand und der Jansenismus* 1855. Schleswig und Flensburg.

(§) Men leze bl. 181 r. 11 door hem geleerd *voor* door hem bl. 183 r. 28 dat het terstond in 't holl. verscheen, op *voor* op bl. 193 ingenomen voor vervangen bl. 198 r. 12 der ontfangenis *voor* daarvan bl. 204 r. 21 drie *voor* vier bl. 231 r. 14 1727 *voor* 1725 bl. 264 r. 8 werd niet *voor* werd bl. 319 r. 6 v. o. wist dat zy haar *voor* wisten dat zy hun

BX1549 .J35
Geschiedenis der Oud-roomschkatholieke
Princeton Theological Seminary-Speer Library
1 1012 00058 1639